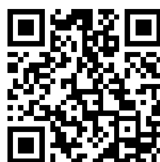
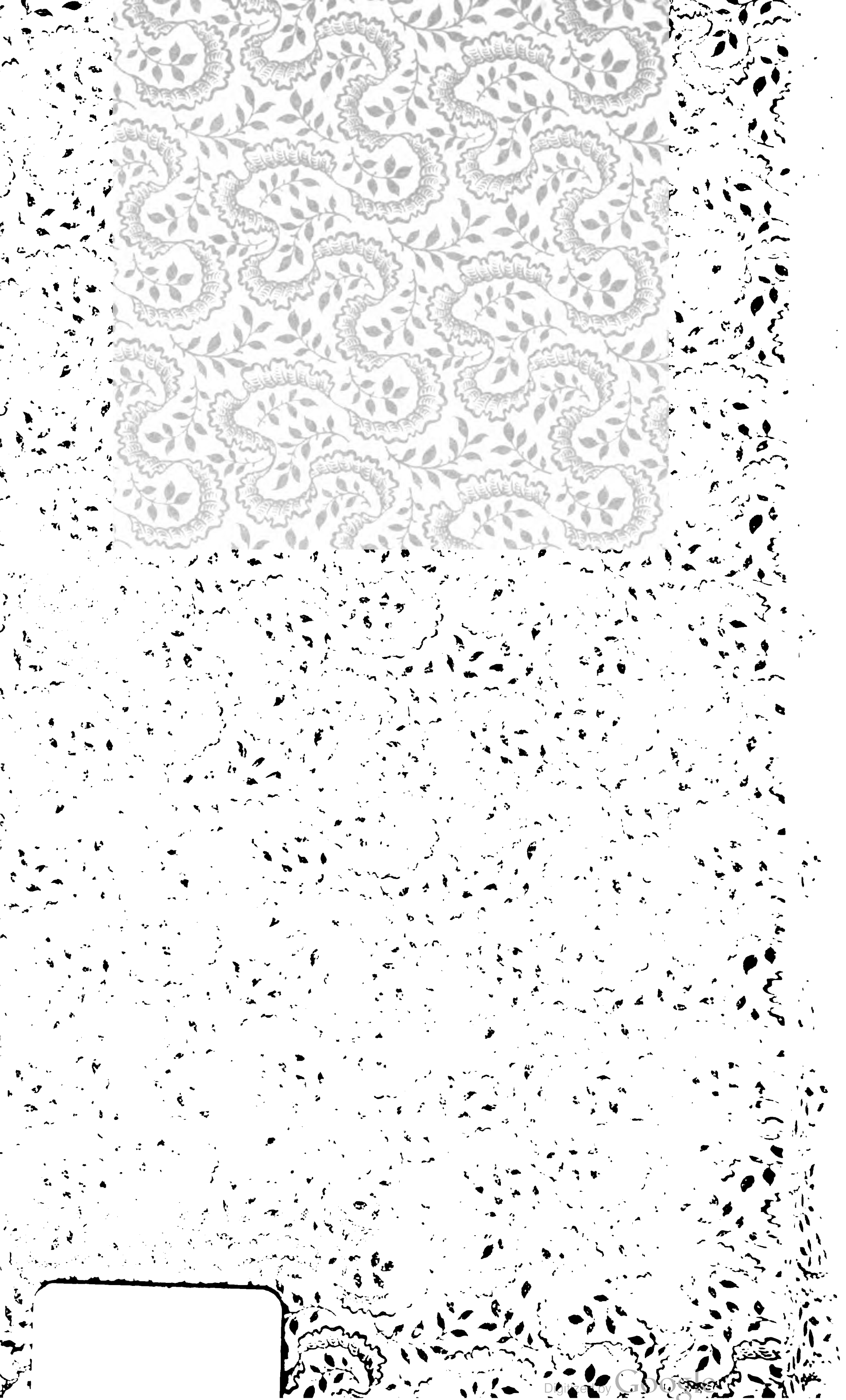

Stanford University Libraries
3 6105 026 524 459

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

SYVENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

GRÆBES BOGTRYKKERI

1898—99

Redigeret af:

Karl Hude, adjunkt, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

S. Bugge, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

C. M. Zander, professor, Lund.

Bidragydere i dette bind:

Bøgholm, N., cand. mag. Kbhvn.
Drachmann, A. B., docent, dr. phil. Kbhvn.
Forchhammer, Joh., rector emer., dr. phil. Kbhvn.
Gemzøe, H., rektor. Randers.
Gigas, E., dr. phil. Kbhvn.
Heegaard, Poul, dr. phil. Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hude, Karl, adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Høffding, Harald, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jørgensen, C., adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Kjellberg, Lennart, docent, dr. phil. Upsala.
Knös, V., lektor, dr. phil. Upsala.
Levin, Poul, dr. phil. Kbhvn.
Meyer, Raphael, cand. mag. Kbhvn.
Nielsen, Julius, cand. mag. Kbhvn.
Pedersen, Holger, dr. phil. Kbhvn.
Petersen, P., rektor. Odense.
Rafn, H., overlærer. Kbhvn.
Rosengren, Erik, lektor. Östersund.
Ræder, Hans, cand. mag. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., cand. mag. Kbhvn.
Selchau, G., overlærer. Nykøbing F.
Ussing, J. L., professor emer., dr. phil. et iur. Kbhvn.
Wide, Sam, professor, dr. phil. Lund.
Zander, C. M., professor, dr. phil. Lund.

Indhold.

Side.

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Nogle Bemærkninger til Aristophanes' „Frøerne“.

Af J. L. Heiberg.

At første Del af Frøerne, som skildrer Dionysos' Fataliteter paa Vejen til Hades, hvorfra han vil hente en tragisk Digter op til sin forladte Skueplads i Athen, hænger løst sammen med og tildels strider mod anden Halvdel, hvor han som Dommer skal afgjøre, om Aischylos eller Euripides skal sidde i Tragikerhøjsædet i Hades, er iøjnefaldende selv ved en flygtig Gjennemlæsning. Den rigtige Forklaring deraf er antydet af van Leeuwen (De Aristophane Euripidis censore, Amstelaed. 1876', Thesis XXVIII) og noget udførligere af v. Wilamowitz (Euripides Herakles I S. 2) og derefter udviklet nærmere i van Leeuwens Udgave af Frøerne (Lugd. Bat. 1896) S. IV ff. Det er indlysende, at Stykkets foreliggende Plan ikke kan være lagt, medens Sophokles levede; dengang behøvede Athen ikke at hente afdøde Tragikere op fra Hades. Deraf tør man slutte, at Tvekampen mellem Aischylos og Euripides er det oprindelige. Da Euripides' Død oppe i Makedonien rygtedes i Athen i Begyndelsen af 406, har Aristophanes fattet Planen om at føre et Hovedslag mod sin gamle Fjende og hele den moderne Poesi i den Form, at han lod Aischylos og Euripides i Hades udkæmpe en Strid om Forsædet, som naturligvis skulde ende med Euripides' complette Nederlag. Medens han var beskæftiget med Bearbejdelsen af denne Ide, døde Sophokles (formodenlig i Efteraaret 406), og dermed var Ideen umuliggjort; der var kommet en ny Prætendent til Ærespladsen i Hades, og det den Mand, hvem Aristophanes vistnok ligesom hele den ældre Slægt i Athen ansaa for selvskreven dertil. Hvis Aristophanes havde ladet Sophokles overtage Aischylos' Rolle

som Euripides' Modstander, vilde for det første Aischylos, som dog maatte antages at have Thronen inde, hvis denne Fiction skulde opretholdes, have været en Anstødssten, som ikke lod sig fjerne, og dernæst vilde der ikke kunne gjøres det mindste komiske ud af den sejrende Part; Sophokles parodierer Aristophanes aldrig, medens han fint og sikkert, om end skaansomt og med skyldig Respect, rammer det gammeldags kantede og knudrede hos Aischylos. Han har derfor foretrukket at omarbejde sit oprindelige Thema saaledes, at han lod Dionysos selv dele den Bekymring, hvormed sikkert mange i Publicum har tænkt paa, hvem der nu efter Euripides' og Sophokles' Død skulde forherlige den næste Dionysosfest paa en værdig Maade, og i Løbet af de faa Maaneder mellem Sophokles' Død og Frøernes Opførelse (Januar 405) har han da skrevet den ny Exposition med Dionysos' latterlige Rejsegjenvordigheder. Deraf kommer den store Forskjel mellem første Halvdel med dens overordenligt morsomme, men løse og undertiden noget langtrukne Løjer og den meget omhyggeligt udarbejdede anden Del, hvor den æsthetiske Discussion føres med lige saa stor Grundighed og Skarphed som Rigdom paa ypperligt valgt Stof.

Denne Hypothese om Stykkets Genesis lader sig hæve til Vished ved en nærmere Betragtning af Enkeltheder. Er den rigtig, maa Vanskelighederne vise sig væsenligt paa tre Punkter: Affindelsen med Sophokles, Sammenkoblingen af de to forskjellige Handlinger og Dionysos' Dobbeltrolle at skaffe Athen en tragisk Digter og at dømme om Besiddelsen af Thronen i Hades.

Hvad det første Punkt angaar, har v. Wilamowitz gjort opmærksom paa de mærkelige Paaskud, med hvilke Sophokles sættes ud af Spillet. V. 76 spørger Herakles, hvorfor Dionysos da ikke hellere vil hente Sophokles op fra Hades end Euripides, hvis der endelig skal hentes en Digter derfra; Dionysos svarer, at han først vil prøve Iophon for at se, hvad han formaar alene (som om der saa bagefter kunde blive Anledning til ogsaa at hente Sophokles op, naar det viser sig, at Iophon ikke duer), og at han dog under ingen Omstændigheder vil kunne forhindre, at den Gavtyv Euripides rømmer med ham op til Oververdnen, medens Sophokles er

«tilfreds hisset, som han var det her.» Det er jo meget vittigt fundet paa, og overhovedet kan man overfor en saa uudtømmelig Opfindsomhed som Aristophanes' ikke vente at finde meget iøjnefaldende Fuger; men Tvangen mærkes dog; det er en Indvending fra Tilskuerne, der skal afvæbnes. Ganske det samme gjælder om V. 786 ff., hvor Xanthias spørger, hvordan det kan være, at Sophokles ikke gjorde Fordring paa Ærespladsen, og faar til Svar, at han ved sin Ankomst til Hades hilste venligt paa Aischylos, som gav ham Plads ved sin Side, og nu vil afvente Stridens Udgang for eventuelt at kæmpe med Euripides om Forrangen, hvis Aischylos skulde blive besejret. V. 1516 endelig paalægger Aischylos ved sin Bortgang til Oververdnen Pluton at overgive Æressædet til Sophokles at bevare «til jeg maaske engang kommer herned igjen». Heller ikke denne Situation taaler ret vel at tænkes tilende.

Overgangen mellem de to Handlinger dannes af en Scene mellem Xanthias og en af Plutons Tjenere, som V. 738 kommer sammen ud af Plutons Palads. De gjør endel Løjer, men har ellers intetsomhelst nyttigt eller nødvendigt at foretage sig uden netop at forberede og forklare den paafølgende Kamp mellem Aischylos og Euripides; da det første Bulder af Skænderiet høres ud fra Paladset, forsvinder de skyndsomst. At Aristophanes har benyttet denne Samtale til at forklare, hvordan Aischylos og Sophokles har affundet sig med hinanden, og hvorfor Sophokles ikke optræder, har vi set. Men han har tillige ved den dækket over en anden Mislighed, som var en Følge af den forandrede Plan. Det ene naturlige havde dog været, at der strax ved Euripides' Ankomst til Hades var truffet en Afgjørelse om hans Fordring paa Thronen, og saaledes har Disputen mellem ham og Aischylos utvivlsomt været tænkt i den oprindelige Plan. Nu er der jo imidlertid gaaet nogle Maaneder siden hans Død, og Aristophanes forklarer da denne Opsættelse med, at Euripides har brugt Tiden til at agitere mellem Pakket i Hades (V. 771 ff.), som han fik til at forlange en formelig Proces, og med, at man ikke har kunnet finde nogen Dommer (V. 805 ff.), før den sagkyndige Dionysos kom. Dermed er tillige Dionysos' to absolut uforenelige Opgaver sat i For-

bindelse med hinanden, men ikke anderledes, end at det brister, da det kommer til Stykket. I Samtalen mellem Plutons Tjener og Xanthias, som dog kjender sin Herre Dionysos' Hensigt med Rejsen, gaas der ud fra, at det, der skal afgjøres, er, hvem af de to der skal sidde paa Højsædet i Hades, og det er ogsaa hele Tiden Forudsætningen for Kampen mellem Aischylos og Euripides (V. 830). Først V. 1414 ff. aabenbarer Pluton, at det tillige eller, da dette er umuligt, egenlig gjælder om, hvem af dem Dionysos skal have med sig op til Oververdnen, og giver ham Lov til, hvis han vil fælde en Dom, at tage den foretrukne med. Dionysos meddeler saa de to Digtere sin Hensigt, katekiserer dem om deres politiske Maximer, og, medens han før var vaklende (V. 1411 ff.), erklærer han nu at ville tage Aischylos med. Hele dette Anhang til den, altsaa resultatsløse, æsthetiske Debat (V. 830—1410) gjør Indtryk af noget paaklistret — det omfatter knap 50 Vers —, og hvor lidet klart Situationen er gjennemført, ses af V. 1469, hvor Euripides pludseligt viser sig vidende om Dionysos' Hensigt og i Besiddelse af hans Løfte om at komme med op til Oververdnen — ganske paa tvers af Forudsætningerne for alt det foregaaende. Hypothesen bekræftes altsaa paa alle Punkter.

Af det oprindelige Udkast kan der altsaa ikke være andet tilbage end V. 830—1410, hvor Aischylos og Euripides parodierer hinandens Dramaer. Men selv dette Stykke maa være omarbejdet. Det er nemlig ganske usandsynligt, at Dionysos har været Dommer i det oprindelige Udkast; dette Hverv maatte dog naturligt tilkomme Pluton. Nu kan ganske vist en Del af Dionysos' Repliquer udenvidere være overført til ham fra Pluton, men de fleste maa være skrevne fra først af for Dionysos paa Grund af deres scurrile Charakter, som Aischylos V. 1150 lader ham høre. At Dionysos har afløst Pluton som Dommer, bliver yderligere sandsynligt derved, at Plutons Fremtræden — han er nødvendig for Slutningseffecten — nu er ganske umotiveret; han kommer ganske pludseligt og uventet ud af Paladset V. 1411, hvor Dionysos henvender sig til ham; kun ved hans Indtræden bliver den abrupte Standsning af Discussionen begribelig. Parabasen kan i sine Hovedtræk have hørt til det første Udkast; men naar Choret

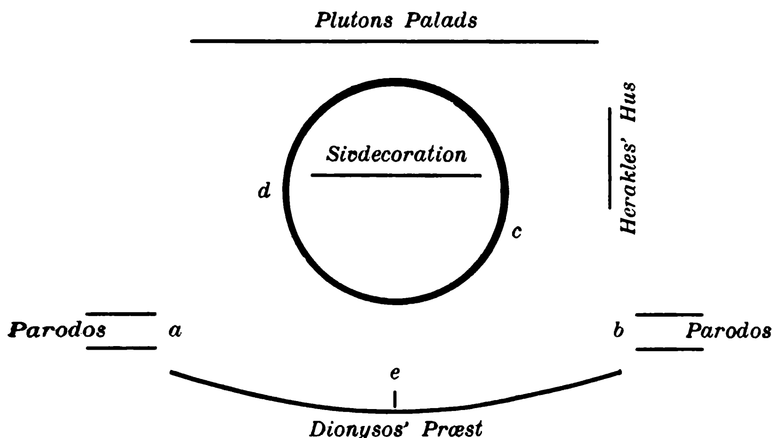
betegner sig som ἱερός V. 686 (sml. 674), hentydes der dog vel til, at det forestiller Mysteprocessionen, og dette Paafund tilhører vistnok den senere Plan, da det er saa nøje knyttet til Dionysos' Hadesvandring. Ogsaa denne Ide, som maatte virke særligt gribende paa Publicum, da det siden 414 kun en eneste Gang (408) havde set denne Procession i Virkeligheden, og som maaske betinger Parabasens ualmindeligt indtrængende Alvor (sml. V. 686), har forøvrigt beredt Aristophanes ganske særlige Vanskeligheder. I den virkelige Mysteprocession var der Kvinder med, og det har Aristophanes ogsaa efterlignet; V. 440 ff. befaler Chorføreren, som forestiller Hierophanten (eller maaske Daduchos? sml. 446 φέγγος ἱερὸν οἴσων), Resten af Choret at danse i Gudindens Helligdom, medens han selv vil føre Pigerne og Konerne til den hellige Nattefest. Derefter marcherer (χωρῶμεν 447) hele Choret af. Der kan nu efter almindelig antik Theaterpraxis ingen Tvivl være om, at den Del af Choret, der forestiller Kvinder, virkeligt har forladt Scenen i Overensstemmelse med V. 445. Men paa den anden Side er det utænkeligt, at Choret i det følgende, bl. a. under Parabasen, skulde have manglet sin Fører og en Del af sine Medlemmer. Jeg ser ingen anden Udvej end at antage, at Choret er blevet staaende ved Parodos, medens dets Fortrop, Chorføreren og «Kvinderne», virkeligt forsvandt ud ad denne for saa at klæde sig om og ubemærket slutte sig til den tilbageblevne Del igjen, inden Chorets næste Replique (V. 534). Grunden til denne Ordning er indlysende. Efter sin Afmarche V. 459 er Choret ikke mere Myster (bortset fra de anførte Steder af Parabasen) og i hvert Fald ikke som hidtil Mysteprocessionen. Altsaa var «Kvinderne», som var nødvendige i denne, nu kun et forstyrrende Paahæng, som helst maatte fjernes. Den Udvej at antage «Kvinderne» i Processionen for et Slags παραχορήγημα hjælper ikke ud over Vanskeligheden med Chorførerens Afmarche og modsiges desuden af, at Kvinderne i Chorsangen 372 ff. optræder som Halvchor. Af κοινῇ V. 416 fremgaar det nemlig, at de foregaaende Stropher ikke er sungne «i Fællesskab», og der er sikre Tegn paa, at de har været fordelt mellem Mænd og Kvinder.

V. 409 ff. *καὶ γὰρ παραβλέψας τι μειρακίσκης*
νῦν δὴ κατεῖδον καὶ μάλ' εὐπροσώπου
συμπαιστρίας χιτωνίου
παραρραγέντος τιτθίον προκύψαν

faar under de foreliggende Omstændigheder dog først Mening, naar de synges under Dansen af Mændenes Halvchor. I Belysning heraf bliver ogsaa den foregaaende Strophe forstaaelig. I V. 403 har V o. a. *σὺ γὰρ κατεσχίσω μέν*, som altsaa maatte betyde, at Iakchos har flænget Chorets Klæder ɔ: indstiftet den Skik, at man ved Processionen havde sit gamle Tøj paa. Men *μέν* er meningsløst, og Medium passer ikke. R har *κατασχίσω μέν*, som aabenbart er den oprindeligere Læsemaade, hvoraf *κατεσχίσω* er opstaaet paa Grund af *σύ*. Der bør vistnok læses: *σοὶ γὰρ κατασχίσωμεν*, thi lad os til din Ære flænge Klæderne. Saa passer Ordene i Kvindernes Mund, og denne Flængning foranlediger den Blottelse (*παραρραγέντος*), hvorover Mandschoret morer sig. Den første Strophe V. 397—402 er saa vel sunget af hele Choret. En lignende Fordeling af V. 372--81 (Mændene) og 384—93 (Kvinderne) kan maaske sluttes af *ἀνδρείως* 372, af Chorførerens *ἑτέραν ὕμνων ἰδέαν* 382 og af, at Choret 386 særligt betegner sig som Demeters, Kvindernes Beskytterindes, medens Mændene 378 paakalder Persephone.

Muligheden af Chorets ovenfor forudsatte Manøvre vil blive klarere ved en nærmere Betragtning af de sceniske Forhold i Stykkets første Del (hele anden Del fra 460 foregaar foran Plutons Palads, som danner Bagvæggen). Hovedtrækkene er angivne af Robert (Hermes XXXI S. 560), men det er ikke uden Interesse at gjennemføre hans Tanker i alle Enkeltheder.

Ved Stykkets Begyndelse kommer Dionysos og Xanthias ind ved *a* (se Planen næste Side) og drager i deres latterlige Optog forbi Publicum over til Herakles' Hus, hvor de ankommer V. 35 og bliver til V. 165. Derpaa gaar de henimod Orchestra og raaber undervejs den døde Mand an (171), som bæres ind ved *a* og ud ved *b*. V. 181 er de ankomne ved *c*; *τουτί* er Orchestra, hvis Rand de støder paa. Det er udstyret som en *λίμνη* (181), og man bliver nødt til at an-

tage en opstaaende Decoration, f. Ex. af Siv, tværs over det i dets bagerste Halvdel, forat Frøchoret, der ikke ses og sikkert er blevet bestridt af en Del af Chorets Medlemmer, kan have noget at skjule sig bagved; ved en saadan Decoration opnaas tillige, at Plutons Palads, der foreløbigt ikke skal ses med, bliver mindre iøjnefaldende. Imidlertid kommer Charon i sin Baad rullende ind fra *a*, og paa deres Raab (184) sætter han over Orchestra og lægger bi ved *c*. Xanthias faar Ordre til at løbe udenom Søen (193) og forsvinder bagom Orchestra skjult af Sivdecorationen, hvorfra han først dukker frem igen V. 272. Charon sætter med Dionysos over fra *c* til *d*. Den 26 Meter lange Vej er tilstrækkelig til at rumme Dionysos' Skænderi med Frøerne (209—268); at Frøerne synger bag Sivdecorationen, medens Dionysos af Hensyn til Publicum naturligvis maa lade, som om han har dem paa den anden Side af Baaden, er uden Betydning, da de ikke ses. Ved V. 269 lægger Charon bi ved *d* og ruller derpaa ud ad *a*, Frøerne forsvinder usete ud ad Bagvæggen for at klæde sig om og være med ved Chorets Indtræden V. 354, Xanthias støder til, og han og Dionysos gaar langsomt og under mange Gjenvordigheder ned mod Publicum; ved V. 297 er de ved *e*, hvor Dionysos kalder sin Præst tilhjælp mod Underverdenens Rædsler. Derpaa høres Choret synge udenfor Scenen (313 ff.), Xanthias og Dionysos retirerer henimod *a* (321), hvor de forbliver

under Chorets Indmarche ad *b* (354; V. 323—53 synges udenfor Scenen). Under de følgende Sange passerer Choret over mod *a*, hvor Dionysos V. 431 efter at være gaaet lidt frem — Xanthias er efter V. 438 bleven saa langt tilbage ved *a*, at han ikke har hørt den foregaaende Repliquevexel — henvender sig til Chorføreren. Derefter gjør Choret omkring og marcherer (440) over mod *b*, hvor en Del midlertidigt forsvinder, som ovenfor udviklet, medens Resten bliver staaende ved *b*. Imens gaar Xanthias og Dionysos op mod Paladset (460). Sivdecorationen maa under de foregaaende Chorsange paa en eller anden Maade være bleven fjernet. Da der i Athen ingen underjordisk Gang har været til Orchestra, kan det ikke være foregaaet uden Omstændelighed; den er vel bleven halet hen til Bagvæggen og ud af den, medens Publicums Opmærksomhed var fængslet af Chorets Dans. Forøvrigt har man neppe taget sig den Slags Illusionsforstyrrelser nær; det Æsel, som Xanthias V. 35 staar af, forsvinder fra det Øjeblik af sporløst; det har gjort sin Nytte ved at give Anledning til alskens Løjer og er nu paa en eller anden Maade bleven afhentet og fjernet.

Det er klart, at hele Stykket maa være spillet i Orchestra. Scholierne, som gaar ud fra Forestillingen om en ophøjet Scene, kommer oftere i Forlegenhed; ved V. 297 griber de endog til den fortvivlede Udvej at antage, at Dionysos hele Tiden har været ledsaget af sin Præst (i nogle Hdss. er denne endog opført paa Personlisten og har faaet V. 298 og 300 tildelt); men efter nogen Talen frem og tilbage kommer de dog til det fornuftige Resultat: *φαίνονται οὐκ εἶναι ἐπὶ τοῦ λογείου ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας, ἐν ᾗ ὁ Διόνυσος ἐνέβη καὶ ὁ πλοῦς ἐπετελεῖτο.*

Mindre meddelelse.

Et par bemærkninger til Thukydid.

Af Karl Hude.

II 15, 3—4. *τὸ δὲ πρὸ τοῦ ἡ ἀκρόπολις νῦν οὖσα ἡ πόλις ἦν, καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον. τεκμήριον δέ· τὰ γὰρ ἱερὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκροπόλει καὶ ἄλλων θεῶν ἐστι, καὶ τὰ ἔξω πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως μᾶλλον ἵδρυται, τό τε τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τὸ Πύθιον καὶ τὸ τῆς Γῆς καὶ τὸ ⟨τοῦ⟩ ἐν λίμναις Διονύσου . . . ἵδρυται δὲ καὶ ἄλλα ἱερὰ ταύτῃ ἀρχαῖα.*] Det vil rimeligvis være de fleste af dette tidsskrifts læsere bekendt, at de anførte ord af Thukydids exkurs om Athens bebyggelse i den ældste tid har været genstand for hæftig strid i de seneste år. Medens man tidligere altid havde henlagt de nævnte helligdomme for Zeus, Apollon, Ge og Dionysos til egnen syd for Akropolis, har Dörpfeld, støttet på nye udgravninger, hævdet, at de blot måtte søges op imod den del af byen, som udgøres af Akropolis med den sig dertil sluttende bebyggelse, altså ikke nødvendigvis mod syd, og han mener da virkelig at have fundet dem vest for Akropolis. Det er ikke meningen her at komme ind på realiteten i dette spørgsmål (derom vil jeg henvise til prof. Gertz's på personlig påvisning og meddelelse fra Dörpfeld støttede redegørelse i de ledsagende anmærkninger til hans oversættelse af Thukydid, bd. I s. 35 ff.); jeg vil kun fremsætte en sproglig bemærkning angående de nærmest foregående ord, som allerede inden Dörpfeld fremsatte sine anskuelser har vakt fortolkernes betænkelighed. Classen undrede sig over, at Athenetemplerne på Akropolis ikke var nævnte udtrykkelig og tilføjede derfor efter *θεῶν ἐστι* ordene *καὶ τὰ τῆς Ἀθηνᾶς* (van Herwerden nøjedes derefter med *καὶ Ἀ.*); Stahl mente endda, især under henvisning til § 4's slutningsord, at der efter *ἀκροπόλει* måtte være udfaldet f. ex. *τὰ ἀρχαῖα τῆς τε Πολιάδος*. Måske skal løsningen søges ad en anden vej. Thukydid har øjensynlig stillet de paa selve borgen og de udenfor denne[1] liggende hellig-

[1] Uden ellers at godkende Stahls argumentation er jeg enig med ham i at forkaste von Wilamowitz' opfattelse af *ἔξω* som betegnende «udenfor byen (den gamle by)»; derved vilde også det følgende *τῆς πόλεως*, der må betegne byen på Thukydids egen tid, blive altfor uklart.

domme i modsætning til hinanden; men hvis dette er tilfældet, må ordene *ἐν αὐτῇ τῇ ἀκροπόλει* ikke forbindes med verbet *ἔστι*, men med *τὰ γὰρ ἱερά*, således at der efter disse ord indskydes et *τά*. Meningen bliver da: «ti de på selve borgen liggende helligdomme tilhører også andre guddomme». Det forhold, at byens hovedguddom Athene havde sine helligdomme i byens kærne og naturlige fæstning, er nemlig ikke noget egenligt bevis for, at bebyggelsen i den ældste tid var indskrænket til borgen og dens sydlige omgivelser; et sådant ligger derimod i den omstændighed, at også andre guders helligdomme var anlagte på borgen selv.

II 16, 1. *τῇ τε οὖν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν χώραν αὐτονόμῳ οἰκήσει μετεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἐπειδὴ ξυνῳκίσθησαν, διὰ τὸ ἔθος ἐν τοῖς ἀγροῖς ὅμως οἱ πλείους τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν ὕστερον μέχρι τοῦδε τοῦ πολέμου πανοικησίᾳ γενόμενοί τε καὶ οἰκήσαντες, οὐ ῥᾳδίως τὰς ἀναστάσεις ἐποιοῦντο* . . .] Saaledes er den håndskriftlige overlevering, som J. H. Lipsius har forbedret betydeligt ved med benyttelse af nogle steder hos efterlignere at flytte *πανοικησίᾳ* ned foran *τὰς ἀναστάσεις*. Men der er værre ting tilbage, den umulige konstruktion *οἰκήσει μετεῖχον* og den falske modsætning mellem de ved *τε* og *καί* modstillede led. Krügers fine sprogtakt lod ham se, at *καί* må være *også* og at følgelig *τε οὖν* måtte rettes til det efter digressjonen normale *δ' οὖν*[1]; efter et forslag af Driessen slettede han da *μετεῖχον* (Köstlins forslag ⟨*ἧς*⟩ *μετεῖχον* fortjener næppe omtale[2]). Nu kan man ganske vist tænke sig den mulighed, at en sen læser, der forstod *καί* som *og*, savnede et hovedverbum til det første led og fandt på at tilføje *μετεῖχον*, som han mærkeligt nok lod styre dativ; men der findes dog måske en udvej til at redde ordet. I sig selv er *τῇ . . . οἰκήσει* forståeligt som grundens dativ; men det kunde dog fuldt så godt slutte sig til et passivisk participium. Jeg tror, at rettelsesforsøgene bør gå ud på at finde et sådant, og jeg vil selv anføre et, der er faldet mig ind og som nok kunde passe i meningen: *κατεχόμενοι* (forskrevet til *μετεῖχον οἱ*), *bundne* (*retenti*). Ombytning af *κατ* og *μετ* findes f. ex. VIII 72, 2 (i det bedste håndskrift), og hvis *-εχόμενοι* var blevet delt til *-εχομεν οἱ*, lå det ikke fjærnt at rette til *-εῖχον*.

[1] Selv en flygtig betragtning af det kritiske apparat vil vise hyppigheden af de to småords forvexling.

[2] Herwerdens nyeste ⟨*ἧς πάλαι*⟩ *μετεῖχον* er uantageligt, da der går *ἐπὶ πολὺ* iforvejen; Dobrees rettelse *ἐπεῖχον*, der vel skal betyde: *holdt fast ved*, vilde kræve at *ἐπὶ πολὺ* stod efter *οἰκήσει*.

Anmeldelser.

J. L. Ussing: Pergamos, dens Historie og Monumenter. Kbhvn. 1897, Gad. 165 s.

Den klassiska arkeologiens Nestor i Danmark, prof. J. L. Ussing, har efter nedläggandet af sin professur tillegnat detta arbete åt Köpenhamns universitet till minne af en femtioårig lärareverksamhet vid detsamma. Vi lyckönska den vördade åldringen till att med oförminskad andlig lifaktighet kunna fira sitt guldbröllop med den högskola, åt hvilken han egnat sina bästa krafter och hvars rykte han bidragit att befästa i utlandets vetenskapliga kretsar. Vi lyckönska honom äfven och på samma gång Köpenhamns universitet till den framgång, som följt denna lärareverksamhet och till de frukter, som den burit för Danmarks andliga lif.

Prof. Ussing har i den bok, hvars titel här ofvan läses, tagit till uppgift att för en större, för historiska och konsthistoriska spörsmål intresserad allmänhet skildra hufvuddragen af den episod i den antika kulturens historia, som är förknippad med namnet Pergamos. En sådan monografi är synnerligen välkommen, och vi måste vara den vördade författaren tacksamma, att han vid sina år icke skytt de lärda mödor, som äro oskiljaktiga från hvarje vetenskapligt författarskap, äfven om detta tar en populär form.

De anmärkningar, som i det följande skola framställas, torde på sitt sätt bära vittne om det intresse för den nämda vigtiga kulturepoken, som prof. Ussing i icke ringa grad genom sin senaste skrift förstått att väcka.

Att Ussing kallat sin bok «Pergamos» i strid med den vedertagna neutrala formen, synes vara ganska välbetänkt, dock knappast på den grund, som af honom derför anföres (Anm. 1). Ty af Arkesilas' epigram kan man endast sluta sig till det poetiska språkbruket, men hvarken till det officiella eller det allmännast förekommande. Deremot synes mig Xenophons vittnesbörd, Hell. III 1, 6, äfvensom Pausanias' V 13, 3, och Cassius' Dio, LIX 28 och LXXIX 7, böra tillerkännas större betydelse vid denna frågas afgörande. Jmf. den grundliga utredning, som Hesselmeyer, Der Ursprung der Stadt Pergamos s. 44 ff. åstadkommit i denna punkt.

S. 6 säger Ussing, att «*Gongylos* modtog Xenophon gjæstfrit.» Derom står i Xenophons Anabasis VII 8, 8 ff., som innehåller berättelsen om denna episod, intet. Xenophon mottogs af Gongylos' hustru Hellas, som efter all sannolikhet var enka. Den Gongylos, som omtalas litet längre fram i Xenophons be-

rättelse, var enligt dennes uttryckliga ord Hellas' son, icke hennes man (VII 8, 17), och han räddade icke Xenophon vid det äfventyrliga nattliga öfverfallet på den rike persiske godsägarens gård, såsom Ussing framställer saken. Han hade tvärtom dragit ut i afsigt att bistå denne senare, jmf. uttrycket *βίᾳ τῆς μητρός* p. a. st.

S. 14 lemnar Ussing den för ett populärt arbete temligen öfverflödiga notisen, att Konung Attalos I's morfars fader hette Aristomachos. Hvar Ussing hemtat denna uppgift, skulle vara intressant att veta. Attalos' morfars, Achaios', fader är, såvidt jag vet, obekant. Man skulle kunna sluta sig till hans namn på grund af den bekanta namn-successionen inom de grekiska familjerna: Achaios' son hette Andromachos och hans sonson åter Achaios, hvarför sannolikheten är ganska stor, att hans faders namn liksom sonens varit *Andromachos*.

S. 16 skildrar Ussing Attalos I's strider med Antiochos Hierax och dennes galliska hjelptrupper. Efter det för Antiochos olyckliga slaget vid Koloë skulle denne enligt Ussings framställning ha vändt sig till Karien och derifrån till Egypten, der han blef tillfångatagen af konung Ptolemaios III Euergetes. Enligt Eusebios s. 253 (Schöne) flydde han efter det nämda slaget till Thrakien, levererade sedermera sina fiender ännu ett, om också olyckligt, slag i Karien (se Inschr. von Pergamon n° 28) och flydde efter detta icke till Egypten, utan drog sig österut, sammanstötte i Mesopotamien med sin broders, Konung Seleukos II Kallinikos', generaler Andromachos och Achaios, blef åter slagen (jmf. Trogus Prol. 27 och Polyainos IV 17) och tog då sin tillflykt till sin svåger Ariarathes i Kappadokien (jmf. Justinus, XXVII 3, 7). Först därifrån flydde han, då han fruktade förräderi, till Egypten. Han mördades slutligen i Thrakien af keltiska röfvare (jmf. Just. XXVII 3, 11; Trogus p. a. st.).

S. 19 uppgifves, att staden Opus i Lokris under kriget med Philip V af Makedonien skulle genom en stor brandskatt ha lyckats fria sig från plundring. Detta är dock knappast händelsen. Livius XXVIII 7, 4 berättar: eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur.

Prusias I's af Bithynien på samma sida omtalade infall i Attalos' rike torde vara af något problematisk art. Hos Livius XXVIII 7, 10, talas blott om ett ryckte, som föranledde Attalos att återvända till sitt rike, jmf. Ed. Meyer, Berl. Phil. Wochenschr. 1897 sp. 1585.

S. 20 skildras ganska detaljeradt det andra makedoniska krigets vexlande skiften, dock icke fullt i öfverensstämmelse med kända fakta. Sålunda förlägger Ussing sjöslaget vid Lade före det, som utkämpades vid Chios, i strid med Polybios XVI 8—10, jmf. Mommsén Röm. Gesch. I[4] 705 f. Rhodiernas amiral Theophiliskos dog dagen efter slaget vid Chios af de sår, som han

erhållit under detsamma (se Polybios XVI 9), och kunde sålunda icke gerna, såsom Ussing framställer förloppet, ha varit Rhodiernas anförare i det senare slaget. I sammanhang med Ussings misstag angående sjöslagens vid Chios och Lade inbördes kronologiska förhållande står äfven hans framställning af konung Philips förhärjande anfall på Pergamos, som dock blef utan resultat. Detta inträffade före slaget vid Lade.

Ussing visar i sin historiska framställning en starkt framträdande böjelse för detaljer, ofta af rätt oväsentlig art, och för sifferuppgifter, hvilkas absoluta tillförlitlighet torde vara tvifvel underkastad, och hvilkas relativa värde för en populär historisk framställning i de flesta fall icke kan sättas synnerligen högt. I den detaljerade tablån öfver förlusterna i slaget vid Chios s. 21 torde siffran 20, angifvande Philips förlust af «andre Dækskibe» böra ändras till 10 och likaså de «65 Baade» till 25, jmf. Polybios XVI 7, 1.

Den kronologiska ordningen mellan de raskt skiftande händelserna i det invecklade intressedrama, som denna upprörda tids historia framter, är af Ussing altför ofta ej tillbörligen beaktad. Så på s. 21 anföres romarnes krigsförklaring mot Philip V af Makedonien sommaren år 200 före de händelser, som timade under förra delen af året, och som omtalas på slutet af denna och början af nästa sida, jmf. Mommsen, Röm. Gesch. I[4] s. 711 och Wilcken hos Pauly-Wissowa II 2166. Likaså omtalas s. 22 Philips eröfring af Abydos efter hans plundring af Attika, ehuru ordningen mellan dessa båda händelser var den motsatta. På samma sätt sidan 25 böra Philips underhandlingar om vapenstillestånd vid mötet vid den maliska viken sättas efter de längre ned beskrifna händelserna.

Till en bättre historisk orientering skulle äfven ha bidragit, om förf. låtit de egyptiske och syriske konungarnes namn Ptolemaios och Antiochos åtföljas antingen af den siffra, som anger deras plats i serien, eller af det tillnamn, som först förlänar dem deras fulla historiska individualitet.

S. 25 omtalar förf., hurusom Attalos I såsom belöning för de diplomatiska tjenster, hvilka han gjort romarne, väntat att af dessa erhålla Argos. Detta författarens påstående måste i detta sammanhang bero på ett misstag. Ty vid den tidpunkt, hvarom här är fråga, öfverlemnade romarnes och Attalos' fiende, konung Philip af Makedonien, Argos till tyrannen Nabis i Sparta för att sålunda försöka skilja denne från koalitionen och vinna honom för sin sak, hvilket försök dock misslyckades, jmf. Pöhlmann i Iwan Müllers Handbuch III s. 457.

Författarens s. 34 framstälda åsigt, att de konstnärer som skapat den farnesiska tjuren i Neapels Nationalmuseum, Apollonios och Tauriskos från Tralles, skulle vara samtidiga med det pergameniska rikets blomstringsperiod, afviker rätt betydligt från

den gängse uppfattningen och torde derför ha bort motiveras. Det synes mig i hög grad sannolikt, att Hiller von Gärtringen (Ath. Mitth. XIX (1894) s. 37 ff.) med sin datering af dessa konstnärer till början af första årh. f. Kr. träffat den rätta perioden.

S. 36 talar förf. om konung Antiochos' III af Syrien sträfvanden att genom familjeförbindelser stärka sin politiska ställning, och att han för att vinna Ptolemaiernas vänskap gaf sin med Ptolemaios Epiphanes förlofvade dotter den fruktbara del af Syrien, som kallades ἡ κοίλη, Coelesyrien, det på dalar rika, såsom hemgift. Dock torde det vara tvifvelaktigt, om detta landskap verkligen af Antiochos afträdts till den egyptiske monarken, jmf. Polybios XXVIII 1, Mommsen Röm. Gesch. I[4] 735.

De uppgifter angående härarnes storlek, de stupades antal o. s. v., som Ussing i altför ymnigt mått i betraktande af hans boks dock hufvudsakligen populära karakter lemnar, äro altför ofta i behof af en rätt grundlig sifferrevision. Så t. ex. uppgifves den romerska härs styrka, som år 191 under befäl af konsuln M' Acilius Glabrio bröt upp mot Antiochos III och aitolerna, till 10,000 man fotfolk, 2000 ryttare och 15 elefanter, s. 37. Livius, XXXI 14, uppger fotfolkets antal till 20,000 man. Mommsen, Röm. Gesch. I[4] 741 och Holm, Griech. Gesch. IV 461 uppskatta härens totalnumerär till ca. 40,000 man. Deremot öfverdrifver Ussing betydligt den härsmagt, öfver hvilken romarnes motståndare förfogade i detta krig. Att Antiochos i slaget vid Thermopylai, såsom Ussing vill göra troligt, skulle ha kommenderat öfver 100,000 man, är absolut osannolikt, då hans här vid detta tillfälle redan var starkt decimerad, jmf. Mommsen p. a. st. s. 741 f., ja enligt Livius' fullt trovärdiga berättelse (XXXVI 15) var han romarne icke obetydligt underlägsen. Han skulle enligt denne blott lyckats samla en styrka af 10,000 man fotfolk och 500 ryttare, till hvilka slöto sig 4000 aitoler, jmf. Livius XXXVI 16, 3.

S. 38 skulle man af den af Ussing gifna namnformen Kan*æ*, vid hvilken plats på Mindre Asiens kust den romerska flottan hade sin station, få den föreställningen, att detta var namnet på en stad. Så är dock ej förhållandet. Detta ord är namnet på ett berg, som skrifves Kan*e*. — Den på samma sida omtalade eröfringen af Sestos och belägringen af Abydos inträffade 190, ej såsom sammanhanget hos Ussing ger vid handen, år 191, jmf. Mommsen Röm. Gesch. I[4] 744.

S. 41 torde den summa, som i freden med Antiochos i Sardes tillerkändes Eumenes, böra ökas från 400 till 500, eller, enligt en annan uppgift, 477 talenter.

S. 49 och anm. 36 ansluter sig Ussing till den mildare åsigten angående Attalos II' förhållande till sin svägerska, Stratonike, efter det falska ryktets om Eumenes' död framkomst till

Pergamos. Dock synas de historiska källskrifternas vittnesbörd tala för sannolikheten af det kortvariga giftermålets ingående liksom af det talet, att Attalos III skulle vara frukten af denna efemera förbindelse. Det af förf. citerade Polybiosstället XXX 2, 6 kan näppeligen tolkas annat än i öfverensstämmelse med denna senare åsigt, såsom Koepp i Rhein. Mus. XLVIII 154 ff. på ett öfvertygande sätt visat, jmf. äfven Wilcken hos Pauly-Wissowa II 2170.

Vid bedömandet af Eumenes II's karakter sidd. 55 och 59 synes mig förf. ha satt denna i ett altför idealiskt ljus. Smidighet och slughet voro utan tvifvel hans mest framträdande egenskaper, och berättelsen om hans hemliga separatunderhandlingar med Perseus stå ingalunda i strid med hans historiska karaktersbild.

S. 56 omtalar förf. de försök, som vid det besök, som Attalos i uppdrag från sin broder gjorde i Rom för att bedja senaten att använda sin auktoritet gentemot gallernas härjningståg på pergameniskt område, från romersk sida gjordes att skilja de båda bröderna åt. Den läkare Stratios, hvars föreställningar skulle ha återfört den vacklande Attalos till trohet mot sin broder, var honom icke ursprungligen följaktig till Rom, utan hade af Eumenes med anledning af de hotande ryktena blifvit skickad för att förebygga en ödesdiger brodertvist, se Livius XLV 19, 8 och Polybios XXX 2, 1 ff.

Den Licinius, som var skickad för att mäkla fred mellan Eumenes och gallerna, s. 57, var ej Cajus, utan Publius Licinius, se Livius XLV 34, 13 och Polybios XXX 3, 7.

S. 60 redogör förf. för Eumenes' förtjenster om konster och vetenskaper. Dervid synes förf. icke ha gjort full rättvisa åt grundläggaren af den pergameniska grammatikerskolan, Krates från Mallos, som väl knappast med fog kan inrangeras bland de «Lærde af anden Rang». Ej heller träffar Ussings karakteristik af Krates' strid med Aristarchos angående analogien och anomalien sakens kärna. Ty med det omdömet, att Aristarchos forskade efter språkets lagar, under det Krates endast såg undantag och anomalier öfverallt inom språkets verld, har man knappast skipat rättvisa mellan de begge antagonisterna, se häröfver Susemihl, Gesch. der griech. Litteratur in der Alexandrinerzeit II 7 ff.

S. 61 nämner förf. en staty af den attiske konstnären Silanion, som Attalos I skulle ha tagit såsom byte vid eröfringen af Oreos «208». Denna stad intogs först år 200 af Attalos och romarne, se Livius XXXI, 46.

Hvad förf. s. 66 menar med följande sats: «Da Romerne derefter vendte deres Vaaben imod Achæerne og Mummius, og for bestandig gjorde Ende paa Grækenlands Uafhængighed, etc.», är icke svårt att se, dock borde en sådan typografisk lapsus icke tolereras i en bok, som är afsedd för en större publik.

Författarens redogörelse för de genom tyskarnes gräfningar

i Pergamos gjorda monumentfynden och för de på grund af dessa gräfningars resultat möjliggjorda rekonstruktionerna af de förnämsta byggnaderna i detta antika kulturcentrum utmärker sig för ganska stor noggranhet, men äfven för en tröttande förkärlek för mått af alla slag. Siffrorna spela en alldeles för stor roll i detta arbete, som ju dock vänder sig icke i första rummet till arkitekter ex professo, utan till den stora bildningssökande allmänheten. Dock är det mig ett nöje att kunna konstatera, att dessa sifferuppgifter i allmänhet äro riktiga. Några undantag finnas dock äfven här. Sålunda är bröstvärnet i andra våningen på pelargången omkring Athena Polias' tempelplats icke 1,13 m., utan blott 0,87 m. hög, hvilket för hvar och en som i Berlins Altes Museum sett de der uppstälda profstyckena på denna balustrad med dess vapenreliefer torde vara klart. De i denna pelargångs bakvägg anordnade nischerna voro icke alla såsom förf. antager af jonisk ordning, utan hvar annan af jonisk och hvar annan af dorisk. — Den stora terassen framför teatern är icke 115 m. lång och 15,5 m. bred, utan öfver 200 m. lång och 21 m. bred, se Vorläuf. Bericht III s. 40. — Telephosfrisens höjd är icke 1,75 m., utan 1,58 m. — Templet på torget hade icke 6, utan 4 kolonner i fronten. — Terassen, på hvilken Trajanustemplet stod, är 100 m. lång och ca. 70 m. djup, icke såsom forf. uppgifver «68 M. fra V. til Ø., og 60 M. fra N. til S.» — Den på s. 94 omnämda Hadrianushelgedomen var icke «et lille rundt tempel», utan utgjordes endast af en halfrundel, som stödde sig mot en större byggnad, se Inschr. von Pergamon no. 293.

På tal om efterbildningar af Athena Parthenos, sid. 95, nämner förf. äfven «den prægtige Torso, Minerva Medici i Palais des beaux arts i Paris.» Förf. menar antagligen «Minerve au collier» i Louvren, hvilken väl kan betraktas såsom en mycket fri kopia af Phidias' nämda tempelstaty, jmf. Th. Schreiber, Die Athena Parthenos des Phidias und ihre Nachbildungen, Taf. III F 1 och 2, sid. 25 (567) ff., Puchstein, Jahrb. des Instituts 1890 sid. 79 ff. Hvad Minerva Medici i Palais des beaux arts beträffar, i hvilken Furtwängler nyligen, Intermezzi sid. 17 ff., velat se ett originalverk af Phidias' hand, den östra gafvelgruppens på Parthenon Athena, så har denna staty visserligen redan förut blifvit stäld i sammanhang med Phidias' Athenaideal, men icke med Athena Parthenos, hvilket de säkra efterbildningarne icke tillstädja, utan med Athena Promachos, jmf. Lange, Arch. Zeit. 1881 sid. 202 f. och v. Sybel, Ath. Mitth. 1880 s. 111 ff.

S. 99 framställer förf. en ny tolkning af den berömda Athenastatyen från Pergamos. Dock torde denna tolkning icke kunna betecknas såsom synnerligen lycklig, då den grundar sig på en misstolkning af ett Pliniusställe eller riktigare på ett förbiseende af den plinianska textens ordalydelse. Ussing förmodar

i denna Athenastaty en Athena «*Kleiduchos*» (ej *Ch*liduchos såsom Ussing skrifver; κλείς, nyckel, skrifves väl icke med χ. I sammanhang dermed torde böra påpekas, att den krigiska Athena, som omtalas sid. 15, hette Ἀθηνᾶ ἀρεία, ej ἄρεια). På det af förf. till stöd för den nya tolkningen anförda Pliniusstället XXXIV 54 står nämligen på tal om Phidias: «fecit et cliduchum et aliam Minervam»; omedelbart förut hade han nämligen talat om en «Minerva tam eximiæ pulchritudinis, ut formæ cognomen acceperit.» Med epitetet «aliam» syftar Plinius sålunda naturligen på denna af honom nyss förut omnämda Athenastaty, och näppeligen på «cliduchum», som enligt alla analogier, jmf. Euphranors «cliduchos» § 78, och all sannolikhet varit en framställning af en prestinna, bärande en tempelnyckel. Någon Athena «*Kleiduchos*» är icke bekant. Handens ställning på den ifrågavarande pergameniska Athenastatyen ger icke anledning förmoda, att denna Athena burit en nyckel, som är ett för henne fullkomligt främmande attribut.

Den byggnad, som förf. sid. 106 vill identifiera med τὸ Ἀττάλειον τὸ πρὸς τῷ θεάτρῳ, förskrifver sig icke från den klassiska tiden; den har gjort tjenst uteslutande såsom byzantinsk kyrka.

Ussings uppfattning af Zeusaltarets konstruktion kan jag icke dela. Hans påstående, att Pausaniasstället V 13, 8 är korrupt, stödes icke af något bevis eller något försök till bevisföring. Stället ger icke anledning till någon språklig anmärkning och är fullt begripligt — om man nämligen sätter det rätta skiljetecknet på rätt plats, hvilket förf. i sitt citat anm. 80 till sid. 164 visserligen icke gjort. Att det stora Zeusaltaret i Pergamos till sin kärna varit ett ben- och askaltare, såsom Pausanias intygar, finnes icke något skäl att betvifla, jmf. häröfver Puchstein i Arch. Anz. 1893 sid. 19 ff.; Jahrb. des Instituts 1896 sid. 53 f. och Adler, Arch. Anz. 1894, sid. 85; 1895 sid. 107 f. Att de i Olympia funna spåren af altaret skulle visa hän på en elliptisk grundform, såsom förf. sid. 109 anför, torde vara tvifvel underkastadt, jmf. häröfver Puchstein Jahrb. des Instituts 1896 sid. 55 ff.

Ussings anmärkning sid. 122 mot Julius Langes tolkning af Zeusfigurens på altaret rörelse med den venstra af ægiden täckta armen kan jag icke godkänna. Hvarför skulle icke en gud kunna samtidigt utföra tvenne rörelser, en med hvardera armen, då detta är möjligt till och med för svaga dödliga.

Sid. 126 framställer förf. en ny åsigt angående en detalj på Artemisgruppen: handen, som är synlig på gudinnans stöflar, skulle icke härröra från den unge gigant, hvilken hon trampar i stoftet, utan från den gamle, som söker att värja sig mot hunden, hvilken biter honom i nacken, genom att stöta sitt finger i dennes öga. Men denna tolkning motsäges af handens

ställning och dess slappa hållning, som häntyda på en döendes slocknande krafter och knappast kunna förklaras hos en i en krampagtig, förtviflad strid inbegripen kämpe. — Hvarför icke Artemis' ungdomligt sköne motståndare skulle kunnat vara framställd bländad af gudinnans skönhet och gripen af kärlekens magt, såsom sagan visste att berätta om Otos, kan jag icke inse, isynnerhet då en sådan tolkning ger den bästa förklaring till den unge i fullt mensklig skepnad framträdande gigantens rörelsemotiv. Att den hellenistiska konsten skulle vara så främmande för alla sentimentala rörelser eller så genomträngd af den strängaste stilkänsla, att ett sådant motiv icke skulle kunna tänkas i en hellenistisk gigantomachi, vågar jag på det bestämdaste förneka. Författarens invändning, att Otos ingenstädes nämnes såsom gigant, synes mig icke väga särdeles tungt, då hans broder Ephialtes utan all fråga var en gigant. — Att Dionysosgestalten på altarfrisen skulle vara så särdeles illa medfaren, såsom Ussing sid. 130 säger, kan jag ingalunda finna. Om man bortser från ansigtet, hör denna gestalt nästan till de bäst bevarade af alla. Den djurhud, som han bär knuten snedt öfver bröstet, är väl knappast en panterhud, så långa öron har ingen panter, utan sannolikt en rådjurshud.

Författarens sid. 137 uttalade åsigt, att, om attiske konstnärer under det fjerde århundradet fått en liknande uppgift som den, hvilken konung Eumenes gaf sina pergameniska bildhuggare, resultatet i det stora hela skulle blifvit detsamma, eller, med andra ord, att denna pergameniska konst icke väsentligen skulle ha afvikit från det fjerde århundradets attiska traditioner, måste jag på det aldra bestämdaste motsäga. Så starka, för att icke säga raffineradt utstuderade effekter, som nästan hvarje grupp på den pergameniska altarfrisen framvisar, har det fjerde århundradets konst aldrig eftersträfvat och säkert icke känt något behof af. Att den pergameniska altarfrisens storslagna komposition i mångt och mycket är buren af den konstnärliga tradition, hvars glansperiod var det fjerde århundradet f. Kr., skall dermed ingalunda förnekas, men den är såsom konstnärlig produkt helt och hållet ett barn af sin tid, och denna tid hade i sin konstnärliga uppfattning väsentligen afvikit från gångna tiders idealer. Sinnet för den hela konstverket beherskande enheten, man kan ju kalla den för idéen, om man så vill, och för de olika delarnes organiska sammanhang, hade under tidernas lopp i hög grad försvagats, och i sammanhang dermed hade smaken för detaljarbetets rika mångfald kraftigt skjutit i höjden, hotande att förkväfva alla yttringar af ett djupare konstlif. En utomordentligt intressant illustration till detta detaljens öfverhandtagande välde inom den hellenistiska konsten lemnar oss just den pergameniska altarfrisen.

Innan jag nedlägger pennan, må det tillåtas mig att ännu

en gång gifva ett uttryck åt den glädje, som hvarje vän inom den skandinaviska norden af antikens odling måste känna öfver det värdefulla bidrag till en vidsträcktare kännedom om ett viktigt skede af denna odlings historia och om de senare årens forskningar på detta område, som i och med prof. Ussings «Pergamos» skänkts åt vår bildningssökande allmänhet.

Upsala i April 1898.

Lennart Kjellberg.

Anthologia lyrica sive Lyricorum Graecorum veterum praeter Pindarum reliquiae potiores. Post *Theodorum Bergkium* quartum edidit *Eduardus Hiller*; exemplar emendavit atque novis Solonis aliorumque fragmentis auxit *O. Crusius*. Lipsiae 1897, Teubner. LXXVI + 387 pp.

Bogen er en god gammel Bekendt. Mange Filologer have benyttet Bergks poetae Graeci lyrici og hans mindre Anthologia lyrica. Af den sidste udkom i 1890 4de Udg., indeholdende de ældre Lyrikere og som Anhang Pseudophocylidea, Anacreontea og Peplos, besørget af *E. Hiller*, og da den hurtigere, end man havde ventet, blev udsolgt, paatog *O. Crusius* sig at besørge den udgivet paany. Hiller havde gjort den Forandring i Digtenes Orden, at han samlede de elegiske og iambiske Digtere under et, for at Læserne ikke skulde behøve at søge Digte af samme Forfattere (Archilochos, Solon, Crates) paa to Steder, og denne Ordning har Crusius bibeholdt. Desuden har han optaget senere fremkomne Fragmenter af Solon og andre. Den i Ægypten nylig fundne Samling Digte af Bacchylides var endnu ikke udgiven. Af Hensyn til at den ventedes, har han ladet de gamle Fragmenter saa godt som urørte. Nu da Kenyons Udgave foreligger, viser det sig, at kun faa og smaa Stykker af de hidtil kendte findes blandt de nye. Afvigelser træffes kun i et enkelt Ord og i enkelte Former; de fleste af de gjorte Konjekturer (f. Ex. 3 af Neue i Fragm. 1 paa 3 Linier) bekræftes ikke. Derimod viser det sig rigtigt, at Wilamowitz (Isyll. S. 143) har foretrukket den Form af fr. 34, som findes hos en anonym Scholiast og hos Planudes (med Ombytning af de to sidste Ord) for den af Bergk efter Joannes Sic. optagne; ligeledes at Sylburg har tillagt Bacchylides fr. 22, om end et Led i hans Bevisførelse har vist sig urigtigt, og Bergks Konjektur *ἁγνᾶς* (for *ἁγνάν*) bekræftes.

Hillers Udgave har jeg ikke kunnet faa, men af hans Fortale, som Crusius har aftrykt foran sin egen, fremgaar, at han

gik ud fra, at de særegne Regler for Accentuationen i den æoliske Dialekt, som Oldtidens Grammatikere have overleveret, ere hentede fra Iagttagelser, der ikke gaa længere tilbage end til det 3die eller 4de Aarhundrede, medens vi intet vide om Accentuationen i det 7de Aarhundrede; han brugte derfor i sin Udgave den attiske Accentuation. Crusius udtaler i sin Fortale, at selv om man vilde gaa ind paa, at de gamle Grammatikere kun have haft 3die og 4de Aarh. for Øje, saa fulgte dog ikke deraf, at Accenten ikke havde været den samme i det 7de Aarh., og af denne og andre iøvrigt heller ikke fyldestgørende Grunde[1] har han genindsat Grammatikernes og Papyroshaandskrifternes Accentuation, hvilket jeg mener er heldigere end den attiske, end sige end det Forslag ganske at udelade Accenten.

Crusius har suppleret Hillers adnotatio critica. Han angiver ganske kort, hvem nye Læsemaader skyldes, baade dem, han har optaget i Teksten, og andre, og henviser til Bøger og Tidsskrifter, som behandle Digterne og Digtenes Fortolkning. Han betegner ikke sin Bog som en ny Udgave, men nærmest som et forøget og forbedret Exemplar af Hillers, en ny 4de Udg. Sitzler siger i sin Jahresbericht über die griechischen Lyriker 1888—91 S. 115, at Hiller efter Evne søgte at forbedre Teksten, og at det lykkedes ham at gøre mangt et Fragment læseligere, medens han dog, hvor det gik an, holdt fast ved Overleveringen. Crusius siger, at han ikke har medtaget af sit eget noget, som krævede længere Forklaring; han har benyttet eller meddelt, hvad der i Mellemtiden er fremkommet, men i det hele kun med Maadehold optaget nye Læsemaader.

De ældre Lyrikeres Tekst er paa mange Steder mangelfuldt eller fejlagtigt overleveret, og trods alt, hvad der er gjort for at forbedre den, er der ingenlunde overalt fremkommen tilfredsstillende Rettelser. Det er vanskeligt at afgøre, hvor vidt man bør gaa med at optage usikre Rettelser i Teksten. Ved en Bog som den foreliggende er det naturligt at beholde den overleverede Tekst, endog hvor den er mislig, og henvise Forslag til Forbedringer til adnotatio, medens en Bog, der som den af mig i 1873 udgivne Græsk Anthologi kun er bestemt til Skolebrug, giver større Frihed. Jeg skal omtale nogle enkelte Steder. Kall. 1, 15 (15[2]), beholder C. *ἔρχεται* (*οἰκόνδε*), saa at *φυγὼν* betyder «efter at være sluppen vel derfra» (*ἀποφυγὼν*), medens Meningen fordrer: «efter at have unddraget sig», hvorfor jeg har foretrukket Bergks Konjektur *ἔργεται* (lukker sig inde). Mimn. 1, 3 (3, 3) beholder C. *μείλιχα δῶρα καὶ εὐνή*; *δῶρα* kan ikke staa alene.

[1] Det af Philodem. de musica p. 79 K. citerede Ord have ikke den Betydning, som han lægger i dem.

[2] Af Hensyn til de Lærere, som benytte min Bog, har jeg i Parenthes tilføjet, hvor Stederne findes i den.

Hecker skrev δῶρα Διώνης, men det vilde kun en Aleksandriner skrive; Hartungs δῶρ' Ἀφροδίτης giver Meningen. Solon 2, 10—12 (2, 10—11) har C. beholdt 3 Pentametre efter hinanden, saa at mindst 2 Heksametre ere udfaldne. V. 11 lyder da: πλουτοῦσιν δ' ἀδίκοις ἔργμασι πειθόμενοι. Paa Grund af Ligheden i Slutningen af dette og V. 6 have nogle ment, at et af dem maatte være forvansket, ja at V. 11 oprindelig har været et Heksameter, saa at der ingen Lakune var. V. 26 (25), som kun findes i et Haandskrift i Madrid og af C. er betegnet som uægte, er sikkert hellerikke andet end et Forsøg paa at udfylde en Lakune. Wilamowitz (Aristoteles und Athen S. 305) mener, at der er udfaldet mere end et Pentameter, og at man af Plut. Solon 13 kan se, hvad der er udfaldet; πολλοὶ πραθέντες (v. 24—25) svarer til Plutarchs οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ξένην πιπρασκόμενοι, ligesom δεσμοῖσι δεθέντες til οἱ μὲν αὐτοῦ δουλεύοντες, og saa har der været et Pentameter og maaske et Par Disticha til om det, som følger hos Plutarch, nemlig at nogle nødtes til at sælge deres Børn og at gaa i Landflygtighed paa Grund af Kreditorernes Haardhed. Sol. 12, 51 (3, 51) havde Hiller optaget Hermanns Konjektur λάβε i Stedet for πάρα. saa at Μουσέων blev styret af δῶρα. C. vendte tilbage til det overleverede: πάρα δῶρα διδαχθείς og underforstaar βίοτον συλλέγεται; dette er meget haardt. Digteren omtales ikke her som den, der tjener sit Brød ved at digte, men som Indehaver af σοφία, og «at lære Gaver af Muserne» er et underligt Udtryk. (Maaske Μουσῶν καλὰ [Bergk] δῶρα διδάχθη [Brunck].) — Xenoph. 1, 16 (1, 16) har C. uden nogen Bemærkning beholdt προχειρότερον, hvilket Bergk med Rette antog for korrupt. Theogn. v. 252 (11, 16) mener C., at ᾖ efter ὄφρ' ἂν kan underforstaas af ἔσσῃ, medens Bergk med Rette har tilføjet det, da ο i ὄφρα er kort (jeg burde ikke have udeladt τις efter ὄφρα i Theogn. 5, 9). — Theogn. 669 (1, 3) har C. beholdt παρέρχεται blot med en Henvisning til v. 419, hvor Verset findes i en anden Form: πολλά με καὶ συνιέντα παρέρχεται, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης σιγῶ. I 669 mangler Subjekt, fortrængt af νῦν δέ. Schneidewin παρέρχονται (οἱ ἀγαθοί). I Theogn. v. 716 er ἄφαρ εἰσί, som neppe er græsk, beholdt af C. ligesom af Bergk, der har opgivet sin efter min Mening heldige Konjektur: ἀφαρεῦσι (ere rappe) efter den af ham selv for rigtig erkendte Rettelse af Sturz ἀφαρεῖν for ἀφαρεῖ i Etym. m. 175, 15 og 24. Theogn. 1139 (5, 5) skriver C.: Servavi verba quibus vereor ne vetus justi juris jurandi formula contineatur. Jeg har ladet mine Disciple rette Verset til Ὅρκοι . . . Δίκαι τε (for δίκαιοι), hvilket nu ogsaa Sitzler foreslaar (dog uden at betegne Ὅρκοι og Δίκαι som Personifikationer) med den rigtige Bemærkning, at der sigtes til ὅρκοι i v. 1140—41 og til δίκαι i 1141—1142.

Paa andre Steder har C. optaget i Teksten nye Læsemaader,

hvor det ikke forekommer mig at have været nødvendigt. Saaledes Tyrt. 9, 14 (2, 14) Dümmlers Konj. *ἀγέλη* for *ἀρετή*. Verset indeholder samme Tanke som Hom. Il. 5, 532 (naar Mænd have unddraget sig Kampen, er al deres Manddomsære tabt) og den spartanske Forening af unge Mænd, som kaldes *ἀγέλη*, er her ingen Anledning til at tænke paa. Mimn. 11, 11 (1, 11) har C. optaget Schneidewins Konj. *ἐπεβήσεθ' ἑῶν ὀχέων* i Stedet for *ἐπέβη ἑτέρων ὀχέων*. Man har taget Anstød af *ἑτέρων* (et andet Befordringsmiddel end Baaden), af den noget haarde gnomiske Aorist, som her dog er bleven staaende endog i en særlig homerisk Form, og af Hiaten, som hører til de almindelig forekommende. Xenoph. 1, 2 (1, 2) har C. foruden at optage *ἀμφιτιθεῖ* for *ἀμφιτιθείς*, som kun er fremkommen ved Fordobling af *σ*, ogsaa slettet Komma efter *στεφάνους* og i V. 3 skrevet: *ἄλλος ⟨ὁ⟩* for at faa et Subjekt til *ἀμφιτιθεῖ*. Men Udeladelsen af *ὁ μέν* eller *ἄλλος μέν* i første Led forekommer oftere, allerede hos Hom. Il. 22, 157 (Krüger Gr. Di. 50, 1, 8), og Stillingen af *ἄλλος* i Slutningen af Sætningen og uden *μέν* er paafaldende.

Der er endelig Steder, der ere saaledes overleverede, at det er nødvendigt at forsøge Rettelser. Dertil hører Solon 12, 34 (3, 34). Blandt de mange Konjekturer, som alle gaa ud fra, at *δόξαν ἔχει* her betyder: «har den Mening om sig selv» (ikke «har Ry for»), har C. foretrukket Büchelers *εὖ δεινήν* (har store Tanker om sig selv?). Mig forekommer det, at Ahrens' *εὐθηνεῖν* eller Hartungs *εὐθενέειν* kommer Haandskr. nærmere (*ἐνδὴν εἶς, ἐνδὴν ἦν, ἐκθὴν ἦν* o. s. v.) og passer bedre til Meningen (har den Forventning, at han selv vil have Held med sig). Det samme gælder om Xenoph. 1, 20 (1, 20), hvor C. har optaget Schneidewins Konjektur *οἷ* (sc. *ἐστί*, Genstandssætning). *ᾗ* kommer Hdsk. (*ἡ*) nærmere, men Hensigtssætning passer mindre godt. Sappho 2, 7 (2, 7) skrev jeg efter Bergks Konjektur: *ὡς γὰρ εὔιδον βροχέως σε* (saasnart jeg havde set dig) men Meningen kræver: «saa tidt jeg ser dig», og saaledes er ogsaa Catuls Oversættelse: simul te conspexi at forstaa. Haandsk. have desuden *ὡς γάρ σ' ἴδω* (eller *εἴδω*) og dette har C. med Rette optaget og skrevet: *ὡς γὰρ ἐσϝίδω βρόχεώς σε* (saa tidt jeg blot flygtigt ser dig). Paa samme Maade bruges *ὡς* med Konjunktiv Herod. IV 172 *τῶν δὲ ὡς ἕκαστός οἱ μιχθῇ, διδοῖ δῶρον* (hver Gang en . . .).

Odense i April 1898.

P. Petersen.

Philologisch-historische Beiträge *Curt Wachsmuth* zum sechzigsten Geburtstag überreicht. Leipzig 1897, Teubner. VI + 218 Ss.

Es war gewiss ein schöner Gedanke, als zum ersten Mal dankbare Schüler sich zusammenthaten um bei feierlicher Gelegenheit einem hervorragenden Universitätslehrer zu huldigen durch eine Sammlung ihrer Arbeiten, die zugleich der Welt zeigen konnte, was der Lehrer alles angeregt hatte. Aber der Gedanke gehört nicht zu denen, die eine häufige Wiederholung vertragen. Ein wirklicher Sinn ist doch nur darin, wenn es zum Doctorjubiläum geschieht; es ist natürlich, dass Schüler den Anfang der Lehrthätigkeit oder doch Lehrerwürde ihres Lehrers öffentlich feiern; dass der Lehrer so und so viel Jahre alt geworden, geht doch ihr Verhältniss zu ihm als seine Schüler nichts an. Dass man den eigentlichen Sinn dieser Art der Verehrung vergessen hat, ist der beste Beweis dafür, dass sie conventionell zu werden anfängt. Wenn es aber erst Mode wird, die man mitmacht um nicht zurückzubleiben, dann schlägt die Sache leicht in ihren Gegensatz um. Sobald man über den ganz engen Kreis der Gelehrten allerersten Ranges hinausgeht, die nach vielen Seiten hin förderlich gewirkt haben, wird es immer schwieriger einen anständigen Band mit wirklich bedeutenden Schülerarbeiten zu füllen, und wenn das minderwerthige überwiegt, mag die dankbare Gesinnung und der gute Wille noch immer ihren Werth behalten für den gefeierten; dass aber solche Arbeiten als Ergebnisse seiner Thätigkeit vor die Oeffentlichkeit treten, kann doch ihm am aller wenigsten eine Freude sein. Am Ende könnte man ja dies Sache der betheiligten bleiben lassen; aber es wird schliesslich auch die wissenschaftliche Arbeit durch das Umsichgreifen dieser Sitte belästigt. Der Inhalt einer solchen Sammlung ist gewöhnlich so bunt, dass kein Philologe, wie weit sich auch seine Interessen ausdehnen, alles lesen mag. Oft geht ihn nur eine einzelne Abhandlung an, die übrigen sind ihm nur eine unnütze Belastung seines Bücherbretts — und seines Budgets. Da selbst die öffentlichen Bibliotheken, wenigstens bei uns, der steigenden Fluth nicht folgen können, bleibt manches, was man kennen möchte, einem unbekannt; die Masse der Gelegenheitschriften in Deutschland ist für den Ausländer so wie so schwer genug zu bewältigen. Es wäre wohl nicht unmöglich die Aufsätze einzeln in Zeitschriften zu veröffentlichen — die meisten philologischen Zeitschriften haben ja ungefähr dasselbe Format — und dann aus den Druckbogen einen Band für den Jubilar zusammenzustellen. Die Ehre und die Aufmerksamkeit bliebe dieselbe (und der Jubilar könnte sich noch dazu eines Unicums freuen), und die wissenschaftliche Arbeit würde es als eine Erleichterung empfinden.

Diese Bemerkungen, die selbstverständlich das vorliegende Buch nicht mehr und nicht weniger treffen als viele andere der

letzten Jahre, und die Niemand beleidigen sollen, am wenigsten den verdienten Gelehrten, dem das Buch gewidmet ist, habe ich nicht zurückhalten wollen, weil ich aus eigner Erfahrung weiss, wie leicht man eine in solchen Sammelbänden versteckte Abhandlung übersieht, und wie schwer sie manchmal zugänglich ist. Die Anzeige darf sich auf eine kurze Inhaltsangabe beschränken nebst einigen Bemerkungen zu einer Abhandlung, die meinen Studien näher liegt.

Vorn steht ein Gratulationscarmen in sapphischen Strophen von A. Baumstark, dann die Namen von 80 Schülern, wovon 23 Beiträge geliefert haben.

C. Cichorius, Die Reliefs des Denkmals von Adamklissi (S. 1—20), macht schwere Bedenken geltend gegen die Entstehung der umstrittenen Reliefs in traianischer Zeit; sie sollen von einer Wiederherstellung des Denkmals durch Constantin herrühren.

W. Ruge, Strassen im östlichen Kappadokien (S. 21—32).

E. Weber, *Διασοὶ λόγοι*, Eine Ausgabe der sogenannten Dialexeis (S. 33—51), bringt eine vorläufige Recensio dieser höchst interessanten Probe sophistischer Schriftstellerei auf Grund zahlreicher Handschriften.

R. Schmertosch, Keppler zu Plutarchs Schrift «Vom Gesicht im Monde» (S. 52—55), macht auf eine Uebersetzung der Schrift mit nicht uninteressantem Commentar des grossen Astronomen aufmerksam, worin u. a. die optischen und astronomischen Ansichten Plutarchs kritisch besprochen werden.

B. Maurenbrecher, Die Komposition der Elegieen Tibulls (S. 56—88), versucht leider bei Tibull eine durchgängige strophische Responsion nachzuweisen.

P. Prager, Ad Heliodori Aethiopica (S. 89—91), conservative Bemerkungen zum Text gegen Aenderungen von Hirschig und Naber.

M. Thiel, Quibus auctoribus Vitruvius quae de mirabilibus aquis refert debeat (S. 92—106), will neben Varro noch eine griechische Quelle nachweisen, mit dem sogenannten Sotion bei Westermann verwandt. Aehnlichkeit mit Geopon. II 4—6 wird aufgedeckt und auf Benutzung von Pseudo-Demokrit zurückgeführt.

P. Sakolowski, Fragmente des Stephanos von Byzantion (S. 107—113), widerlegt die Ansicht Geffckens, dass in den älteren Scholien zur Periegese des Dionysios der echte Stephanos benutzt sei; ebensowenig sind die Scholien selbst von Oros benutzt, der dem Stephanos und dem Etymol. magn. zu Grunde liegt. Zugleich werden neue Aufschlüsse über Zeit und Art der uns vorliegenden Stephanosexcerpte vorläufig angekündigt.

F. Gündel, Coniectanea Lucianea (S. 114—115), vier beachtenswerthe Vermuthungen zu Ver. hist. und Deor. concil.

C. Radinger, Zu den Kyzikenischen Epigrammen der Pa-

latinischen Anthologie (S. 116—126), vom Verf. selbst als skizzenhaft und vorläufig bezeichnet, sucht die Ansicht zu begründen, dass die Epigramme von einem Spätling nach einer ausführlichen Beschreibung des Heiligthums gemacht sind, der auch aus derselben Quelle die Lemmata ausgezogen hat. Kurze Erläuterung der vorauszusetzenden Reliefs.

A. Buchholz, Die Liste der kappadokischen Könige bei Diodor (S. 127—136), weist in den «Königen» vor Alexander bei Diodor XXXI 28 persische Satrapen nach.

E. Drerup, Ueber den Staatsschreiber von Athen (S. 137—144), sammelt zur Beglaubigung von Aristoteles *πολ. Ἀθην.* 54, 3 (über die Wahl des Staatsschreibers) Nachrichten über Staatsschreiber des V. Jahrhunderts, die sonst als Politiker nachweisbar sind, und sucht dann die Benennungen der Schreiber bei Arist. mit der inschriftlich bezeugten Titulatur in Einklang zu bringen.

A. Baumstark, *Ζητήματα βαρβαρικά* (S. 145—154), sammelt unter diesem etwas irreführenden Titel nützliche Notizen über griechische Schriftsteller aus arabischen und syrischen Quellen als Vorläufer einer grösseren Arbeit über die wichtige Frage, was die Orientalen des Mittelalters von der griechischen Litteratur hatten und benutzten. Die Erklärung S. 154, wie al-Shahrastani dazu kommt dem Platon neben Sokrates und Timaios noch zwei peregrini als Lehrer zu geben, alter Atheniensis (und doch peregrinus!) alter Eleata (nämlich durch Missverständniss der Personenbezeichnungen in Sophistes und *νόμοι*), ist durchaus glaublich; ähnliche Missverständnisse bei den Arabern sind nachgewiesen in meinen Studien über Euklid S. 3 ff.

E. Martini, Lucubrationes Posidonianae (S. 155—160), ein Bruchstück (als Spec. I bezeichnet) über die Darstellungsart des Poseidonios.

C. Tittel, De Carpo mechanico (S. 161—166), s. unten.

A. Klotz, Ramenta Statiana (S. 167—168), über die Interpunction von Silv. II 7, 116 ff.; III 1, 92 wird iuven*is*que vorgeschlagen.

A. Preuss, Schedae criticae (S. 169—170), zwei Vermuthungen zu Tryphiodor und eine zu Apollonios Rhod. III 661, wo *ἄνθεσιν* statt *δήνεσιν* vorgeschlagen wird, ohne jede Wahrscheinlichkeit. Apollonios hat gewiss, wie es ihm nicht selten passirt, das veraltete epische Wort in etwas abgeänderter Bedeutung benutzt (etwa für freundliche Gesinnung; den Anlass gab Il. IV 361 *ἤπια δήνεα οἶδε*).

C. Scherling, Ad Hyperidis Athenogeneam (S. 171—72), restituirt col. II 27 *τὸν Μίδα ἔπειτ'*, ohne Zweifel richtig, und giebt eine Vermuthung über die Lücke VIII 24 zum besten.

Rol. Köhler, Hellanicea (S. 173—185), sucht den Bericht des Hellanikos wiederherzustellen über Theseus' Fahrt nach Kreta

(vgl. jetzt das schöne Gedicht XVII des Bacchylides) und über Theseus und Helena.

W. Becher, Das Caeretanum des L. Iunius Moderatus Columella (S. 186—191); lag im Gebiete des etruskischen Caere.

H. Beschorner, Zwei unbeachtete Theognisfragmente (S. 192—198); das erstere, das aus Plat. Legg. I 630 c gewonnen werden soll, ist eine Täuschung; Platon verweist einfach auf die 630 a angeführten Theognisverse. Das zweite beruht auf den sehr unsicheren Worten des Michael Ephesios zu Eth. Nikom. 1177 b 31 (vol. XX S. 591 ed. Berol.): *τινὲς μὲν Θεόγνιδός φασιν εἶναι τὴν γνώμην ταύτην οἱ δὲ Σόλωνος.* Vermuthlich hat Aristoteles, da er *κατὰ τοὺς παραινοῦντας* sagt, gar nicht an eine bestimmte Dichterstelle gedacht; die Gnome könnte bei jedem griechischen Verfasser stehen. Eine Anmerkung behandelt Theogn. 147—48.

F. Bock, In Aristotelis rhetoricam observationes criticae (S. 199—207), 16 meist wenig einleuchtende Coniecturen. Am Schluss wird bei Cic. Orat. 10 nach redigendum aus Nonius 209, 19 hinzugesetzt perfectam.

M. R. Dimitrijević, Hesiodi Opera 641—662 (S. 208—214), ganz unwahrscheinliche Tilgung von v. 643—45 und 651 *ᾗ ποτ' Ἀχαιοί* — 656 *μεγαλήτορος.*

Ein Sachregister und ein Stellenverzeichniss bilden den Schluss.

Der Aufsatz Tittels, den ich mir bis zuletzt aufgespart habe, stellt zusammen, was wir über Karpos aus Antiocheia wissen und bestimmt seine Zeit auf das II. oder I. Jahrh. v. Chr., indem er beweisen zu können meint, dass er vor Geminos gelebt hat. Ich leugne nicht, dass Karpos nach dem wenigen, was wir von ihm wissen, ganz gut in die Reihe der Epigonen passen würde. Aber andererseits muss ich festhalten, dass er ebenso gut in die ersten nachchristlichen Jahrhunderte gesetzt werden kann, wo man doch wohl schliesslich den Heron wird unterbringen müssen. Und dass er nach Geminos gelebt hat, zeigt eine nähere Betrachtung von Proklos in Eucl. S. 241, 19 ff., dem offenbar seine *ἀστρολογικὴ πραγματεία* noch vorlag. Daraus berichtet Proklos in z. Th. wörtlicher Anführung nach einigen tadelnden Worten über die ungehörige Digression folgendes. Karpos habe die Frage vom Verhältniss zwischen Theorem und Problem wieder angeregt (d. h. nach Speusippos und Menaichmos S. 77 ff., ohne Zweifel aus Geminos) und dahin entschieden, dass die Probleme *τῇ τάξει πρότερον* seien, was dann mit seinen Worten näher begründet wird. Darauf sagt Proklos mit Hindeutung auf die Thätigkeit des Karpos als *μηχανικός*, das möge richtig sein *καὶ μάλιστα τοῖς ἀπὸ τῶν περὶ τὰ αἰσθητὰ στρεφομένων τεχνῶν ἀνιοῦσιν ἐπὶ θεωρίαν,* aber *τῇ ἀξίᾳ* ständen die Theoreme voran, und überhaupt wirke die Geometrie, soweit sie mit den Künsten in Verbindung stehe, *προβληματικῶς*, als Wissenschaft aber *θεωρη-*

ματικῶς. Dann heisst es wörtlich weiter: «es ist daher unbegründet den Geminos zu tadeln, weil er das Theorem für vollkommener erklärt habe als das Problem. Denn auch Karpos selbst hat ja (nur) den Problemen den Vorrang κατὰ τάξιν zugeschrieben, Geminos aber meint (das Theorem sei) vollkommener κατ' ἀξίαν.» Hieraus kann vernünftigerweise nur geschlossen werden, dass Karpos den Geminos getadelt hat (καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κάρπος), wie Proklos meint, durch ein Missverständniss, indem sie von verschiedenen Sachen reden. Wenn man es nicht so fassen will, muss man annehmen, ein dritter habe die Ansichten von Karpos und Geminos verglichen und jenem Recht gegeben; von einem solchen Zwischenglied aber ist sonst keine Spur, beide sind direct von Proklos benutzt. Was Tittel vorbringt um diese Ansicht zu widerlegen, ist belanglos oder verkehrt. Aus Pappos VIII S. 1026 folgt gar nichts für die Zeit; es steht kein Wort davon, dass Karpos damit angefangen habe die Geometrie praktisch zu verwenden. Der Zusammenhang der Stelle ist von Tittel nicht erfasst worden[1]. Pappos sagt: «der Begründer der Mechanik ist Archimedes, ein allumfassendes Genie, wie auch Geminos sagt. Nach Karpos hat er aber nur ein einziges Buch über praktische Mechanik geschrieben, nämlich τὸ κατὰ τὴν σφαιροποιίαν, weil er es nicht für der Mühe werth hielt, obgleich er beim Laienpublicum seinen Ruf wesentlich den Kriegsmaschinen verdankt; von der theoretischen Mathematik dagegen hat er auch das geringste niedergeschrieben, weil er die reine Wissenschaft liebte. Karpos selbst aber und andere haben die Geometrie praktisch verwendet, und mit gutem Grund; denn die Geometrie leidet nicht darunter.» Von einem Gegensatz zwischen Karpos und Geminos oder sonst Jemand ist keine Rede, noch weniger davon, dass Karpos die ungeheuerliche Ansicht geäussert haben sollte, Archimedes habe überhaupt nur ein Buch geschrieben. Es steht ausdrücklich da ἓν μόνον βιβλίον μηχανικόν, und wenn dann folgt τῶν δὲ ἄλλων οὐδὲν ἠξιωκέναι συντάξαι muss doch jeder τῶν δὲ ἄλλων μηχανικῶν verstehen. Bei der Besprechung des dritten Fragments (Proklos S. 125) ist dem Verf. ein schwer begreiflicher Irrthum passirt. Er behauptet, dass Tannery La Géométrie Grecque S. 26 unter Ἀπολλώνιος bei Proklos S. 125, 17 nicht den Pergäer, sondern einen weit späteren, verstanden hat, und widerlegt ihn ausführlich. Aber davon steht bei Tannery nichts; er hat selbstverständlich an keinen andern als den berühmten Apollonios gedacht und demgemäss die Stelle verwerthet (vgl. meine Ausgabe des Apollonios II S. 133 Anm.

[1] Vor καίτοι Z. 12 bei Hultsch muss ein Komma stehen, nicht ein Punkt. Z. 16 ist δέ nicht in τε zu ändern, Z. 17 καί beizubehalten, Z. 18 ὡς kaum in ὅς zu ändern, eher in καί. So ist die ganze Stelle klar und vollkommen in Ordnung.

und Tannerys Index unter Apollonius de Perge). Wenn dagegen Tittel aus συνωϑῶν bei Proklos S. 125, 17 schliessen will, dass der ebenda genannte Plutarchos ein Zeitgenosse des Apollonios ist, beruht das auf Missverständniss; es bedeutet nur: indem er wohl oder übel den Apollonios dasselbe sagen lässt. Das vierte Fragment, bei Simplikios in Arist. Phys. I S. 60, hat Tittel das Verdienst hervorgezogen zu haben; über die Zeit des Karpos lehrt es nichts, und wenn als Berührung zwischen ihm und Geminos Proklos S. 105, 26 ff. angeführt wird, weil daselbst aus Geminos ἐκ πλειόνων κινήσεων citirt wird und Karpos eine Linie ἐκ διπλῆς κινήσεως erfunden hat, ist der mathematische Zusammenhang, worin die beiden Ausdrücke vorkommen, gänzlich verkannt.

J. L. Heiberg.

Herman Peter, Die geschichtliche Litteratur über die römische Kaiserzeit bis Theodosius I und ihre Quellen. I—II. Leipzig 1897, Teubner. XII+478, VI+410 S.

I den sidste Menneskealder er Spørgsmaalet om Kilderne til de os opbevarede historiske Værker og dermed om disses Paalidelighed traadt stærkt i Forgrunden, og den tydske Skarpsindighed har tumlet sig frit paa dette Omraade, særlig i Doktordisputatser og andre mindre Afhandlinger. P. klager nu vistnok med god Ret over, at denne Prøvelse af Kilderne for det meste er holdt indenfor en altfor snever Synskreds og hviler paa altfor faa Iagttagelser, hvorfor Anskuelserne i de vigtigste Punkter gaa saa vidt ud fra hinanden.

I Modsætning hertil vil P. give os et Billede af det hele aandelige Liv i Kejsertiden og de politiske Anskuelser, i hvilke Forfatterne er opvoksede; paa denne Baggrund vil han da i saa skarpe Træk som muligt tegne de enkelte Forfatteres Ejendommelighed. Derved mener P., at vor Agtelse for mange Forfatteres Sandhedskærlighed vil stige — naar vi tage Begrebet Sandhed i antik Betydning af Ordet.

Om dette sidste handler navnlig den sidste af Værkets 6 Bøger (II 177—383): «Almindelig Værdsætning af den romerske Kejsertids Historieskrivning efter dens Opgave, Stofbehandling og Fremstilling.»

Historieskrivningen galdt hos de gamle (siden Isokrates) kun som en Kunst, ikke som en Videnskab. Historieskriveren værdsættes efter den rent kunstneriske Fremstilling. Fordringen til historisk Sandhed opstille ganske vist ogsaa de gamle for andre og for sig selv; alle love at ville følge den, og de ypperste

historiske Forfattere stræbe at holde Løftet; men jo mere Rhetoriken gennemsyrer hele Litteraturen, des mere træder Sandhedskravet i Baggrunden.

Thukydides (I 22) indfletter i sit Historieværk selvskrevne Taler, der lægges de ledende Personligheder i Munden, «saaledes som vedkommende efter min Mening mest passende kan have udtalt sig om det foreliggende Emne». Ham fulgte heri alle senere græske og romerske Historieskrivere. Paa Talerne følger snart fingerede Breve og i *scriptores historiæ Augustæ* møde vi fingerede Aktstykker. P. mener i denne Samling at kunne paavise et Tal af 130 opdigtede Dokumenter, Halvdelen Breve, men ogsaa Senatsforhandlinger, kejserlige Skrivelser, Taler, Indskrifter og Edikter (I 248). En af disse Forfattere, *Vopiscus*, gaar saa vidt, at han angiver Findestederne for sine falske Aktstykker. Naar man læser sligt, forstaar man, paa hvor usikker en Grundvold hele den senere Kejserhistorie hviler.

Men selv hos de bedste historiske Forfattere tør vi ikke vente at finde den Nøjagtighed i Gengivelsen af andres Ord eller den Omhu i Angivelsen af Kilder, som vi nu fordre af et historisk Værk.

I Krigshistorien, særlig Slagbeskrivelserne, savne vi overalt den geografiske Paalidelighed. En saa omhyggelig Forfatter som *Polyb* giver os intet klart Billede af det Terræn, hvor de vigtigste Slag har staaet — sammenlign Prof. *Erslevs* Noter til *Hovgårds* Oversættelse af Polybs tredie Bog. *Livius* er i hvert Fald udenfor det Terræn, han kender personligt, ganske ligegyldig for topografisk Nøjagtighed, og *Tacitus* er ikke et Haar bedre. Hans Slagskildringer er rhetoriske Pragtstykker — intet andet. *Mommsen* kalder ham den mest umilitære af alle Forfattere, hvilket P. dog protesterer imod: Fejlen er gennemgaaende hos alle Kejsertidens Forfattere.

Der er ingen Tvivl om, at Udmalingen af de enkelte Begivenheder hos *Tacitus*, særlig i hans Annales, ofte er rent rhetorisk, man kunde næsten sige digterisk. Men lidt varsom skulde man være ved Paavisningen af bestemte Kilder til saadanne Udsmykninger. P., der ellers advarer mod slige Forsøg, har efter min Mening selv været meget uheldig (II 315): «So werden auch sonst manche Scenen erdichtet sein, ohne dass wir es zu erkennen vermöchten. Von einer des Tacitus können wir es wenigstens mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit vermuten; denn wie bei ihm (ann. II 13) Germanicus nur mit einem Begleiter, in eine Wildschur gehüllt, das Feldherrenzelt «*per occulta et vigilibus ignara*» verlässt und das Lager durchstreift, um die Stimmung der Soldaten zu erkunden, so erinnert dies an Lucan (V 504 ff.), bei dem Cæsar an der epirotischen Küste «*plebeio tectus amictu*», nur von der Fortuna begleitet «*tentoria postquam egressus vi-*

gilum somno cadentia membra transiluit», einen Schiffer aufsucht, um sich nach Italien hinüberfahren zu lassen.»

Det hører til den tydske Skarpsindigheds Opgaver ikke blot at finde Uligheder mellem forskellige Forfatteres Beretninger om samme Begivenhed og saa forklare dem, men ogsaa at finde Ligheder mellem forskellige Forfatteres Beretninger om forskellige Begivenheder og saa forklare dem. En vis Lighed mellem de to ovennævnte Steder er der unægtelig. Nu kan *Lukan*, der skrev under Nero, ikke have benyttet *Tacitus*, der skrev under Trajan; men — selv om man indrømmer et nøjere Slægtskab mellem de to Steder — maa Tacitus derfor nødvendigvis have benyttet Lukan? Germanicus var en ualmindelig elsket Personlighed; det var naturligt, at der var mange Fortællinger i Omløb om ham. Der er ikke Spor af Grund til at tvivle om, at Germanicus kan have baaret sig saaledes ad, som Tacitus skriver. Om Tacitus har øst Fortællingen af en ældre Historieskriver eller af Folkemunde, er temmelig ligegyldigt. Vil man saa ikke slaa sig til Taals med, at Lukans Beretning om Cæsar ogsaa har en historisk Kærne — og det er ganske vist min Mening —, saa ligger det dog nærmere at tro, at Digteren Lukan har hørt denne Historie om Germanicus og med fuld digterisk Frihed overført Træk derfra paa sin Cæsar.

Det omfangsrige Værk falder i seks Bøger. Den første (I 1—158) handler om det læsende Publikum, dets historiske Dannelse og Interesse. Ligesom de andre Bøger tager den sin Indledning i Slutningen af Republiken. Den anden Bog (I 159—271) taler om de historiske Aktstykker og Samtidiges Optegnelser, tredie (I 273—480) om den Overlevering, der udgaar fra Kejseren og Hoffet, fjerde (II 1—114) om den Overlevering, der — modsat den første — udgaar fra Senatskredsene. Femte Bog (II 115—176) behandler ganske specielt den hedenske historiske Litteratur i det fjerde Aarhundrede; Indholdet af sjette Bog er ovenfor givet.

Denne Plan for Værket fører det med sig, at den, der ønsker at benytte det for en enkelt Tids eller Forfatters Vedkommende, vil finde det, han søger, spredt i flere Bøger. Denne Ulempe er afhjulpet ved et omhyggelig udarbejdet Register. Desuden findes en Tidstavle fra Aar 30 f. Chr. til Aar 525 efter Chr.

Bogen er — hvad der end kan være at indvende mod Enkeltheder — højst læseværdig, skreven i et tiltalende Sprog med sikkert Herredømme over det rige Stof og en i det hele sund Kritik, lige interessant for Historikeren og Filologen.

April 1898.

Joh. Forchhammer.

J. M. Sundén: De tribunicia potestate a L. Sulla imminuta quaestiones. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. V 5.) Upsala 1897, Akad. Bokh. 37 s.

Sundén excerptorem Livii (lib. 89) recte prodidisse disputat, Sullam dictatorem tribunorum plebis potestatem minuisse et omne jus legum ferendarum ademisse. *Mommsen* contra negat, Sullam tribunis illud jus ademisse, sed ita circumscripsisse, ut leges non nisi de senatus sententia ferre possent, nixus imprimis lege Antonia de Termessibus (Bruns, Fontes juris Romani antiqui[5] 91 sq.), cujus fragmentum extat in tabula aenea incisum. Legem illam praescriptio indicat latam esse in concilio plebis de sententia senatus rogantibus tribunis, perlatam vero esse post kal. Apriles anni 72 ipsa testatur. Quodsi jam certis argumentis probari posset, legem anno 71 esse perlatam (quod Mommsen affirmat), excerptor Livii erroris convinceretur, quum leges Corneliae septuagesimo demum anno sint abrogatae. Contra subtilissimam Mommseni argumentationem Sundén satis argute disputat, legem ante restitutam tribuniciam potestatem non esse perlatam.

Omnino decem illis annis, quibus leges Corneliae valebant, nullam legem a tribuno latam cognoscimus; *Langeum* (Röm. Alterth.), qui aliquas sibi invenire visus est, facile refellit Sundén.

Ultimo loco de testimoniis *Appiani* (B. C. 1, 59 a. 88 et 1, 100 a. 81) disputatur. Appianum more suo satis negligenter scripsisse omnes fere consentiunt, quid autem inde effici possit valde discrepant viri docti. S. *Madvigium* (Den rom. Stats Forfatning og Forvaltning I p. 202, 390) secutus Appianum errasse putat, ea quae anno 81 demum facta sint, ad annum 88 traducentem. Ubi verum, quia certi auctores nos deficiunt, invenire non possumus, verisimilibus contenti esse debemus.

Mense Februario 1898.

Joh. Forchhammer.

Adolf Dyroff: Die Ethik der alten Stoa. (Berliner Studien für class. Philol. und Archaeol., neue Folge, II 2—4.) Berlin 1897, Calvary & Co. XVI + 410 S.

Et af de største Tab inden for den græske Oldtidsliteratur er Tabet af alle den stoiske Filosofis Værker, naar Kejsertidens Stoikeres Skrifter undtages. Vi savne derved Oplysning paa

første Haand om en af de mærkeligste Udviklingsprocesser, der er gaaet for sig paa Aandslivets Omraade, nemlig om den Maade, paa hvilken den antike Tænkning udvidedes og omformedes under Indflydelsen af de nye historiske og sociale Forhold efter Alexander den Stores Død. Resultaterne kende vi gennem Fragmenter og gennem anden Haands Fremstillinger; men det havde været af stor Betydning, om vi havde kunnet følge Udvidelsen og Omformningen i det enkelte. Det er den stoiske Filosofis Historie, til hvilken denne kulturhistoriske Bevægelse er knyttet, og der er i de senere Aar fra flere Sider gjort et fortjenstfuldt Arbejde for at belyse Forholdet mellem de forskellige Stadier i denne Skoles Udviklingsgang.

Tidligt maatte man blive opmærksom paa Forskellen mellem Kejsertidens Stoikere (Seneca, Epiktet, Marcus Aurelius) og de tidligere Stoikere. Men ogsaa her har fornyet og nøjagtig Undersøgelse kastet nyt Lys. Især er *Bonhöffers* fortrinlige Arbejde «*Die Ethik des Stoikers Epiktets*» (Stuttgart 1894) at nævne. Inden for de tidligere Stoikeres Rækker er der ved forskellige Arbejder, blandt hvilke særligt *Schmekel*: «*Die Philosophie der mittleren Stoa*» (Berlin 1892) er at nævne, blevet paavist en karakteristisk Forskel mellem den Gruppe af Tænkere, der repræsenteres ved Panaitios og Poseidonios, og den stoiske Skoles Fædre, Zenon, Kleanthes og Krysippos. Det er netop her den mærkelige Udvidelse og Omformning foregaar, hvorpaa Stoicismens egentlige verdenshistoriske Betydning beror.

Det foreliggende Skrift slutter sig til hele denne Række af Undersøgelser ved særligt at beskæftige sig med Stoicismens Grundlæggere. Den «gamle Stoa» staar altsaa i Bogens Titel som Modsætning til den «mellemste» Stoa i Titelen paa Schmekels Værk. Lige som de nævnte Værker berigtiger det paa flere Punkter Zellers berømte Fremstilling.

Stoicismen er, hævder Forf., ikke at forstaa helt ud fra den græske Filosofis tidligere Udvikling. Forholdene efter Alexanders Erobringer førte med sig, at de enkelte Individer dels bleve mere henviste til sig selv, idet Statslivet ikke saaledes som før lagde Beslag paa dem, dels ogsaa fik Blikket aabnet for en større almenmenneskelig Horizont. Inderlighed og Kosmopolitisme ere karakteristiske Træk i den stoiske Livsopfattelse. Dertil kommer endnu de første Stoikeres Herkomst fra halvorientalske Byer. De mødte over for den græske Tænknings Traditioner og Problemer med et andet Temperament end deres Forgængere. I Bogens Kap. IV (Die geschichtliche Stellung der alten Stoa) gives en interessant og særdeles velskreven Karakteristik af den begyndende Stoicisme.

Den egentlige Opgave, Forf. har stillet sig, synes at være en nærmere Paavisning af Forholdet mellem de tre første Stoikere, særligt af Krysippos' Stilling. Efter Forf. var Krysippos for

Zenon, hvad Platon var for Sokrates. Han har i sin overordentlig frugtbare Forfattervirksomhed ikke blot sat Stifterens Tanker i System, men ogsaa paa mange enkelte Punkter udformet, tilspidset eller afrundet dem. Paalideligt biografisk Stof er der ikke meget af angaaende de tre Mænd. Men Forf. gør opmærksom paa, at de mange overleverede Anekdoter for saa vidt gøre et paalideligt Indtryk, som de give os bestemte Karakterer: «Zenon fremtræder som bevægelig, slagfærdig, energisk, kort, stedse forudseende Modstanderens Svar, — Kleanthes som tung og brav, — Krysippos som den selvbevidste Mand og som den Boglærde» (p. 340).

Krysippos' Virksomhed for en systematisk Fremstilling af sine Forgængeres Grundtanker have vi allerede et Exempel paa ved selve Etikens Inddeling, idet han, efter hvad Diogenes Laertios (VII 84) angiver, satte en kunstigere Inddeling i Stedet for den simplere, som Zenon og Kleanthes havde fulgt. Det nævnte Sted hos Diogenes underkaster Forf. en nærmere Undersøgelse, navnligt for at udfinde, hvorledes de forskellige Underafdelinger, der omtales, maa tænkes fordelt paa de tre Hovedafsnit (*περὶ ὁρμῆς, περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, περὶ παθῶν*), i hvilke Krysippos skal have delt Etiken. — Den samme systematiske Tendens fremtræder i hans Inddeling af «Mellemtingene» i tre Klasser (naturmæssige, naturstridige og saadanne, der hverken ere naturmæssige eller naturstridige), hvorved han dog egentlig gjorde det fra selve det stoiske Standpunkt betænkelige og inkonsekvente Begreb om visse «Mellemting», der dog skulde have virkelig Værdi og for saa vidt være mere end «Mellemting», endnu mere uholdbart. Han har her villet forsvare sin Mester; allerede Zenon har (maaske i sin senere Tid, se Cic. de fin. IV 20, 56) antydet en saadan Inddeling. — Ved Spørgsmaalet om, hvor vidt der kun gaves én eneste Dyd eller flere, har Krysippos givet nærmere Bestemmelser til Afhjælpelse af den Uklarhed, der blev tilbage hos Forgængerne. Den gammelstoiske Definition af Dyden bestemte denne som en fast og med Fornuften stemmende Tilstand i en herskende Del af Sjælen, og i Tilslutning til Sokrates og Kynikerne lagde Zenon saa stor Vægt paa Tankens Energi som det ene væsentlige, at det ikke blev klart, hvorledes han kunde optage den bekendte platoniske Forskel mellem fire Hoveddyder. Zenons Discipel Ariston erklærede denne Forskel for en blot Navneforskel, da den ellers var uforenelig med Dydens Enhed under alle Former. Krysippos har saa søgt at løse Problemet ved at skelne mellem Dyd som Slægtbegreb og som Artsbegreb: som Slægt er Dyden en, men den fremtræder med mange Artsforskelligheder. Krysippos benyttede denne Distinktion i den Grad, at Plutarkh bebrejder ham, at han har antaget en hel Bisværm af Dyder. — Ved sin store Lyst til Inddelinger og Distinktioner gør Krysippos et noget skolastisk Indtryk, og det

synes, som om Stoicismens store og kraftige Grundtanker ikke just fik deres mest gavnlige Udvikling under hans Hænder. Det er maaske tvivlsomt, om Forf.s Sammenstilling af ham med Platon vilde kunne staa sin Prøve, hvis vi kunde finde Krysippos's egne Værker. Jeg taler ikke om hans Stil; den har, efter hvad Diogenes Laertios siger, ikke været heldig (VII 180: *πλεονάσας δὲ τοῖς πράγμασι τὴν λέξιν οὐ κατώρθωσε*). Men Zenon har neppe i ham havt en saa aandfuld Fortolker og Fortsætter af sine Tanker, som Sokrates i Platon.

For endnu at nævne Punkter, hvor Krysippos har modificeret sine Forgængere, skal jeg henvise til, at han tilspidsede Læren om, at Affekterne bestemmes ved de Forestillinger, Menneskene gøre sig om Tingene, til den Paastand, at Affekterne ere Domme (*τὰ πάθη κρίσεις εἶναι*), og at han kombinerede Zenons Lære om Dyden som Individets Overensstemmelse med sig selv og Kleanthes' Lære om Dyden som Overensstemmelse med hele Naturen paa den Maade, at han definerede Dyden som Overensstemmelse med sig selv og hele Naturen, idet han antog én Harmoni mellem den Enkeltes Natur og Alnaturen. Ved Teorien om Affekterne som Domme udæskede han Karneades' psykologiske Kritik, der førte Panaitios og Poseidonios til at genoptage den platoniske Psykologi, fordi Modsætningen mellem Fornuft og Affekt stod som uforklarlig efter de første Stoikeres monistiske Psykologi. Ved Teorien om Harmonien mellem den individuelle og den universelle Natur har Krysippos derimod maaske banet Vejen for en Uddybelse af den stoiske Filosofi, idet det nu maatte blive Opgaven at undersøge Etikens Forhold til den hele Verdensanskuelse grundigere end det var sket ved Stoicismens Grundlæggelse.

Det var ikke blot paa den rent teoretiske Etiks Omraade, at Krysippos' Iver for systematisk og udtømmende Behandling fremtraadte. I den parainetiske Etik er han gaaet meget i det enkelte. Og Forf. søger at vise, at det pseudoplutarkhiske Skrift om Opdragelse middelbart eller umiddelbart støtter sig til et Skrift af Krysippos. Gennem en speciel Undersøgelse af det pseudoplutarkhiske Skrifts Tema, Disposition, Tankemateriale og sproglige Form begrunder Forf. denne Antagelse, som sikkert fortjener en nærmere Drøftelse, da det vilde være særdeles interessant at have Grundtrækkene af den stoiske Pædogogik. I Skriftet, som det foreligger, finder Dyroff et Forsøg paa at popularisere det krysippeiske Skrift og lempe det efter den romerske Kejsertids Smag; men han finder tillige, at den ubekendte Autor ikke har løst sin Opgave videre behændigt. Som karakteristisk for stoisk Pædagogik fremtræder Pædagogikens Udløsning fra Politiken og udelukkende Forbindelse med Etiken (der ligeledes er løsnet fra Politiken). Opgaven ses i den Enkeltes personlige Fuldendelse; først gennem denne viser der sig Mulighed for Fremgang i hele

Samfundets Velfærd, og selv hvor man gaar over fra Individet til Samfundet, er det mere et socialt end et politisk Synspunkt, der anlægges (p. 296).

Overgangen fra den ældste til den mellemste Stoa bevirkes især ved Karneades' gennemtrængende Kritik af de stoiske Hovedlærdomme. Atter her have vi et stort literært Tab at beklage, ti det vilde have været af overordentlig stor Betydning, om vi kendte denne Oldtidens Hume paa første Haand. Han har kriticeret den stoiske Psykologi, opkastet Tvivl om Muligheden af en almengyldig Etik, kriticeret Læren om den Vise og om «Mellemtingene» og paavist Slaveriets Uforenelighed med den stoiske Etik. Paa alle disse Punkter har han foranlediget Ændringer af betydningsfuld Art, Ændringer, som til Dels vare Betingelsen for, at Stoicismen kunde blive saa Meget for saa Mange i etisk og religiøs Henseende i Oldtidens sidste Aarhundreder.

Harald Høffding.

Joh. Storm: Dialogues français. Cours supérieur. Copenhague 1897, Gyldendal. (Franske Taleøvelser. Højere Trin. For Viderekomne.) XII + 219 pp.

Denne fortsættelse af prof. Storms velbekendte «Dialogues français» vil sikkert i høj grad tiltale dem, der har lært at sætte pris paa første del, og at det ikke er saa ganske faa, fremgaar tydeligt deraf, at den ikke blot har oplevet flere oplag, men ogsaa er bleven oversat paa forskellige sprog.

Om nærværende bog er der i grunden ikke stort mere at sige, end at den besidder ganske de samme egenskaber som sin forgænger. Den indeholder 50 samtaler, hvoraf dog enkelte (4, 6, 14, 15, 44) kun uegenligt kan kaldes saaledes. Indholdet er meget livligt og underholdende og paa ganske faa undtagelser nær taget fra moderne franske forfattere. At ogsaa Molière findes blandt disse, vil der ikke kunne indvendes noget imod. Hans samtids beskyldninger mod ham for skødesløst sprog bunder jo dog deri, at man ikke var vant til at se det naturlige talesprog anvendt i literaturen; hos Molière finder vi sikkert datidens talesprog i dets mest uforfalskede skikkelse, og der behøves kun faa ændringer for at modernisere hans sprog.

Hovedinteressen ved bogen knytter sig naturligvis til de noter, hvormed texten hele tiden ledsages. Medens første del nærmest er beregnet paa indøvelse af formlæren, tages der her i

anden del nærmest sigte paa syntaxen, ikke gennem en systematisk behandling, men ved spredte bemærkninger, som texten giver anledning til. Først og fremmest er det verbets syntax, der er lagt vægt paa; atter og atter indskærpes saaledes brugen af passé indéfini som talesprogets naturligste præteritumsform. Men ved siden deraf findes der mangfoldige bemærkninger, der behandler forskellige andre punkter af fransk syntax, og hyppigt meddeles der oplysende paralleler med engelsk og andre sprog, saa at læseren faar anledning til at tænke nærmere over paagældende fænomen. Det er lærerigt at iagttage ikke alene, hvorledes sprogene kan gaa forskellige veje for at udtrykke det samme, men ogsaa, hvorledes de ofte kan bruge de samme midler, og i en bog som denne, der er beregnet paa viderekomne, er saadanne jævnføringer fuldstændig paa deres plads. Hvormeget der skal tages med, beror naturligvis paa et skøn. Saaledes kunde anm. have ønsket, at der s. 39, n. 2, hvor der tales om adjektivers henførelse til andre ord end de egenlig hører til, i stedet for henvisningen til Madvigs grammatik var anført exempler fra latin, da Madvig tilmed kun har et eneste exempel. Derimod vilde det vel have været for vidtløftigt at komme ind paa beslægtede fænomener som *lurida aconita, exsangue cuminum*, hvor jo adjektivet har samme frie anvendelse som i fr. *chercher au delà des mers une périlleuse fortune* (Musset) eller i da. *de pragtfulde Bronceredskaber var en begærligere Handelsvare* (Vodskov: Naturd. s. CXXXIX), *den trykte tid* ɔ: tiden efter bogtrykkerkunstens opfindelse, *en teknisk koncert* ɔ: en koncert til fordel for en teknisk skole. Saadanne udtryk findes i mængde i talesproget, der ofte ikke har stort med logikken at skaffe, og man kan ikke stemple dem som sprogfejl, om det end ikke netop er den slags udtryk, man skal lægge sig efter, naar man vil tilegne sig et fremmed sprog. — Af andre punkter, hvor behandlingen kunde have været lidt fyldigere, skal anm. blot nævne et par. S. 75 n. 2 oversættes *traversée* ved overfart, men det er vist for snæver en begrænsning af ordets betydning, da det ofte (ligesom *trajet*) kun betyder en rejse, en tur uden bibetydning af at komme over eller igennem noget, saaledes hos Daudet, Le petit Chose, beg. af kap. II, hvor der er tale om en rejse fra Nîmes til Lyon, opad Rhonen. S. 92 n. 2 kunde der ved udtrykket *ce n'est pas de refus* være nævnet andre gerundiviske udtryk af samme art paa fransk, f. ex. *ce n'est pas de fait* (aldeles parallelt med rumænsk *nu' ĭ de făcut*). Men det er sjældent, at man ikke føler sig fuldt tilfredsstillet af de givne oplysninger, og naar prof. Storm i fortalen ønsker, at noget af den glæde, han har haft ved udarbejdelsen af denne bog, maa meddele sig til læseren, vil dette ønske sikkert gaa i opfyldelse.

Bogen slutter med et register over de vigtigste ord og ven-

dinger. Af trykfejl, som ikke er rettede i trykfejlslisten, findes der adskillige, for største delen uvæsenlige; s. 29 n. 1 staar *vous être* for *êtes*, s. 167 l. 2 *frôlés* for *frôlée*.

Kr. Sandfeld Jensen.

F. Wulff: Om värsbildning, rytmiska undersökningar. Lund 1896, Gleerup. XIII og 130 S.

—: Om översättning av stråfiska diktvärk, förnämligast Dantes och Petrarcas. (Lunds Univ. Årsskr. XXXIII.) Lund 1897. 25 S. 4°.

—: I Livets Vår. *Dantes* Vita nuova i svensk dräkt. Stockholm 1897, Geber. 188 S.

Hvad Professor Wulff flere Gange tidligere har meddelt mere spredt og kortfattet angaaende den moderne Metrik, navnlig i sit Foredrag «Om rytm och rytmicitet i värs» ved Filologmødet i Kjøbenhavn 1892, har han nu udvidet og samlet til en hel Bog, den første af de ovenfor anførte. Efter en indledende Fremstilling af de rhythmiske Grundbegreber og en Oversigt over Accentlæren kommer W. heri, omtrent ved Bogens Midte, til Hovedpunktet af Udviklingen, nemlig den naturlige Sætningsaccents Indpasning i et rhythmisk Skema, — thi det er Sætninger og Sætningsdele, ikke Ord, der udgøre Versmaterialet. Han opstiller fire forskellige Rhythmicitetsklasser: 1) den fuldstændige Kongruens (mellem Tale og Versaccent), hvor enhver af Versets Stavelser svarer fuldstændig til Skemaet, 2) villig Kongruens, hvor enhver enkelt Stavelse i Verset kan være inkongruent, naar blot ikke dens to Naboer ere det, 3) Udjævning til Kongruens, hvor to inkongruente Stavelser kunne staa lige ved Siden af hinanden, paa et eller to isolerede Steder i Verset, 4) Diskrepans, ɔ: naar mindst tre umiddelbart paa hinanden følgende Stavelser ere inkongruente. Her gøres saa opmærksom paa Forskellen mellem germansk og romansk Versbygning, idet Rhythmikken er meget svagere i de romanske Vers end i de germanske, saa at de sidstnævnte holde sig til Klasse 1—3, medens de førstnævnte bevæge sig i Klasse 2—4, om ikke endnu videre frem (man kunde gerne, siger Forf., opstille fire Klasser til for dem). Derfor spiller Rimet en saa stor Rolle i de romanske Folks Verskunst. Den af Prof. W. opstillede Inddeling er i hans Bog støttet ved talrige Exempler. — I det andet af de her omtalte Skrifter giver han væsentlig en mere populær Fremstilling af Rhythmicitetsklasserne og Forholdet mellem Germanernes og Romanernes Metrik; han hævder, at en svensk metrisk Oversættelse af et italiensk Digt bør søge

at faa det Vigtigste med af Originalen, men dette er ikke Rimet, — udtaler han bestemt. — Endelig har W. omsat denne sin Theori i Praxis ved Oversættelsen af Dantes «Vita nuova» med dets mange Digte Den er forsynet med en længere Indledning af biografisk og æsthetisk Indhold, og der er meget i denne, som angaar Dantes Digterskikkelse i det hele taget, ikke just særlig hans Ungdomsværk, saaledes Undersøgelser om «la Donna gentile», om «Pietra» m. m. Den italienske Text er aftrykt ved Siden af den svenske Gengivelse, og i denne ere kun Originalens Analyser af Digtene udeladte. Oversættelsen er meget smagfuld og flydende, hvad der gælder ikke alene om de prosaiske, men ogsaa om de poetiske Partier. Men man har unægtelig noget svært ved at forsone sig med at se Dantes Terziner, Sonetter, Canzoner o. s. v. allesammen optræde som urimede Jamber paa Svensk, Canzonerne kun med ulige lange Verslinier og med mandlig Udgang i Slutningslinien, hvilket sidste ogsaa anvendes ved Sonetterne som en Slags Erstatning for det Opgivne (smlgn. Herders Surrogat for de spanske Trochæer i «Cid»). Sonet, Terzine og Canzone ere jo dog aldeles udprægede strofiske Former, som virkelig, især Sonetten, ogsaa have deres Historie og Borgerret i nordisk Digtekunst, — vi have jo fortrinlige Sonetter af danske Digtere, og Rimstillingen i de to Kvartetter og de to Terzetter hører i saa høj Grad med til den berømte Strofes Særmærke, at rimfrie Jamber, selv saa gode som Prof. W.'s, vanskeligt kunne erstatte den i Oversættelse.

E. Gigas.

Udvalgte Skrifter af *L. Annaeus Seneca*. Udgivne og fortolkede af *M. Cl. Gertz*. 2. Hæfte: Epistulae ad Lucilium I. Kbhvn. 1895, Gyldendal. 113 S.

Prof. Gertz har efterhaanden udgivet en Række Skoleudgaver af græske og latinske Forfattere, paa hvilke Anm. gerne vilde henlede navnlig Broderlandenes Opmærksomhed (Udv. Skrifter af Lukian, 1883; Udv. Skrifter af L. Annaeus Seneca, I, 1889; II, 1895; C. Sallusti Crispi Catilina, 1896). De udmærke sig i lige Grad ved original Tekstbehandling, ved indtrængende Forstaaelse og fortrinlig Vejledning til Oversættelse. Særlig heldigt forekommer Anm. det i det sidste Hæfte af Seneca givne Udvalg af Brevene. Her behandles de forskelligste Emner, Trællenes Stilling, den rette Maade at læse paa, Vigtigheden af filosofiske Studier, Frygt for Døden (fra Hedningens Standpunkt), Nødvendigheden af at erkende sine Fejl osv., lutter Spørgsmaal, som det ogsaa for kristne Mennesker har sin Interesse at se be-

handlede af en dannet og tænkende Hedning. Teksten fremtræder i en væsentlig forbedret Skikkelse, Fortolkningen er sikker og grundig, og der gives ypperlige Oversættelser af vanskelige Steder. Anm. paaskønner særlig disse Oversættelser. Man overraskes ved at se en Mand, hvis Hovedinteresse dog er det videnskabelige, anvende saa megen Omhu paa Modersmaalet; men han gør vel deri. Hvor megen Umage vi Lærere i de fremmede Sprog end gøre os med Modersmaalet, hvor omhyggeligt vi end vaage over dets Renhed, hvor nøje vi end passe paa, at ikke en udansk Vending sniger sig ind i vor Oversættelse, kan man dog undertiden (maaske fra sin egen Skoletid) have vænnet sig til en udansk Oversættelse af et eller andet bestemt Udtryk; Anm. tilstaar at have Prof. Gertz at takke for flere Vink til Rettelse af slige «gamle Unoder». Undertiden forekomme Oversættelserne dog Anm. at være unødvendig frie; han vilde undertiden nok holde sig lidt nærmere til Originalen. Det maa nemlig ikke glemmes, at jo friere en Oversættelse er, desto vanskeligere er den for Børnene at huske, og det er jo dog Meningen, at disse Oversættelser skulle huskes for efterhaanden at vænne Børnene til at gengive de fremmede Sprogs Tanker i god og rigtig dansk Sprogform. Forøvrigt tror Anm., at Prof. Gertz's Udgaver af latinske Forfattere ville faa en gavnlig Indflydelse paa Sproget i de latinske Versioner. — Hvad Enkeltheder angaar, har Anm. intet at bemærke. Epist. 47, 9: *in qua præco vocem experitur*, henstilles, om Meningen ikke er: «hvorpaa Udraaberen prøver (øver) sin Røst» (der ikke straks fra først af kan bruges i sit hele Omfang, men maa øves op til fuld Kraft). De ben. III 28, 3: *neminem despexeris* = *ne quem despexeris* burde vel være noteret. Epist. 24, 14: *magno apparatu*: «med store Opbævelser» (Liv. XXXV 46, 2). Epist. 30, 14: *magnus est*, vilde Anm., der dog ikke er Kritiker, uden videre rette *est* til *esset*, ligesom paa det anførte Parallelsted 36, 3: *vinum enim bonum fieri, quod recens durum et asperum est*; men der findes maaske flere Beviser for en saadan Sprogbrug.

Randers lærde Skole, d. 11. Febr. 1898.

H. Gemzøe.

Karl Gustaf Andresen: Sprachgebrauch und Sprachrichtigkeit im Deutschen. Achte, neu durchgesehene Aufl. Leipzig 1898, Reisland. VIII + 465 S.

Syvende Oplag af denne i Tyskland almindelig anerkendte Bog udkom 1892 kort efter Forfatterens Død; Udgaven var forberedt af ham selv, men hans Søn maatte lægge sidste Haand

paa Værket. Naar der nu igen er kommet et nyt Oplag, saa beviser dette, at Arbejdet har overlevet sin Autor, og det i højere Grad end det ellers plejer at være Tilfælde med den Slags Bøger. Deres Tal er Legio i Tyskland, og der er i Bøger, som handler om «Sprachdummheiten», som een af dem kalder sig, sagt ikke ganske faa Dumheder. Det er næsten overflødigt nu til Dags at fremhæve Andresens ædruelige og skarpe Syn paa Sagerne og hans fornuftige Skælnen mellem, hvad der er rigtigt, og hvad der er i Brug. — Ottende Oplag kalder sig «neu durchgesehen»; der har dog ikke været meget at gøre ved Gennemsynet, og man faar da heller ikke at vide, hvem der har besørget det. Hist og her har en lille Omredaktion fundet Sted, eller en Distinktion er bleven skarpere. I 7. Opl. læses f. Eks. S. 33: *Worte* sind Teile der Rede, *Wörter* Teile der Sprache; bedre i 8. Opl. S. 31: *Wörter* wird für Mehrzahl vereinzelter Wörter, *Worte* für eine innerlich zusammenhängende Gruppe gebraucht (med Henvisning til Pauls meget nyttige tyske Ordbog). Det er værdt at lægge Mærke til, hvor vanskeligt det er at naa til en klar og træffende Distinktion, og vi Danske kan jo med god Grund glæde os over i dette Punkt allerede for længe siden at have faaet den rette Besked i C. A. Nissens tyske Grammatik (Udg. for Viderekomne S. 37—38).

Andresens Bog er i aller højeste Grad instruktiv og kan ikke noksom anbefales alle Tysklærere, der overhovedet kan gøre noget ved deres Fag; den byder paa en behagelig Blanding af Grammatik og Stilistik og opfordrer overalt til stræng Logik. Ogsaa for Sprogforskere i Almindelighed indeholder den meget af Interesse, særlig hvad de sproghistoriske Bemærkninger og de syntaktiske Partier angaar.

Raphael Meyer.

C. Weichardt, Pompeji vor der Zerstörung, Reconstructionen der Tempel und ihrer Umgebung. 1898. fol.

Architekt Weichardts Værk er baade en fornøjelig og en god Bog. De fortrinlige Tegninger vare fra først af kun udførte til Forf.s eget Brug, «ein Product jahrelanger unfreiwilliger Musse im Süden»; men man maa være ham taknemmelig, fordi han har ladet dem komme Publikum til Gode, thi de afhjælpe virkelig en Trang ved deres Bidrag til at anskueliggøre Billedet af de pompeianske Templer. De, der i Pompeii have set den nøgne trekantede Plads, hvor det gamle græske Tempel stod, ville næppe tro deres egne Øjne, naar de her se, hvor herligt det throner

paa sit ophøjede Stade i det skønne Landskab, og dog er dette Syn næppe langt fra Virkeligheden. En lignende Glæde vil man have af Jupiters Tempel og af alle de andre Templer. Det skulde gøre mig ondt, hvis de faa kritiske Bemærkninger, jeg tror at burde gjøre, skulde forstyrre denne Glæde for Nogen.

Man er paa Forhaand noget mistænksom imod saadanne fuldstændige Rekonstruktioner. Vor Viden om Oldtiden er jo kun fragmentarisk, og den, der vil give et helt Billede fra hine Tider, nødes tidt til at lade sin Fantasi udfylde det Manglende, uden at der er nogen Sikkerhed for, at hans Frembringelser ere i fuld Overensstemmelse med Oldtidens Charakter. Skøndt nu W. har arbejdet med den største Samvittighedsfuldhed og giver antagelige Grunde for Alt, hvad han gjør, vilde jeg dog ønske, at han ikke altid var gaaet saa vidt i sin Rekonstruktion, som han er, og ikke, i Overensstemmelse med den almindelige Skik, havde udstyret Bygningerne med uvæsentligt Tilbehør. I en Theaterdekoration er Sligt paa sin Plads, men i et Værk som dette behøves det ikke. Det er i sin Orden, naar Architekten anbringer en eller et Par Figurer for at vise Bygningens Størrelse, men en mangfoldigere Staffage bør han overlade til Historiemaleren. Antike Dekorationsmalerier vise os undertiden Loggier, hvori der er anbragt Trefødder, Kandelabre, Vaser eller lign.; men derfor skal man ikke fylde Søjlemellemrummene i enhver Stoas øverste Stokværk med saadant Løsøre, som er ganske uvedkommende, og kun gjør en lignende Virkning som paa fotografiske Prospekter af en Gade de Handlendes Skilter, der med en uforskammet Paatrængenhed falde Folk i Øjnene og afdrage Blikket fra det, man virkelig bryder sig om, Bygningernes Architektur. At man hængte Kranse paa Templerne ved Fester, er sikkert nok, men det er en underordnet Biting ligesom de røde Tæpper, man i Italien ophænger i Kirkerne ved lignende Lejligheder. Ligesom Tæpperne skader det architektoniske Indtryk, saaledes vilde vi ogsaa her helst være fri for Kransene. Vi ønske at se Bygningen, som den var i sig selv; Festerne overlade vi gerne til Theatret.

Noget lignende er Tilfældet med de malede Ornamenter. Vi vide vel, at saadanne have været anbragte paa mange, for ikke at sige alle de finere Led i den antike Architektur, og de have naturligvis havt deres Betydning i Bygningens Totalvirkning. I et med Farver udført Billede kunde de ikke undværes; men naar man kun giver os en Tegning, da maa disse Ornamenter spille en underordnet Rolle og ikke trænge sig frem ligesom de nys omtalte Skilter. Jeg vil gerne tro, at man har plejet at dekorere det doriske Søjlekapitæls Dækplade (Abacus) med en paamalet Mæander, men nødvendig er denne ikke, og det er en Fejl, naar den bliver mere fremtrædende end Riflerne paa

Søjlen, som høre med til Søjlens Væsen, og ved sit Spil af Lys og Skygge give den sin Charakter. Det er muligt, at det doriske Kapitæls Skaal (Echinos) undertiden kan have havt en malet Dekoration paa Skaalens Runding, skøndt en saadan ikke er paavist i noget Tempel; men det var et uheldigt Indfald af C. Bötticher at dekorere den med nedfaldende Blade, eller med Æg og Slangetunger, som det ioniske Kapitæls Kymation; Stilens opadstræbende Charakter og de opskydende Ringe nederst om Skaalen, krævede en opadstigende Palmetdekoration, saaledes som det ogsaa virkelig ses paa et Par Smaasøjler fra Athen, der have tjent som Fodstykker for Statuer, se Durm, Baukunst der Griechen [2] S. 91. Weichardt maatte hellere have optaget dette Motiv end at følge Bötticher; men man maa jo undskylde ham i denne Henseende, siden selv Durm, uagtet han indrømmer, det er urigtigt, dog endnu i 2. Udgave har optaget den plumpe kolorerede Afbildning efter Bötticher. Men hvad det her kommer an paa er, at denne malede Dekoration, hvis den overhovedet har været der, kun har været noget ganske Underordnet. Et Blik paa Weichardt S. 27, hvor Kapitæler med og uden denne Dekoration staa ved Siden af hinanden, vil vise Enhver, hvor forstyrrende den virker.

Der er endnu en Ting, som vi maa tage bestemt Afstand fra. W. restaurerer det græske Tempel med 7 Søjler i Fronten og det lille Tempel for de Capitolinske Guder med 5. Det har hidtil altid været antaget, at et antikt Tempel skulde have et lige Antal Søjler i Fronten, saa at Indgangsdøren ikke blev dækket af en Søjle. Man har kun anført een Undtagelse, det kolossale Tempel for den olympiske Zeus i Akragas, som imidlertid ikke har Søjler, men Halvsøjler, og hvis hele Indretning er en Gaade; man veed ikke engang, hvor Indgangen var. For at forsvare sin Antagelse beraaber W. sig paa et Vægmaleri (S. 28), der fremstiller et Par Klippeøer, hvor forskellige Templer og Stoer malerisk taarne sig op bag ved hinanden. Paa dette fantastiske Billede findes unægtelig et Tempel med 5 Søjler og flere med 3 i Fronten; men hvad brød en saadan Maler sig om architektonisk Nøjagtighed? Vi have jo selv paa Fortæppet i vort kongelige Theater set Parthenon med 9 Søjler i Fronten! Men, for at blive ved Oldtiden, Mønterne vise os jo utallige Exempler paa, hvor lidet nøjeregnende man var med Gjengivelsen af Monumenter, og dog finde vi ikke paa nogen Mønt et Tempel med ulige Søjletal. En eneste Gang mindes jeg at have set noget Lignende. Ved Kanyteldis i Kilikien staar der et lille Gravmonument med 3 doriske Søjler i Fronten (se Heberdey u. Wilhelm, Reisen in Kilikien S. 57); men det er jo heller ikke noget Tempel. Der er i Virkeligheden Intet i Vejen for at de to pompeianske Templer kunne have havt henholdsvis 6 og 4 Søjler

i Fronten, naar blot det midterste Intercolumnium gjøres lidt bredere end de andre, saaledes som det hørte sig til, og som det er antaget af alle andre Architekter og Archæologer.

J. L. Ussing.

Theophrasts Charaktere herausgegeben, erklärt und übersetzt von der philologischen Gesellschaft zu Leipzig. Leipzig 1897, Teubner. LXII + 276 pp.

Nobile Theophrasti opus, quum et per se et propter textus depravationem multas difficultates legentibus offerat, quæ editionibus adhuc paratis superatæ non sint, denuo editum et commentario illustratum esse, fautoribus eius fieri non potest quin gratum munus futurum sit. Hoc munus præstiterunt societatis philologicæ Lipsiensis socii octo: *M. Bechert*, *C. Cichorius*, *A. Giesecke*, *R. Holland*, *J. Ilberg*, *O. Immisch*, *R. Meister*, *W. Ruge.* Qui operam ita inter se sortiti sunt, ut ex triginta libelli capitibus septem interpretibus quaterna, uni duo contigerint; præfationis autem loco de textu recensendo uberius disputavit Immisch, quo anno (esse autem annum 319) libellum confectum esse existimandum sit, sagaciter inquisivit Cichorius. Quum vero de plerisque communiter consultaverint, effectum est, ut non offendat multitudo interpretum; nonnumquam autem, ubi inter se dissenserant, diserte indicatum est.

In textu recensendo collationibus H. Dielsii O. Ribbeckii aliorumque usi sunt editores, quæ ad nullam adhuc editionem adhibitæ erant. Quibus nitentes stemma codicum confecerunt (p. XLIII), quod quin verum sit, sese non dubitare confirmant (p. XLVII). Utrum recte hoc contenderint an non, difficilius est diiudicare, quod præstantissimos solum codices, Vaticanum duosque Parisinos, suis notis signaverunt, in ceteris autem, qui deteriores habentur, singulis notis totas classes complexi sunt, atque ita quidem, ut, ubi codices alicuius classis inter se discrepabant, litteris minutis usi sint. Illud quidem recte demonstratum esse arbitror, deteriorum quoque codicum, quippe qui non ex ceteris qui exstant derivati sint, rationem esse habendam; quæ vero de codicibus littera *E* sive *e* signatis disputaverunt, quorum scripturas ex ceteris codicum classibus conflatas esse existimant, minus certa mihi videntur. Hic enim quum sæpius occurrat littera minuta, magna autem horum codicum pars ipsis editoribus ignota fuerit, ratio codicum obscurior est, neque abnuendum est, aliquid boni hic inveniri posse. Ego quidem editoribus non credo, scripturam *ῥυπώσαντι*, quam XV 8

ex uno codice *e* pro ea quam ceteri exhibent: *ἀπώσαντι* iure receperunt, coniecturæ deberi censentibus (pp. XXV et 117); immo hanc genuinam scripturam esse arbitror; contra minus recte X 20 *e* secuti *θυλήματα* pro *θυηλήματα* mihi recepisse videntur. Præterea quod ad codices littera *C* signatos attinet, si quidem uno aut altero loco hi soli veram scripturam servaverunt, non video, quo iure cum *D* artius copulaverint atque a Parisinis seiunxerint. Bonum est fortasse IV 10 *ὑποφαίνεσθαι* pro *φαίνεσθαι*, at *πέμπειν*, quod V 22 receperunt, propter collocationem valde suspectum est.

In coniecturis recipiendis editores parcissimi fuerunt, ac sæpe verbis non mutatis crucem vel lacunæ signum posuerunt. Quod nemo iis vitio dabit, nisi cui recentiorum inventa ingeniosa genuina Theophrasti verba æquiperare videantur. In definitionibus vitiorum Buechelerum secuti ante vitii nomen bis (XIII 1 et XVIII 1) addiderunt articulum *ἡ*; quod si recte fecerunt, nonne etiam tribus locis (XIII 1, XXI 1, XXIII 1) pro *δόξει* scribendum fuit *δόξειεν ἄν*? discrepant enim codices non solum in XIII 1 et XXI 1, sed etiam in XVI 1 et XXV 1, ubi editur *δόξειεν ἄν*, a quibusdam omittitur voc. *ἄν*. Ipsorum editorum coniecturæ inveniuntur haud ita paucæ, partim in textu, partim in apparatu, partim in commentario positæ, nulla tamen, quæ cum illa Casauboni *σιτοδείᾳ* pro *σποδιᾷ* sive *σποδία* (XXIII 18) comparari possit. In verbis transponendis paulo nonnumquam audaciores fuerunt, sicut in fine capitum III et IV Schneiderum secuti, atque etiam XVI 28 sqq., ubi præterea pro *πορεύεσθαι* scriptum est *πορευόμενος*, ac plura etiam tali ratione sananda esse censet Immisch (p. XXXIX); at lubrica plerumque sunt talia. Contra I 16 vellem recepissent Casauboni emendationem *σκέψεσθαι* pro *σκέψασθαι* (cf. Madvig: Bemerkungen über einige Puncte der griechischen Wortfügungslehre p. 29 sqq.). Miror etiam, quod XXX 5 reliquerunt *διμοίρῳ*, pro quo coniecerunt alii *δίμοιρον* sive *διμοιρίαν*; contorta enim est interpretatio (*δίκαιον εἶναι διμοίρῳ τῷ διανέμοντι δίδοσθαι*: æquum esse ita dari distributori, ut is fiat, qui duas partes habeat), et ante *τῷ διανέμοντι* facile explicatur vitium. XXIII 3 non indicatur, quis sit auctor scripturæ *διηγεῖσθαι*, pro qua omnes codices *διηγεῖτο* exhibere perhibentur; at illam in deterioribus inveniri, ait Ussingius. — Si summam rem spectes, in hac nova editione textum integriorem atque emendatiorem quam in superioribus exhiberi concedendum est; sed multa etiamnunc emendatione egent, quorum magna pars nescio an omnino emendari non possit; in prioribus quidem capitibus quindecim, ubi deest auctoritas codicis Vaticani, qui ceteris omnibus haud dubie multo integrior est, de ipsius Theophrasti verbis restituendis multis locis prorsus desperandum est.

In commentariis primum, si opus est, singuli characteres stricte definiuntur atque a proximis seiunguntur, deinde scriptorum

ac monumentorum subsidio loci difficiliores accurate illustrantur. Multa sine dubio rectius quam a superioribus enarrantur; nonnumquam, ubi verba scriptoris nimis depravata erant, quid sensus requirat, sagaciter investigatum est; sed haud pauca hic quoque remanent incerta. XIII 3 sqq. dubito, rectene explicata sint verba *καὶ ὁμολογουμένου τοῦ πράγματος δικαίου εἶναι ἔν τινι στὰς ἐλεγχθῆναι*. Hic de *ἐνστάσει* agi, non credo; neque enim *περιεργία* est causæ iustæ (amici an adversarii?) contra dicere. Immo *ὁ περιεργός* is est, qui, quum amici causa iam ab omnibus fere comprobatur, in uno tamen loco difficiliore perstans (*ἔν τινι στάς*) amico suo plus, quam æquum erat, vindicare studeat. Hoc agens si ab adversariis refellitur, totam causam suspectam reddit, quæ iam optima esse videbatur.

In Theophrasto interpretando illis quæstionibus, quæ ad litterarum historiam magis pertinent, minus sese operam dedisse, ipsi editores fatentur. Quarum unam vellem tetigissent, quomodo factum sit, ut cum definitionibus characterum ex austera philosophia petitis coniunctæ sint descriptiones iocosæ. Fuitne is, qui eas coniunxit, philosophus quidam tetricus an homo ironia quadam imbutus? Definitiones plerasque ineptas vocavit Ussingius nostras ac Theophrasto abiudicavit. Hæc sententia editoribus non placet (p. 155), sed accuratiore tamen deliberatione digna mihi esse videtur. Tali deliberatione facta, de duobus illis capitibus (V et XIX), quorum partes extremæ cum definitionibus male congruunt, certius iudicari poterit. Mihi quidem V aptius cohærere videtur quam XIX, atque iis me assentiri fateor, qui in toto capite illud vitium describi aiunt, quod appelletur «Gefallsucht» (= *ἀρέσκεια*, p. 40); at quod dicitur (ibid.), in textu edendo aliter actum esse in V atque in XIX, consilium editorum postea mutatum esse videtur; nam in utroque capite prorsus simili modo actum est.

Si paucis verbis iudicium complectendum est, studia Theophrastea hac editione multum provecta esse, fatendum; licet sperare multos eam litterarum studiosos ad communem operam vocaturam.

Joannes Ræder.

Ph. Martinon: Les Amours d'Ovide. Paris 1897, Fontemoing. 439 S.

Denne Bog, der bestaar af Indledning, Tekst, Oversættelse paa franske Vers og Noter, er udgivet i 300 nummererede og elegant udstyrede Eksemplarer og henvender sig til «un petit nombre de lecteurs d'élite». Disse Læsere vil i Bogen finde en

velskrevet Vejledning til Læsningen af Digtene. Om Oversættelsen skal her ikke udtales nogen Mening, til Noterne er udmærkede Kilder benyttede, og de oplyser som oftest meget fyldestgørende de paagældende Steder i Amores. Noterne vil da kunne spare den ikke videnskabelige Læser en Del Tid, selv om de stundom er lidt snusfornuftige og ikke bringer meget originalt, ikke engang den helt overflødige Deling af II 19 er Martinons eget Paafund. Hans Grunde til at erklære III 5 for uægte er ikke meget overbevisende, derimod har han sikkert Ret, naar han ikke deler den gængse Beundring for Elegien ved Tibuls Død (III 9). Alt i alt gør Martinon Indtryk af at være en smagfuld og vel instrueret Fortolker af de latinske Elegikere.

I Indledningen hævdes Corinnas Eksistens. I Tyskland mener man som bekendt stadig, at hun aldrig har været til. Ehwald, som har anmeldt Martinons Bog i *Deutsche Litteraturzeitung* (23. April 1898), søger at fremføre nye Beviser paa, at Ovid aldrig har kendt nogen Corinna, men de er meget svage. For det første siger han, at selve det betydningsløse Navn (*κόρινναι* = *κόρη*) beviser det, men hertil er blot at sige, at ingen har paastaaet, at Corinna var det virkelige Navn paa Ovids Elskede. Dernæst siger han: «meget karakteristisk for Bedømmelsen af Corinnadigtene synes mig II 12, 3, hvor de i tidligere anonyme Digte behandlede Træk (I 4; II 3, 4; I 6) overføres paa Corinna». Naar man ser, at den «karakteristiske» Linje er:

Quam vir, quam custos, quam janua firma, tot hostes,
servabant —

saa kan man vanskeligt lade være med at smile over denne Indvending. For at tro paa Corinnas Eksistens forlanger Ehwald at blive overbevist om, at hun var den eneste Kvinde i Rom, som havde — en Mand, en Vogter og en Dør!

Endelig fremfører Ehwald den gamle Indvending, at mange af Ovids Digte er Gengivelser af aleksandrinske. Martinon har i en Note meget rigtigt paa Forhaand gendrevet Indvendingen ved at henvise til Properts' og Tibuls mangfoldige Efterligninger, der dog ikke har bevirket en lignende Mistro, som den man altid anvender mod Ovid. Ganske morsomt er det forøvrigt, at af alle de Digte, Ehwald jævnfører med Anth. Pal., er der kun ét som i egentlig Forstand er et Corinnadigt.

Martinon gaar i sin Behandling af Spørgsmaalet ud fra Ovids egne Yttringer i Tristia og søger derefter at udfinde de Digte, der knytter sig til Corinnas Person[1]. Ved Omtalen af Digtene

---

[1] Da Martinon delvis følger samme Princip i sin Undersogelse som det, der er fulgt i Anmelderens Disputats *Ovids Ungdomsdigtning*, maa det

er Martinon — som i Noterne — af og til lidt vidtsvævende. Som Eksempel kan anføres hans Yttringer om Digtet, i hvilket Ovid klager over, at han har slaaet sin Elskede. Martinon mener ikke, at denne Kvinde er Corinna: «hun var ikke den, der lod sig saaledes slaa. Skønt, det kan godt være, at dette er noget tvivlsomt, thi der var en Tid, hvor Corinna var forelsket i Ovid, og forelskede Kvinder finder sig i saa meget.» De 300 udvalgte Læsere vil maaske ærgre sig lidt over videnskabelige Ytringer af denne Art. Af og til afgør Martinon ogsaa Spørgsmaalene paa en altfor let Maade — saaledes er hans Anskuelser om Indholdet af de to Udgaver Amores meget dristige —, men til Trods for denne Overfladiskhed er der meget interessant i hans Fremstilling. Indledningen slutter med en morsom og oplysende Bibliografi.

Poul Levin.

Ausgew. Komödien des *T. Maccius Plautus*. Für den Schulgebrauch erklärt von *Julius Brix*. Zweites Bändchen: Captivi. Fünfte Aufl. bearbeitet von *Max Niemeyer*. Leipzig 1897, Teubner. VI + 114 S.

Da Udgiveren i et udførligt kritisk Anhang gør Rede for alle vigtigere Ændringer i den overleverede Text og anfører de Kilder, hvorpaa han støtter sin Opfattelse af de omstridte Steder, er der ingen Anledning til her at gaa nøje ind derpaa. Han har helt igennem kunnet benytte til Sammenligning Leos Udgave af Plautus (og Götz og Schölls Textudgave). For at nævne et enkelt Punkt, slutter han sig til dem, der — vistnok med Rette — anser V. 815 ff.: *subbasilicanos omnes abigit in forum* osv. for ægte plautinske, fordi der intet Vidnesbyrd er for, at Basilica Porcia var den første Basilica, som blev opført i Rom, nemlig i Aaret 184, som er Plautus's Dødsaar; Udgiveren stemmer altsaa heri overens med Ussing, som har vist Sagens Sammenhæng i sin Udgave, og med H. Jordan, medens det i Almindelighed anføres i Lærebøger, at Bas. Porcia var den første. Grunden til den almindelige Anskuelse er, at Livius ved Aar 210 (XXVI 27) ved Omtalen af en Ildebrand i Rom nævner, at der endnu den Gang ingen Basilicaer fandtes ved Forum.

---

være tilladt at notere, at Martinons Bog ifølge en Meddelelse paa sidste Blad var færdig fra Trykkeriet d. 12. August 1897, og at *Ovids Ungdomsdigtning* indleveredes til Universitetet d. 24. i samme Maaned; forøvrigt er de to Behandlinger i meget hinanden ulige.

Men der er intet til Hinder for, at en saadan kan være opført mellem 210 og 184, da den porciske blev bygget.

Udgiveren meddeler i Forordet, at der jævnlig opføres Stykker af Plautus i Originalsproget (Captivi, Mostellaria, Trinummus) af øverste Klasses Disciple i tyske Gymnasier eller af yngre Philologer. Som det vil erindres, har der ogsaa her i København, ved Foranstaltning af det philologisk-historiske Samfund, været opført Komedier af Plautus paa Latin, sidste Gang «Miles» nu for en Del Aar siden.

C. J.

Ad Aristophanem.

In Ranarum u. 1234 sqq. Euripidi dicit Dionysus de Aeschylo prologos eius per suum illud *ληκύθιον ἀπώλεσεν* perdente

ὁρᾷς, προσῆψεν αὖθις αὖ τὴν λήκυθον.
ἀλλ' ὦγάθ' ἔτι καὶ νῦν ἀπόδος πάσῃ τέχνῃ·
λήψει γὰρ ὀβολοῦ πάνυ καλήν τε κἀγαθήν

quibus uersibus in R adscriptum est hoc scholium *διὰ τούτων δὲ ὁ Διόνυσος ἐμφαίνει, ὡς, ἐπειδὴ ἐν τοῖς προλόγοις τοῖς σοῖς ἀποδίδοται ἡ λήκυθος, ὥσπερ δοκεῖς αὐτὴν ὀφείλειν Αἰσχύλῳ. οὐκοῦν ἀγοράσας ταύτην ἀπόδος αὐτῷ.*

adparet, uerbum *ἀποδίδοται* sensu carere. scribendum *ἀπόλλυται*; permutata sunt *ΔΙΔ* et *ΛΛ*. *ὥσπερ* (quodam modo) praeter locos ab Heindorfio ad Cratylum 384 c adlatos eodem modo ponitur ab Aristotele Rhet. 1380 b 15 et Theophrasto de caus. plant. IV 4, 11.

J. L. Heiberg.

De arte critica in Vitruvii libris adhibenda.

Scr. J. L. Ussing.

Vitruvii de architectura libros X non ea aetate compositos esse quam ipsi prae se ferant sed aliquanto posteriore, nec a vero artifice sed a sciolo quodam antiquorum auctorum scripta excerpente, in dissertatione anno 1896 edita («Betragtninger over Vitruv» in «D. kgl. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter» IV 3) probare conatus sum. Quæ ut pluribus nota esset, epitomen Gallice scriptam addidi; quum autem ne haec quidem viris doctis sufficere visa sit, eadem dissertatio emendata et retractata curis Instituti Regii architectorum Brittanniæ Anglice apparebit. Mirum quidem et incredibile plerisque visum est, opus celeberrimum et quod multis olim magno usui fuerit, eadem nota fraudis affici qua Daretis Phrygii librum de bello Troiano, sed tam aperta res videtur, ut non dubitem quin brevi futurum sit, ut communi virorum doctorum assensu sententia mea comprobetur. Nam et sermo scriptoris, quamvis aureæ ætatis auctores interdum imitari studeat, tamen longe ab illius ætatis sermone remotus est, et si res consideraveris a Vitruvio commemoratas, non paucae invenientur, quae ab aequali Augusti hoc saltem modo commemorari non possent; tum quod rem transigit, quae in libro X de machinis oppugnatoriis traduntur, ea ab Athenæo mechanico qui dicitur apparet esse translata. Quod quum inter viros doctos constaret, nuper in dubium vocavit Thiel Lipsiensis, qui probare conatus est, non Athenæum a Vitruvio Latine conversum esse, sed utrumque ex eodem fonte hausisse, id quod vix quisquam qui dissertationem eius legerit, ei concedet. Dubitandi causa fuit quod V. D. Diels Athenæum non, ut vulgo credebant, Ptolemæorum aetate vixisse, sed II. aut

III. p. Chr. n. sæculo docuerat, id quod iam Casaubonus viderat, qui Gallieno imperante vixisse eum putavit. Ac sane hoc ita esse et Græcus scriptoris sermo ostendit et quae ipse de se prædicat. Ait enim se non ideo scribere, ut doceat, quomodo urbes hostiles expugnari et deleri possint, sed ut arma ministret «contra eos qui optimis imperii legibus parere nolint». Nullos igitur timebat externos hostes, quales Ptolemæis fuerunt Syri, Macedones, Romani; sed omnis terrarum orbis uno imperio comprehensus unius potentiae subiectus erat, nisi quod nimis sæpe imperatores rebelles sibi ipsi summam potestatem arrogare cupiebant; quæ cui aetati conveniant omnes norunt.

Sed sive haec vera iudicabuntur, sive cui minus certa videbuntur, illud tamen omnes concedent, Vitruvii opus ita legendum esse, ut ab ipso auctore traditum sit, i. e. ut, quantum fieri possit, contextus et a librariorum erroribus et ab iis, quæ recentiores critici interdum licentius emendarunt, liberetur. Huius rei egregium fundamentum iecerunt V. Rose et H. Müller-Strübing editione a. 1867 publicata, multis partibus laudanda, maxime autem propter accuratam codicum collationem. Horum opera effectum est, ut duorum optimorum codicum, Harleiani (sæc. IX) et Gudiani primi (sæc. XI) integram norimus scripturam. Ad hos enim fere solos textus constitui potest. Krohnius quidem (Berlin. Philol. Wochenschr. 1897 p. 774) Selestadiensem quendam commendavit; sed eo saltem loco quem affert, p. 208, 7 Ros., «magnitudinum ita nomina», pro quibus Selest. «uti magnitudinem ita nomina», et pluralis «magnitudinum» et verborum ordo prorsus Vitruvianus est. Subsistamus igitur in H. et G., quorum communis archetypus eatenus integer fuit, ut tota folia nusquam desiderentur, sed minoribus vitiis sæpe laborasse videatur. Quæ quum sæpe verisimiliter emendari possint, aliud depravationis genus est, a quo non semper caverint editores, ut errores non librariorum, sed ipsius auctoris corrigerent, qui sive negligentiæ sive ignorantiæ debentur. notandi sunt illi quidem, sed a contextu non removendi.

Hoc in genere laudandum est quod Rosius p. 273, 8 edidit: Ceras *Chalcedonius*, quamvis Athenæus, quem Vitruvius interpretatur, *Καρχηδόνιον*, i. e. Carthaginiensem eum

appellaverit. Sed minime probandum quod p. 207, 2, ubi in cdd. est: «solum rivi libramenta habeat fastigata ne minus in centenos pedes *semipede*», ex Plinio 31, 57 *sicilico* substituit. Ex notis confusis errorem ortum esse putat Rosius; sed hæ quidem notæ tam raræ sunt, ut credi non possit, librarium eorum loco plenas voces substituere ausum esse. Omnino quum numeri in cdd. tum plenis litteris tum notis scribantur, hæc ipsa varietas arguit in archetypo eodem modo variatum fuisse nec licenter librarium inde secessisse. Accedit quod Vitruvii errorem in hoc loco iam Faventinus epitomator eius animadvertit, qui quum illud falsum esse intellexisset, de suo, ut non raro alibi, aliud substituit p. 293, 10: «si longior planitia fuerit, pede semis inter centenos vel LX pedes structura submittatur», quod etiam apud Palladium IX 11 legitur; aliam rem significari apparet.

Eadem pagina v. 21 editur: «putei ita sint facti, uti inter *binos* sint actus»; sed cdd. *duos* habent. Illud rectius diceretur; sed hoc Vitruvius scripsit, ut apparet ex 209, 3: «inter actus ducentos»; *inter* utroque loco intervallum significat ut in Faventini loco nuper laudato et apud Scribonium Largum 159: «inter duos dies». Similiter correctus est ipsius Vitruvii error, quum 227, 2 *longissimum* editur, ubi in codd. est «brevissimum», et 251, 1 *pedum*, ubi est «passuum», utrumque negligentia. Ignorantiæ potius tribuerim, quod p. 160, 17 Antiochum Epiphanem *ducentis* annis post Pisistratum vixisse tradit, non «quadringentis», quod ediderunt.

In nominibus propriis facile credimus librarium sæpius peccasse, nec si emendatio adest veri similis, quin in contextum recipiatur, repugnamus, sed tam longe a litteris codicum recedere, ut erroris causa nulla inveniri possit, non licet, velut quum 84, 20 pro *expetidos* scribitur *Orseidos*. Scribatur sane 63, 20 Chionis pro Chion, 132, 14 Crates pro Eucrates, et similia; sed quid assequimur, si 63, 20 Teleas pro Thellas aut 90, 22 Arcesius pro Tarchesius scribitur, quum omnia nomina aeque ignota sint? P. 63, 23 in codd. est: *andramithes nitheo magnis*; editur «Andron Ephesii, Theo Magnes», quorum posterius veri similitudinem aliquam habet, quanquam Quintilianus Theonem pictorem Samium dicit, prius et nimis longe a cdd. abest nec Andronem pic-

torem Ephesium aliunde novimus. In eiusmodi locis vulnera relinquenda sunt, nec ignota nomina in nota mutanda, quasi huic auctori fides haberi possit. Recordemur, iam Quintilianum (I 8, 21) de improborum hominum fingendi licentia queri, qui «de libris totis et auctoribus, ut succurrit, mentiantur tuto, quia inveniri qui numquam fuere non possunt.»

Consulto Vitruvii contextum librarii non interpolaverunt; quidquid aut permutando aut omittendo aut addendo peccatum est, incuria est peccatum, nec mala fides unquam librariis obiici potest. Frequentissimum est vulgatum illud depravationis genus, quo permutantur litteræ vocesque similes, ut *ab* et *ad*, *ex* et *et* et *ea* et *est*, *quae* et *qua* et *quo*, *eorum* et *earum*, *intra* et *infra*, *tam* et *iam*, *prudens* et *trudens*, alia multa. Sæpissime in generibus, numeris, modis erratur, nec semper unius litteræ aut vocis mutatione vitium tollitur, sed per plura membra continuatur, ut dubitari possit utrum librarii error an auctoris soloecismus sit; sed quoniam hoc difficulter diiudicatur, potius in mitiorem partem peccetur et ad grammaticæ praecepta exigatur contextus. His igitur omissis transeamus ad alterum genus, additamentorum.

Glossemata quæ dicuntur in Vitruvio nulla inveni. Rosius sibi repperisse videbatur 40, 7: «coniecta vel icta» (Lorentzen «eiecta»), ubi duo verba posteriora misere abundant, sed quam explicationem afferant, non intelligitur. Item 103, 10: «poematorum vero carminum metra et pedes», ubi *carminum* pro glossemate eiicit, quasi hoc cuiquam notius esset quam illud. Immo *et* negligentia librarii omissum est ut innumeris aliis locis; Vitruvius in abundantia synonymorum sibi placet. 13, 18 cdd.: «aut in pulvinatis columnis et ionicis epistyliis capitulis exprimentur triglyphi» corrupte; sensus postulat: «aut in ionicis epistyliis exprimentur triglyphi»; unde cetera venerint ignoro, nec cur tale quid margini adscriberetur, intelligo.

Rubricæ male in contextum illatæ unum extat exemplum in G 169, 25, in H nullum, nec in archetypo fuisse videtur. Putavit Rosius verba 96, 7: «quod aras omnes deorum necesse esse videantur ad orientem spectare» talem esse rubricam; sed in iis quæ sequuntur de hac re non agitur; relinquatur igitur sententia non magis supervacanea quam aliæ apud Vitruvium. — 80, 6 sqq. «Capitulis perfectis,

scapis (hæc vox necessario addenda est) deinde columnarum non ad libellam sed ad aequalem modulum conlocatis, ut quae adiectio in stylobatis facta fuerit, in superioribus membris respondeat symmetria epistyliorum. Epistyliorum ratio sic est habenda». Rosius «Symmetria epistyliorum» pro rubrica habet. Immo sola vox bis scripta «epistyliorum» delenda est; «quae adiectio i. s. facta fuerit, i. s. m. respondeat symmetria» oratio est leviter anacoluthos (quasi «si quae adiectio») ut alia apud Vitruvium, v. 20, 6: «quibus (locis) insidentes sunt paludes, . . . stando putescunt»; 21, 17: «in quibus anguli procurrunt, difficiliter defenditur»; 144, 20: «quaecunque (cubicula) ad meridiem spectant, a tineis et umore libri vitiantur». — Pag. 117, 22: «gradus spectaculorum, ubi subsellia componantur, gradus ne minus alti sint palmipede.» Ros. suspicatur «gradus spectaculorum» rubricam esse; immo sola vox *gradus* delenda est, utpote ex initio proximi versus male prærepta, qua de re iam videbimus. Sed ante quam hunc locum relinquimus, alius Rosii error corrigendus est; nam quum in cdd. sit «palmo pede», omissis extremis edidit «palmo», quasi subsellia quattuor digitos alta ferri possint; immo sedecim voluit Vitruvius, «palmo pede» enim in his codd. constanter pro «palmipede» scribitur.

Aliud vero additamentorum genus in Vitruvii codicibus satis frequenter occurrit, illud dico quod in Aristotelis de arte poetica libro sæpius deprehendi olim ostendi (in Opusculis ad Madvigium 1876 p. 224 sqq., quam dissertationem nuper Gomperzius Wiener Sitzungsberichte XXXIX p. 19 honorifice commemoravit), ut scriba in versus initio aberrante oculo ea præriperet, quæ non proximo, sed tertio aut quarto aut alio versu scripta erant, errore autem animadverso ad rectum ordinem rediret, quo factum est ut eadem verba bis ponerentur, prius pravo, deinde suo loco, interdum etiam priore loco recte, posteriore perperam. Neque hoc Vitruvii editores fugit. Verba ista ratione male repetita Rosiana editio his locis exterminavit. Pag. 69 v. 2 «quemadmodum . . . exemplar» ex v. 9 s. prærepta. 70, 19: «patentibus rare» ex 15 repetita. 74, 12: «septem . . . columnae» ex 14. 90, 27: «distributio» ex 28. 93, 17: «habens . . . perpendiculum» ex 92, 20 sqq. 100, 8: «ponantur ut» ex 6, sed etiam antecedens

voc. «compactiles» delendum erat. 120, 11: «ita tribus . . . habent» ex 13 sq. 138, 9 «consiliis» ex 8. 144, 2 «viridia» ex 3. 216, 10 «adcertum» ex 11. 235, 21: «aequinoctialis radius . . . circinationem» ex 15 sqq. repetita.

His non nulla addi possunt. 28, 26: «circino decussatim describatur, ubi erit D, deinde per decussationem, ubi est D, et centrum perducatur linea». Verba «ubi erit D» delenda sunt ut ex proximis prærepta.

67, 17 sqq. Rosius ed.: «non minus etiam quod pes hominis altitudinis sextam habet partem, ita etiam ex eo quod perficitur pedum numero corporis sexis altitudinis terminatio, eum (i. e. senarium numerum) perfectum constituerunt.» Verum «sexis» nihil est, nec defenditur eo quod attulit Ros. 68, 12 «decussis sexis.» Ne in codd. quidem extat; nam G «sexies», quod sensum loci tangit, sed grammatice cum ceteris iungi non potest, H et E «seies», unde effici videtur, archetypi scripturam legi non potuisse, atque adeo lituram ibi fuisse vocabulo aliquo male lecto. Proxima vox «altitudinis» ex antecedenti versu male repetita videtur. His deletis sana oritur scriptura: «ex eo, quod perficitur pedum numero corporis terminatio».

100, 15 sqq. «in (mutulorum) frontibus antepagmenta figantur supraque id tympanum fastigii structura seu de materia conlocetur, supraque eum fastigium columen cantherii templa etc.» Sic codd. corrupte. Suspicionem movet «supraque» repetitum. Ros. priore loco «supraque ea» (pro «id») edidit; requirebatur «eos»; sed pronomen delendum est. Altero loco Ros. «supraque id fastigium columen», quod pravum est, quia columen infra, non supra fastigium est. Immo «supraque eum» v. 17 male repetitum est ex 15 «supraque tym.» Scribendum: «supraque (sine obiecto) tympanum fastigii structura seu de materia conlocetur. Fastigium, columen, templa etc.»

101, 16 sqq. «Item generibus aliis constituuntur aedes . . . uti est Castoris in Circo Flaminio et inter duos lucos Vejovis, item argutius Nemori Dianæ columnis adiectis dextra ac sinistra ad umeros pronai. Hoc autem genere primo facta est uti est Castoris in Circo, Athenis in arce et in Attica Sunio Palladis Minervæ». Edd. v. 20 s. pro «facta est»

scribunt «factae sunt»; sed omnia sana sunt, modo verba ex 17 s. male repetita «uti est Castoris in Circo» deleantur.

Item 117, 22 «gradus» ex 23 male præreptum est, 119, 26 «rationibus» ex 29. — 123, 27 sq. «sol oriens . . . ex umidis et abundantibus excitat umores et ex conglobatos in altitudinem tollit.» Ros. cum Marinio «et eos conglobatos»; immo *ex* delendum ut ex superioribus repetitum. — 165, 20 sqq. «qui calculi in opere uno tenore cum permacerantur, dissolvunt et dissipant tectorii politiones. cum etc.» Ros. «ni permacerantur»; immo *cum* delendum ut ex proximo versu præreptum. Negatio quæ deest, *non* ante *uno tenore* addenda. — 166, 18 sqq.: «(harundines) tenues colligantur et mataxæ tomice ad iustam longitudinem una crassitudine alligationibus temperentur, dum ne plus inter duos nodos alligationibus binos pedes distent». Alterum «alligationibus» v. 21 ex superiore male repetitum est. — 198, 1: «in omni terra regionibus eodem genere omnia procrearentur». Ex v. 3 «regionibus» præreptum est. — 242, 11 sqq.: «si non amplius quam quarta in opere consumitur ad aestimationem est adiicienda, de publico præstatur neque ulla poena tenetur; cum vero amplius quam quarta in opere consumitur, ex eius bonis ad perficiendum pecunia exigitur.» Ros. v. 12 «est» delevit; immo «in opere consumitur» ex v. 14 male prærepta sunt, ut viderant Vossius et Schneider.

Minores dittographiæ, ubi eadem syllaba bis scripta est, plerumque recte emendatæ sunt. Non nulla addi possunt, velut 68, 2: «asses ex quo sex, quos obolos appellant,» ubi Ros. cum Jocundo: «asses ex aequo sex, quos», parum feliciter; fuit «asses sex, quos». — 108, 23 pro «ne» in cdd. scribitur «nene», quod monstrum vocabuli miror Rosium retinuisse.

Negligentis librarii est etiam verba omittere, nec semper homoeoteleuti excusatio adest. In nostris codd. non solum minora vocabula omittuntur, ut *et*, *ac*, *a*, *ad*, *in* similia, quod persæpe fit, sed etiam maiora, cuius rei quam permulta exempla præbeat Rosiana editio, hic nonnullos offeram locos, ubi non minus certum est, vocem aliquam omissam esse. Pag. 64, 23 post «e quibus» addendum est *regionibus*. 80, 6 addendum *scapis*. 96, 24 scribendum cum Newtono «duae

partes *semis*». 117, 2, scribendum: «in *descriptione* duodecim signorum caelestium astrologi . . . ratiocinantur». Ros. male Lorentzenium secutus «astrologia» ed. 191, 6 Ros. ed.: «per septentrionales pervenit»; «sc. campos» addit, quod audiri non potest. Codd. «septentrionalem» habent; apparet excidisse *regionem*.

Ex altera parte non desunt loci, ubi codicum scripturam editores iniuria reliquisse videantur. Eiusmodi locus est 41, 1: «Fluviatica (arena) propter macritatem uti signinum liaculorum subactionibus in tectorio recipit soliditatem». Ex Faventini epitoma 295, 14: «fluviaticæ propter macritatem signino operi incongruentes sunt, sed iaculorum subactionibns in tectorio opere recipiunt soliditatem» Lorentzen intellexit scribendum esse: «propter macritatem inutilis signino». Sed quum nec «liaculorum» nec «iaculorum» intelligeretur, edd. Salmasium secuti «vel baculorum» scripserunt, ubi et «vel» pravum est, nec «baculi» magis quam «iaculi» in eiusmodi opere usus est, et quod Helbig (Wandgemälde Campaniens p. CXXXV) Aenariæ se vidisse testatur, rutrum est, non baculus. Immo codicum scriptura *liaculorum* relinquenda est et hoc loco et 168, 7: «liaculorum subactionibus». Schneider contulit Tertullian. de Idolatria 8: «Scit albarius et tectoria inducere et cisternam liare et cymatia distendere etc.» Glossema antiquum: «liaculum, *λιάντηρ*. Theophrast. de Lapidibus 55: (*κύανος*) *βέλτιστος ὁ Αἰγύπτιος εἰς τὰ ἄκρατα λειώματα*. Non fuit igitur cur ab hoc vocabulo abhorrerent editores, qui alibi nomina prorsus ignota reliquerunt, ut «replum» 98, 19 et 271, 11, «appagineculi» 173, 4.

Aliis etiam locis codicum scripturas servatas vellem, velut 22, 2: «ut ne longius sit alia ab alia sagittae missionis.» Edd. «missione»; sed genetivo comparationis utitur Vitruvius, cf. 105, 23: «superiora inferiorum fieri contractiora». — 32, 3: «delectatus Alexander ratione formæ», ubi Ros. «narratione» ed.; sed illud prorsus Vitruvianum est, v. 33, 5 «materiæ rationibus» et alia multa; narrare et narratio Vitruvio ignota sunt. Nobiscum facit Praun, Bemerkungen zur Syntax des Vitruv. p. 98. — 48, 27 sq. «ex reliqua summa parte», i. e., ex reliqua summae parte, ut Schn. iubente etiam sententia; Ros. male: «ea reliqua summa pacta». — 86, 23: «quibus

ea virgo viva poculis delectabatur». Vitruvium pocula vascula dixisse, quibus puella ludicris usa erat, nec affirmare nec negare audeo; sed quod Rosius substituit «proclivius», Latine sic dici potuisse demonstrare debuit. — 122, 3: «Athenis porticus Eumenici (i. e. Eumenia, non Eumeniae) Patrisque Liberi fanum». Ros. cum Marinio addidit «ad theatrum» sine ulla causa. — 128, 1—5: «porticus tres, una ex peristylio exeuntibus, duae dextra atque sinistra stadiatae, ex quibus una quae spectaverit ad septentrionem, perficiatur duplex amplissima latitudine, altera simplex ita facta, uti in partibus quae fuerint circa parietes et quæ erit ad columnas, margines habeant uti semitas». Hic quoniam «quae erit» legitur, apparet etiam scribendum esse «quæ *fuerit*», significantur enim altera pars circa parietes, altera ad columnas. «habeant» verum esset, si scriberetur «ex partibus», sed si retinetur «in», subiectum est «altera», ut necesse sit *habeat* scribatur; his duobus mutatis omnia sana erunt. Rosius «habeant» et «fuerint» retinuit, sed pro «erit» «erunt» scribit, et præterea «alterae simplices ita factae», nec tamen tam multis mutatis aliud efficit, quam ut statuere cogamur, palæstræ peristylium stadiatum esse, quod nec dixit Vitruvius, nec veri simile est. — 169, 10 «itaque» iniuria in «itemque» mutatum est. — 189, 11 «oriuntur» verum est; Ros. male «oriundos». — 194, 9 «ea denique aqua» sanum est; Ros. «ea de aqua». Eadem vox *denique* iniuria eliminatur 129, 22: «denique compleatur structura» et 284, 16: «denique totam machinam . . . dissipaverant». Rosius utroque loco «doneque» scripsit pro «donec» Lachmannum secutus (Lucret. V, 708), iniuria; nam quia in codd. 79, 9 «denique» et 222, 6 «denique cum» scribitur pro «donec» aut «donicum» (Lucretiana forma «doneque» apud Vitruvium parum probabilis est), inde non sequitur ubique eodem modo erratum esse. — 195, 5: «infinita dulcedine»; sic loqui solet Vitruvius; Ros. «intincta de» male.

Extremo loco varias afferam emendationes futuro editori commendandas. 4, 15: «declarata»; Ros. «desacrata»; rectius Praun l. l. p. 99: «dedicata». — 8, 14: «denuo»; scrib. «denique». — 19, 23 sq.: «mare tempestatibus aucto in paludes redundantia motionibus concitata marique mixtionibus non patitur bestiarum palustrium genera ibi nasci». Ros.:

«mari (ex G) tempestatibus aucto in paludes redundantia motionibus concitatur amarique mixtionibus etc.» Sed nihil opus, nisi ut «aucto» in «auctum» mutetur: «mare tempestatibus auctum in paludes redundantia m. concitat amarique m. etc.» — 43, 21: «aliis locis harenosa non minus materia.» scrib.: «harenosa nominatur materia,» ut v. 27: «trans mare ne nominantur quidem.» — 45, 2: «gelicidiis et pruina congesta friantur et dissolvuntur». scr. cum Detlefsen, Philol. XXXI p. 415: «in testas friantur.» — 47, 21: «ponunt de silice seu lapide duro ordinaria». scr. «ordinario» ut v. 12: «aut ex testa aut ex silicibus ordinariis struat». — 54, 14: «cum ergo inanes et tumidae temporum necessitates eorum fuerint.» edd.: «necessitate eorum»; immo «suorum» scrib. — 67, 1: «quae simul autem», Latine ferri non potest; scribendum aut «simul ac» aut «simul»; voc. «autem» ex 66, 23 repetitum esse potuit. — 68, 15: «ita efficitur, uti habeat pes sedecim digitos et totidem asses aeracius denarius». Pro corrupto «aeracius» sensus postulat ut cum Philandro scribatur «aereos». — ib. 18 «suscipiamus» Ros. putat pro «probemus» poni posse; non credo; superiores recte «suspiciamus» scripserunt. — 80, 21: «viribus extructa». Ros. «effracta» vix Latine; Lorenzen. «exuta». — 82, 22: «acumen normae»; scrib. «cacumen», ut 92. 10. – 84, 20: «Argis vetusta civitate Junonis templum aedificavit eius generis fortuito formae fanum.» Ros. «templo»; sed talis ablativus ferri non potest; ego: «fortuito formatum». — 93, 10: «Haec ratio in operibus styliis erit constituta.» Edd. «diastylis»; sed quomodo fieri potest, ut pro norma sumatur diastyli ratio, non eustyli, quam et nomen commendat et ipsius scriptoris verba 71, 21, ubi eam «maxime probabilem» dixit? Immo necessario *eustylis* scribendum. Cur illud prætulerint edd., causa esse videtur, quod 91, 17 ediderant XXVII et XXXXII; sed in cdd. est XXVIII et XXXII. Si numeri emendandi sunt, id quod apud Vitruvium ingens opus est, secundum eustyli rationem scribendum est XXIII et XXXVI. — ib. 13: «ex his una pars erit modulus, ad quem uti supra scriptum est dividantur.» Subiectum desideratur; Iocundus «opera» addidit; Rosius «ea», quod non intelligo; mihi satis factum erit, si «dividatur» scribetur. — 102, 18 sqq. «Arae spectent ad orientem

et semper inferiores sint conlocatae quam simulacra quae fuerint in aede, uti suspicientes divinitatem qui supplicant et sacrificant disparibus altitudinibus ad sui cuiusque dei decorem componantur». Quid hoc est? num homines «ad decorem dei componi» possunt? Immo verbi «componantur» subiectum est *arae* in principio sententiæ positum. Aut «*suspiciant*» scribendum, aut excidit verbum quale «venerentur»; post «sacrificant» autem maior interpunctio ponenda est. — 160, 8: «Fuficius enim mirum de his rebus inprimus instituit edere volumen» Ros. olim: «F. nimirum d. h. r. primus»; in editione: «F. enim mirum d. h. r. ni primus»; cui illud procul dubio præferendum est. — 178, 15 pro «tectis» Iocundus recte «tectoriis» scripsit; frustra obloquitur Schneid. — 182, 19: «tectores cum volunt sil Atticum imitari.» Immo «pictores» ut est in Epitoma 308, 21. — 194, 15: «aquae species est, quae cum habeat non satis perlucidas, ex ipsa uti flos natat in summo.» Scrib. «perluciditatis», cf. 49, 19. — 211, 6: «sepiaturas structura nec obturentur uenas», ubi *ne* et *venae* ab omnibus receptum est. In principio Ros. «sepiatur os structura»; verum invenisse videtur Detlefs. Philol. XXXI, 402: «assa structura», i. e. siccis lapidibus. — 215, 19 et 216, 19 pro «reprehendere» requiritur «deprehendere». — 216, 24: «cum in ceteris inventionibus fuerint grati, in eius rei cogitationibus maxime sunt suspecti.» Pro «in eius» scribendum «unius». — 264, 4: «quantum diuturni itineris miliariorum numero cum raedae possit exire.» Edd. «diurni» et «exiri», recte, sed præterea «cum reda». Verius Praun l. l. p. 102: «cursu redae». — 275, 15: «de marinis machinationibus quae per navium aditus habere posse scripsit etc.» Rosius «haberi» scripsit ceteris relictis, quod non intelligo; Schneid. Iocundum secutus: «quas per navim», probabiliter; nam Athenæus, quem Vitr. vertit, habet: *ὑπὲρ τῶν κατὰ θάλασσαν δὲ αὐτῷ προσαγομένων*, ubi pro corruptis *δὲ αὐτῷ* scribendum *διὰ νεῶν*.

De locis nonnullis Ranarum fabulae Aristophanis adnotatiunculae.

Scripsit **J. L. Heiberg.**

Interpolationes in Ranis aliquanto frequentiores esse quam in ceteris fabulis Aristophanis, omnes consentiunt; quae quot et quales sint, paucis disputare non inutile erit; nam et obscurum, unde ortae sint, quoniam in comoedia antiqua Attica nec Athenis saepius nec alibi omnino docta ad histriones istos fabularum corruptores confugi nequit, et periculum est, ne suspicio etiam in uersus innoxios impetum faciat, ut sunt homines ad damnandum procliues, quod displicet aut quod non intellegunt.

ab interpolatione certissima incipiamus. uersus igitur 1437—41 iam ab Aristarcho iure damnatos esse, quis non uidet? uerum rursus ab interpolatore eos fictos esse, nemo est qui credat. quis enim posterioris temporis interpolator Cleocritum irridere uoluisse aut omnino nouisse putari potest, quis de Cinesia tam apta et ridicula commentus esse, quae nisi in homines uiuos omnibusque notos dicantur, nullam omnino habeant rationem? relinquitur igitur, ut uersus illi e comoedia aliqua sumpti sint et similitudinis causa in margine adscripti, unde iam Alexandrinorum aetate inter uerba poetae recepti sint. de Demis Eupolidis, cuius fabulae etiam infra uestigium deprehendemus, cogitauit J. van Leeuwen satis probabiliter. potuerunt in illa comoedia consilia ridicula de re publica belloque ab aliquo «iuuene probroso» dari, quae ipsa similitudo lectorem aliquem Aristophanis ad uersus hos adscribendos permouit; nec obstat Dionysi nomen post interpolationem pro sola paragrapho additum. uerbis *αἴροιεν αὖραι*

πελαγίαν ὑπὲρ πλάκα, quae sublimius genus poesis sapiunt, eundem dithyrambum Cinesiae ab Eupolide irrideri puto, quem Aristophanes in Avium u. 1383 sqq. imitatur; nam ibi quoque de uolandi conatu Cinesiae iocatur (u. 1391, 1395, 1398). hinc fortasse dura illa anacoluthia orta est, quae et ipsa interpolatori haud facile in mentem uenisset, sed minime inaudita est, cfr. Il. VI 510, IX 357, Soph. Antig. 259, Aesch. Prom. 203, 561, Pers. 120, Eur. Bacch. 1131, Phoen. 1462, Hec. 970, Hipp. 23, I. T. 947, Ion. 927, Cycl. 330, Arist. pac. 1242 sqq., Nicand. Ther. 925 sqq., Alcidam. Od. 10, Xenoph. Hell. II 2, 3, Diod. II 35. apud Eupolidem sententiam aliquam primariam fuisse consentaneum est, uelut *σωθεῖμεν ἂν* uel *νικήσαιμεν ἄν*.

eiectis uersibus 1437—41 sequitur, ut etiam u. 1452—53 remouendi sint, ut recte obseruauit scholiasta ad u. 1452 *συναθετεῖται τοῖς ἄνω καὶ οὗτος* (immo ambo)· *μένων γὰρ ἀκυροῖ τὴν ἐκείνων ἀθέτησιν.* sed ex ipsis uerbis scholiastae adparet, eum de hac re nullam Aristarchi admonitionem apud auctores suos legisse. itaque u. 1452—53 post aetatem Alexandrinorum interpolati sunt; et eos tum demum addi potuisse, cum u. 1437—41 in uerbis poetae locum iam obtinerent, per se patet. interpolator adhibita criminatione Aristophanis in u. 944 et 1408 significata iocose explicare uoluit, cur Euripides supra duo statim consilia proposuerit.

deprehendimus igitur et interpretamentum e margine in uerba ipsa Aristophanis absurde receptum et interpolatorem haud inficete de suo addentem, quae difficultatem quandam tollant. utriusque rei alia quoque exstant exempla. prioris generis est u. 15 ortus ex interpretamento *σκεύη φέρουσ(ιν) ἑκάστοτ' ἐν τῇ κωμῳδίᾳ* — ita enim R a m. pr. —, quod deinde omisso articulo *τῇ* in trimetrum abiit. idem in u. 168 adcidisse puto; potuit enim interpres putidus facetum illud *μίσθωσαί τινα* ita explicare: scilicet eorum, qui efferuntur, et eiusmodi homo adposite ad hoc uenit; non potuit profecto omnem leporem ita perdere Aristophanes ipse. comparari possunt glossemata manifesta *μετ' αὐτῆς* u. 414, quod ad *μειρακίσκης* u. 409 respicit, *ἐμμέλειαν* u. 896, quo explicatur *ὁδόν*, *ὄντων* ad *τῶν ἔτι* (uel *μέχρι*) *νυν(ί)* e scholio additum in codd. u. 1256; etiam *γὰρ ἥκει* u. 340 e glossemate

mutilato ortum est. migrationem glossematum nostris oculis uidemus u. 437, ubi plerique codices meliores *ὦ παῖ τὰ στρώματα* habent, V autem *ὦ παῖ* cum scholio *τὰ στρώματα δηλονότι*, et u. 1423, ubi in V aliisque post *ἑκάτερος* additum est *εἴπατον* e u. 1426 petitum, quod recte omisit R.

restat luculentissimum huius generis exemplum u. 1431, ubi codd. plerique hos duo uersus habent

οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν
μάλιστα μὲν λέοντα μὴ 'ν πόλει τρέφειν,

quorum alterutrum interpolatum esse constat. nec dubito, quin Wilamowitzius (Aristoteles und Athen I p. 180) e Valerio Maximo (VII 2 ext. 7) recte effecerit, in Demis Eupolidis Periclem eodem modo de Alcibiade iudicasse. sed mihi quidem certum uidetur, non alterum, ut uulgo putant, sed priorem uersum apud Aristophanem cum Dindorfio delendum. nam quod alter in V A deest, aut coniecturae aut, quod potius crediderim, mero errori propter *ὁμοιοτέλευτον* debetur; lemma scholii in V est *μάλλιστα μὲν λέοντα*, et Plutarchus (Alcib. 16) alterum cum sequenti citat. nec Eupolis inimicissimus Alcibiadi poeta tam clementer de eo loqui poterat aut omnino ad *μάλιστα μέν* aptam sententiam adiungere, et *λέοντος σκύμνον* de Alcibiade iuuene ab Eupolide apte dicitur, ab Aristophane a. 405 non item. credo igitur, priorem uersum in Demis a Pericle dictum esse et hic a scholiasta in margine adscriptum, quam sententiam sine dubio notissimam ab Aristophane sano iudicio mutatam condicionibusque sui temporis adaptatam esse.

rursus interpolatoris manus praeclaro exemplo u. 1132—35 arguitur. nam de his uersibus non transponendis, sed delendis prorsus mihi persuasit Wilamowitzius (Choeph. p. 148 sqq.). hic quoque interpolator defectum explere sibi uisus est. habuit enim sine dubio u. 1136 eodem modo distributum[1], quo scholiasta: *ὁρᾷς ὅτι ληρεῖς ὁ Αἰσχύλος φησὶ*

[1] Nocuit irrisio sui, quae uerbis Euripidis *ἀλλ' ὀλίγον γέ μοι μέλει* inest. de qua cf. u. 941 sqq. eam Euripidi tribuere noluerunt; quare coacti sunt aut haec uerba Dionyso, priorem partem uersus Aeschylo aut huic totum uersum dare; nam hoc quoque tentatum esse, ex alio scholio colligi potest: *οὐ φροντίζω, φησί, κἂν λέγῃς, ὅτι ἥμαρτον* [ita scribendum pro *ἥμαρτεν*].

πρὸς τὸν Διόνυσον ὡς ἀπατώμενον ὑπ' Εὐριπίδου· διὸ ἐπιφέρει Διόνυσος ἀλλ' ὀλίγον γέ μοι μέλει. quare suo iure desiderauit uerba nonnulla Dionysi in Aeschylum dicta; interpolauit igitur u. 1132—33, et, ut nexus orationis interruptus (ἁμαρτίας u. 1131 — ἁμαρτεῖν 1137) restitueretur, deinde u. 1135 (ἡμάρτηκεν) addidit uersuque 1134 ad similitudinem u. 1227 facto adglutinauit.

eidem interpolatori tribuo u. 1324, qui quod in V omittitur, casu factum esse potest. sed seruari eum non posse, recte statuit Bergkius. τοῦτον ad dactylos duos u. 1323 referunt; sed hic Aeschyli uersus est, non Euripidis, et, etiamsi concedi potest, Aeschylum ad metra Euripidis irridenda monstrum uersus, quale est 1323, proferre potuisse, hoc tamen nimium est, Euripidem ob hunc ipsum uersum uituperari. interpolator nouum exemplum licentiae metricae addidit; τοῦτον enim ad hanc formam basis ˘˘ refertur (τί δέ recte R pro τί δαί).

denique dubito, an ab eodem profectus sit u. 180, quem intellegi posse nego. nam siue totus a Dionyso Xanthiaue dicitur — prorsus enim ridicule quidam scholiasta ad u. 184 praeeunte ad hominem mortuum u. 177 confugiunt, quasi is cum gerulis comitibusque recta ad inferos feratur et non ad sepulcrum —, offendit uox παραβαλοῦ, quia ad u. 182 demum nauigium conspiciunt, siue Charontis est ὠ ὄπ παραβαλοῦ, id quod uult scholiasta, quemnam alloquitur? nam solus remigat (197). nec cum Ritschelio, qui u. 151 post 153 recte transposuit, noster uersus post u. 182 collocatus seruari potest, quia u. 182 et 183 dirimi nequeunt (κἄστι γε). credo, interpolatorem τουτί u. 181, quod de orchestra dicitur, non intellexisse et ex u. 269 Auiumque u. 1395 aliquid conflasse, ad quod τουτί referri posset, quo uocabulo clamorem illum Charontis ὤ ὄπ παραβαλοῦ significari uoluerit.

ceteras hominum doctorum atheteses singulas perlustrare longum est. est, ubi uersus prorsus necessarios deleuerint, uelut 790 et 1122; ne uersus 1460—66 quidem abesse possunt, quamquam ii certe nonnihil offensionis habent. est etiam, ubi lepor intellectus non sit, uelut in u. 978—79, qui aliter ab Euripide dicuntur, aliter accipiuntur a Dionyso. Euripides enim hoc sentit: identidem quaerere, quae sit rei

ratio, quo in genere hoc ponendum sit (cf. Plat. Euthyd. 279 b *τὴν δὲ σοφίαν ποῦ χοροῦ τάξομεν; ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἢ πῶς λέγεις;*), quis illud adfirmauerit (Plat. Ion. 532 e, Epinom. 983 a); quae omnia Dionysus Euripidem interrumpens — hoc enim significat tribrachys *ἔλαβε* in clausula insolenter positus — suo more ad res tritas uulgaresque ridicule detorquet. incredibile uero est, uersum lepidissimum 1478 multis displicuisse, qui uel propter *μέν* u. 1477 nullo modo abesse potest; ridicule enim Aristophanes pro Euripideo illo *τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν* alia substituit eiusdem peruersitatis a uocabulis sono saltem similibus ad ea progredientis, quae et re et uerbis dissimilia sint. sed plerosque uersus deleuerunt superfluos et qui abesse possint, uelut 26—29, 263, 1086, 1367, 1424, 1449—51, hic illic satis frigidos, quis neget? sed rursus quis negare audebit, etiam frigida interdum ab Aristophane scribi potuisse? nec interpolatorem hucusque talem cognouimus, ut sine ulla ratione adderet, quicquid ei in mentem uenisset. dubitare possis in u. 935 et in u. 1257—60; apte enim u. 1261 (*μέλη θαυμαστά*) uersui 1255—56 (*κάλλιστα μέλη ποιήσαντι*) statim subnecteretur; sed neque intellego, quo consilio interpolati esse existimentur, neque ita peccare mihi uidentur, ut ferri non possint.

Iam uero de locis quibusdam dubiis aut aperte corruptis uideamus.

primum miror, neminem in uersu 40 offendisse; nam quaestioni uehementi Herculis *εἰπέ μοι τουτὶ τί ἦν;* aliquid tamen respondendum fuit. quod in scena agitur, ita opinor recte nobis repraesentamus: Herculem furiose prosilientem ueritus Dionysus, ut est natura ignauus, responsurus est *ὁ παῖς* — sc. *ἐνήλατο*, quo responso Hercules paullulum subsistit hospitesque diligentius contemplatus agnoscit. tum Dionysus terrore liberatus Xanthiae, qui illud *ὁ παῖς* pro uocatu domini (u. 271, 521) accipiens adcurrit, persuadere conatur, Herculem metu substitisse.

u. 357 inepte *ποιοῦσιν* ad *ἔπεσιν* refertur. crediderim fuisse *χαίρει* ⟨*τοῖς*⟩ *μὴ 'ν καιρῷ τε ποιοῦσιν* «poetisque inepta carmina scribentibus». de particula *τε* ita collocata cf. Ach. 1062, nub. 700, au. 258. postquam *τε* in *τοῦτο* mutatum

erat, quia obiectum uerbi ποιοῦσιν desiderari uidebatur, τοῖς metri causa deletum est.

u. 377 ἀλλ' ἔμβα χὤπως αἴρεις — ita enim R — corruptum esse certum est; nam requiritur futurum, et uersus strophae (372) est χώρει δὴ νῦν πᾶς ἀνδρείως. uulgo corrigunt ἀρεῖς. sed ita in u. 372 δή, quod per se bonum est, delere coguntur; contra rationem autem est errorem manifestum ita corrigere, ut alio loco minime suspecto correctione opus sit. itaque, si corrigendum, u. 377 ita corrigendus, ut simul strophae satisfiat. sed fortasse nulla coniectura opus est; V enim lemmaque scholii αἰρήσεις praebent, quod nescio an significare possit: *Proserpinam cantu uestro conciliate et ab inferis recuperate* (cfr. eq. 779, Plat. Lys. 205 e, 206 a); ita demum γενναίως suam uim habebit. de re conferatur, quod Plinius hist. nat. II 54 de luna deficiente clamoribus adiuuari solita tradit. suspicor, ipsum uerbum αἰρεῖν in mysteriis sollemne fuisse.

u. 453 scripturam codicum Μοῖραι frustra corrigunt. chorum mystarum apud inferos Musae Horaeue ducere non possunt, quarum partes susceperunt Parcae inferis familiariores. Parcae autem ὄλβιαι sunt, quia sors mystarum felix est, et hoc significat γάρ u. 454, quod ad ὄλβιαι refertur.

u. 768 τουτί de lege inferorum a seruo Plutonis u. 761 sqq. exposita minus aptum uidetur, et sicut θορυβεῖσθαι de animi motu saepe legitur, ita θορυβεῖν τινα, *excitare aliquem*, apud antiquiores inusitatum est. fortasse scribendum Αἰσχύλος: cur igitur Aeschylus has turbas, quas audimus (u. 757), mouit?

u. 814 χόλον ἔνδοθεν ἕξει nimis languidum est de Aeschylo furioso, nec bene ἔνδοθεν cum notione habendi iungitur. scribendum ἔνδοθεν εἴξει: *irae quasi equo habenas dabit*; cfr. Il. XXIII 337, Soph. Phil. 465.

u. 819 ἔργων sine ulla ui additur, nec placet φωτός u. 820 sic nude de Euripide positum. utrique uitio medebimur, si pro σμιλεύματά τ' ἔργων scripserimus σμιλευματοεργοῦ, uocabulum in hoc epici coloris carmine ad similitudinem uocabuli δημιοεργός apte nouatum.

u. 882 codd. ὅδε μέγας habent, quod metrum corrumpit. uulgo scribitur ὁ μέγας. sed νῦν γὰρ ἀγὼν σοφίας ὁ μέγας χωρεῖ πρὸς ἔργον satis molesta et insolita est dicendi ratio.

fortasse melius ita corrigi potest: *νῦν γὰρ ἀγὼν σοφίας· ὅδε μὲν χωρεῖ πρὸς ἔργον*, scilicet Dionysus iam sacra faciens (u. 885 *εὔχεσθε δὴ καὶ σφώ*).

u. 889—90 nunc ita distribuuntur: *ΕΥΡ. ἕτεροι γάρ εἰσιν οἷσιν εὔχομαι θεοῖς. ΔΙΟ. ἴδιοί τινες σοι* (ita V et plerique, *σου* R) *κόμμα καινόν;* sed *κόμμα καινόν* ita per adpositionem de diis priuatis Euripidis dictum illepidum habet nescio quid, nec, nisi *ἴδιοι* ab Euripide dicitur, cauillatio Dionysi in u. 891 *τοῖσιν ἰδιώταις θεοῖς* satis intellegitur. quare putauerim, uerba ita distribuenda esse

ΕΥΡ. ἕτεροι γάρ εἰσιν οἷσιν εὔχομαι θεοῖς | ἴδιοί τινες.
ΔΙΟ. σοί, κόμμα καινόν; tibi, o nouum hominis prodigium?

et fuisse, qui ita distinguerent, e scholio adparet: *τινὲς ἐν τῷ θεοῖς δύο τιθέασιν, ἵνα ἐν ᾖ τὸ ἴδιοί τινές σοι κόμμα καινόν.*

u. 914 in codd. est *ὁ δὲ χορὸς ἤρειδεν ὁρμαθοὺς ἄν*, quod contra metrum peccat. scripturae codd. deteriorum *ὁ δὲ χορός γ'* nemo credet, nisi qui uim misellae illius particulae ignorat. uerbum *ἤρειδεν* hic ineptum est, ut recte intellexit Blaydes; neque enim de ui et impetu carminum agitur, sed de serie infinita et molesta. dubitans propono: *ὁ δὲ χορὸς προσῇδεν*. *ΗΡ* et *ΠΡ°* facile permutabantur, et adcinente choro taciturnitas personarum absurdior uidebatur.

u. 993—94 in codd. ita scribuntur

σὺ δὲ τί, φέρε, πρὸς ταῦτα λέξεις; μόνον (*μόνος* R, om. V) *ὅπως μή σ' ὁ θυμὸς ἁρπάσας.* respondent strophae u. 896—97 deleto uocabulo *ἐμμέλειαν*, quod explicari nequit, ◡◡◡ — — —◡ — —◡◡◡ — | ◡◡◡ —◡ —◡◡. itaque *ταῦτα λέξεις μόνον ὅπως μή σ' ὁ θυμὸς ἁρπάσας* sana sunt. crediderim, sic scribendum esse: *σὺ φέρε δὴ πρὸς ταῦτα λέξεις*: *tu uero iam contra loquere.* de collocatione particulae *δή* cfr. Soph. Antig. 534 *φέρ' εἰπὲ δή μοι*, de futuro nub. 633, Soph. OC. 956. ita *μόνον ὅπως* multo aptius sequitur.

u. 1028 *ἐχάρην γοῦν, ἡνίκ' ἤκουσα περὶ Δαρείου τεθνεῶτος* propter errorem apertum a multis tentatus est; sed quamquam terrent uestigia, proposuerim: *ἡνίκ' εὖ ἤκουον παρὰ Δαρείου* (*παρά* Welckeri est), coll. Persarum u. 781.

u. 1106 *ἀναδέρετον* codicum aut in *ἀνά τε δέρετον* cum Dobreo aut in *ἀνὰ δ' ἔρεσθον* cum Bergkio mutatur, hoc qui-

dem prorsus improbabiliter; neque enim uerbum rarum aptissimumque *ἀναδέρειν* remouendum est. nonne praestat *ἀναδέρ ο ν τ ε*?

quae de Oedipode u. 1190 sqq. mira narrantur, e Laio tragoedia Aeschyli sumpta esse uidentur. ibi enim uerbum *χυτρίζειν* legebatur (u. schol. ad uesp. u. 289), cui respondet *ἐν ὀστράκῳ* u. 1190, et, si recte ad tragoediam illam refertur locus ab Harpocratione p. 123 citatus *κεκμῆτι μαλκίων ποδί*, intellegimus, cur u. 1192 dicatur *ἤρρησεν οἰδῶν τὼ πόδε*. apud Aeschylum igitur Oedipus a pastoribus Polybi repertus et educatus ad ipsum regem adulta demum aetate peruenit. si hoc recte suspicatus sum, etiam *χειμῶνος ὄντος* u. 1190 indidem petitum est.

u. 1196 *εἶ κἀστρατήγησέν γε μετ' Ἐρασινίδου* male corrigere uoluit v. Leeuwen. omnia sana sunt, si modo *εἶ* et *γε* coniungimus, *εἶ* et *καί* dirimimus. sententia enim haec est: Oedipus sane «felix» erat, si modo etiam (praeter cetera infortunia) ad Arginussas pugnasset, hoc unum ei deest ad summam «fortunam».

u. 1252 *φροντίζειν γὰρ ἔγωγ' ἔχω* nihil aliud significare potest quam: *possum timide curare*, id quod omni sensu caret. emendationibus adhuc propositis praetulerim *φροντίζω γὰρ ἔγωγε τοῦ τίν' ἄρα* cett.

u. 1294 nemo, quod sciam, uerba *τὸ συγκλινὲς ἐπ' Αἴαντι* explicauit; neque enim Blassio equidem credere possum, avium significari cateruam in Aiacem mortuum conuolantium. manifestum est, uersum huius ipsius uocabuli causa adlatum esse, quod insoliti aliquid habuit. mihi in mentem uenit, Tecmessam significari (fuit fortasse *τὸ συγκλινὲς Αἴαντι γέρας*). quod si ita est, uerba etiam per se suspecta *τ' ἐπ'* corrupta sunt; fuisse potest *⟨ἐς⟩ τότ'* uel simile quid. sed incerta omnia.

u. 1418 *τοῦ χάριν;* neque a Plutone neque a Dionyso dici potest; sed ne Euripidi quidem cum Brunckio tribui potest propter u. 1469 sqq. est igitur Aeschyli.

Lykisk.

Af Holger Pedersen.

Kort efter hinanden har to norske Sprogforskere, Sophus Bugge og Alf Torp, udsendt hver sit Bidrag til Forståelsen og Bedömmelsen af det gamle lykiske Sprog. Professor Bugges «Lykische Studien I» udkom i det norske Videnskabsselskabs Skrifter, hist.-fil. Kl. 1897 som Nr. 7, Professor Torps «Lykische Beiträge I» fremkom sammesteds 1898 som Nr. 4. Bugge behandler først og fremmest Spörgsmålet om, hvorvidt Lykisk skal anses for et indoevropæisk Sprog eller ikke; på en allerede i formel Henseende udmærket Måde fremstiller han de gamle og ny Argumenter, der taler for Sprogets indoevropæiske Karakter; hans Arbejde vil derfor blive Midtpunktet i den fremtidige Diskussion om dette Spörgsmål, en Diskussion, der dog næppe vil blive langvarig, da der, så vidt jeg ser, ikke kan være Tvivl om, at Bugges Løsning af Spörgsmålet er definitiv: Lykisk er et indoevropæisk Sprog. Bugges Bog vil uden videre Forberedelse kunne læses med Udbytte af enhver Filolog. Torps Bog henvender sig derimod til de Læsere, der selvstændig har gennemarbejdet de lykiske Indskrifter; hans Dom om Sprogets Slægtskabsforhold er tydeligt nok den samme som Bugges; men dette udtales ikke udtrykkelig nogetsteds i Undersøgelsen, som udelukkende har til Formål, hvad der for Bugge stod i anden Linje, at fremme selve Forståelsen af Indskrifterne. Til dette Formål benytter Torp intetsteds sammenlignende etymologiske Betragtninger, men bygger udelukkende på, hvad der kan uddrages af selve Indskrifterne, der granskes på en så indtrængende og skarpsindig Måde, at Torps Afhandling bliver et af de allerbetydeligste Enkeltbidrag til Fortolkningen, som nogensinde er fremkommet. Både Bugge og Torp betegner deres Arbejder som første Del af en Række; Fortsættelserne må da imødeses med stor Interesse: med den In-

teresse, som den udmærkede Begyndelse har vakt, med den Interesse, som det mærkelige lille Kulturfolk i Lilleasiens bjærgrige Sydvest-Hjörne allerede i sig selv har Krav på, og med den Interesse, som hidrører fra den större Sammenhæng, hvori det lykiske Problem dels virkelig står, dels er blevet stillet. Af Hensyn til denne Sammenhæng skal jeg give et Referat af de Anskuelser om Lilleasiens Ethnologi, som man i den nyere Tid har fremsat.

Hovedværket med Hensyn til dette Spörgsmål er indtil videre en Bog af Kretschmer: Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache, Göttingen 1896. Af denne Bogs 423 Sider handler over Halvdelen om Grækernes Nabofolk, blandt hvilke atter de lilleasiatiske Folk tilligemed Thrakerne indtager den fornemste Plads. Hovedmassen af Lilleasiens Befolkning er ifølge Kretschmer hverken indoevropæisk eller semitisk, men tilhører indbyrdes en og samme Sproggruppe, som står for sig selv (danner, med Kretschmers Udtryk, «ein Volksthum sui generis»). I det nordlige Lilleasien finder vi dog nogle indoevropæiske Folk, nemlig Bithynerne, som skal være indvandrede fra Thrakien på Kimmerier-Invasionens Tid, og Frygerne, der efter Herodot VII 73 ligeledes er indvandrede fra Evropa; Frygernes Indvandring lægger Kretschmer af archæologiske Grunde tilbage til det tredje Årtusende för Kristus. Fra Frygerne stammer Armenierne, der af Herodot på det anførte Sted simpelthen betegnes som *Φρυγῶν ἄποικοι*, og om hvem et Fragment af Eudoksos' Geografi siger: *Ἀρμένιοι δὲ τὸ μὲν γένος ἐκ Φρυγίας καὶ τῇ φωνῇ πολλὰ φρυγίζουσι.* Kretschmer siger, at disse Angivelser stemmer så godt med de sproglige Kendsgærninger, at vi ikke har nogensomhelst Grund til at betvivle dem. De øvrige Folk i Lilleasien var ifølge Kretschmer ikke-indoevropæiske og altså aldeles uden Slægtskab med Frygerne; Folk af denne lilleasiatiske Sprogæt skal have beboet Grækenland för Hellenerne. Pauli har (i sin Bog Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos I 1886 II 1894) fremsat den Hypothese, at også Etruskisk hører til denne Sprogæt, og overfor denne Formodning står Kretschmer sympathetisk afventende. En lignende Holdning synes Kretschmer at indtage overfor Hypothesen om en Sammenhæng mellem den lilleasiatiske Sprogæt og Sprogene i Kavkasus. Om de to sidste Punkter, Forholdet til Kavkasisk og Etruskisk, skal jeg tale i Slutningen af nærværende Afhandling; Kretschmers øvrige Anskuelser bör derimod prøves allerede her.

Hvad de nordlige Folk, Frygerne og Armenierne, angår, må Kretschmers Fremstilling i det væsentlige være rigtig; ganske lignende Anskuelser har også allerede længe været herskende. Det må siges, at Sprogvidenskaben her til en vis Grad bekræfter Herodots Angivelser. Både Thrakere, Frygere og Armeniere er indoevropæiske Folk; og medens man tidligere antog, at Armenisk var et iranisk Sprog (hvad der vilde stemme dårligt med Herodot), er det nu som bekendt ved Hübschmann's Undersøgelser godtgjort, at det danner en egen indoevropæisk Sprogklasse. Vort Kendskab til Frygisk beror i det væsentlige på en Række Gravskrifter fra den romerske Tid; efter den egentlige Indskrift, som er på Græsk, følger der her en meget varierende frygisk Slutningsformel, hvis Indhold må være identisk med den græske Formel *δστις ἂν τῶι ἡρώωι τούτωι κακὸν ποιήσει, ὑποκατάρατος ἔστω.* I sin simpleste Form lyder den frygiske Sætning: *ιος σεμουν κνουμανει κακουν αδδακετ ετιτετικμενος ειτου.* I denne Sætning har alt et hjemligt indoevropæisk Udseende: *ιος* er gr. *ὅς* sanskr. *yas*; Dativformen *σεμουν* «denne» minder om slav. *semu*, Dativ af Pronominet *sĭ* «denne»; Dativformen *κνουμανει* «Grav» ligner både med Hensyn til Afledningsendelse og Böjningsendelse latinske Ord som *ag-min-ī*, og Roden synes at stemme med sanskr. *khan-a-ti* «graver», hvortil lat. *canālis* muligvis hører; *κακουν* «ondt» anses for at være lånt fra Græsk og beviser altså intet, men *αδ-δακ-ετ* «gör» stemmer både i Præpositionen *αδ-* og i Personendelsen *-τ* med velbekendte indoevropæiske Former, og Roden *-δακ-*, der kan føres tilbage til indoevr. **dhak-*, stemmer udmærket med lat. *fac-iō* gr. *ἔ-θηκ-α*; den næste Verbalform *ετιτετικμενος* «forbandet» indeholder Præpositionen *ετι*, identisk med det græske Adverbium *ἔτι* og sanskr. *ati*, der ganske ligesom det frygiske *ετι-* bruges i Sammensætning med Verber; Reduplikationen og Endelsen *-μενος* stemmer med Græsk o. s. v., og kun selve Verbalroden *-τικ-* røber ikke ved første Öjekast sin Herkomst; *ειτου* «skal være» betragtes (med rette?) som lånt fra gr. *ἤτω* = *ἔστω*, som bl. a. forekommer i græske Indskrifter fra Frygien og tilstødende Lande. Vi har iøvrigt også nogle få frygiske Indskrifter fra en langt ældre, förkristelig Tid, men vi har ikke så god en Nögle til Forståelsen af dem. At Frygisk er et indoevropæisk Sprog, kan ingen tvivle om, men når Kretschmer behandler det som en armenisk Dialekt (eller Armenisk som en frygisk Dialekt), så må det udtrykkelig fremhæves, at dette er rent vilkårligt. Sammenligner vi den anførte frygiske Sætning

med Oldarmenisk, der ikke er ret meget yngre end de pågældende frygiske Indskrifter (den armeniske Litteratur begynder i det 5. Årh. efter Kr.), kommer vi til følgende bedrøvelige Resultat: Pronominet *ιος* savnes i Armenisk; intet, som ligner *κνουμανει* «Grav», findes i Armenisk[1]; hverken Præpositionerne *αδ-* og *ετι-* eller Verbalrødderne *δακ-* og *τικ-* forekommer i Armenisk; kun fryg. Dativ *σεμουν* minder om armen. *sa* «denne», Dativ *sma*. Den umiddelbare Lighed mellem Frygisk og Armenisk er altså ikke stor; og de Overensstemmelser, som Kretschmer opregner S. 209, er ikke meget karakteristiske. Herodots Ord om, at Armenierne er *Φρυγῶν ἄποικοι* kan efter Sagens Natur ikke være en historisk Efterretning, men kun et Sagn, og dette Sagn beror næppe på en egentlig Overlevering, men kun på en Hypothese, hvis Grundlag vi ikke kender; Ligheden i Sprog må jo unægtelig efter Eudoksos' Ord (*καὶ τῇ φωνῇ πολλὰ φρυγίζουσι*) have været så stor, at Lægmand kunde iagttage den og vel også føle Modsætningen til de ikke-indoevropæiske Folk, som har boet i Nærheden. Men også Ligheden mellem Frygisk og Græsk var stor nok til, at Lægmænd kunde føle den; sml. Plato Kratyl. 410 A: *ὅρα τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ πῦρ μή τι βαρβαρικὸν ᾖ. τοῦτο γὰρ οὔτε ῥᾴδιον προσάψαι ἐστὶν ἑλληνικῇ φωνῇ, φανεροί τ' εἰσὶν οὕτως αὐτὸ καλοῦντες Φρύγες σμικρόν τι παρακλίνοντες. καὶ τό γε ὕδωρ καὶ τὰς κύνας καὶ ἄλλα πολλά.* De Ligheder, Plato her fremhæver, har næppe været Lygtemænd; thi de tre Ord, han nævner, er netop gamle indoevropæiske Ord, som man kan vente at genfinde i de fleste Sprogklasser. At Ligheden mellem Armenisk og Frygisk har været betydeligt större end Ligheden mellem Græsk og Frygisk, er sikkert; men derfra er der et langt Spring til at betragte hele Forskellen mellem Armenisk og Frygisk som en Dialektforskel. Dertil berettiger os hverken Oldtidens Vidnesbyrd eller vort eget Kendskab til de to Sprog. Stærkere er Vidnesbyrdene om en Sammenhæng mellem Frygere og Thrakere. At Thrakisk var et indoevropæisk Sprog, fremgår for os sikrest af de thrakiske Personnavne, der tydeligt nok er Sammensætninger af samme Art som de indisk-iraniske, slaviske, græske, germanske, keltiske Personnavne (*Aulu-centus*, *Epta-centus*, *Biti-*

---

[1] Armen. *akan* «*διόρυγμα*» anføres af Solmsen, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 34, 53, der slet ikke synes at kende Hübschmann's Indvendinger (Armenische Grammatik I 413). Ordets virkelige Oprindelse har jeg påvist i Zeitschr. f. vgl. Sprachf. 36, 99.

centhus, *Διví-κενϑος*, *Diza-centus*, *Traii-centhus*, *Trai-bithus*, *Aulu-poris*, *Muca-poris*, *'Ρασκού-πολις* o. s. v.). Sammenhængen med Frygerne støtter Kretschmer navnlig ved det samme, som åbenbart har givet Anledning til det hos Herodot overleverede Sagn, nemlig ved Påvisningen af, at de samme Folkenavne forekommer på begge Sider af Vandet (*Φρύγες*: *Βρίγες*, *Μυσοί* i Lilleasien og *Μυσοί* i Møsien hos Homer, senere *Μοισοί* ved en Overgang fra *υ* til *οι* o. s. v.). Dette Argument har sikkert Vægt, men det er vanskeligt at finde Grænsen for de berettigede Sammenstillinger; når Kretschmer sammenstiller det thessaliske *'Ορμένιον* med Folkenavnet *'Αρμένιοι*, så glipper min Evne til at tro derpå. Ligesålidt formår jeg af Herodot VIII 138 med Kretschmer at drage den Slutning, at de samme Sagnskikkelser med samme Navne skulde have levet i Folketroen såvel i Frygien som i de Egne, hvorfra Frygerne for nogle Årtusender siden var udvandrede; dette tror jeg såmeget mindre, som de af Herodot nævnede *κῆποι Μίδεω* slet ikke lå i Thrakien, men i Makedonien, altså midt i en Befolkning, som Kretschmer selv på ingen Måde identificerer med Thrakerne. En vis Overensstemmelse mellem to forskellige Sagnskikkelser var jo for Grækerne Anledning nok til at identificere dem og give dem samme Navn. Forskellen mellem Thrakisk og Frygisk tænker Kretschmer sig iøvrigt ikke ganske ubetydelig; S. 200 ff. påviser han således en gennemgribende Forskel mellem det frygiske og det thrakiske Navnesystem.

Jeg tror, som ovenfor bemærket, at Kretschmer's Anskuelse om de nordlige lilleasiatiske Folk i det væsentlige er rigtig; kun har han tegnet Omridsene af Billedet altfor bestemt. Med Hensyn til de øvrige lilleasiatiske Folk vil Kretschmer bevise: 1) at de alle er indbyrdes beslægtede; 2) at de ikke er Indoevropæere eller Semiter, men danner en Sprogæt for sig; 3) at denne Sprogæt i forhistorisk Tid også har været udbredt over Grækenland. Det vil være hensigtsmæssigt her at følge Kretschmer's Bevisførelse Skridt for Skridt. Han søger først at bevise, at der i en hel Række lilleasiatiske Sprog har fundet en Overgang Sted fra *nt* til *nd* og fra *mp* til *mb*; Eksempler herpå frembyder de kilikiske Egennavne; man finder *Τερβέμασις*, *Τέρβημις*, men *Ρων-δέρβεμις*; *Τβερασήτας*, *Τβερήμοσις*, men *Ρων-δβέρρας*, *Ταρκυν-δβέρρας*; lykisk *Πίγραμις*, men kilikisk *Ρωμ-βίγρεμις*, *Τροκομβίγρεμις*. Hermed er Overgangen bevist for Kilikisk; for Lykisk henter Kretschmer sit Bevis fra Orthografien. Det lykiske Navn *χñta-*

bura skrives i Græsk *Κινδάβυρις*, og vi har flere andre Beviser for, at lykisk *ñt* udtaltes som *nd*; af Orthografien slutter Kretschmer, at der dog oprindelig har været udtalt *nt*; dermed har han altså tilvejebragt Beviset for Overgangen. Men Kretschmers Slutning af Orthografien er uberettiget; man kan godt fra først af have valgt Tegnet *t* ikke til at betegne Lyden *t*, men til at betegne Lyden *d*, fordi Tegnet *d* anvendtes til at betegne *δ*. Endnu flere Huller er der i Kretschmers Bevis for Overgangen fra *nt* til *nd* i de vestlige og centrale Landskaber i Lilleasien; jeg skal imidlertid ikke dvæle herved, thi jeg tror, at Kretschmers Sætning om den lilleasiatiske Lydovergang er rigtig, skönt han ikke har bevist den, og skönt den ikke kan bevises uden ved at tage Bugges fra Kretschmer ganske afvigende ethnologiske Theorier til Hjælp. Denne Lydovergang, som efter Kretschmers ubeviste, men vistnok rigtige Mening er fælles for det sydlige, vestlige og centrale Lilleasien, beviser nu imidlertid aldeles intet om Sprogslægtskab, ligeså lidt som den fælles Overgang fra *nt* til *nd* i Albanesisk og Nygræsk kan bevise, at Albanesisk og Nygræsk er samme Sprog. En Lydovergang er en successiv fysiologisk Proces, som ikke har noget med Sprogets psykologiske Indhold at göre; der er derfor ingen Grund til at antage, at den nødvendigvis skulle göre Holdt ved en Sproggrænse, hvis denne Sproggrænse ikke tillige er en Samkvemsgrænse. Empirien bekræfter også atter og atter, at en Lydovergang meget vel kan udbrede sig ud over en Sproggrænse. Til Grund for Kretschmers Raisonnement ligger mer eller mindre bevidst den Tanke, at Lydovergange er Raceejendommeligheder; denne Tanke bringer ham S. 124 til med Hirt at formode, at den höjtyske Lydforskydning og måske også den fællesgermanske Lydforskydning skulde skyldes keltisk Indflydelse. Dette Eksempel viser, hvor urimelig hele Theorien er: de arme Kelter får her Skyld for hos deres Arvinger at have fremkaldt en Lydovergang, som ingensinde er indtrådt i noget keltisk Sprog. I Modsætning til Kretschmer må jeg hævde, at Lydovergange beror på almenmenneskelige fysiologiske Forhold; derfor kan en og samme Overgang så ofte påvises i de forskelligste Sprog, og omvendt er der ikke påvist noget Eksempel på en Overgang, som berode på fysiologiske Forhold, der kun fandtes hos en enkelt Race. Men selv om Overgangen fra *nt* til *nd* virkelig var et Bevis for enten Raceenhed eller Sprogenhed for det sydlige, vestlige og centrale Lilleasien, vilde den dog ikke i mindste Måde tyde på, at det

pågældende Sprog ikke var indoevropæisk; thi den samme Overgang forekommer i en Række indoevropæiske Sprog: Nypersisk, Armenisk, Nygræsk, Albanesisk, Tysk (oldhöjtysk *bintan*, nu *binden*). Ganske vist véd vi her, som ved alle Lydovergange, ikke, hvorfor Forandringen fra først af er begyndt; men at kalde en mystisk fremmed Urbefolkning til Hjælp som deus ex machina er ikke andet end at begynde en Legen Skjul, som kan fortsættes i det uendelige; Gåden bliver derved blot flyttet, men ikke besvaret.

Med sin Udvikling om Lydovergangen fra *nt* til *nd* har Kretschmer på en uklar Måde sammenfiltret et helt andet Bevis, som han henter fra Stednavnene på *-νδα*, *-νδος*. Disse Stednavnes Udbredelse anser Kretschmer, ligesom mange andre för ham, for Kendetegn på en bestemt, ensartet Befolkning. Dette Bevis må virkelig anerkendes som gyldigt, men dog er det nødvendigt at tage mange Forbehold. Da vi ved Sammenstillingen af disse Stednavne kun kan rette os efter den rent ydre Lighed uden at have noget Middel til den etymologiske og historiske Bedömmelse, er det givet, at vi ofte vil komme til at sammenblande Navne af helt forskellig Dannelsesmåde og Oprindelse; det er altså heller ikke udelukket, at vi kunde komme til at sammenblande Navne, som stammer fra rent forskellige Sprog. Og selv om vi nogenlunde kan göre denne Fejl uskadelig, er der endnu en anden Kilde til Fejltagelser. Det er nemlig aldeles ikke givet, at disse Stednavnes Udbredelse falder sammen med den Befolknings Udbredelse, som de hidrører fra. De kan meget godt i mange Tilfælde tænkes blot at være Vidnesbyrd om forbigående, i det væsentlige mislykkede Forsøg på at sætte sig fast i en fremmed Befolknings Område. De mange slaviske Stednavne i det nuværende Grækenland beviser hverken, at der i Grækenland nutildags tales Slavisk, ikke heller at Slaverne har beboet Grækenland för Hellenerne. Vi kan altså ikke på Grundlag af disse Stednavne tegne et Billede med så bestemte Omrids, som Kretschmer tegner det. Og navnlig kan vi ikke på Grundlag af disse Navne påstå, at det pågældende Sprog ikke var indoevropæisk; thi da *νδ* kan være opstået af *nt*, får de fleste af disse Navne et meget godt indoevropæisk Udseende. Bugge behandler i sin Bog også disse Navne og går så vidt, at han ligefrem benytter dem som Bevis for en indoevropæisk Befolkning. Og det må indrömmes, at de i höj Grad indbyder til en sådan Benyttelse. Det kariske Stednavn *Λάβρϱαυνδα*, *Λάβϱανδα* og Gudenavnet *Λάβϱανδος* tör

med Sikkerhed antages at være afledet af det lydiske Ord *λάβρυς* «Økse», da vi véd, at Øksen var denne Guds Attribut. *Λάβραυνδος* betyder altså «den, som har en Økse» og må da siges at stemme påfaldende med sanskr. *putra-vant-* «som har en Sön» (af *putra-* «Sön»), gr. *χαρί-εις* Gen. *χαρί-εντ-ος*. I samme Retning tyder det, at en og samme By dels kaldes *Mysanda Μούσβανδα*, dels *Μυοῦς*; det sidste er åbenbart en græsk Oversættelse af det fremmede Navn. Indbyggerne af Byen *Καδύανδα* hedder i lykisk Form *χadavąti*; her synes vi ligefrem at have den gamle indoevropæiske Form af Suffikset bevaret. Foruden dette anfører Bugge endnu en Mængde andre Ting, der, om end mindre slående, peger i samme Retning.

Kretschmers tredje Bevis for en ensartet lilleasiatisk Befolkning er Personnavnene. Han gennemgår dem S. 311—370 og viser deres indbyrdes Overensstemmelse. Dette er et fuldgyldigt Bevis, som dog vel at mærke heller ikke er istand til at give Billedet aldeles bestemte Omrids, da det er umuligt nöjagtigt at afgrænse de Egne, hvor Navnene hører hjemme. Men et Bevis for, at de lilleasiatiske Sprog ikke var indoevropæiske, afgiver Personnavnene ikke. Kretschmer betegner rigtignok S. 377 Navnene på *-si* (kar. *Πανύασσις*, lykisk *Ἄβασις*, *Sχχutrazi*, pisid. *Κβήδασις*, *Ὄπλεσις*, lykaon. *Πίγρασις*, kilik. *Κβεδίασις*) som ikke-indoevropæiske, men derved har han blot givet Bugge Lejlighed til en glimrende Gendrivelse. Flere af de kariske Personnavne af denne Art er tydeligt nok oprindelige Ethnika: *Σάμασσις* af *Σάμος*, *Ἴμβρασσις* af *Ἴμβρος* (ved *Σάμος* og *Ἴμβρος* må her tænkes på de kariske Lokaliteter af dette Navn). På samme Måde finder vi i Lykisk *sppartazi* «spartansk», *atąnazi* «atheniensisk» o. s. v. Men på selv samme Måde anvendes i Armenisk et Suffiks af ganske samme Form: *hay-ac̔i* «armenisk», *at̔enac̔i* «atheniensisk»; *c̔* udtales *ths*, d. v. s. som en Forbindelse af en tennis aspirata (dansk *t*) og et s; det lykiske *z* betyder, som vi nedenfor skal se, *ts*. Man kunde forsøge at smutte uden om den heraf dragne Slutning om, at Lykisk, Karisk o. s. v. er indoevropæiske Sprog, beslægtede med Armenisk; man kunde nemlig antage, at Suffikset ikke var ægte armenisk, men lånt fra et af de lilleasiatiske Sprog. Denne Udvej spærrer Bugge ved at göre opmærksom på, at armen. *-c̔i* står i Forbindelse med den armeniske Endelse for Genitiv Pluralis *-c̔* (*hayoc̔* «Armeniernes» o. s. v.).

Endnu et fjærde Bevis for den lilleasiatiske Sprogenhed anfører Kretschmer. Da man nemlig tildels har været tilböjelig

til at antage en Sproggrænse mellem Karien og Lykien, vil det være af afgörende Betydning om man klart kan påvise Slægtskab mellem Karisk og Lykisk, og man må vistnok sige, at dette er lykkedes Kretschmer. Vi har adskillige kariske Indskrifter, af hvilke de fleste er fundne i Ægypten; men Dechiffreringen af disse Indskrifter kan næppe nok siges at være begyndt. En Del af dem er bilingve (på Karisk og Ægyptisk); men det hjælper os ikke, da den ægyptiske Indskrift ikke er Oversættelse af den kariske. En karisk Indskrift, som findes i Musæet i Berlin, opfatter Kretschmer nu således, at han mener at finde et Mandsnavn efterfulgt af en Genitiv, som betegner Faderens Navn, og det lykkes ham med en ikke ringe Sandsynlighed at bestemme Betydningen af de sidste Bogstaver, som må indeholde Genitivendelsen; denne Endelse viser sig da at være identisk med den lykiske Genitivendelse *-he*, som vi nedenfor skal omtale nærmere.

Kretschmer har således meget godt bevist, at der i den störste Del af Lilleasien taltes Sprog, som var indbyrdes beslægtede, men hans anden Sætning, at disse Sprog var aldeles forskellige fra Frygisk og Armenisk og overhovedet ikke indoevropæiske, har han ikke ført noget Bevis for. Man må da vente at finde dette Bevis ved hans Omtale af de enkelte lilleasiatiske Folk, og det er straks klart, at det store Slag må stå i Lykien. Thi der er ikke noget andet lilleasiatisk Folk, der har efterladt sig så rigelige og så forholdsvis let forståelige Indskrifter som Lykierne. Af Bedömmelsen af Sprogformen i disse Indskrifter afhænger da Dommen om Sprogforholdene i Störstedelen af Lilleasien.

Den første, som bragte Efterretningen om lykiske Indskrifter til Evropa, var Cockerell, der rejste 1812 og har udgivet sin Rejseberetning 8 År senere hos Walpole, Travels in various countries of the East, 1820. De 4 Indskrifter, han meddelte, satte straks adskillige Lærde i Virksomhed, men Materialet var for lille. Det blev imidlertid betydelig forøget ved en Række Rejser, som foretoges i den første Halvdel af dette Århundrede. Englænderen Charles Fellows rejste 1838 og 1840; Resultaterne foreligger i de to Værker: A Journal written during an Excursion in Asia Minor, London 1839 (4 lyk. Indskrifter), og Account of Discoveries in Lycia, London 1841 (23 lyk. Indskrifter, som behandles i en vedföjet Afhandling af Daniel Sharpe). 1842 foretog tre Englændere Daniell, Spratt og Forbes en Rejse i Lykien, under hvilken Daniell, der nærmest havde den filologiske Side af

Sagen i sine Hænder, døde af Feber; i Rejsebeskrivelsen (Travels in Lycia in company with T. Daniell by Lieut. Spratt and Prof. Forbes I—II 1847) indeholdes 36 lykiske Indskrifter (behandlede af Sharpe); Daniell havde imidlertid afskrevet endnu flere Indskrifter, men hans memorandum book, som indeholdt disse Indskrifter, synes at være gået tabt; Benndorf søgte 1884 forgæves efter den i London, men fandt i British Museum Afskrifter, som Samuel Birch havde taget deraf. Kun liden Betydning fik på Grund af sin forsinkede Fremkomst Franskmanden Texier's Værk, Déscription de l'Asie mineure faite par ordre du gouvernement français de 1833 à 1837, I 1839, II og III 1849. Endelig rejste Tyskeren August Schönborn i Lykien 1841—42 og 1851. De af ham afskrevne Indskrifter blev tilligemed de allerede udgivne efter Schönborns Død sammenstillede til et Corpus of Lycian Inscriptions af den bekendte klassiske Filolog og Hesychios-Udgiver Moriz Schmidt, født i Breslau 1823, død 1888 (The Lycian Inscriptions after the accurate copies of the late Augustus Schönborn, Jena 1868). Moriz Schmidt er den, som har lagt Grunden til en videnskabelig Behandling af Lykisk; man må især nævne hans «Vorstudien zur Entzifferung der lykischen Sprachdenkmäler» i Kuhn og Schleicher's Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, V (hvor han bestemmer Tegnenes Betydning; rekapituleret i Indledningen til det ovenfor nævnte Corpus), og «Neue lykische Studien», Jena 1869, hvor han giver to Fortegnelser over alle Ord i Indskrifterne; i den sidste Fortegnelse er Ordene stavede bagfra og ordnede derefter. Disse Fortegnelser er endnu et uundværligt Hjælpemiddel, endskönt de er blevne stærkt antikverede ved ny Fund, nöjagtigere Læsning og mere indtrængende Forståelse af Indskrifterne. Blandt dem, der arbejdede videre på dette Grundlag, var især to tyske Forskere: Savelsberg (Beiträge zur Entzifferung der lykischen Sprachdenkmäler I—II Bonn 1874—78; heri nogle Indskrifter, som Moriz Schmidt havde glemt i sit Corpus) og Deecke (i Tidsskriftet Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen XII, XIII og XIV, og Berliner philologische Wochenschrift 1888 Nr. 26). Savelsbergs Arbejder har ikke det allerbedste Lov på sig på Grund af hans vilde Etymologiseren, men de er dog på ingen Måde uden Betydning. Imidlertid har Materialet i den nyere Tid fået en betydelig Tilvækst ved videnskabelige Ekspeditioner, som den østerrigske Regering har foranstaltet; der foreligger en stor Rejsebeskrivelse i to tykke Foliobind: Reisen im südwestlichen Kleinasien. Bd. I: Reisen in Lykien

und Karien . . . unter dienstlicher Förderung durch Seiner Majestät Raddampfer «Taurus» . . . beschrieben von Otto Benndorf und George Niemann, Wien 1884; Bd. II: Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis . . . unter dienstlicher Förderung durch Seiner Majestät Raddampfer «Taurus» . . . beschrieben . . . von Eugen Petersen und Felix v. Luschan, Wien 1889. Bd. I beskriver Ekspeditionen 1881, Bd. II Ekspeditionen 1882 og en Rejse til Lykien, som F. v. Luschan selv foretog i Vinteren 1883—84. En bilingv Indskrift er senere udgivet af Benndorf, Anzeiger der Wiener Akad., phil.-hist. Cl. 20. Juli 1892. Sept.—Nov. 94 og April—Juli 95 berejste atter to østerrigske Videnskabsmænd Lykien, nemlig Heberdey og Kalinka; Beretning findes i Denkschriften der kaiserlichen Akad. d. Wiss. in Wien, phil.-hist. Cl. XLV 1896, og endelig har Heberdey i Jahreshefte des österreichischen archäol. Institutes I (1898) udgivet en större lykisk Indskrift. Men foruden de Indskrifter, som indeholdes i disse Værker, har Østerrigerne i Anledning af det påtænkte Corpus af Lilleasiens Indskrifter tilvejebragt Kopier af talrige andre; disse Kopier har været tilgængelige for flere af de nulevende Forskere, som beskæftiger sig med Lykisk, og adskillige af dem vil man finde helt eller delvis citerede i disse Forskeres Arbejder. Blandt de nulevende, som har indlagt sig Fortjeneste af Lykisk, må nævnes den hollandske Numismatiker Six («Monnaies lyciennes» i Revue numismatique 1886—87; en ny Behandling af samme Æmne har Hill foretaget i Numismatic Chronicle 1895), Englænderen Arkwright (i Babylonian and Oriental Record IV og V, Academy 8. Febr. 1890), Tyskeren Thurneysen (Zeitschrift f. vergl. Sprachf. 35) og fremfor alle Franskmanden Imbert (Babylonian and Oriental Record II—VII, Muséon VIII, IX, X, XII, Academy 11. Maj 1889, Revue des études grecques VII, 1894, Mémoires de la société de linguistique VIII, IX, X). Jeg kan dog ikke slutte denne Oversigt uden at meddele, at også Prof. Vilh. Thomsen for flere År siden har beskæftiget sig indgående med Lykisk, men skönt han fandt adskillige sikre Resultater, har han dog ikke villet offentliggöre noget derom; et enkelt af hans Resultater er derfor imidlertid blevet foregrebet af en anden, medens et Par af dem er komne til Almenhedens Kundskab gennem Bugge og Torp. Af de nævnte Forskere anså Sharpe, Moriz Schmidt, Savelsberg og Deecke Lykisk for indoevropæisk; Arkwright og Imbert erklærer det for ikke-indoevropæisk. Imbert har dog vaklet meget; Muséon IX 487,

Mém. IX 221 regner han med Muligheden af Slægtskab med Græsk; Muséon X 265, Mém. VIII 449, 455, X 42 anser han Lykisk for ikke-indoevropæisk. Imbert betragter det som sin Opgave at underkaste Indskrifterne «un examen scrupuleux d'où étaient bannies toute fantaisie étymologique et toutes comparaisons avec des langages voisins et éloignés» (Mém. VIII 449) «toute induction par l'assonance devant être tenue pour suspecte» (Mém. IX 227); thi «l'assonance nous a joué d'assez méchants tours» (Mém. IX 209). Dette Program udfører han virkelig; ganske vist kan man finde sådanne pudsige Ting, som at han Mém. IX 216 identificerer lyk. *ada* «Mine (Mønt-Enhed)» med gr. *ἄτη*; men dette har ikke udøvet Indflydelse på Fortolkningen. Den, der vil sætte sig ind i Lykisk, gör bedst i at begynde med Imberts Afhandlinger i Mémoires de la soc. de lingu. (hvorved man dog gör vel i at have i Erindring, at Imbert, såsnart han går udenfor selve Fortolkningen og dröfter Spörgsmål, som hører under Sprogvidenskab, er en höjst usikker Fører).

Der er hidtil udgivet omtrent 130 lykiske Indskrifter. Nogle få af dem er bilingve, på Lykisk og Græsk (derimod er det kun tilsyneladende, at en Indskrift fra Antiphellos er en latinsk-lykisk Bilingvis; thi den latinske Indskrift er meget yngre end den lykiske og har intet med den at göre). Det store Flertal af Indskrifterne er Gravskrifter. Som Prøve anfører jeg en bilingv Indskrift fra Limyra:

ebeiya eravaziya meti prñnavatę sideriya permęneh tideimi hrppi etli ehbi se ladi ehbi se tideimi pubieleye

τὸ μνῆμα τόδε ἐποιήσατο σιδάριος παρμένοντος υἱὸς ἑαυτῶι καὶ τῆι γυναικὶ καὶ υἱῶι πυβιάλῃι

Ord for Ord betyder den lykiske Indskrift på Dansk: «dette Gravmæle (—) byggede S. P.'s Sön for Selv sit og Hustru sin og Sön P.» Ordet *meti* er ikke ganske klart; i lignende Anvendelse forekommer *mene* og *me*; Imbert opfatter det som et foreløbigt Subjekt: «han». Til Sammenligning anfører jeg en anden Indskrift fra Limyra, der ganske vist ikke er bilingv, men dog kun indeholder Ord og Former, hvis Betydning står fuldstændig fast:

purihimetiti prñnavate masasah tideimi xupą ebęñnę hrppi atli ehbi se tideime ehbiye

Ord for Ord: «Purihimeti byggede, Masasa's Sön, Grav denne for Selv sit og Börn sine». Stavelsen *-ti* efter Navnet *purihimeti* er mindre klar; man har hidtil troet, at den hørte med til Navnet, men Vilh. Thomsen har påvist, at dette *-ti* er et særskilt formalt Element. Man vil se, at Verbet ender på *-e*, når Subjektet går foran, men på *-ę*, når Subjektet følger (i hvilket Tilfælde det «foreløbige Subjekt» *meti*, *mene* står foran Verbet); denne Regel er uden Undtagelser. Nogle Gravskrifter er en Del længere end de to, jeg her har anført; efter Angivelsen om, hvem der har ladet Graven bygge, og hvem den er bestemt for, følger der da gærne et udtrykkeligt Forbud mod, at uvedkommende benytter Graven, og en Angivelse af den Bøde eller Straf, som er knyttet til Overtrædelsen. Gravene er udhuggede i Klippen, hvorved man ofte efterligner Træbygninger; herom og om den lykiske Kunst i det hele taget henviser jeg til de ovenfor anførte Rejseværker. En ganske særlig Plads blandt de lykiske Indskrifter indtager en stor historisk Indskrift fra Ksanthos, skrevet på de fire Sider af en Stele, som desværre er noget beskadiget. Den lykiske Indskrift på Stelen må antages at begynde på Sydsiden; den fortsættes på Østsiden og sluttes på Nordsiden. På Nordsiden står der derefter et græsk Epigram, som Imbert i Revue des études grecques VII restituerer på følgende Måde:

Ἐξ οὗ τ' Εὐρώπην Ἀσίας δίχα πόντος ἔνειμεν,
οὐδές πω Λυκίων στήλην τοιάνδε ἀνέθηκεν,
δώδεκα θεοῖς ἀγορᾶς ἐν καθαρῶι τεμένει,
νικέων καὶ πολέμον μνῆμα τόδε ἀθάνατον.
Κόρρις ὅδε Ἁρπάγο υἱὸς ἀριστεύσας τὰ ἅπαντα
χερσιπάλην Λυκίων τῶν τότ' ἐν ἡλικίαι·
πολλὰς δὲ ἀκροπόλες σὺν Ἀθηναίαι πτολιπόρθωι
πέρσας συνγενέσιν δῶκε μέρος βασιλέας·
ὧν χάριν ἀθάνατοί οἱ ἀπεμνήσαντο δικαίαν·
ἑπτὰ δὲ ὁπλίτας κτεῖνεν ἐν ἡμέραι Ἀρκάδας ἄνδρας·
Ζηνὶ δὲ πλεῖστα τροπαῖα βροτῶν ἔστησεν ἁπάντων,
καλλίστοις δ' ἔργοις Καρίκα γένος ἐστεφάνωσεν.

Heraf fremgår det altså, at Mindesmærket er rejst af Korris (lyk. *χeręi*), Sön af Harpagus (lyk. *Arppaχu*), af Karikas' (lyk. *χeriga*) Slægt. De græske Bogstavformer viser hen til det 5. Århundrede för Kristus. Benndorf bemærker (Reisen I 89), at det første Vers giver os en terminus post quem ved Benyttelsen

af Simonides' Epigram om Slaget ved Eurymedon (År 466 för Kr.). Efter det græske Epigram følger på Nordsiden en Indskrift med lykiske Bogstaver, der tillige fylder hele Vestsiden; Arkwright var den første, som så. at denne sidste Indskrift ikke kan være lykisk, men må være affattet i et andet Sprog, som dog er beslægtet med Lykisk. Arkwright betegnede det som en lykisk Dialekt, Imbert var først (Muséon X 269) overbevist om, at det var Karisk, men har senere opgivet denne Anskuelse og på Må og Få betegnet Sproget som Milyisk; denne Benævnelse bruger Bugge i sin Bog, men den er uheldig, og jeg foretrækker et andet Navn, som Bugge anvender i et Brev: Psevdolykisk. Vi kan måske fra Bugges Side vente en Undersøgelse om, hvad Psevdolykisk egentlig er for et Sprog; det forekommer foruden her også på en stor Sarkofag fra Antiphellos. Bugge har ved at sammenligne dette Sprog med Lykisk vundet adskillige glimrende Resultater. Desværre må vi sige, at det Ordforråd, som er givet gennem de lykiske Gravskrifter, hjælper os altfor lidt ved Tydningen af den lykiske, for slet ikke at tale om den psevdolykiske Indskrift på Ksanthos-Stelen; Mindesmærket er i sin Helhed uforståeligt for os. Det, som vi har mest Klarhed over, er de Egennavne, som forekommer (se især Deecke, Berl. phil. Woch. 1888 Nr. 26). Kongerne Darius og Artakserkses nævnes; Athenerne og Spartanerne, Ionerne, khiiske Trierer omtales; Tissafernes, Amorges, Hieramenes optræder; mod Slutningen af Sydsiden skildres Toget mod Iasos (Thuk. VIII 28, År 412), og nogle Linjer forud derfor har Deecke genfundet Beretningen om den Begivenhed, der omtales i det græske Epigrams tredjesidste Linje. På denne Måde får vi altså en ret bestemt Datering af Mindesmærket. Jeg skal her indskyde den Bemærkning, at de lykiske Indskrifter i det hele taget er fra det 5. og 4. Århundrede för Kr. Om vi nogensinde kan nå til en nogenlunde sammenhængende Forståelse af Ksanthos-Stelen, skal jeg ikke afgöre, men derom vil vi måske snart kunne dömme sikrere; thi i et Arbejde, hvis Fremkomst synes at være nær forestående, behandler Bugge den lykiske Indskrift på Stelens Nordside. Man må da med Spænding afvente, hvor mange faste Punkter denne Behandling vil kunne påpege.

Det lykiske Alfabet beror i det væsentlige på det doriske (vestgræske) Alfabet; Bogstavernes Form, der i det hele taget er den uforandrede græske Form, tyder (sml. hvad Six Revue numismatique 1886 p. 105 har bemærket) på, at Alfabetet ikke kan være ret

meget ældre end Indskrifterne (efter Six ikke ældre end det 5. Århundrede). Kun et Par Bogstaver har fået en forandret Form: i Betydningen *e* anvendes et Tegn, der ser ud som et Rune-*t*; det synes at måtte være en Omdannelse af det græske *H*; et Tegn, som vi plejer at transskribere *ϑ* (udtalt som *þ*, engelsk *th*), har Formen)(, men må dog sikkert være opstået af det græske *Θ*. Men Bogstavernes Betydning er ikke altid den samme som i Græsk; *E* og *O* bruges i Betydningen *i* og *u*; hvorfor man har truffet dette Valg af Tegn, er uklart; Taylor's Anskuelse (The Alphabet, London 1883, II 118), at Alfabetet skulde stamme fra en Tid, da Grækerne endnu ikke havde *Y*, er absurd; ligeså absurd er Deecke's og Kretschmer's Anskuelse, at Skrivemåden skulde være historisk, at *E* og *O* fra først af havde betegnet *e* og *o*, men at det lykiske *e* og *o* derefter gik over til *i* og *u*; dette er umuligt, da Alfabetet slet ikke har nogen lang Historie bag sig. Ved at vælge *E* til at betegne *i*, opnåede man imidlertid at få det græske *I* til Rådighed til at betegne *j*, som i Lykisk var en overordentlig hyppig Lyd (man plejer at transskribere *y*); *O* var overflødigt i Betydningen *o*, da man i Lykisk ikke har noget *o*. Det græske *Ψ* betegner i Lykisk ikke *kh*, som i det doriske Alfabet (= ion. *X*), men derimod en Lyd som tysk *ch*, nygræsk *χ*; lykiske Navne med denne Lyd (som vi transskriberer *χ*) skrives derfor af Grækerne med *K* (*χeriga Καρίκα* ovenfor), og omvendt bruger Lykierne i græske Navne med *kh* simpelthen deres eget *k*. Ganske på samme Måde er det lykiske *ϑ* i Udtale identisk ikke med det oldgræske *ϑ*, men med det nygræske *ϑ* (*þ*); det iraniske Navn *Miϑrapata* skrives derfor med *ϑ* svarende til den iraniske *þ*-Lyd, medens det græske *th* gengives med lykisk *t* (*atąnazi* «Athener»). Også *Δ Γ Β* betegnede i Lykisk Lyd, som man ikke havde i Oldgræsk, nemlig *ð*, åbent *g* (= nygræsk *γ*) og *v*; *B* var dog forskelligt fra *ϝ*, der altså vel har betegnet *w*; vi transskriberer de 4 Tegn med *d g b v*; at de havde den Udtale, som jeg her har angivet, fremgår bl. a. af, at *d* veksler med lyk. *ϑ* og *g* med lyk. *χ*. Bogstavet *Z* betegnede i Lykisk ikke en stemt Dobbeltlyd som i Græsk, men en stemmeløs Dobbeltlyd (*ts*; vi transskriberer *z*); Grækerne gengiver det derfor ikke med *ζ*, men med *σσ* eller *σ*. Bogstaverne *T K Π* betegnede i Lykisk inde i Ordet undertiden *d g* og *b*; Navnene *upazi*, *sbikaza* og *χadavąti* skrives derfor af Grækerne *Ἄβασις*, *Σπιγάσα*, *Καδύανδα*. Men alle disse Afvigelser er dog ingenting i Sammenligning med den Måde, hvorpå Lykierne har

anvendt det græske *Ξ* og *X*, og det har derfor også varet noget, inden man fik Klarhed over disse Tegns Betydning i Lykisk. Moriz Schmidt mente, at det var nasaleret *i* og *a* eller, som han senere skrev, *ìn* og *àm*; Tegnene forekommer bl. a. i Navnet på Byen Ksanthos og Navnet på Lykierne; disse to Navne var efter græske Vidnesbyrd *Ἄρνα* og *Τερμίλαι*; med Moriz Schmidts Opfattelse af *Ξ* og *X* vilde Indskrifternes Former komme til at lyde *arìnna* og *tràmmili*. Hübschmann, Six og Deecke opdagede imidlertid, at de to Tegn i det væsentlige kun var et *n* og *m*; Deecke transskriberede dem ved *n* og *m* med en lille Kreds under, fordi de ikke sjælden optræder sonantisk; da de imidlertid ikke altid danner en Stavelse for sig, plejer man nu at skrive *ñ* og *m̃*; de to Navne lyder da *arñna* og *trm̃mili*. Hvad Forskel der er på *n* og *ñ*, *m* og *m̃* er endnu ikke påvist. Åbenbart har man, som Deecke bemærker, grebet det Tegn, som fulgte efter *n*, men som man ingen Brug havde for i dets græske Betydning, og har rent vilkårligt anvendt det til at betegne en *n*-Lyd, som Grækerne ikke kendte; for at få et Tegn for den tilsvarende *m*-Lyd tyede man til *X*, som i det doriske Alfabet havde samme Betydning som *Ξ* i det ioniske. Dette synes at tyde på, at Lykierne havde et vist Kendskab til begge græske Alfabeter. Af de øvrige lykiske Tegn er det værd at omtale +, der af Moriz Schmidt bestemtes som *h*; Thurneysen og Kretschmer har betvivlet dette, fordi den græske spiritus asper i Lykisk ikke gengives ved +, men falder bort (*arppaχu* = *Ἅρπαγος*; også det iraniske *h* synes i Lykisk at falde bort); Bugge holder dog fast ved Moriz Schmidt's Bestemmelse og anfører to efter min Mening afgörende Grunde for, at + ikke, som Thurneysen og Kretschmer vil, kan være en Lyd som det semitiske 'Ajin, men må være en *h*-Lyd: + veksler undertiden orthografisk med *χ* (dog er det usikkert, om Torp har Ret i S. 10 og 17 i to Indskrifter at læse *ebeχi* og *eptteχi* istedenfor *-hi*), og i Psevdolykisk finder vi i bestemte Tilfælde *s* istedenfor +; en Veksel mellem *s* og *h* vilde ikke være påfaldende, men en Veksel mellem *s* og 'Ajin vilde være uhørt. Lykisk har endelig et lille Antal nydannede Tegn; heriblandt er der to Vokaltegn, som man har været længe om at få fuldstændig Klarhed over. Det ene ser ud som et w med en lille lodret Streg under, men har forøvrigt en Række varierende Former; det andet Tegn, der ligeledes varierer stærkt, ligner det første, men mangler den lodrette Streg. Moriz Schmidt sammenblandede begge Tegn og transskriberede

dem *u*; Deecke så, at de måtte adskilles og valgte rent vilkårligt Tegnene *ō* og *ü*; Imbert fik Klarhed over, at den første Vokal stod i et bestemt Forhold til *e*, den anden i et tilsvarende Forhold til *a*; han transskriberede dem *ẽ* og *o*; endelig godtgjorde Thurneysen, at vi simpelthen har at göre med *ę* og *ą* (nasaleret *e* og *a*); på denne Måde havde iøvrigt allerede tidligere Vilh. Thomsen bestemt Tegnenes Betydning. Den rigtige Erkendelse er af stor Betydning for Diskussionen om Sprogets Slægtskabsforhold; man vil let se, at *ladą* «τὴν γυναῖκα» og *prñnavątę* «ἐργάσαντο» må spille en anden Rolle ved Sammenligningen med Indoevropæisk end *ladū*, *prñnavūtō*. Med disse to Tegn havde Moriz Schmidt sammenblandet endnu et tredje Tegn, der også ligner et w med en lodret Streg under, men således at de to midterste Linjer ikke fortsættes ud over Skæringspunktet; om dette Tegn påstod Imbert, at det efter sin Forekomst måtte være en Konsonant. Denne Påstand fik en glimrende Stadfæstelse ved en af de Indskrifter, som Heberdey og Kalinka udgav; det viste sig nemlig, at Tegnet veksler med *t*; det er sikkert heller intet andet end en Modifikation af Tegnet *T*; hvad Forskel der var på de to *t*-Lyd, ved man ikke (det modificerede Tegn transskriberes af Torp med et latinsk *T*). Et andet nydannet Konsonanttegn har Formen)|(; en urigtig Kopi af en bilingv Indskrift var Skyld i, at Moriz Schmidt bestemte dette Tegn aldeles urigtigt; en bilingv Indskrift, som Benndorf udgav, gjorde det klart, at det var en *k*-Lyd. Tegnet er efter min Mening intet andet end en Art Fordobling af *K*. Forskellen mellem de to *k*-Lyd kan man tildels ane; det almindelige *K* blev nemlig i Lykisk foran *e* og *i* så stærkt mouilleret, at Grækerne (rimeligvis meget unöjagtigt) gengav det ved *s*; den Lyd, som betegnes ved det modificerede Tegn (transskriberet *q*), var ikke Genstand for en sådan Mouillering; i den omtalte Indskrift står: *tikeukęprę pillenñi urtaqiyahñ kbatru* . . . Τισευσεμβραν ἐκ Πινάρων Ὀρτακία θυγατέρα. Det ligger da nærmest at antage, at *q* var en *k*-Lyd, som udtaltes meget langt tilbage i Munden; en sådan Lyd er almindelig i adskillige ikke-indoevropæiske Sprog. Da det græske *K*, som ovenfor bemærket, bruges til at gengive både lyk. *k* og lyk. *χ*, kan vi ikke vide, om *q* var en lukket Lyd som *k* eller en åben Lyd som *χ*. — Af den her givne Oversigt fremgår, at man endnu i de seneste År har måttet lade sig belære med Hensyn til selve Alfabetet; det tör imidlertid siges, at der nu ikke mere venter os store Overraskelser på dette Område;

uopklaret er endnu nærmest kun et Tegn på Ksanthos-Stelen af Form som et arkhaisk fem-linjet *M*. De fleste Indskrifter frembyder derimod ikke andet end letkendelige Former af de sikkert bestemte Tegn; Sprogets Lyd er derefter følgende: Vokalerne *a ą u e ę i*, Vokaler i konsonantisk Funktion *y v*, Liquidæ og Nasaler *r l n ñ m m̃*, Eksplosiver og Spiranter m. m. *h*, *k q χ g*. *t T ϑ d*, *s z*, *p b*. Alfabetet frembyder imidlertid endnu en Ejendommelighed, som man ikke kan lade være uomtalt, da den bidrager meget til at give Sproget et fremmedagtigt Udseende; det er den hyppige Fordobling af Konsonanterne, som Læserne allerede i det foregående har set Eksempler på. Man har været tilböjelig til i Fordoblingen at se en Betegnelse for en Række Lyd, som i Lykisk manglede et særskilt Tegn; Moriz Schmidt mente således, at de fordoblede Konsonanttegn skulde udtrykke mouillerede Lyd. Nogle Konsonanter forekommer fordoblede i Ordenes Begyndelse, nemlig *dd tt zz*; disse samme Konsonanter finder vi også fordoblede inde i Ordene efter en Vokal, og her tillige *ϑϑ ll ñn m̃m*, medens det vist kun beror på en Fejl, at man en enkelt Gang finder *hh* (i et Ord, som regelmæssigt skrives med enkelt *h*). De øvrige Konsonanter forekommer kun fordoblede efter andre Konsonanter; Moriz Schmidt giver herfor en Række Specialregler, hvorved den virkelige Hovedregel fuldstændig skjules. Denne Hovedregel er, som jeg mener at kunne godtgöre, simpelthen den, at enhver Konsonant er fordoblet efter en anden Konsonant; kun efter Nasalerne indtræder ingen Fordobling (altså *m̃p ñt ñz ñk ñχ*), og heller ikke fordobles Liquidae og *b* (udtalt *v*) efter foregående Eksplosiv, Spirant eller *m* (altså *ml*, *kl*, *tl*, *ttl*, *pl*, *sl*, *hl*, *mr*, *kr*, *tr*, *ϑr*, *dr*, *zr*, *kb*, *sb*); Nasalerne fordobles ikke foran en Konsonant eller i Udlyd (*χñtla*, *terñ*). Eksempler på Fordoblingen er *χssadrapa* «Satrap», *arñna* «Ksanthos», *sppartazi* «Spartaner», *pñnutahi*; også efter stavelsedannende Konsonanter indtræder Fordobling: *hrppi* «for», *kuprlli* Mandsnavn. Ved Sammenstød af tre eller flere Konsonanter gælder de sædvanlige Regler: *ddapssm̃ma*, *χttbą*, *sppñtazah*, *trqqñti*. Undtagelserne fra de her givne Regler er få og tildels rent tilfældige (f. Eks. *χpą* for *χupą* ved en Fejl i en Indskrift; temmelig hyppigt er dog *rt* istedenfor *rtt*). I Psevdolykisk gælder andre Regler for Fordoblingen end i Lykisk. Det er straks klart, at intet taler for Moriz Schmidt's Opfattelse af Fordoblingen. Det går heller ikke an at antage, at Fordoblingen ved hver enkelt Konsonant skulde have en forskellig Betydning; da For-

doblingen beherskes af en klar og simpel Regel, må Modifikationen af Konsonanten i alle Tilfælde være den samme. Men hvad kan det være for en Modifikation, som således er anvendelig på alle Konsonanter (undtagne fra Fordoblingen er *y* og *v*, fordi de aldrig forekommer i Konsonantgrupper; *r*, fordi vi intet Eksempel har på Gruppen *lr*, hvor *r* efter Regelen måtte være fordoblet; *k*, fordi vi ikke har Eksempler på Grupper med *k* efter *p*, *t* o. s. v.)? Unægtelig gives der et Sprog, hvor alle Konsonanter har været Genstand for en ensartet Modifikation. Dette Sprog er Irsk; her kunde i visse bestemte Tilfælde en hvilkensomhelst Konsonant komme til at udtales med en åbnere Mundstilling end den oprindelige; denne åbnere Udtale er det, Irerne med en meningsløs Benævnelse kalder Aspiration. Det lader sig nu ikke nægte, at der virkelig er en slående Parallelisme mellem Irsk og Lykisk; de Tilfælde, hvor Konsonanten i Lykisk er fordoblet efter en anden Konsonant, er omtrent de samme, i hvilke der i Irsk ikke indtræder Aspiration, medens den ikke fordoblede Konsonant i Grupperne *kl tr* o. s. v. svarer til det aspirerede *l* og *r* i de samme Grupper i Irsk; også det ikke fordoblede *k t p* efter *ñ* og *m̃* stemmer med, hvad jeg har udviklet i min Bog «Aspirationen i Irsk» § 147. At Parallelismen ikke er aldeles gennemført, har ikke meget at sige; thi der kan jo kun være Tale om en lydfysiologisk Parallel, men selvfølgelig ikke om en historisk Sammenhæng. Alligevel tror jeg ikke, at Fordobling og Ikke-Fordobling i Lykisk var Udtryk for en mere lukket og en mere åben Udtale. Jeg nærer tværtimod den Anskuelse, at Fordoblingen i Lykisk simpelthen var det, der ligger allernærmest, nemlig Betegnelse for lange Konsonanter. Denne Anskuelse støtter jeg navnlig på Grupperne *ñn* og *m̃m*, hvor Lyden grafisk ikke blot deles i to Halvdele, men i to efter Tegnenes Vidnesbyrd kvalitativt forskellige Halvdele. I Ord som *pttarazę* «Παταρέων» må man da mellem *p* og *tt* tænke sig indskudt et *ə* (*p* umiddelbart foran langt *t* vilde næppe være hørligt), og i *mñnuhe* må *ñ* fungere sonantisk; Paralleler til disse Forhold findes i Armenisk; sml. også gr. *Πάταρα*, som allerede Moriz Schmidt har henvist til. — Der står endnu tilbage at forklare Grunden til Fordoblingen i Ordenes Begyndelse og efter Vokaler, men det skal jeg ikke komme ind på; jeg antager, at Fordoblingen her i stort Omfang har etymologisk Betydning (om *ttlidi* «han skal betale», som Imbert vil, skal forbindes med *itlehi* «Statskasse», lader jeg

være uafgjort; at *ttl* også kan forekomme i Indlyd viser *hruttla* «Indskrift»).

Efter disse Bemærkninger om Alfabet og Orthografi, skal jeg gå over til at prøve Bugges Bevisførelse for det lykiske Sprogs indoevropæiske Herkomst. Som det var at vente, henter Bugge sit første Bevis fra Fleksionen. Lykisk har, såvidt man hidtil har kunnet erkende, 4 Kasus: Nominativ, Akkusativ, Dativ, Genitiv; af disse Kasus minder navnlig Akkusativ Singularis og Akkusativ Pluralis slående om Indoevropæisk. Ordet *lada* «Hustru» hedder i Akk. Sing. *ladą* og i Akk. Plur. *ladas* (Torp 17); *tideimi* «Søn» hedder i Akk. Pl. *tideimis* o. s. v. Da *tideimi* må opfattes som en *i*-Stamme ligesom lat. *hostis* o. s. v., må man, hvis man vil sammenligne Lykisk med Indoevropæisk, antage, at et udlydende *s* er gået tilgrunde. Dette er hverken i sig selv påfaldende (thi det samme er sket i mange andre indoevropæiske Sprog), ikke heller strider det imod Bevarelsen af *s* i Akk. Pl.; thi her var Endelsen som bekendt oprindelig *ns*. Bugge gör opmærksom på, at Lykisk her viser en fuldstændig Parallelisme med Armenisk, der ligeledes har tabt *s* i Nominativ, men bevaret *s* som Rest af *ns* i Akk. Pl.: armen. *ordi* «Søn» Akk. Pl. *ordis*. Akk. Pl. *ladas* må da sammenlignes med gr. *δαρκνανς* = *δραχμάς* i Gortynindskriften, oldpreussisk *gennans* «feminas». Nom. Pl. havde i Indoevropæisk ligesom Nom. Sing. et simpelt *s* i Endelsen; dette måtte i Lykisk falde bort, og dermed stemmer det, at «Sønner» hedder *tideimi* (i Indskriften Limyra 9). Akk. Sing. *ladą* stemmer ypperligt med lat. *mensam* gr. *χώραν* o. s. v.; til en anden Stamklasse hører *tuhes* «*ἀδελφιδοῦς, ἀδελφιδῆ*», Akk. Sing. *tuhesñ*. Akkusativformen *tezi* «Grav» må sammenlignes med lat. *turrim* gr. *πόλιν*; om *i* i Lykisk var nasaleret eller allerede havde tabt Nasaleringen, er et underordnet Spörgsmål. Dat. Sing. af *lada* hedder *ladi*, hvilket synes at stemme ypperligt med lat. *mensae* gr. *χώρᾳ*; alligevel afviser Bugge denne Sammenstilling og benægter, at indoevr. *āi* eller *-ai* i Lykisk kunde blive til *-i*. Grunden er åbenbart den, at Hankönsordene på *a* efter Bugges Formodning i Dat. Sing. ender på *-e* (*lusñtre* skal efter Bugge 65 være Dativ af Navnet «Lysander». der hyppigt forekommer i Lykisk og i Nominativ sikkert vilde hedde *lusñtra*); i disse Stammer var den indoevr. Dativendelse *-ōi*, sml. gr. *λόγῳ*. Jeg ser imidlertid ikke noget urimeligt i at antage, at *-āi* er bleven anderledes behandlet end *-ōi*, og sammenligner derfor trøstig *ladi* med lat. *mensae*. Dativformen *lusñt*

står imidlertid endnu ikke fast; derimod står det fast, at mange Dativer af Mandsnavne og Kvindenavne ender på *-aye*: *iyamaraye* masc., *χuvataye* fem.; jeg skal ikke gå nærmere ind på disse Former, men blot sige, at der ikke er noget i Vejen for at forklare dem som indoevropæiske[1]. *tideimi* hedder i Dat. Sing. *tideimi*; Ordet er altså ens i Nominativ, Akk. (som tilfældigvis ikke forekommer af dette Ord) og Dativ. Om Genitiv Sing. har Bugge ikke udtalt sig; der er her Forskel på Personnavne og Appellativer. Personnavnene ender i Genitiv på *-h* eller *-he*: *masasah tideimi* «Masasa's Sön», *purihimetehe* Gen. af *purihimeti*. Dette kan være den indoevr. Endelse for *o*-Stammerne *-sjo*: sanskr. *devasya* Gen. af *devas* «Gud», avestisk *yasnahe* Gen. af *yasnō* «Ofring»; vi må da i Lykisk have den samme Overgang fra *s* til *h*, som vi finder i Iranisk, Armenisk og Græsk; *-jo* må være faldet bort; *-e* er en lydlig Tilvækst, sml. *seiye* for *se* «og» o. s. v.; og endelig må Endelsen *-he*, *-h* fra *o*-Stammerne være overført til andre Stammer (f. Eks. *i*-Stammerne). Der er imidlertid en stor Mærkværdighed ved den lykiske Genitiv: den kan deklineres; man har en accusativus genitivi, som vi navnlig gennem en allerede ovenfor citeret bilingv Indskrift har fået Klarhed over; vi finder dér *urtaqiyahñ kbatru se priyenubehñ tuhesñ* «*Ὀρτακία θυγατέρα Πριανόβα ἀδελφιδῆν*». *kbatru* er Akk. Sing. = *kbatrą* af *kbatra* «Datter»; *ą* går nemlig i yngre Lykisk over til *u*. *urtaqiyahñ kbatru* er ganske parallelt med *masasah tideimi* o. s. v.; den eneste Forskel er den, at det Ord, som styrer Genitiven, står i Akkusativ; som Følge deraf har også Genitiven antaget en Akkusativendelse. Mod denne Opfattelse, som hidrører fra Imbert, protesterer rigtignok Bugge, der mener, at *-ñ* er et Slags efterhængt Artikel; en sådan efterhængt Artikel har man i Armenisk i Formen *n*, og den föjes der ofte til en Genitiv: armen. *zt'agavorin* betyder «*τὸν τοῦ βασιλέως*»; Genitivformen er *t'agavori*, *n* svarer til Artiklen *τὸν*, og *z* er Akkusativmærke. Men det lykiske *-ñ* bruges helt anderledes end det armeniske *n*; det bruges, hvor der ikke er nogen Trang til en Artikel, og det er ganske særligt knyttet til en styrende Akkusativ, medens det armeniske *-n* kan være en hvilkensomhelst Kasus. Bugge prøver rigtignok på at bevise, at lyk. *ñ* ikke altid skulde være betinget af en styrende Akk.; derved beråber han sig dels på nogle Steder af Ksanthos-Stelen, som jeg ikke

[1] Sml. *qlayeb* nedenfor S. 95.

kan tillægge Beviskraft, og dels på en uudgiven Indskrift fra Tlos, hvis Ordlyd han privat har meddelt mig, men som dog ikke synes at udelukke Tvivl. Jeg antager altså, at vi virkelig i Lykisk har at göre med en accusativus genitivi; Genitiven er bleven behandlet fuldstændig som et Adjektiv og må ligesom dette rette sig i Kasus efter sit Substantiv. Dette er ikke mere halsbrækkende, end hvad vi ret hyppigt ser i indoevropæiske Sprog, nemlig at Genitiven af et personligt Pronomen bliver deklineret og derved forvandlet til et possessivt Pronomen. Ved Appellativerne mærker vi ikke meget til den gamle Genitiv; vi finder derimod en Form på -*hi*, der ikke er nogen virkelig Genitiv, men et Adjektiv afledet af Genitiven; dette Adjektiv kan naturligvis deklineres og bruges i alle Kasus i Singularis og Pluralis; som andre Adjektiver kan det også bruges substantivisk; i en bilingv Indskrift finder vi *purihimetehe prñneziyehi* gengivet *Πυριμάτιος οἰκεῖοι*; *prñneziyehi*, der her er bragt som et Substantiv i Pluralis, er afledet af *prñnezi* «Husstand». At man således har föjet en Afledningsendelse til en Kasusform, er ikke særlig påfaldende; Paralleler dertil kan let anføres fra indoevropæiske Sprog; men mere påfaldende er det, at dette afledte Adjektiv er bleven sammenblandet med selve Genitiven på -*h*, hvoraf den var afledt, og har fortrængt denne. Vi finder ofte i Gravskrifterne en Bestemmelse om, at en Bøde skal betales til *ęni qlahi ebiyehi* «dette Folks Herre»; her fungerer Endelsen -*hi* simpelthen som Genitivendelse og er derfor også föjet til Pronominet (*ebiyehi*). En endnu mærkeligere Korrespondens findes ved det substantivisk brugte *uhahi* (afledet af *uha* «Hus»); det hedder *triyatrbbahi pñnutahi uhahi*, hvilket Imbert oversætter «du sang de T. (et) de P.». Her er det svært at göre sig Konstruktionen klar; at de to Former, der går forud for *uhahi*, simpelthen skulde være Genitiver af Personnavne, er ikke rigtig troligt; man vilde så have ventet Endelsen -*he* eller -*h*; hvis Imbert har Ret i at søge to Mandsnavne her, tager det hele sig ud omtrent som «T.'sk P.'sk Hus'sk». Der forekommer endelig en Forbindelse *ebehi χupa*, som Torp S. 19 oversætter «denne Gravs»; hvorfor Pronominet hedder *ebehi* her, men *ebiyehi* i Forbindelse med *qlahi*, er uklart; man fristes til at tænke på en Forskel mellem masc. og fem.; *χupa* skulde så være fem. Ellers finder vi i Lykisk næsten intet Spor af en Genusforskel; Lykisk stemmer i den Henseende godt med Armenisk, som fuldstændig har opgivet al Genusforskel. Hvis vi betragter *xupa* som Genitiv af en -*ā*-Stamme,

stemmer Formen udmærket med Indoevropæisk, hvor Grundformen var *-ās*, sml. lat. *pater familiās*. Om de lykiske Former for Gen. Sing. udtaler Bugge sig som sagt ikke; derimod påviser han, at man i Psevdolykisk har *s* istedenfor *h* i Genitiv (*arppaχus* for lyk. *arppaχuh*) og *zñ* istedenfor *hñ* i den tilhørende accusativus genitivi; ellers plejer det lykiske *h* at gå tilgrunde i Psevdolykisk (psevdolyk. *uvedri* = lyk. *huvedri* «konføderereret»). — Tilbage står at omtale Dativ og Genitiv Pluralis. Overfor disse to Kasus kan man nok befinde sig i Tvivl; dog gælder Tvivlen ikke Muligheden af at forklare Formerne som indoevropæiske, men den gælder selve Spörgsmålet om, hvordan de lykiske Paradigmer egentlig ser ud. Det står fast, at *tideimi* i Dativ Pluralis hedder *tideime*, og at *lada* i samme Kasus hedder *lada*. Dette kan ikke være de indoevr. Dativformer (lat. *hostibus* sanskr. *kanyā-bhyas*). Bugge forklarer *tideime* ved at gå ud fra *o*-Stammernes Instrumentalform (gr. *λόγοις*), og *lada* anser han for en Lokativ, der skulde være at sammenligne med lat. arkaisk *dēvās*. Bugge har dernæst søgt at bevise og efter min Mening også virkelig bevist, at der eksisterer pluraliske Dativ- og Genitiv former på *-s*: *trqqas* «til Guderne»; dertil hører en accusativus genitivi på *-sñ*: *iyanisñ* «Ionernes». Torp mener, at disse Genitivformer oprindelig endte på *-se*; jeg føler mig ikke overbevist derom; hvis der virkelig findes Former på *-se*, tror jeg ligesom Bugge, at de er mindre oprindelige end Formerne på *-s*; jeg er tilböjelig til at formode, at *-se* er opkommet ved Siden af *-s* ved Efterligning af Endelsen *-he* ved Siden af *-h* i Singularis. I Psevdolykisk ender disse Former ikke på *-s*, men på *-z*: *trqqiz* «til Guderne». Dette må være den ældre Form; thi Bugge sammenligner med rette denne Kasus med den armeniske Dativ og Genitiv Pluralis, som ender på *-c̒* (udt. *ths*), f. Eks. arm. *mardoc̒* Dat. Gen. Plur. af *mard* «Menneske», *srtic̒* af *sirt* «Hjærte». Dette er et overordentlig betydningsfuldt Faktum, da det indeholder det afgörende Bevis for et specielt Slægtskab mellem Lykisk og Armenisk. Endelsen er nemlig ikke simpelthen en indoevropæisk Arv, men beror på en endnu ikke opklaret Nydannelse. Det armeniske *c̒* kan være opstået af *ks* eller *sk*. Bugge har tidligere tænkt på en Sammenhæng med den gamle indoevr. Lokativ; denne Forklaring har han nu opgivet og opstiller en ny, som jeg ubetinget forkaster. Jeg foretrækker at holde mig til Bugges første Forklaring, som dog må modificeres noget; måske er den gamle Lokativform bleven sammenblandet

med et adjektivisk Suffiks (sml. got. *þiudisks* «*ἐθνικός*» oldhöjt. *diutisc* «tysk»; den tilsvarende slavisk-baltiske Adjektivendelse anser jeg for lånt fra Germansk). — Ligesom man af den singulariske Genitiv på *-h* har afledet et Adjektiv på *-hi*, således har man af den pluraliske Genitiv afledet et Adjektiv på *-zi*: *surezi* af Bynavnet Sura, *sppartazi* «Spartaner». Dette findes, som ovenfor bemærket, på samme Måde i Armenisk: arm. *spartac̔i* «Spartaner». Bugge fremsætter endnu en anden glimrende Formodning; ved Sammenligning med armeniske Stednavne kommer han til det Resultat, at Stednavne som *Τερμησσός* indeholder en Genitiv Pluralis af et Folkenavn. — Vi er imidlertid endnu ikke færdige med Dat.-Gen. Plur. Både Bugge og Torp antager Genitivformer på *-ę* og *-ą*, hvilket naturligvis vilde stemme udmærket med indoevr. *-ōm* (gr. *λόγων*); Antagelsen synes at stamme fra ingen ringere end Moriz Schmidt, der opfattede Møntlegenden *pttarazę* som «*Παταρέων*». Men nu forekommer der ved Siden deraf Former på *-ąi* og *-ęi*; *sladąi epttehi* skal efter Torp betyde «med deres Hustruer»; Torp opfatter det som Dativ, men den antagne Præposition *s* kan ligeså godt tænkes at styre Genitiv (hvorledes Dativ lyder, viser en bilingv Indskrift: *hrppi lada epttehe* «*ταῖς γυναιξὶν ταῖς ἑαυτῶν*) *i* må være uoprindeligt; det kan forklares som Hiatus-Indskud; *y* og *v* indskydes efter min Mening hyppigt i Hiatus i Lykisk; således opfatter jeg *sey atli* «og for sig selv» (= *se atli*) og *uvehi*, yngre Form af *uhahi*, hvor det første *h* er blevet stumt og erstattet af et Hiatus-Indskud. Formerne på *-ąi* forekommer imidlertid ikke blot foran Vokaler, som i det anførte Eksempel, men også foran Konsonanter. Man kan hermed sammenligne, at en Del lykiske Mandsnavne i Nom. Sing. ender på *-ę*: *χudaliyę*, *χssbezę*, *utevę*, medens andre, der synes at tilhøre den samme Formation, ender på *-ęi*: *χeręi*. Hovedvanskeligheden ved Dativ og Genitiv Plur. er som sagt, at man ikke véd, hvorledes man skal fordele alle de mange Former på Paradigmerne. [Bugge antager en Flertalsendelse *-di* af et aldeles u-indoevropæisk Udseende; men denne Antagelse er ubevislig.]

Om Verbalfleksionen har Bugge ikke udtalt sig i Sammenhæng, måske af Hensyn til Torp, hvis Bog bringer mange Bidrag til dette Spörgsmål. Man finder Verbalformer for tredje Person på *-ati*, *-ate*, *-atę* og på *-ąti*, *-ątę*, *-ątu* o. s. v. Den sidste Række anså Deecke for Pluralformer og støttede sig derved bl. a. på en bilingv Indskrift, som beretter: *τοῦτο τὸ μνῆμα ἐργάσαντο Ἀπολλωνίδης Μολλίσιος καὶ Λαπάρας Ἀπολλωνίδου . . . ἐπὶ ταῖς*

γυναιξὶν ταῖς ἑαυτῶν; her står i den lykiske Indskrift *prñnavątę*. Imbert (Mém. IX 218) har imidlertid bekæmpet Deeckes Anskuelse og mener, at Formerne af anden Række kun er lydlige Varianter af første Række. Dette strider dog mod, hvad vi ellers ved om lykiske Lydforhold, og kan direkte gendrives; ved Siden af *ñtepi-tąti* «on ensevelira» (Imbert) har man nemlig i et andet Tempus *ñtepi-tasñti* «on ensevelira» (Imbert). De to Former forholder sig tydeligt nok til hinanden om *ladą* «*γυναῖκα*» til *tuhesñ* «*ἀδελφιδῆν*»; derved udelukkes enhver Formodning om, at *ą* skulde være en blot Variant til *a*. Imbert forsøger også at påvise, at de to Rækker er funktionelt identiske og beråber sig på Indskrifter som den følgende:

ebęñnę χupą meti prñnavatę eręmenęni se lada ehbi hrppi atli eptte.

Ord for Ord: «Denne Grav (—) byggede E. og Hustru hans for Selv deres». Her er to Subjekter, og dog bruges Deeckes Singularform. Imbert er bleven gendreven af Torp; når en Mand og hans Hustru nævnes som Bygherrer, er der i Virkeligheden kun én Bygherre; helt anderledes, når to Mænd bygger Graven i Forening. (Jeg havde selv, för jeg fik Torps Bog, opstillet det samme Raisonnement; sml. lat. *senatus populusque Romanus intelligit*; Tidsskriftets Redaktør, Dr. Hude, gör mig i denne Sammenhæng opmærksom på Horats Sat. 2, 6, 65: *quibus ipse meique ante larem proprium vescor vernasque procaces pasco*). Det står altså fast, at Formerne med Nasalering er Pluralis; Overensstemmelsen med Indoevropæisk springer da i Öjnene (sml. lat. *amat, amant* o. s. v.). Formerne på *-ti* er Præsens og Futurum; Formerne på *-tu* er Imperativ (*tuvetu* «han skal give»; *ñtepi-tątu* «de skal begrave»); Formerne på *-te* er Præteritum. Formerne på *-tę* veksler, som vi ovenfor S. 80 så, med Formerne på *-te*. Bugge 39 og Torp 41 tror, at *-te* er opstået af *-tę* under svag Accent. Dette er næppe rigtigt; Formerne må være etymologisk og funktionelt forskellige. Jeg er overbevist om, at vi her har relative Verbalformer af samme Art, som de forekommer i Irsk. Torp har selv påvist, at den Sætning, hvori *prñnavatę* står, er en relativ Sætning; han oversætter: «hoc sepulcrum is qui aedificavit (est) E.» Den regelmæssige Ordstilling er i Lykisk: Subjekt, Verbum; når Verbet står foran Subjektet, dannes der en relativ Sætning (som da fortsættes også efterat Subjektet er nævnet; *ebęñnę tezi mene prñnavatę χapriyę seineprñnepiyetę*

o. s. v. (Torp 27) oversætter jeg: «hoc sepulcrum qui aedificavit est Ch. et qui id assignat . . .»). I Irsk er den regelmæssige Ordstilling: Verbum, Subjekt, og når Subjektet sættes foran, må der dannes en relativ Sætning. Derved falder der Lys på en Række Former, som Torp S. 34 har givet en glimrende Behandling; Torp anser dem for Participier; efter min Mening er det relative Verbalformer[1]; *seiye ñ̃tatetę* betyder efter Torps ligeså vel som efter min Opfattelse: «og den, som begraver (mod Forbudet), [skal betale] . . .». Også det selvstændige *ę* (Torp 33) anser jeg for et relativt Pronomen (sml. Bugge 66). — Foruden Formerne på *-t* + Vokal, gives der Former på *-d* + Vokal: *ñ̃tepi-tadi* «skal begrave»; *ttlidi* «han skal betale» ved Siden af *ttleiti* «il comptera»; *tubidi* ved Siden af *tubeiti* «skal bøde». Dette er Konjunktivsformer (Imbert, Mém. IX 224). Det lydlige Forhold kan jeg ikke forklare; dog kan der ikke apriori siges at være noget til Hinder for, at en sådan Veksel mellem *t* og *d* kunde opstå på indoevropæisk Grund. — Formen *ñ̃tepitasñ̃ti* «de skal begrave» står på en eller anden Måde i Forbindelse med de indoevropæiske Aorist- og Futurumsdannelser; man vilde vente, at *s* var blevet til *h*; det kan være restitueret på lignende Måde som i gr. *δώσω*; men det er også muligt, at *s* ligesom i Gen. Plur. er opstået af *z*; i så Fald må Formen sammenlignes med det armeniske Futurum: arm. *tacʿen* «de vil give». — Jeg har dermed udtömt det meste af, hvad der med Sikkerhed kan siges om den lykiske Verbalfleksion; Bugges og Torps Antagelse, at *ttleiti*, *tubeiti*, *kumezeiti* «skal betale» er Optativer, tror jeg indtil videre ikke på, men anser disse Former for Indikativ. Derimod har Torp på en fuldtud overbevisende Måde påvist Infinitiver i Lykisk. Dette ser man bl. a. af en Indskrift fra Ksanthos, som Torp har behandlet næsten fuldstændig. Den begynder: «Denne Grav byggede Memruvi, *X*ñ̃tenubi's Sön, for sin Slægts Afkom, og for de Staldbrødre med Hustruer, hvem han tillader det»; derefter står Sætningen: *kbiyehis meñ̃ne niyesu esedeñ̃nevi eptehi ñ̃tepitane*; der fortsættes «og de, som begraver, skal . . .» (Angivelse af Bøden). Et Par Enkeltheder i Torps Oversættelse står måske ikke fuldstændig fast; men dog kan man næppe tvivle om, at Grænserne for den midterste Sætning er rigtigt bestemte; Ordet *kbiyehis* kan være Dat.-Gen. Plur. eller

[1] For dem, der efterlæser Torps Fremstilling, bemærker jeg, at jeg ikke tror på Ordet *iye iya* «dersom».

Akk. Plur.; Betydningen står fast som «alienus» (Afledning af *kbi* «en anden»). Altså må denne Sætning indeholde det stereotype Forbud mod, at uvedkommende benytter Graven. Ordene er for en stor Del bekendte; *mer̃ne* forekommer i en bilingv Indskrift, hvor Imbert oversætter det «aux gens», medens Torp mener, at det betyder «omnibus»; *eseder̃nevi* «Afkom» har Torp slået fast; *eptlehi* er «deres»; tilbage står da blot *niyesu* . . . *ñtepitane*; det sidste er en Form af et meget velbekendt Verbum «begrave», hvoraf Indikativ hedder *ñtepi-tąti* (Futurum *ñtepi-tasñti*) og Imperativ *ñtepi-tątu*. Der er da så lille et Spillerum for Gætninger, at det næsten må betegnes som sikkert, at *ñtepitane* er Infinitiv afhængig af *niyesu*, som må indeholde en Nægtelse og et Verbum i Imperativ. I Betydningen «ikke» forekommer Ordet *nipe* (Imbert Mém. IX 225); her har vi åbenbart i samme Betydning en kortere Form, og *ni(y) esu* må oversættes «μὴ ἔστω»; altså «alle uvedkommende skal det ikke være tilladt at begrave deres Afkom». Både Nægtelsen *ni* og Infinitiven *ñtepitane* bekræftes af andre Indskrifter. *esu* er naturligvis en Form af den indoevr. Verbalrod **es* «at være»; måske skal man heraf slutte, at *st* i Lykisk er blevet til *s*; i *qastti* «il payera» må der da foreligge en Restitution af Endelsen.

De lykiske Verber sammensættes hyppigt med Præpositioner, navnlig med *pi*, *hri* (og *hr·ppi* af *hri* + *pi*), *ñta* (og *ñte-pi*), *epñ* (og *epñ-pi*). Eksempler på *epñ* og *epñ-pi* vil man finde hos Torp 14, 15, 17, 27, 31, Bugge 41 (Myra 5, Arneai, Tÿssa, Limyra 12, Tlos), men Bugge og Torp har ikke set, at *epñ* overalt skal forbindes med det følgende Verbum. Mellem Præposition og Verbum kan der nu i Overensstemmelse med en gammel indoevropæisk Sprogbrug ved Tmesis indskydes et eller flere Ord med svagt Eftertryk. Infigeringen (for at bruge et Udtryk fra den irske Grammatik) finder Sted dels efter den første, dels efter den anden Præposition: *ñte-meye-pi-tadi* Torp 15, 17, men *hrppiye-mei-tadi*, *hrppi-beiye-tątu* Torp 29 af de to Verber *ñtepi-tane* og *hrppi-tane* «at begrave». Pronominerne bliver ved denne Infigering tildels noget reducerede i Form. Erkendelsen af dette Forhold er et af de store Resultater af Torps Arbejde.

Det ligger nær i Forbindelse med Fleksionen at betragte Pronominerne og Talordene. To possessive Pronominer står fuldstændig fast. *ehbi* betyder «sin, hans, hendes». Da *b* udtales som *v*, og da *h* er opstået af *s*, tör man dristig med Bugge og

ældre Forskere sammenstille *ehbi* med sanskr. *sva-s* gr. *ὅς ἑός* lat. *suus* sl. *svojĭ*. «min» hedder *ęmi*; sml. gr. *ἐμός* lat. *meus* o. s. v. De øvrige Pronominer er mere afvigende; «deres» hedder *eptte* eller *epttehi*; det ser ud som en Afledning af det demonstrative Pronomen *ebi*, Akk. *ebęñnę*, Gen. *ebiyehi*, *ebehi*, Akk. Pl. *ebeis*, Plur. Neutr. (?) *ebeiya* (ovenfor S. 79); man har af dette Pronomen endnu Formen *ebeli*, som af Torp 19 udgives for en Genitivform = *ebehi*; men *ebeli* forbindes ikke med et Substantiv, men står alene; det svarer ikke til *ebehi*, men til *ebehi χupa*; *-li* er derfor næppe en Böjningsendelse, men snarere et Substantiv; eller også er *ebeli* et Adverbium; Pronominet *ebi* vokser sammen med *qla* «Folk» til *qlabi*, Dativ *qlayeb* (Limyra 11); ved Infigering i Verbalformer mister det ligeledes ofte sit *e* Dette Pronomen har man tidligere villet sammenstille med det avestiske demonstrative Pronomen *ava-* slav. *ovŭ*, men denne Sammenstilling forkaster Bugge stiltiende, og det med rette; thi det lykiske *b* mellem to Vokaler kan til Trods for sin spirantiske Udtale ikke være et indoevr. *v*; ved at antage det vilde man indvikle sig i uhjælpelige Selvmodsigelser. Pronominet er etymologisk dunkelt; men det betyder intet; det samme er jo nær ved at gælde om lat. *hic, ille, ollus*, *iste*, *ipse* for slet ikke at tale om oldn. *hann* og *hón*. Torp søger at påvise et Pronomen *te* (S. 23, 33, 38, 40); dertil skal Genitiven hedde *teli* (Limyra 32); Pronominet eksisterer måske nok (sml. gr. *τό* oldn. *þat*), men om *teli* har jeg samme Mening som om *ebeli*. Et enklitisk Pronomen *ne* antager Torp måske med rette; sml. i så Fald armen. *na* «den» o. s. v. Endelig må jeg omtale det såkaldte Pronomen *meti mene me* (ovenfor S. 79). Imbert har behandlet det Mém. IX 217; han siger, at det kan være alle Kön og Tal og behandler det altid som et ret ørkesløst «foreløbigt» Pronomen. Torp S. 40 når et Stykke videre end Imbert og får forklaret en Del af Forskellen mellem de varierende Former; navnlig påviser han, at *meti* består af *me* og det relative Pronomen *ti*. Torp gör også Alvor af at opfatte *me* som Pronomen med virkelig konkret Betydning, lader det være styret af en Præposition o. s. v. Men dette er efter min Mening et Tilbageskridt. Ordet er virkelig altid ørkesløst og må være et blot Formord; jeg tror slet ikke, at det er et Pronomen, men anser det for en Partikel, der danner Sammensætning med Verbet (af samme Art som irsk *ro no*, cymrisk *y*) eller ialfald hører nöje til Verbet. [Det står ikke ved Substantiver; *me|siy|ęni* Torp 19 er «er Herre».] Det enklitiske

-ne i *mene* anser jeg derimod i Tilslutning til Torp for et Pronomen. Mærkelig er Ordstillingen *adi meyę* Myra 5, 6 = *meyadę* Limyra 17. Torp har endelig eftervist forskellige Former af et relativt Pronomen *ti*; mærkelig er herved Pronominets uregelmæssige Plads i Sætningen; det står undertiden allersidst i Sætningen, men kan dog også stå i Begyndelsen. Der er endnu mange Uklarheder med Hensyn til dette Pronomen; hvis Torp i det væsentlige har Ret, kan man med Bugge 57 betragte Ordet som et indoevr. **qi* og sammenligne det med gr. *τίς* lat. *quis*. Det må altså oprindelig have været et spörgende Pronomen. Deraf er afledet Ordet *tike*, som Bugge og Torp åbenbart med rette opfatter som et ubestemt Pronomen «nogen»; deraf har man i Pluralis en accusativus genitivi *tisñke* (Bugge 66).

Om Talordene ved vi kun meget lidt; Ordet for «2» står nogenlunde fast, og også «3» og «100» kan der næppe være Tvivl om. Bugge har ved Sammenligning mellem Psevdolykisk og Lykisk fundet, at det lykiske *kb* kan svare til et lykisk *tb*, og han har ud her fra påvist, at *χąkbi* på Ksanthos-Stelen er et Ethnikon til Bynavnet *Κάνδυβα*. Dette har vundet Bifald hos Six, af hvem Bugge derefter har fået Meddelelse om en Møntlegende *χąkbihe*, hvor Kandyba passer særdeles godt. Det er nu almindeligt anerkendt, at *tu-pm̃me* betyder «dobbelt» (Forklaringen er opstillet af Savelsberg og anerkendt af Imbert); ligeledes står det fast, at *kbi* betyder «en anden». Bugge påviser nu, at man i en Indskrift fra Tlos i en Sammenhæng, hvor der åbenbart er Tale om en Bøde, finder Ordene *kbisñn* og *trisñni* parallelt med hinanden; det andet Ord forekommer endnu en anden Gang på et Sted, hvor der ligeledes er Tale om en Bøde; ligeledes forekommer Sammensætningen *kbisñląta* to Gange itræk efter Verbet *ttlidi* «han skal betale» i Forbindelse med Ordet *ąm̃mąma* «Drachmer»; i Psevdolykisk forekommer på en lignende parallel Måde *tbiplę* og *trpplę*, *trisu* og *tbisu*. Bugge slutter, at *tbiplę* betyder «dobbelt», *trpplę* «tredobbelt», *kbisñn(i)* og *tbisu* «20», *trisñni* og *trisu* «30». Sml. arm. *eresun* «30» Gen. *eresni*, sanskr. *trinçát* gr. *τριάκοντα* o. s. v. Lykisk vilde altså, som vi også apriori måtte vente, høre til de østindoevropæiske Sprog, som forvandler de indoevropæiske palatale *k*-Lyd til s-lignende Lyd. For Tydningen af det psevdolykiske *tbisu* på Ksanthosstelen har Bugge meddelt mig en reel Støtte, som han mener at have fundet. Der er på det pågældende Sted Tale om Ekspeditionen mod Iasos; det kan man slutte af Navnet Amorges, som står et Par Linjer

i Forvejen. Nu beretter Thukydid VIII 28, at Tissafernes udbetalte Peloponnesierne en *στατῆρα δαρεικόν* (= 20 Drachmer) for hver Fange, de havde taget. Bugge mener nu, at der på Stelen står, at den lakoniske (*laχadi*) Hærfører fik 30 Drachmer for hver Høvding, 20 Drachmer for almindelige Folk. Til Trods for den Rolle, Divinationen her spiller, ser jeg ikke, at man let kan unddrage sig Bugges Opfattelse af Stavelserne *khi-*, *tbi-* og *tri-*, *tr-*; *tbi-* er da selvfølgelig opstået af indoevr. **dvi-* ved en Forskydning fra *d* til *t*, som er Regel i Armenisk. — Et Par Indskrifter viser os et Talord *sñ̃ta* forbundet med en Møntbetegnelse; forud for *sñ̃ta* går det ene Sted *km̃ma*, det andet Sted et ulæseligt mindre Talord, hvormed *sñ̃ta* multipliceres; man kan altså kun gætte på «100» eller «1000». Nu forekommer der imidlertid oftere et andet Talord *tąta*, der ligeledes multipliceres med mindre Talord og altså ligeledes må betyde «100» eller «1000»; da *tąta* bl. a. multipliceres med *kbisñ̃-* «20», kan det ikke betyde «100», men må betyde «1000», og *sñ̃ta* betyder altså «100». Den indoevr. Form for «100» var **kmtom* Plur. **kmtā* med palatalt *k*; sml. litavisk *szimta-s* lat. *centum* o. s. v. — Gætning spiller en betydelig större Rolle ved Formodningen om, at *χadrñ̃na* betyder «4», *qarazu* «40» (sml. armen. *k'aṙasun* «40» af **qtvar-*; lykiske Ord som *χttbą* Akk. «Skade» må da først senere ved Vokaludfald have fået deres Konsonantgruppe), *nuñ̃tąta* «9000», og allermest usikker er Formodningen om, at *tasñ̃* betyder «10» (armen. *tasn*). Talordet *χϑϑa* opfattedes tidligere som «8»; dette opgives af Torp S. 27, åbenbart fordi man venter, at *k*-Lyden i dette Ord i Lykisk blev til *s*; men denne Forventning er ikke berettiget; *k*-Lyden bliver i de fleste østindoevropæiske Sprog behandlet anderledes foran *t* end i andre Tilfælde; sml. armen. *ut'* «8» ved Siden af *tasn* «ti». Jeg finder derfor ingen Grund til at opgive den gamle Formodning. Om Talordet *km̃ma* udtaler hverken Bugge eller Torp sig; efter min Mening er det «5» (af **km̃pna* sml. lit. *kùmstė*). — Jeg anser det for rigtigst ikke at benytte Talordene som Argument for Hypothesen om, at Lykisk er indoevropæisk; der er for megen Usikkerhed med Hensyn til Ordenes Betydning; men som Argument mod den indoevropæiske Hypothese kan de ikke bruges.

Der findes, som den foregående Oversigt har vist, en gennemført ikke blot principiel, men materiel Overensstemmelse mellem den lykiske og den almindelig bekendte indoevropæiske Fleksion. Det etymologiske Materiale, som findes hos Bugge, skal jeg ikke

gå ind på, skönt noget af det kan gælde for sikkert. Jeg skal derimod anføre de Lydlove, som man efter Bugges Etymologier må opstille. Det ievr. *e* er i Lykisk bevaret; ievr. *o* optræder som *a* (i Armenisk er også *o* bevaret). Vokalerne *i* og *u* falder ofte bort: Præpositionen *hri* bliver ved Sammensætning med *pi* til *hrppi* «for»; det samme er sket i Armenisk, men rimeligvis noget senere; det samme er som bekendt i en langt senere Tid også sket i Slavisk; man må altså søge efter en fælles fysiologisk Grund, men ikke efter en historisk Sammenhæng. Hvad Konsonanterne angår, er det indoevr. *s* allerede omtalt i det foregående; *j v r l n m* gör som sædvanlig ikke mange Vanskeligheder; Flodnavnet *Σίβρος*, senere *Σίρβις* (græsk *Ξάνθος*) viser en Metathese, som er Regel i Armenisk; dette er atter blot en lydfysiologisk Parallel (som kan fortsættes ud over det indoevropæiske Område: avarisk *gabur* «Hals» Plur. *garbal* o. s. v.). Ved Eksplosiverne har der fundet en Lydforskydning Sted, der i en Del Tilfælde frembringer de samme Resultater som den armeniske (*ñ̃tepi-tane* «begrave» arm. *tam* «jeg giver»), men i Virkeligheden dog er aldeles forskellig fra den armeniske Lydforskydning. Den indtræder kun i Forlyd (i Armenisk også i Indlyd), og den synes at angribe ievr. *bh dh gh* på samme Måde som *b d g* (medens der i Armenisk er tydelig Forskel på de to Rækker). *p* bevares[1] (*pededi* «Fodfolk» ifølge Bugges Meddelelse i et Brev; i Armen. bliver *p* til *h*: armen. *hetevak* «Fodsoldat»); (*b* og) *bh* bliver i Forlyd til *p*; intet lykisk Ord begynder med *b*. *t* bevares, *d* (og *dh*) bliver i Forlyd til *t*; de lykiske Ord, der begynder med *dd* og *ϑ*, er endnu ikke etymologisk opklarede. Det indoevr. palatale *k* bliver til *s*; det palatale (*g* og) *gh* (som i Slavisk bliver til *z* [stemt *s*], i Albanesisk til *d* eller *ð*, i Oldpersisk til *d*) forskydes i den lykiske Forlyd til *t*. Det indoevr. *q* optræder i Lykisk som *χ* (*χñ̃tavata* «Befalingsmand»: irsk *cét* «først», Bugge i et Brev); om det ievr. velare *g* og *gh* har haft samme Skæbne, er usikkert (Etymologien til *χahba* «Svigersön» hos Bugge må opgives); adskillige lykiske Ord begynder med *k*, som rigtignok i en Del Tilfælde er sekundært (*kbi-* af *tbi-*); intet lykisk Ord begynder med *g*. Den lykiske Lyd *q* volder ingen Vanskeligheder; efter Bugges Etymologier vilde jeg opfatte den som et labialiseret *χ* (χ^u; sml. *qarazu* «40», og *qla* «Folk» = sanskr. *kúla-* «Familie» eller

[1] Kun *pr* bliver vel til *hr*, f. Eks. i Præpositionen *hri*.

sanskr. *kulāya-*). Ligesom i de fleste andre østindoevropæiske Sprog har det ievr. *q* også i Lykisk været Genstand for en Modifikation foran *e* og *i*: *ti* «hvilken» *tike* «nogen» af ievr. **qi-*; sml. slav. *čĭ-to* «hvad» gr. *τίς*; efter Bugges Meddelelse skrives Ordet *tike* en enkelt Gang med det modificerede *t*-Tegn, som vi transskriberer *T*; derefter kunde man formode, at dette Tegn egentlig udtrykker et mouilleret *t*. Alt i alt må det siges, at der ikke er nogen Vanskelighed ved at forene det lykiske og det indoevropæiske Lydsystem. Arkwright har påstået, at Lykisk ikke kan være indoevropæisk, da det efter hans Mening opviser en Vokalharmoni af lignende Art som i Tyrkisk og Finsk; når et Ord i en af sine Stavelser har *a* eller *ą*, kan der i de andre Stavelser ikke stå *e* eller *ę*, men kun *a* og *ą*; og omvendt udelukker et *e* eller *ę* i en af Ordets Stavelser *a* og *ą* fra de andre Stavelser til Gunst for *e* og *ę*. I Virkeligheden findes der dog i Lykisk kun visse stærkt begrænsede Tilløb til en sådan Vokalharmoni; men selv om den var fuldstændig gennemført, vilde det ikke bevise nogetsomhelst. Lydlige Processer har ikke noget med Sproggenealogi at göre; jeg skal tillade mig at henvise til, hvad jeg i en anden Anledning har bemærket i nærværende Tidsskrift IV 51 f.

Både Pauli og Kretschmer har mod den indoevropæiske Hypothese brugt de lykiske Slægtsskabsord som Indvending. Disse Ord behandles af Imbert Mém. VIII, dog ikke fuldstændigt (at tilföje *nęne* Mém. IX 220, *muneite* Torp 15 og måske meget mere). Slægtskabsordene hører ganske vist til den konstanteste Del af det ievr. Ordforråd; men dog finder vi f. Eks. i Gotisk de gamle Ord for «Fader» og «Moder» så godt som fuldstændigt fortrængte af *atta* og *aiþei*; i Græsk er de gamle Ord for «Broder» og «Søster» fortrængte af *ἀδελφός* og *ἀδελφή*, i Latin er de gamle Ord for «Sön» og «Datter» fortrængte af *fīlius* og *fīlia*; kort sagt, der er ikke noget af disse Ord, som ikke kan gå tabt; i Albanesisk er de gamle Ord for «Fader», «Moder», «Sön», «Datter», «Broder», «Søster» alle tabte i deres oprindelige Betydning (medens Udtrykkene for Svogerskab mærkeligt nok har holdt sig bedre). Bugge opregner fra Armenisk en Liste på 11 fremmedklingende Slægtskabsord. Men hele Indvendingen med de lykiske Slægtskabsord hører til de Ting, som — for at citere Kretschmer — «let kan blænde den Fjærnerestående», idet «kun den, som beskæftiger sig selvstændigt med dette Sprogs Mindesmærker» kan vinde den rigtige Opfattelse af Sagen. Imbert opregner ganske vist 10 Slægtskabsord, der næsten alle ser meget

fremmedagtige ud. Men Betydningen af Ordene har han i Regelen fastsat ved en Gætning, som er alt andet end tvingende; Betydningen af Ordet *ddedi* findes således ved Hjælp af et Sted, hvor Ordet slet ikke står, men hvor Moriz Schmidt har anvendt det til at fylde en Lakune. Ordet *ẹni* skal betyde dels «père», dels «seigneur», men faktisk er det kun den sidste Betydning, der kan læses ud af Indskrifterne; Ordet *esedeñ̃nevi* skal betyde «Broder», men Torp har bevist, at det betyder «Nachkommenschaft»; Ordet *χñ̃na* skal betyde «Moder», et Resultat, som Imbert når ved sin bevislig urigtige Opfattelse af *esedeñ̃nevi*, hvormed Ordet forbindes; efter Torp betyder det «Slægt». Der er kun 4 Slægtskabsord, hvis Betydning forekommer mig at stå fast, nemlig de 4, som oversættes i bilingve Indskrifter: *lada* «Hustru», *tideimi* «Barn (Sön eller Datter)», *tuhes* «ἀδελφιδοῦς, ἀδελφιδῆ», *kbatra* «Datter». De 3 første hører ikke til den faste Stok af indoevropæiske Slægtskabsord, varierer tværtimod i det uendelige gennem de forskellige Sprog; og *kbatra* forekommer mig ikke at se fremmedagtigt ud. Efter de sikre Resultater af Bugges Undersøgelse kan det være opstået af **tvatra*, **dvatra*; og ligeledes kan man i Henhold til en sikret Lydlov antage, at det ievr. **dhughatēr* ved Bortfald af *u* i Lykisk kunde komme til at hedde **dgatra*, **tgatra*. Spörgsmålet er da blot, om **tgatra* kunde blive til **tvatra*. En Overgang fra åbent *g* (*γ*) til *w* og *v* er almindelig i mange Sprog, f. Eks. Dansk. Bugge, hvem jeg har meddelt min Formodning, betvivler Sammenstillingen af *kbatra* med **dhughatēr*, fordi Overgangen fra *tg* til *tv* ikke er bevist (heller ikke modbevist), og fordi *tr* i Talordet *χadrñ̃na* «4» synes at være blevet til *dr*; men han meddeler dog, at han også selv har tænkt på en sådan Sammenhæng og endnu ikke har opgivet den ganske. Ordet ser under alle Omstændigheder alt andet end fremmedagtigt ud (sml. polsk *cora*, *córka* «Datter», hvor ligeledes Bortfaldet af *u* er Skyld i det afvigende Udseende, serb. *kći* slovensk *hči* »Datter»; eller sammenlign skotsk gælisk *piuthar* «Søster» af ievr. **svesōr*), men det afviger unægtelig stærkt fra arm. *dustr* «Datter».

Den indoevropæiske Hypothese vilde unægtelig være alvorlig truet, hvis det kunde påvises, at Lykisk stemte overens med en eller anden ikke-indoevropæisk Sprogæt. Sharpe begyndte sine Undersøgelser med den forudfattede Mening, at Sproget var semitisk, men han kom hurtig bort derfra og erklærede det for indoevropæisk. Dette gör hans sunde Sans Ære; thi den se-

mitiske Sprogbygning er både principielt og materielt aldeles inkommensurabel med den lykiske. I den senere Tid synes man derimod mere tilböjelig til at vende Blikket mod Kavkasus. Tomaschek (Mitth. d. Wien. anthrop. Ges. 22 (1892), Sitzungsberichte S. 3) siger, at han har forsøgt at forklare Lykisk ved Hjælp af Georgisk, Mingrelisk og Lazisk, men «ohne Erfolg». Der er ingen Grund til at gentage Tomascheks Forsøg; derimod spörger Kretschmer S. 377, om ikke karisk *ἄλα* «Hest» (Steph. Byz. under *'Αλάβανδα* og *'Υλλούαλα*) er identisk med avarisk *'ala* «Hoppe». Tendensen til at vende Blikket i Retning af denne Gruppe af kavkasiske Sprog kunde tænkes at få ny Næring ved Prof. Vilh. Thomsens Påvisning af lyk. *χupa* «Grav» i avarisk *xob* «Grav» ($x = \chi$) Gen. *xabál* Plur. *xóbal* (hvilket iøvrigt genfindes i hyrkanisk h'*wäo* Plur. h'*wävri* «Grav»). Nu er imidlertid Fleksionen i denne Gruppe af kavkasiske Sprog atter fuldstændig inkommensurabel med Lykisk; man kan sno sig bort herfra ved at sige, at disse Sprog, som åbenbart har gennemgået en rapid Udvikling, let i Løbet af et Par Tusende År kan have sat ét Sæt Fleksionsendelser overstyr og lagt sig et nyt Sæt til. Aldeles plausibelt klinger dette ikke; og nu har disse Sprog en anden formel Ejendommelighed, som synes at have modstået Tidens Tand bedre; det er en ejendommelig Forlyds- (Indlyds- og Udlyds-) Fleksion til Betegnelse af Hankön, Hunkön, Intetkön og Flertal; Hankön udtrykkes i Avarisk ved et *w*, Hunkön ved *j*, Intetkön ved *b*, Flertal ved *r*: *was* «Sön», *jas* «Datter», *bas* «Unge af et Dyr»; *wugo* «han er», *jigo* «hun er», *bugo* «det er», *rugo* «de er»; *hawula*, *hajula*, *habula*, *harula* «han, hun, det, de göres»; Præsens Participium af Verbet «være»: *wugeu*, *jigei*, *bugeb*, *rugel*. Denne Ejendommelighed findes i en hel Række af Sprog: Hyrkanisk, Kasikumykisk o. s. v. Men også heraf er der intetsomhelst Spor i Lykisk. Ligeså lidt stemmer de lykiske Pronominer med Avarisk eller andre Sprog af denne Gruppe. Der kan da ikke være Tvivl om, hvorledes man skal opfatte de eventuelle Overensstemmelser i Ordforrådet mellem Kavkasisk og Lykisk. De må opfattes ganske på samme Måde som de langt talrigere Overensstemmelser mellem Kavkasisk og andre indoevropæiske Sprog, nemlig dels som Låneord fra Indoevropæisk, dels som rene Lygtemænd. Til Låneordene regner jeg ligesom Bugge Ordet *xob* og anser altså Prof. Thomsens Sammenstilling for rigtig; måske er også *'ala* «Hoppe» et Låneord fra de indoevropæiske Sprog i Lilleasien. Til de rene Lygte-

mænd regner jeg en eventuel Sammenstilling af lyk. *lada* «Hustru» med avarisk *thladi* «Hustru», Gen. *thladijathlul* Plur. *thludbi*; *thl* er her en typografisk Nødhjælp for en enkelt Lyd, der af Schiefner beskrives akustisk som en Blanding af et *t* eller *þ* og et *l*. Til denne Lyd og tre lignende avariske Lyd svarer i Hyrkanisk, Kasikumykisk, Kyrinisk o. s. v. forskellige gutturale Spiranter og dermed beslægtede Lyd, men ikke *l*. Jeg kan ikke se, at en Sammenstilling af *thladi* med lyk. *lada* vilde være bedre end den berömte Kombination af lyk. *lada* med engelsk *lady*, som den stakkels Sharpe har måttet høre ilde for endnu i sin Grav (eng. *lady* er oldengelsk *hlǽfdige*). Cand. mag. Rosznecki gör mig opmærksom på oldrussisk *lada lado* «Ægtemand» «amasius, amasia» (også en tilfældig Lighed?).

Jeg slutter mig uden Forbehold til Bugge i alle hans Hovedresultater og mener ligesom han, at Lykisk var et indoevropæisk Sprog, som stod i et vist nærmere, men ingenlunde nært Forhold til Armenisk. Men dermed vil jeg ingenlunde benægte, at der i Lilleasien også kan have boet ikke-indoevropæiske Folk; Kretschmer er i Tvivl om, hvorvidt han skal regne Kappadokien med til sin lilleasiatiske Sprogæt; jeg vilde forandre dette til en Tvivl om, hvorvidt Kappadokien var beboet af Indoevropæere. Karolidis har (Citat hos Kretschmer) gjort opmærksom på nogle fremmede Elementer i den græske Dialekt nord for Taurus, deriblandt Talord som *lingir* «6» *tatli*, *tutli* «7» *matli*, *mutli* «8» *danjar tsankar* «9». Hvis disse Talord hidrører fra den gamle Befolkning, var denne ikke indoevropæisk. Fra dette Nabolag stammer de såkaldte hittitiske Hieroglyf-Indskrifter, som Assyriologen Jensen mener at have dechiffreret og derved at have fundet et ievr. Sprog, som stod nær ved Armenisk. Ingen indoevropæisk Sprogforsker har endnu, synes det, sat sig ind i dette Spörgsmål, hvis Løsning under alle Omstændigheder ikke kan afficere vort Resultat med Hensyn til Lykisk.

Kretschmers Antagelse af en förgræsk Befolkning af Ikke-Indoevropæere i Hellas svæver indtil videre i Luften. De Stednavne, han opererer med, er sikkert indoevropæiske. At vi har ugræske Indskrifter fra Lemnos og Kreta, beviser intet for det egentlige Grækenland. Med Hensyn til Kreta skal jeg bemærke, at den Indskrift fra Praisos, som Kretschmer henviser til (også aftrykt hos Evans, Cretan pictographs and præ-phænician script, London 1895), vel er ugræsk, men derfor ikke så lige u-indoevropæisk; efter Herodot VII 92 skulde der være Slægtskab

mellem Lykiere og Eteokretere (også den ugræske Indskrift fra Assarkevi i Pamfylien CIG. Nr. 4342 c[2] [Bind III S. 1161] kan meget vel stamme fra et indoevropæisk Folk). Men heller ikke Bugges Hypothese om en förgræsk Befolkning af lilleasiatiske Indoevropæere kan jeg anse for berettiget. Overensstemmelserne i Stednavnene er sikkert imaginære, skönt de synes at have været store nok til at foranledige Grækerne til på Kreta og andre Steder at omforme nogle af de fremmede Navne efter græsk Mønster, give dem den græske Endelse -*νϑος* og accentuere lilleasiatiske Navne som *Τερμησσός* efter det hjemlige *Ἰλισσός, Κηφισσός* o. s. v. Nogen Sammenhæng mellem Lykisk og Etruskisk kan der heller ikke antages, da Etruskisk efter sine Talord og efter sin Fleksion må anses for ikke-indoevropæisk. Hvis man vil holde fast ved Herodots Beretning I 94 om, at Etruskerne skulde stamme fra Lydien, så må man herved tænke på en ikke-indoevropæisk Befolkning, som i sin Tid kan have boet i Lydien. Thi det er vel sandsynligt, at de indoevropæiske Folk, för de nåede at sætte sig fast i Lilleasien, først måtte overvinde en ældre ikke-indoevropæisk Befolkning; og heller ikke for den historiske Tid vover jeg at trække aldeles bestemte Grænser mellem den indoevropæiske og den ikke-indoevropæiske Befolkning i Lilleasien, om end i det hele taget det Område, som Kretschmer hævder for sin lilleasiatiske Sprogæt, må have været indoevropæisk.

Etymologiske Smaating.

Af Joh. Forchhammer.

Etymologien er en farlig Videnskab at vove sig ind paa; men naar man i et halvt Aarhundrede har syslet med et fremmed Sprog, kan der ogsaa paa dette Omraade være Spørgsmaal, der atter og atter komme frem, Tanker, der ikke lade sig afvise. Til at klare og forme mine Tanker har jeg søgt og velvillig fundet Bistand hos den Mand, der i saadanne Spørgsmaal er den første Kender i vort Land; men jeg vil derfor ikke gøre nogen medansvarlig for, hvad der i det følgende maatte findes mindre rigtigt.

1. aspernari

har intet med *spernere* at gøre, men er sammensat af Præpositionen *abs* (der foran *p* gaar over til *as*, jfr. *aspellere*, *asportare*) og Stammen i det græske *πτέρνη* Hælen, Hasen, det latinske *perna* (*pernas succidere*

Ennius). Heraf kommer Adj. *pernix* fodrap (Plautus Mil. glor. 632 Uss. [2] maa der utvivlsomt med *S. Bugge* læses *pernix sum pedibus, manibus mobilis*). — *Aspernari* betyder altsaa egentlig *sparke fra sig* (derfor deponens), *fodse*, og denne Grundbetydning mener jeg at kunne spore i Ordets Brug. Det er mere energisk end *spernere*. Fra Tankens Side kan sammenlignes det græske ἀπολακτίζειν Æschyl. Prom. 654, jfr. Eum. 130.

2. ajo — ago — ambigo — ambages.

Et ikke uinteressant Spørgmaal er det, om et Ord, der paa et vist Trin af Sprogudviklingen savner den rette Livskraft, kan overføre noget af denne paa et lydlig nærliggende, mere livskraftigt Ord — som *ajo* paa *ago*.

At *ind-igitare*, *prod-igium*, *ad-agium*, *axare* hører sammen med *ajo*, ligesom *magnus* og *magis* med *major* (oprindeligt **mahjor*, **ahjo*), synes Sprogvidenskaben at anse for sikkert. Lydlig er der vel saaledes Intet til Hinder for at sætte *ajo* og *ago* i Forbindelse med hinanden.

Jeg gaar nu over til Betydningen. Det latinske *ago* og det græske ἄγω har fælles Udgangspunkt (*agere et ferre*, ἄγειν καὶ φέρειν); ogsaa i overført Betydning følges de et Stykke ad: men saa gaar *agere* videre paa egen Haand. Naar man siger *gratias agere* «takke i Ord» og kun i Ord, ligger det Spørgsmaal nær, om ikke et *gratias ajo* er blevet til e *gratias ago*. Overhovedet bruges *agere* i mange Forbindelser (*agere cum senatu*, *cum populo*), hvor den mundtlige Forhandling, *Ordet*, ikke det ydre Foredrag, er Hovedsagen. Til en saadan Overgang findes intet tilsvarende i det græske ἄγειν.

Tydeligere end i det enkelte Verbum træder Forholdet til *ajo* frem i Sammensætningen *ambigo* (uden Perf. og Sup.). Man kunde næsten kalde det en Sammensætning af *amb-* og *ajo*, i den Grad træder Grundbetydningen af *ago*, der spores i alle andre Sammensætninger, tilbage i denne. (I Tac. Ann. VI 15 maa *ambigens* være forskrevet for *ambiens*, som Rhenanus har genindsat.) I *ambāges* træde begge Betydninger frem, men medens Betydningen Omsvøb i Tale, Tvetydighed, allerede findes hos Plautus og Terents, forekommer Betydningen *Omvej* først i den augusteiske Tid. Jeg vil her minde om *adagium* Ordsprog, som man nu er enig om at henføre til Stammen i *ajo*.

Anmeldelser.

Babrii Fabulae Aesopeae, recognovit, prolegomenis et indicibus instruxit *Otto Crusius.* Accedunt fabularum dactylicarum et iambicarum reliquiae. Ignatii et aliorum tetrasticha iambica recensita a Carolo Friderico Mueller. Lipsiae 1897, Teubner. XCVI + 440 pp.

Medens adskillige af de vigtigste græske Forfattere efter 400 Aars Forløb endnu ikke foreligger i Udgaver, der virkeligt giver et paalideligt og udtømmende Billede af Overleveringens Kjendsgjerninger, er der efterhaanden kommet en Række fyldestgjørende Bearbejdelser af senere og mere afsides Litteraturværker. Det maa ogsaa betegnes ligefrem som en videnskabelig Pligt for Udgiveren af et saadant at sørge for, at Arbejdet ikke behøver at gjøres om; det er jo givet, at en saadan Udgave kun bliver benyttet ved videnskabelige Undersøgelser, der kræver den største Exacthed, og at den ikke bliver afløst for det første; et Tilfælde som det, vi nyligt har oplevet med Sittls Firmicus Maternus, der strax blev puttet i Papirkurven, er vel til stor Ære for Forlæggerens Samvittighedsfuldhed, men for dyrt til at forekomme ret ofte. Allerbedst er det, naar en hel lille speciel Litteraturgrens Bo bliver gjort op en Gang for alle, saaledes som det er sket i R. Försters mønsterværdige Scriptores Physiognomonici. Noget lignende synes nu at skulle opnaas for den græske Fabellitteraturs Vedkommende. Der bebudes en Udgave af de prosaiske Fabler ved competente Forskere — hvor uheldig Halms Udgave af Aisop er, erfarer man med Forskrækkelse af Crusius' Note S. XXIII —, og de versificerede foreligger i den ovenfor anførte Udgave af Crusius med et vistnok udtømmende Materiale. Udgiveren, der nu er bleven Erwin Rohdes Efterfølger i Heidelberg, har i 20 Aar syslet med Babrios (S. XCV) og med det nærstaaende Emne de græske Paroemiographer, af hvilke han forhaabentlig snart vil levere en sammenfattende Bearbejdelse. I de udførlige Prolegomena (S. I—XCV) har han resumeret Resultaterne af disse Studier (I de codicibus, II de paraphrasibus, III de imitatoribus, IV de arte metrica; V indeholder en Oversigt over nyere Behandlinger af Babrios, bl. a. en velbegrundet Afvisning af Rutherfords Atheteser og nogle uudgivne Notitser af Bergk, VI behandler kort de andre versificerede Fabler, som Bindet indeholder), og ved hver Fabel er de sproglige og reale Paralleler samlede, ligesom udførlige Indices (S. 297—433), deriblandt navnlig S. 312—415 sermo Babrianus, letter Benyttelsen i forskjellige Retninger. De første 123 Fablers Text beror næsten udelukkende paa den codex Athous, som var en af de faa

virkelige Frugter af den græske Svindler Minoides Minas' Opdagelsesrejser. Haandskriftet er nu i British Museum, og en omhyggelig Collation foreligger i Eberhards Udgave; et Facsimile af første Side bringer det foreliggende Bind. Det er en byzantinsk Skolebog fra XI.—XII. Aarh. og meget stærkt overarbejdet, som det plejer at gaa med den Art Litteratur. Ved Siden af den er benyttet Vatic. 777 efter Knölls Collation, som er eneste Kilde for Fablerne Nr. 124—135. Det er et Fabelcorpus fra XV. Aarh. og antages at hænge sammen med en forsvunden Cryptoferratensis (S. VIII ff.). Et Par enkelte Fabler findes paa en mærkelig, endnu ikke opklaret Maade spredt i nogle Hdss. og en Aldina fra XVI.—XVII. Aarh.; navnlig er det ikke godt at forstaa, hvorledes Nr. 58, der ellers kun staar i Athous (bragt fra Athos 1843), har forvildet sig til cod. Harleianus 3521 s. XVII. For faa Aar siden fik Babrioslitteraturen en interessant Tilvæxt i nogle Voxtavler fra Palmyra (nu i Leiden, 2 Facsimiler hos Crusius), hvorpaa en Skoledreng i III. Aarh. har skrevet nogle mere eller mindre fri Gjengivelser af babrianske Fabler, deriblandt nogle hidtil ubekjendte (Nr. 136—39). Crusius benytter dem i en revideret (S. XI) Collation af Udgiveren Hesseling. Netop den Anvendelse til Skolebrug, som Babrios saaledes fandt, har forvansket den oprindelige Form, som Suidas endnu synes at have havt, i høj Grad, men tillige bevirket, at Supplementer til den meget ufuldstændige Athous kan findes rundt om hos andre Skolebogsforfattere og Efterlignere eller i prosaiske Paraphraser, hvor den choliambiske Form hist og her skinner igennem. Fra saadanne secundaire Kilder stammer Nr. 140—206 foruden de tvivlsomme og uægte Nr. 207—254. S. 213—48 samler de faa Rester af Fabler i daktyliske og iambiske Versemaal. S. 249—296 endelig indeholder et andet Appendix, 57 tetrasticha iambica af lignende Indhold, forfattede i IX. Aarh. af Ignatios Diakonos, og nogle senere Efterligninger; denne Del er besørget af Byzantinisten C. Fr. Müller.

Forhaabenligt kan denne flittige og omhyggelige Udgave bidrage til at klare de mange uløste Spørgsmaal, som dette lille Litteraturfelt endnu stiller; af Crusius' Artikel om Babrios hos Pauly-Wissowa fremgaar det, hvor gaadefulde hans Person, Levetid og Forhold endnu er.

J. L. H.

Acta apostolorum sive Lucae ad Theophilum liber alter. Secundum formam quae videtur Romanam ed. *Fr. Blass.* Lipsiae 1896, Teubner. XXXII + 96 pp.

Euangelium secundum Lucam sive Lucae ad Theophilum liber prior. Secundum formam quae videtur Romanam ed. *Fr. Blass.* Lipsiae 1897, Teubner. LXXXIV + 120 pp.

In Novo Testamento nostris temporibus a viris philologis plerumque neglecto ac theologis relicto campum invenit præclarus philologus Fridericus Blass. Qui postquam abhinc aliquot annos Actorum apostolorum editionem maiorem commentario illustratam in lucem miserat, in qua duas illius libri formas olim exstitisse demonstrare conatus est[1]), postea non solum eorundem Actorum, sed Euangelii quoque Lucani eam formam, quam Romanam appellaverat, seorsum edidit. Hæ editiones, quas hic mihi recensendas proposui, non modo philologis ac theologis, sed omnibus, pæne dixi, qui Christianam profitentur religionem, notæ esse debent. Constat jam pridem e codicum versionumque antiquarum ac patrum ecclesiasticorum testimonio, varias librorum sacrorum ex antiquo tempore formas sive recensiones fuisse, ex quibus orientalis atque occidentalis, quæ vocantur, locum potissimum occupaverunt; illud vero novi Blassius attulit, quod eorum librorum, qui Lucæ auctori ascribuntur, in quibus multo magis quam in ceteris Novi Testamenti scriptis recensiones inter se differre videntur, non solum duas formas accurate secernere, sed utramque etiam ad ipsum Lucam auctorem referre studuit. Præter enim vulgatam editionem Theophilo missam, quam Antiochenam vocat, aliam quoque Romanorum in usum Lucam paravisse ait, quæ quamquam minus percrebruerit, æque tamen genuina habenda sit. Neque hoc satis: contendit etiam Actorum editionem Romanam Antiochenæ ætate antecellere, Euangelii vero Antiochenam Romanæ; utriusque enim libri formam uberiorem antiquiorem esse opinatur. Rem sic explicat, ut Euangelium suum Lucam in Palæstina scripsisse putet, tum postquam Pauli comes Romam venisset, illic alteram ejus editionem paravisse nec multo post Acta confecisse atque edidisse, denique quum in Asiam revertisset, alteram Actorum editionem paravisse ac, sicut priorem Euangelii, Theophilo misisse[2]).

In formis secernendis ea exstat difficultas, quod neutra usquam integra tradi videtur. Unus tamen codex multa servavisse videtur, quæ formæ Romanæ propria sint, codex Cantabrigensis Bezæ, qui

[1]) Acta apostolorum ed. Fr. Blass. Editio philologica. Göttingen 1895.

[2]) At non video, cur in Romanis quoque editionibus Theophilum alloquatur.

D littera vulgo signatur; præterea autem versionum quarundam latinarum syriacarum aliarumque codices multi eandem formam ex parte sequi videntur. Sed admodum lubricum est formas recte discernere; ita plerumque omnia inter se commixta sunt, neque hoc semper contendi potest, editiones nostras vulgatas formam ubique Antiochenam exhibere: Sinaiticus quidem codex ex forma Romana nonnulla continere videtur. Neque ipsum editorem hæc difficultas fefellit: ingenti formæ Romanæ testium numero congesto, his verbis rationem suam explicat: *ex his igitur tot testibus colligendum eligendumque fuit, quod ad formam Romanam pertinere videretur,* ac fatetur etiam, euangeliorum formas pristinas restituere humanum fortasse ingenium excedere (Euang. ed. p. LXXVIII). Nec potest negari, testimonia pro forma Romana allata sæpe non multum ponderis habere. Locis enim haud ita paucis ex uno codice latino vel syriaco formam Romanam restituere ausus est editor. Velut Euang. III 10 et IV 14 verba quædam formæ Romanæ abjudicavit, quia in uno codice latino omittuntur, et III 11 alium codicem latinum secutus omisit voc. *ποιείτω*; aliis autem locis, ut II 51 et IV 38 seq., Syrum solum Lewisianum secutus est. Permulta omnino exempla afferri possunt, ubi unius vel paucissimorum, nec semper eorundem, codicum testimonio confisus formam Romanam restituere sibi visus est. Potest igitur quæri: quo jure, si non omnia, at tamen pleraque, quæ cum vulgata forma discrepant, formæ ascribis Romanæ? cur duas tantum formas ponis, Antiochenam et Romanam, ac non tres vel quattuor? esset quidem difficilius maiorisque etiam quum audaciæ tum sagacitatis, neque ideo per se minus probabile. Concedendum tamen est, locis plerisque duas solum apparere recensiones, eam autem, quam Romanam vocat Blassius, plus quam unius codicis testimonio confirmari. Sint igitur duæ recensiones, etiamsi non ubique recte a Blassio distinctæ sunt vel omnino distingui possunt; videamus jam, quæ ratio inter eas intersit.

Animadvertendum est primum, ubique fere formas duas verbis solum, non rebus discrepare. Verba autem sæpe multum differunt, atque ita quidem, ut Euangelii forma Romana, Actorum Antiochena plerumque brevior sit. Hinc arma petivit Blassius; iis enim, qui formam Romanam interpolatori tribuunt, mirum in modum illum interpolatorem egisse opponit, quum sensum nusquam fere mutaret, verba autem illic contraheret, hic uberiora redderet. Immo ipsum Lucam et in Euangelio et in Actis denuo edendis verba sua contraxisse opinatur. Formam autem contractiorem pro recentiore habendam esse non diserte demonstrat; verbis additis *ut fit* (Euang. ed. p. LXXIX), hanc rem actam esse arbitratur. Videamus jam exempla, quæ ita afferam, ut ex sinistra parte ponam formam Antiochenam, ex dextra autem formam Romanam, qualem restituit Blassius.

Euang. VII 38:

καὶ στᾶσα ὀπίσω παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, κλαίουσα τοῖς δάκρυσιν ἤρξατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ.	*καὶ στᾶσα ὀπίσω, τοὺς πόδας αὐτοῦ κλαίουσα τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξεν.*

Hic et brevior et melior est forma Romana, nec dubium esse potest, quin ex correctione orta sit; quis vero correxerit, non patet. Idem fere accidit Euang. XXIII 12:

ἐγένοντο δὲ φίλοι ὅ τε Ἡρώδης καὶ ὁ Πιλᾶτος ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ μετ' ἀλλήλων· προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς ἑαυτούς.	*ὄντες δὲ ἐν ἀηδίᾳ ὁ Πιλᾶτος καὶ ὁ Ἡρώδης, ἐγένοντο φίλοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ.*

Ex Actis autem facile est locos enumerare, ubi forma Antiochena ex correctione orta esse videatur, ut V 38 sq., ubi tamen minus feliciter verba contracta sunt:

ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται· εἰ δὲ ἐκ θεοῦ ἐστιν, οὐ δυνήσεσθε καταλῦσαι αὐτούς, μή ποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε.	*ὅτι ἐὰν αὕτη ἡ ἐξουσία ἀνθρωπίνου θελήματος ᾖ, καταλυθήσεται ἡ δύναμις αὐτῆς· εἰ δὲ αὕτη ἡ ἐξουσία ἐκ θεοῦ θελήματός ἐστιν, οὐ δυνήσεσθε καταλῦσαι αὐτούς, οὔτε ὑμεῖς οὔτε βασιλεῖς οὔτε τύραννοι· ἀπέχεσθε οὖν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, μή ποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε.*

His locis aliisque compluribus nihil impedit, quo minus Blassium sequamur, ac ne iis quidem, ubi discrepantia per se levissima appareat, sicut *διεχλεύαζον λέγοντες* pro *διαχλευάζοντες ἔλεγον* (Act. II 13), *δέ* pro *καί* vel similia. De hac pauca addere libet. Invenimus in Euangelii forma Romana undequadragies *δέ*, ubi forma Antiochena exhibet *καί*, at bis tantum *καί* pro *δέ*. Hoc si etiam in Actis appareret, haberemus, quo Blassium confutaremus; neque enim appareret, qua re commotus Lucas Romanis scribens *δέ* præferret. Invenimus autem in Actorum forma Romana sæpius *καί* pro *δέ* quam *δέ* pro *καί* (illud vicies semel, hoc novies, ni fallor). Talia cur mutaret, non habebat interpolator, sed illis hoc haud improbabiliter annumerari posse videtur, quæ ipsum Lucam imprudentem mutavisse Blassius opinatur.

Est tamen, ubi in ea quæ dicitur forma Romana interpolatorem deprehendere mihi videar. Ipse Blassius in forma An-

tiochena interpolationem subesse suspicatur Act. XIII 4 (*ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος* pro *ἐξελθόντες ἀπὸ τῶν ἁγίων*), quod minus certum mihi videtur; potius credo, quod ille fieri posse admittit, Act. XV 39 corrupta esse verba cod. D *τότε Βαρνάβας παραλαβὼν .... ἔπλευσεν* pro *τόν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα .... ἐκπλεῦσαι.* At non credo, Act. XV 20 inter ea, quibus abstinere jubebantur Christiani ex paganis conversi, ipsum addidisse Lucam verba *καὶ ὅσα μὴ θέλουσιν ἑαυτοῖς γίνεσθαι, ἑτέροις μὴ ποιεῖν* (ac similiter XV 29), quæ verba cum ceteris minime congruunt; sin autem scripsit, non habuit, cur in altera editione omitteret. Dubius est etiam locus Act. I 2:

ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνελήμφθη.	*ἐν ᾗ ἡμέρᾳ τοὺς ἀποστόλους ἐξελέξατο διὰ πνεύματος ἁγίου καὶ ἐκέλευσε κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον.*

Recte vidit Blassius, hunc formæ Romanæ locum cum Euang. XXIV 51 bene consentire; ibi enim in forma Romana omissis verbis *καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν* nulla ascensionis mentio fit. Is igitur, qui in Actorum initio res Euangelii Romani breviter expositurus erat, non poterat scribere, quæ in forma Antiochena legimus; quæ autem legimus in forma Romana, cum utroque Euangelio consentiunt, neque quisquam habuit, cur mutaret. Hinc mihi colligendum esse videtur, hoc loco verba formæ Romanæ ex correctione orta esse; interpolatori scilicet Euangelium solum Romanum notum erat.

Ne iis quidem locis sane paucis, ubi non solum verba, sed etiam sensus mutatus est, facile est utriusque formæ Lucam auctorem existimare.

Euang. IX 62:

οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὔθετός ἐστιν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ.	*οὐδεὶς εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων ἐπιβάλλει τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον.*

Act. III 8:

καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη καὶ περιεπάτει.	*καὶ περιεπάτει χαίρων καὶ ἐξαλλόμενος.*

Hoc enim loco mutatus videtur esse sensus voc. *ἐξαλλόμενος* (*exsultans*), quod auctori vix imputandum est.

Apparet igitur, magnum esse dubitationi locum; sive recte contendit Blassius, utriusque formæ auctorem ipsum Lucam esse, sive non recte, nonnullas tamen discrepantias esse concedendum est, quæ ita explicari nequeant. Fortasse igitur alio loco alia

ratione agendum est. Pro sua autem ratione hoc validissimum argumentum Blassius attulit, quod in nullo alio Novi Testamenti libro præter Acta atque Euangelium Lucanum duas formas distinguere possumus. At quum in his quoque, ut vidimus, difficillimus nonnumquam hic labor sit, quæro, nonne exspectare liceat criticum tanta sagacitate præditum, ut in ceteris quoque scriptis similem inter magnam variarum lectionum multitudinem disiunctionem inveniat. Quo facto discrepantiarum genera distingui poterunt; ea enim certe, quæ alibi quoque invenientur, auctori ascribi non poterunt.

Quamvis igitur multa ad rationes suas confirmandas attulerit editor, multum tamen abesse puto, ut eas satis demonstraverit. Incertum enim est, quod pro fundamento subiecit: duarum formarum distinctio; incertius igitur, quod in eo fundamento exstruxit. Neque tamen neglegendum est eiusmodi studium, immo summa attentione dignum. Nec prætermittendum esse videtur, si vera sint, quæ ille demonstrare studuit, magna, ex parte irrita cadere, quæ de origine librorum Novi Testamenti theologi Tubingenses aliique multi disputaverunt. Graves igitur quæstiones cum iis cohærent, quæ in his editionibus tractantur; dubium est, possintne hac ratione expediri, sed opera est danda.

Joannes Ræder.

H. Eitrem: W. M. Thackeray's Book of Snobs. Kristjania 1897, Norli. 137 s.

I Kristjania har filologisk forening påbegyndt den gode plan at levere kommentarer til nyere udenlandske literaturværker. Som første led i rækken foreligger Thackerays bog om snobber. Det er vel den af Th.'s bøger hvis fulde tilegnelse kræver mest i retning af kendskab til den tid da den så lyset. På den anden side kan bogen om snobber imidlertid læses uden dette specialkendskab. Troligvis vil det store publikum, selv efter hr. Eitrems bog, gå til *Book of Snobs* uden at tage kommentaren til hjælp. Desværre blir det vel kun blandt studerende at kommentarer som foreliggende finder deres publikum. Ud fra denne opfattelse er da anmældelsen skrevet. Først og fremmest vidner hr. Eitrems kommentar om stor samlerflid. Man har imidlertid en følelse af at bogen vilde have vundet ved at blive gennemset endnu en gang før dens udgivelse. Der er vel al god grund til at dvæle noget ved den måde, hvorpå forfatteren har løst sin opgave. Min første indvending er den at bogen lider under de mange citater og digressioner. Således omtales s. 76 et naturforskermøde i Southampton 1846, som Th. lige nævner, og dertil knyttes ikke mindre

end 27 linjer i kommentaren; 3 eller 4 linjer vilde dog være fuldt ud nok. S. 82 meddeles at Th. ikke holdt af støjende musik, og der følger et citat på 13 linjer uden karakteristisk indhold osv., osv. Ikke sjældent er glosser forklarede flere gange (tit er de endda forbigåede første gang de forekom). Hvilke glosser der er forklarede, og hvilke ikke. synes meget vilkårligt. Således forklares f. ex. *birch*, *pantry*, men ikke *cut up well* (efterlade sig formue ved sin død), *Chester cup* (Chester-prisen) o. a.

Aarstal er ikke altid helt sikre. For exempel angir Encyclop. Brit., at *Journey from C. to C.* udkom 1844, medens Ryland og Wülcker har 1845, Shaw og Eitrem 1846. Med urette ansætter E. *Pelham* til 1834, bogen udkom 1827. Kap. XXVI i Tauchnitz-udgaven siger Ponto at han læser *the History of England*. Hvad er det for en bog? Macaulays berømte værk udkom først 1848 (2 år efter at dette kap. skreves).

Cowes ligger paa nordsiden af Wight (ikke på sydsiden, s. 69). Ordforklaringerne er undertiden urigtige. *vapour* = prale (ikke = vrøvle, s. 95), *kit* hellere = oppakning, udstyr (end husgeråd, s. 36), ne. *to lark* i betydn. drive løjer er historisk forskelligt fra *to lark* fange lærker (jvf. C. D. og Skeat); *in full fig* (s. 89) kommer selvfølgelig af *in full figure* og det er urimeligt at nævne «figen-etymologien»; ordet *bagman* existerer endnu (Savage, A modern Corsair, 84: above the rank of bagman or mere commercial traveller). Hessen hedder *Hesse* på eng. (s. 69). Navneforklaringerne er vel gennemgaaende rigtige. S. 42 står hos E. *crumpet* (måske er det en af de mange trykfejl) som forklares = *head*. Tauchnitz-udg. har *crump*, som betyder vantrivning (hvad der passer fortræffeligt med billedet af Mr. Crump). I *Miss Wirt* ligger vel det tyske ord *Wirt*.

Med hensyn til engelsken har jeg bl. a. noteret flgd.: he had become (for: come) of age; at his visit in England (for: on [during] his v. to E.); a World's history (for: a History of the World); the leading street (for: the principal [chief] s.); his chauvinisme is railed (for: railed at); the railway accidents were frequent in 1846 (hellere uden artikel). Det hedder ikke king-of-arms, student-at-law, men king-at-arms, student of law. En underlig vending er: Leadenhall Street, famous through the India House; det hedder: lady patronesses, ikke ladies p. (s. 39).

Om end der kan gøres en del indvendinger skal det dog fremhæves at, som den første kommentar til Book of Snobs, har hr. Eitrems bog sin ikke ringe betydning og fortjener udbredelse.

N. Bøgholm.

Denominative verber.

Af **Kr. Sandfeld Jensen.**

Vil man undersøge, hvilke betydninger et af et substantiv afledet verbum kan faa, viser der sig strax en mængde muligheder. Grundbetydningen, at en virksomhed finder sted med hensyn til den ting, af hvis navn verbet er afledet, kan specificeres paa mange forskellige maader, dels saaledes, at verbet kun faar én af de mulige betydninger, dels saaledes, at det paa en gang indeholder flere (sml. f. ex. da. *barke* i Videnskabernes Selskabs ordbog). Et forsøg paa at indordne de forskellige betydninger under bestemte kategorier er gjort af v. Paucker i KZ XXVI 294 ff. i en afhandling om de latinske denominativer paa *-are.* Trods hans yderst filosofiske fremgangsmaade og mange rigtige og gode bemærkninger forekommer det mig dog, at forsøget ikke er lykkedes helt. En anden adskilligt mindre filosofisk inddeling findes i Kr. Mikkelsens danske grammatik s. 119. Ogsaa her kan man indvende et og andet. Navnlig er det vist meget usikkert, om et denominativt verbum kan betyde «at foretage en handling, som foregaar paa den tid, navneordet angiver»; der anføres som exempel kun *høste,* der dog vel er afledet af høst i betydningen «indsamling af afgrøden»; ty. *herbsten* betyder «Traubenlese halten» i de egne, hvor *herbst* betyder «Traubenlese»; gr. *θερίζω* betyder «høste» afledet af *θέρος* høst, men «tilbringe sommeren» afledet af *θέρος* sommer.

Det er imidlertid ikke min hensigt at komme ind paa dette spørsmaal i sin helhed, men kun at knytte nogle bemærkninger til et par af de klasser, der opstilles af sidst-

nævnte forfatter, for navnlig at betragte nogle af de tilfælde, i hvilke et denominativt verbum kan optræde i sammensætning med en præposition. Thi skønt dette punkt slet ikke berøres anførte sted i grammatikken, og skønt v. Paucker afviser det som uden betydning for fastsættelsen af de semasiologiske principper, er det dog ikke ganske uden interesse.

Verber, der er afledede af et ord, som betegner et sted eller lignende, betyder: a) at komme til dette sted, b) anbringe sammesteds, f. ex. da. *havne, lande, strande, vande,* (om Kugler, der slaar i vandet), *himle — jorde* (l. *humare*, ikke: dække med jord), *spidde, fængsle,* lat. *locare*, etc. Gaar vi udenfor dansk, finder vi hyppigt i andre sprog svarende hertil præpositive dannelser som f. ex. fr. *enterrer*. lat. *inhumare*, fr. *embrocher*, *empaler*, *encager*, *entonner* (men da. *fade*), *engaîner* (men on. *sliðra*), *encoffrer* (ved siden af *coffrer* putte i hullet), *encloîtrer*, *emprisonner*, etc.; gr. *ἐντειχίζω*; ogsaa danske verber som *indramme* og tilsvarende tyske med *ein-* hører herhen. Som exempler paa intransitiver kan anføres fr. *arriver* < *adripare*, *engouffrer* styrte i en afgrund.

Af samme dannelse som disse ord er endel verber, der er sammensatte med præpositionen «af», f. ex. gr. *ἀποκρανίζω* rive bort fra issen, *ἀποχειρόω* tage ud af ens hænder (sml. da. *afhænde* lade gaa ud af hænderne), *ἐξοικίζω* udjage (i ngr. udvandre), lat. *aboculare* fjærne fra øjnene (Seneca Ep. XLVII 9; Petron. Sat. 62, 67), fr. *dépiquer* tærske (prov. laaneord), *dérocher*; da. *affade*, *afpramme* (*afbælge*, usikkert, da der kan disputeres om, hvorvidt man tager ærterne af bælgen eller bælgen af ærterne; kun i første tilfælde hører det herhen). Intransitiver: gr. *ἐξοικέω* udvandre, fr. *dépayser*, *échapper* < *excappare* (i rum. derimod tr.: *scăpa* frelse), ital. *abbrivare* afsejle.

Hvis der nu til disse verber kunde svare usammensatte, vilde det være det samme som, at verber af ovenfor nævnte klasse ogsaa kunde have betydningen af at forlade et sted eller fjærne fra et sted. Men dette synes at være meget tvivlsomt, og jeg ser mig i hvert fald ikke i stand til at anføre noget fuldkommen sikkert exempel: da. *bælge* (*ærter*) er ifølge det ovenfor bemærkede tvetydigt, og udtrykket at

bælge en ræv betyder snarere at trække bælgen af ræven end trække ræven ud af bælgen; det samme gælder ordet at *hase* og tysk *hülsen*; at *ribbe* synes derimod at betyde «fjærne fra ribberne», men er langt fra sikkert; i den nygræske dialekt paa Ikaros findes et *οἰκίζω* «udrydde» ved siden af *ξοικίζω* (Idg. F. II 414), men det beviser heller ikke stort; og man savner derfor passende analogier til at opfatte fr. *boîter*, der staar midt imellem *emboîter* og *déboîter*, som intransitiv til det sidste med betydningen «komme ud af led».

Et blik paa disse sammensatte verbers dannelsesmaade vil forøvrigt vise, at man ikke er berettiget til at vente, at der i alle tilfælde skulde existere tilsvarende usammensatte, eller at saadanne skulde være mulige. Vi har jo her næmlig ikke med egenlige sammensætninger at gøre, men med parasyntetiske dannelser. Fr. *arriver* er ikke at opfatte som *ad* + *ripare*, men som *ad* + *ripam* + verbalendelse; lat. *illaqueare* er *in* + *laqueum* + *are*, gr. *ἀποκρανίζω* er en afledning af forholdsleddet *ἀπὸ κρανίου* og saa fremdeles, paa samme maade som der i stor mængde findes nominale dannelser af denne art (fr. *circumpolaire*, gr. *παραθαλάσσιος* etc.; Brugm. Grundr. II 30). Derfor kan der af et udtryk som *post tergum* afledes et verbum *postergare*, af *per agrum peragrare*, af *trans fretum transfretare*, uden at man finder enkelte verber med samme betydning (sml. dog da. *overvintre* — lat. *hiemari* — gr. *χειμωνίζω*).

Ved siden af sammensætninger af denne art findes der nu en række andre, der ved første øjekast synes at være analoge med disse, men som snart vil vise sig at være væsenlig forskellige derfra. Det er verber som f. ex. fr. *embâter* og *déplumer*. Her er stamordet ikke styret af præpositionen, men denne gaar paa verbets objekt. Usammensat svarer hertil paa den ene side ord som da. *sadle* (fr. *bâter*), paa den anden side ord som *gælle* (fisk) (Mikkelsen af. st. ζ) og η)), d. v. s. verber, der betyder at anbringe paa, forsyne med eller modsat at fjærne en genstand. Den første art sammensætninger (fr. *embâter*, *empanacher*, *embouter*, *endenter*) er udenfor romansk ikke særlig hyppige i modsætning til den store mængde usammensatte verber af samme art, af hvilke dog mange kun optræder i perf. partic., f. ex. fr.

membré. Det modsatte er derimod tilfældet med den anden art. Her er forholdet det, at det maa betragtes som regel, at denominative verber, der betegner en fjærnelse af en genstand, er forsynede med en præposition, der antyder denne handling, saaledes særlig i græsk, latin og de romanske sprog, men ogsaa i betydelig grad i f. ex. de germanske, idet de tilsvarende usammensatte meget ofte falder ind under den førstnævnte art (ofte ogsaa under andre klasser, navnlig i sprog, der kan variere mellem forskellige afledningsendelser). Medens saaledes gr. *ἀποκαυλίζω* betyder «at afbryde stængelen» er det samme ikke tilfældet med det enkelte *καυλίζω*, der tvært imod betyder «at forsyne med en stang»; *ἀποστεφανόω* er «at berøve kransen», *στεφανόω* «sætte krans paa», «bekranse» og saaledes videre i en mængde tilfælde. Ved verbet at *stene* vil vist de fleste danske forstaa en handling, der gaar ud paa at forsyne noget med sten eller kaste sten paa (stene et menneske, stene et næt), og den modsatte betydning vilde man udtrykke ved *afstene*. Nu forekommer imidlertid det enkelte *stene* i jysk i betydningen af det sidstnævnte verbum (stene en mark ɔ: rense den for sten), og i adskillige tilfælde er saaledes det enkelte verbum tilstrækkeligt til at betegne en fjærnelse af den ting, stamordet angiver. Grunden hertil er klar nok. Naar «at stene en mark» betyder at tage sten bort af marken, er det, fordi det ikke kan betyde andet. Verbet siger, at der udføres en handling med sten, og det kan for folk, hvis marker er meget stenede, kun være den at fjærne dem. Af samme grund er i køkkensproget at *stene* Kirsebær (engl. *to stone*, ty. *steinen*) at tage stenene ud, ligesom at *bene* fisk er at gøre fiskene benfri (ty. *beinen*, engl. *bone*; det sidste har anvendt paa andre omraader betydningen «sætte (fiske)ben i»; lat. har *exossare*).

Paa nygræsk findes et verbum *κουκουλόνω*, der er afledet af *κουκούλι(ον)* bonnet, capuchon, og som i almindelighed betyder at sætte en hætte paa; men i jagtsproget har det betydningen «at tage hætten af en falk»: dette er næmlig hovedsagen, naar falken skal gaa til vejrs. Paa fransk siges *hannetonner un arbre* at ryste oldenborrerne af et træ; den modsatte handling er mer end overflødig. — Det siger sig selv, at de forskellige sprog ikke altid stemmer overens

i denne henseende, idet nogle foretrækker anvendelsen af en præposition, mens andre helt omskriver udtrykket. Man finder derfor kun sjældent saa smuk en overensstemmelse, som der findes mellem de verber, der er afledte af ordene for loppe og lus. Det hedder da. *loppe*, ty. *flöhen* (v. s. af *entflöhen*), engl. *to flea*, rum. *puricá* < lat. *pulicare* (dog fr. *épucer*, sp. *espulgar* < *expulicare*), ngr. *ψυλλίζω*, alb. *pl'eštoń*, magy. *bolházni*, litau. *blusinėti*; da. *luse*, *lyske* (sbst. *lusing*), ty. *lausen* (v. s. af *ablausen*), engl. *louse*, rum. *păduchiá* < lat. *pediculare*, fr. *pouiller* (v. s. af *épouiller*), lat. *cimicare* (*cimex*), gr. *φθειριζάω*, ngr. *φθειρίζω*, *ψειρίζω* (*ψεῖρα*), *κορίζω* (*κόριζα* punaise), alb. *mor̄it*, lit. *utinėti*. Det hører jo til undtagelserne, at man sætter disse smaadyr paa nogen eller noget, naar man da ikke er saa ondskabsfuld som Panurge hos Rabelais (II 16), og kun i polsk har jeg fundet et verbum som *pchlić* «mit flöhen bevölkern».

I det følgende meddeler jeg en liste over saadanne verber, som jeg lejlighedsvis har samlet, ordnede efter stamordet.

Hoved: mht. *houbeten*, nt. dial. *köpfen*, magy. *fejezni* (v. s. af *lefejezni*), engl. *poll* kappe, *head*, (*behead*; *be-* er her analogisk, findes ogsaa med privativ betydning ved et par andre verber med et verbum som *beskear* som udgangspunkt). — Derimod fr. *décapiter*, ty. *enthaupten*, gr. *ἀποκεφαλίζω* etc. [*la couppe testée* Rabelais II 30 er en omstilling af *la teste coupée*].

Haar: lat. *pilare* (v. s. af *expilare* plyndre) > fr. *peler*, den opr. betydn. bevaret i oldfransk, f. ex. *gernuns peler* Pél. de Charlem. 588, og i mod. fr. *peler un cochon*, ellers med udvidet betydning som saa mange af den slags ord; sp. *pelar*, it. *pelare* (v. s. af *spelare*), sbst. *pelamento*; rum. *păruesc*. Afledning: lat. *piluccare* > it. *piluccare* Trauben abbeeren, prov. *pelucar*, picard. *pluquer* (men fr. *éplucher*), da. *plukke*. Fr. *bourrer* i jægersproget = *enlever la bourre*. Rum. *flocăesc* rupfen (af *floc*); got. *kapillôn* rage haaret af; magy. *szörözni*; ty. *hären*, *haaren* i garversproget = enthaaren og dial. = rupfen; i norsk dial. *hæra*; serbisk *čupati* rupfen (af *čupa* haartot).

Skæg: fr. † *barber*, da. *barbere*, engl. *barber*, (derimod it. *sbarbare*).

Fjer: fr. *plumer* (v. s. af *déplumer*), prov. *plumar*, sp. *plumar* (og *desplumar*); serb. *perutati*, *perušati* (af *perut*), bulg. *peră* (af *pero*) vaske, udvidet betydning.

Hud: lat. *spoliare* (af *spolium*, hvis dette ikke er en postverbal afledning af verbet), gr. *ἐναρίζω* (af *ἔναρα* spolium) *σκυλεύω* spolio, *σκύλλω* flaar (af *σκῦλον*), ty. *schinden* (af **scind*), jysk at *skinde* kartofler, ty. *häuten* flaa (ogsaa forsyne med hud), *sich häuten* om slanger; finsk *ketän* flaa (og: forsyne med hud, af *kettu*).

Bark, skal, skæl: da. *barke*, engl. *bark* (ogsaa at beklæde med bark), da. *skrælle* (usikkert), ty. *schälen* (og *abschälen*), *schuppen* (v. s. af *abschuppen*), engl. *scale* (v. s. af *unscale*), fr. *écailler*, it. *scagliare* (disse og lignende verber med *é-* og *s-* kan dog for sprogfølelsen staa som sammensatte med præpositionen *ex-*); lat. *squamere*; it. *squamare*, rum. *scăma*; bulg. *luštă*, serb. *l'uštiti* schuppen (af *l'uska*) (russ. derimod *vyl'ušćit'*); russ. *šelušit'* (v. s. af *vyšelušit'* af *šeluchá*), gr. ngr. *λέπω, λεπίζω* af *λέπος, λέπι* (gr. ogsaa *ἐκλεπίζω, ἐκλέπω*), ngr. *φλωΐζω* skrælle (af *φλοιός* écorce); rum. *cojesc* (af *coajă*), magy. *hamozni* (af *ham*; afledt af samme ord i betydningen «seletøj» betyder det spænde for, og det modsatte hedder da *lehamozni*).

Bælg, Hase: da. *bælge*, *hase*, ty. *hülsen* (sml. ovenfor); engl. *husk*, *hull*, *shell*; fr. *rober* (v. s. af *dérober*, af *robe*), *écaler* (af *écale*), serb. *komiti* (af *kom*), gr. *λωπίζω* afhylle af *λώπη*.

Blad: da. *blæde* (kaal, v. s. af *afblæde*, *afblade*), lat. *frondare* (sbst. *frondatio, frondator*), *pampinare* (vineas). Derimod fr. *effeuiller* etc.

Blomst: gr. *λωτίζω* (v. s. af *ἀπολωτίζω*).

Græs: russ. *travit'* abgrasen, abweiden lassen.

Gren, kvist, stilk: da. *kviste*, ty. *ästen*, lat. *surculare*, ngr. *κλαδεύω* (af *κλάδος*), serb. *čerupati* (af *čerup*), magy. *botolni* (af *bot*).

Top: da. *toppe* (gulerødder), engl. *top* (a tree).

Hat: engl. *cap* 1) tage hatten af, 2) sætte hatten paa.

Kærne: gr. *κοκκίζω* (v. s. af *ἐκκοκκίζω*).

Indvolde: russ. *potrošit'* éventrer (af *pótroch*); bulg. *kormiă* (af *korem*). Derimod lat. *eviscerare*, gr. *ἐξεντερίζω* etc.

Blod: lat. *sanguinare* > fr. *saigner* aarelade; engl. *blood*, *bleed*.

Kød: ty. *aasen* (v. s. af *abaasen*) i garversproget: skrabe kød af huderne; engl. *flesh*.

Harpix: fr. *résiner*, ty. *harzen*.

Slim: ty. *schleimen* (ogsaa intr.), lat. *muccare* > fr. *moucher* (derimod *exmuccare* paa en pompejansk vægindskrift); gr. *μύσσω* hos grammatikerne = det alm. *ἀπομύσσω*; da. *snyde* hører vel ogsaa herhen.

Is: da. *ise* (en dam) engl. *ice* i sømandssproget ds., ellers: dække med is.

Skum: da. *skumme*, fr. *écumer*.

Fløde: da. dial. *fløde* (mælken), ty. *rahmen*, engl. *fleet*.

Honning: gr. *βλίττω* (af *μέλι*, v. s. af *ἀποβλίττω*); lat. *mellare* (hører kun herhen, hvis det er transitivt).

Fisk: fr. *pêcher un étang* fiske en dam tom; derimod f. ex. litau. *ẑẑera isszvejů'ti*.

Folk: lat. *populari* (v. s. af *depopulari*), egl. affolke; synes at være den rimeligste etymologi til dette ord som foreslaaet af Peter i Rhein. Mus. III 369 note.

Prop: it. *turare* proppe angives i Michaelis' ty.-it. ordbog at kunne betyde «entkorken» v. s. af *sturare*, af *tura*. At dette ord egenlig er postverbalt, hindrer ikke, at det nu kan føles som stamord; sml. *spoliare*.

Støv: engl. *dust* afstøve.

Rod: ofr. *ragier* (*raier*) *radicare*; bulg. *koreniă*.

Knebel: da. *kneble* (hør).

Denne liste vil uden tvivl kunne kompletteres betydeligt. Der kan tilføjes udtryk som da. dial. *knolde jorden*; *muge*, ty. *misten* (v. s. af *ausmisten*), lat. *stercorare* (v. s. af *exstercorare*); fr. *chaumer la terre* rense jorden for stubber; endvidere forekommer der et latinsk *linguatus* berøvet tungen, og det hedder *retare flumen* rense en flod for *retæ*; *rediminculat ἀναλύει δέσματα* anføres af v. Paucker 283, fra hvem forøvrigt enkelte af de tidligere nævnte latinske exempler er hentede. Ordbøgerne er med hensyn til saadanne ord endnu mindre fuldstændige end ellers; særlig gives der ofte ingen oplysning om, hvorvidt et verbum af denne art er transitivt eller ikke; er det omtalte lat. *mellare* ikke transitivt, hører

det sammen med verber som *olivare*, *racemari*, *aquari*, *piscari* etc. — Jeg haaber dog at have faaet det vigtigste med, og de anførte ord er tilstrækkelige til at vise forholdet mellem de sammensatte og usammensatte verber. Fra først af har sikkert denominative verber ikke i noget tilfælde behøvet nogen præposition; først trangen til at tydeliggøre har efterhaanden føjet dem til (sml. *δέρω* — *ἐκδέρω*). Herved indtræder det, at deres denominative betydning svækkes og de i betydning nærmer sig til almindelige verber (*skære* — *afskære* etc.; sml. Delbrück, Altind. Synt. s. 433).

Ved nogle verber er saa præpositionen bleven det regelmæssige, mens der ved andre kun er tilløb dertil; i fagudtryk derimod holder de enkelte verber sig. I de tilfælde, i hvilke et saadant ogsaa har betydningen «forsyne med», har vi altsaa med en slags voces mediae at gøre.

Præpositionen «af» maa naturligvis ikke opfattes anderledes end som en forstærkelse af det fjærnelsesbegreb, der i sig selv ligger i verbet. Forholdet er altsaa ikke som ved *tego* — *detego* og lignende dannelser, hvor præpositionen antyder, at verbet faar den modsatte betydning. Imidlertid forekommer der ogsaa denominative verber af denne art, f. ex. fr. *désemplumer* = *déplumer*, *désagrafer* = *dégrafer* etc.; da. *afbefolke* (med sbst. *afbefolkning*) forekommer ofte i dagbladene; man kunde her tale om præfixkatakreser.

Sammen med denominative verber, der betegner en fjærnelse, hører intransitiver som da. *dune*, *fjere* (hvortil under verberne, der betegner at forsyne, hører ord som *blomstre* sætte blomst; lat. *siliquari* sætte bælg; da. *løves*). Ogsaa disse kan forbindes med en præposition paa samme maade som de ovenforstaaende, f. ex. gr. *ἀποκομάω* mister haaret.

Dette er de væsenligste tilfælde, i hvilke denominative verber sammensættes med præpositioner, saaledes, at disse beholder deres egenlige betydning og staar i et bestemt forhold til stamordet. De mange andre tilfælde som f. ex. *afkæmme* hører altsaa ikke herhen, lige saa lidt som de sammensatte verber, i hvilke præpositionen kun spiller en almindelig forstærkende rolle, f. ex. lat. *effeminare*, *collutulentare*, eller tjener til at betegne en handlings ophør.

Mindre meddelelser.

Gelliana.

Scripsit J. L. **Heiberg**.

I 2, 2 *cum essemus apud eum in villa*, *cui nomen est Cephisia*, *et aestu anni et sidere autumni flagrantissimo propulsabamus incommoda caloris.* scribendum: *Cephisiae*, *aestu*; neque enim duo tempora anni significantur, sed unum idemque (cum autumnus calidissimus esset).

XVIII 2, 10 in uerbis *quaesitum ibi est* aliquid desiderari sensit Hertzius; sed quod proponit: quaesitum *tum* ibi est, minus aptum est, quia quae sequitur quaestio ad tertiam pertinet nec proprio loco numeratur. scribendum: quaesitum *inibi* est (cfr. XVII 12, 3), h. e. in eadem quaestione.

XVIII 4, 11 in hac sententia *ut commentariis harum noctium inferrem, notavi et intulisse iam me aliquo in loco commentationibus istis existimo* verba *commentationibus istis* molestissima sunt post illa *commentariis harum noctium*, nec Gellius de suo opere *istis* dicere potuit. delenda igitur *commentationibus istis* ut glossema lectoris alicuius.

XVIII 5, 7 *cum . . . apud suum quisque grammaticum legisse se dicerent* debuit *quemque* scribi; sed eodem modo nominatiuus legitur apud Liuium XXVI 29, 3, ubi frustra *quosque* corrigunt.

XIX 8, 6 sine dubio *concesserim* scribendum, non *concessero*, in quo et tempus offendit et modus. sed grauius uitium in sequentibus latet: *peto*, *ut, si Gai Caesaris liber prae manibus est*, *promi iubeas*, *ut quam confidenter hoc indicat*, *aestimari a te possit.* nam uerba *quam confidenter* minime significant: qua arrogantia, id quod loco obiter lecto credideris; significant idem, quod infra (9—10) est *satis constanter*. quod si ita est, *a te* falsa sunt; hoc enim non a Frontone sed ab eo qui loquitur aestimandum est. scribendum *ante*: ut ante, quam auctoritati Caesaris cedo, cognoscam, utrum uerba eius omnem excludant prouocationem necne.

XIX 8, 13 neque *cum* sensum habet neque coniunctiuus *capiat* in interrogatione directa ferri potest. et *cum* recte ab Orel-

lio in *cur* mutatum. sed praeterea in oppositione binorum membrorum *caelum semper* — *mare et terra non semper*, *indutias et caerimonias nonnumquam* — *ferias numquam*, *mel capiunt* — *lacte non capiat* offendunt uerba *et pulvis ventus et fumus non semper* sine diuisione dicta, ne *et* alterum commemorem praue collocatum. scribendum: nam *cur* caelum . . . et puluis ⟨*semper*⟩, ventus et fumus non semper, cur . . . appellaue*rint* (ita plerique codd.) . . . cur . . . capi*ant* . . . non capiat, quaeri inquam ista omnia cet. puluis etiam a Charisio p. 32, 3 aliisque inter singularia tantum numeratur.

Scribebam Hauniae sarcinis collectis Idib. Oct.

Bemærkninger til Herodot.

Af G. Selchau.

VIII 144: *ἀτὰρ αἰσχρῶς γε οἴκατε ἐξεπιστάμενοι τὸ Ἀθηναίων φρόνημα ἀρρωδῆσαι, ὅτι . . .*] Alle Fortolkere ere enige om at forbinde *αἰσχρῶς* med *ἀρρωδῆσαι* og opfatte Participiet som en Motivering af den i *αἰσχρῶς* liggende Bebrejdelse, saa at der maa oversættes: Men eders Frygt synes at komme eder til Skamme, da I kende Athenæernes Sind, at nemlig . . . Men dette kan umuligt være rigtigt. Thi for ikke at tale om det urimelige i at indlede en haard Bebrejdelse med det vage Ord «synes» — en Vanskelighed, som den nyeste Kommentator Dr. Hude har følt og søger at forklare ved at bemærke, at dette Ord mildner lidt paa den haarde Bebrejdelse — viser hele Kapitlets Sammenhæng, at Stedet maa opfattes anderledes. Athenæernes Svar gaar netop ud paa at bibringe Lakedæmonierne den Opfattelse af deres Sindelag, at de ikke under nogetsomhelst Vilkaar vil gaa ind paa en Overenskomst med Perserne. Der kan da ikke begyndes med at forudsætte, at de ved god Besked herom. Og i Midten af Kapitlet hedder det da ogsaa: «og det skal I vide, hvis I ikke vidste det i Forvejen, at osv.», hvor der altsaa bestemt forudsættes den Mulighed, at Lakedæmonierne ikke vidste Besked (og her benyttes akkurat det samme Ord *ἐπιστάμενοι*; thi Sammensætningen *ἐξεπίσταμαι* bruges ganske i Flæng med det enkelte Verbum). — Den rigtige Mening kommer frem ved at

forbinde *αἰσχρῶς* med *ἐξεπιστάμενοι*; ligesom man kan sige *καλῶς ἐξεπίσταμαι*, kan man modsat sige *αἰσχρῶς* om at vide daarlig Besked. Oversættelsen bliver da: «Men naar I have næret Frygt, synes I kun daarligt at kende Athenæernes Sind, at nemlig . . .» Nu bliver der god Sammenhæng i hele Kapitlet, og Ordet «synes», som før dannede en uovervindelig Vanskelighed, er nu ganske paa sin Plads til at mildne den Ubehagelighed, der altid ligger i at faa at høre, at man ikke ved rigtig Besked. Og den bedste Støtte for denne Opfattelse er Herodot selv, som med tydeligt Henblik til dette Sted og delvis Gentagelse af de samme Ord lidt længer fremme i sin Fortælling lader Athenæerne under en Forhandling i Sparta sige til Lakedæmonierne (IX 7): «Før kom I i den største Frygt for, at vi skulde slutte Overenskomst med Perserne, men efter at I have lært vort Sindelag bestemt at kende, at vi nemlig aldrig ville forraade Hellas osv.» Vi have her ganske den samme Tanke: Lakedæmoniernes Frygt var begrundet i et ufuldstændigt Kendskab til Athenæernes Sind.

VIII 11; IX 103: *ἑτεραλκής*. Den Usikkerhed om dette Ord, som allerede viser sig i de gamle Lexika (Suidas osv.), burde ikke have forplantet sig til de nyere, af hvilke baade Pape og Passow forklare Stedet i 9de Bog om en Kamp, hvor Styrken afgjort er paa den ene Side, medens *ἑτεραλκέως ἀγωνίζεσθαι* i 8de Bog skal betyde: at kæmpe med uafgjort Held. Det er klart, at Herodot ikke kan have brugt samme Ord i stik modsatte Betydninger. Fra Homer staar det nu fast, at Betydningen er den første; saaledes Od. 22, 236: *ἦ ῥα, καὶ οὔπω πάγχυ δίδου ἑτεραλκέα νίκην*, en afgjort Sejr. Og denne Betydning passer netop paa begge Stederne hos Herodot. Stedet i 9de Bog behøver jeg ikke at gaa ind paa, da man her synes enig om denne Betydning. Men ogsaa i 8de Bog kræver Meningen det samme. Det er den første af Søkampene ved Artemision, der her er Tale om. Naar det da hedder, at i denne Kamp erobrede Hellenerne 30 af Barbarernes Skibe, medens der ikke berettes et Ord om, at de ogsaa skulde have mistet nogle Skibe selv, er det jo dog klart, at om en saadan Kamp kunde der med fuld Ret siges, at Overmagten eller Overlegenheden afgjort var paa den ene Side. Og at Herodot selv virkelig har ment det saaledes, bekræftes afgørende ved, at han i Omtalen af den anden artemisiske Søkamp siger: I denne Kamp bleve begge Parter jevnbyrdige, *παραπλήσιοι ἀλλήλοισιν ἐγένοντο* (cap. 16). I Forfatterens Tanke er Udfaldet af denne sidste Kamp forskelligt

tra Udfaldet af den første, da han ellers vilde have tilføjet et «atter» eller lign. Endelig kan det bemærkes, at den Betydning, man har villet lægge ind i *ἑτεραλκέως ἀγωνίζεσθαι* (i 8de Bog), at kæmpe med uafgjort Held, hos Herodot udtrykkes ved *παραπλησίως ἀγωνίζεσθαι* (I 77).

Sætningsassimilation.

Af Karl Hude.

I tilslutning til de exempler på sætningsassimilation, som jeg i forrige bind (s. 155 flg.) har fremdraget, vil jeg anføre et par andre, som jeg senere er blevet opmærksom på og som frembyder den fordel, at fænomenet i dem fremtræder i en klarere form, såat der ingen uvished kan opstå med hensyn til stedernes fortolkning.

Det ene, som jeg skylder en velvillig meddelelse fra cand. mag. Schønau, er Platons Menon p. 71 d, hvor Sokrates siger: *τί φῂς ἀρετὴν εἶναι; εἰπὸν καὶ μὴ φθονήσῃς, ἵνα εὐτυχέστατον ψεῦσμα ἐψευσμένος ὦ, ἂν φανῇς σὺ μὲν εἰδὼς καὶ Γοργίας, ἐγὼ δὲ εἰρηκὼς μηδενὶ πώποτε εἰδότι ἐντετυχηκέναι.* Det kunde synes meget nærliggende at underforstå *φανῶ* i det andet led; men ovenfor (71 c) har Sokrates sagt: *οὐδ' ἄλλῳ πω ἐνέτυχον εἰδότι*, såat indholdet af *ἐγὼ δὲ εἰρηκὼς κτέ.* ikke er noget, der først nu skal vise sig, men noget ganske faktisk (*medens jeg har sagt* osv.).

Det andet sted er Thukydid V 95, hvor de atheniske gesandter på Meliernes spørsmål, om de ikke kan gå ind på, at Melierne iagttager en venskabelig neutralitet, svarer følgende: *Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἡμᾶς βλάπτει ἡ ἔχθρα ὑμῶν ὅσον ἡ φιλία μὲν ἀσθενείας, τὸ δὲ μῖσος δυνάμεως παράδειγμα τοῖς ἀρχομένοις δηλούμενον.* «Nej, thi Eders fjendskab gør os ikke såmeget skade som Eders venskab, der for vore undersåtter fremtræder som et bevis på (vor) svaghed, *medens* Eders had fremtræder som et bevis på (vor) magt». Det ejendommeligste ved dette sted er, at meningen absolut forbyder at opfatte leddet *τὸ δὲ μῖσος κτέ.* som logisk sideordnet med *ἡ φιλία μὲν κτέ.*; ti medens *βλάπτει* ligesåvel gælder ved *ἡ φιλία* som ved *ἡ ἔχθρα*, vilde tanken ved *τὸ μῖσος* istedenfor *βλάπτει* kræve *ὠφελεῖ*. Karakteristisk er stil-

lingen af *μὲν* efter *ἡ φιλία*, der derved foreløbig kun opstilles som modsætning til *ἡ ἔχθρα*.

Noget mere betænkelig er jeg ved at anvende det samme princip til forklaring af Thukydid VI 83, 4, hvor Athenernes repræsentanter i Kamarina udvikler de bestemmende motiver for deres magtpolitik hjemme og intervention på Sicilien: *τήν τε γὰρ ἐκεῖ ἀρχὴν εἰρήκαμεν διὰ δέος ἔχειν καὶ τὰ ἐνθάδε διὰ τὸ αὐτὸ ἥκειν μετὰ τῶν φίλων ἀσφαλῶς καταστησόμενοι, κτἑ.;* Stahl retter her *ἥκειν* til *ἥκομεν*, Marchant indsætter *φαμὲν* efter *ἐνθάδε*. Antager man en sætningsassimilation, bliver udtrykket lig med *τήν τε γὰρ ἐκεῖ ἀρχήν, ὡς εἰρήκαμεν, διὰ δέος ἔχομεν καὶ τὰ ἐνθάδε διὰ τὸ αὐτὸ ἥκομεν κτἑ.;* men ordene *εἰρήκαμεν . . . ἥκειν* lader sig vist uden vanskelighed henføre til det i § 2 sagte: *καὶ νῦν τῆς ἡμετέρας ἀσφαλείας ἕνεκα καὶ ἐνθάδε παρόντες*, såat man ikke engang behøver at ty til denne udvej, endsige foretage en ændring.

Fra Latin kan jeg anføre som beslægtede tilfælde Cic. divin. in Caec. § 72: habet (obsidem a nobis populus Romanus) existimationem multo sudore labore vigiliisque collectam, ut, si in hac causa nostrum officium ac diligentiam probaverimus, haec quae dixi retinere per populum Romanum incolumia ac salva possimus, si tantulum offensum titubatumque sit, ut ea, quae singillatim ac diu collecta sunt, uno tempore universa perdamus; Cic. pro Milone § 100: vos obsecro, iudices, ut vestra beneficia, quae in me contulistis, aut in huius salute augeatis aut in eiusdem exitio occasura esse videatis[1]. Herhen hører ogsaa, som overlærer Rafn har gjort mig opmærksom på, pro Milone § 10: cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit quam iusta repetenda, hvor repetenda ved assimilation med luenda står istedenfor repeti possit.

[1] Dette sted er rigtigt forklaret af Nägelsbach (Lat. Stilistik[8] § 161, 1), der også anfører *X* 108—110:

ἐμοὶ δὲ τότ' ἂν πολὺ κέρδιον εἴη
ἄντην ἢ Ἀχιλῆα κατακτείναντι νέεσθαι
ἠέ κεν αὐτῷ ὀλέσθαι ἐυκλειῶς πρὸ πόληος.

Han gengiver det første led: «wenn ich nicht im Todeskampfe mit Achilleus als Sieger heimkehren kann». Jeg er dog bange for, at denne oversættelse fratager Homer noget af hans skønhed; Hektor er netop så fortrinlig skildret i sin vaklen mellem angst og håb, og det er højst betegnende, at leddet *ἢ Ἀχιλῆα κατακτείναντι νέεσθαι* er sat først og ligestillet med det andet.

Anmeldelser.

Neue, Formenlehre der lateinischen Sprache. Dritter Band: Das Verbum. Dritte, sehr vermehrte Auflage, von *C. Wagener*. Berlin, Calvary, 1894—97. II + 664 S.

Enhver Philolog, der har haft blot nogenlunde indgaaende at gjøre med Spørgsmaal om latinsk Sprogform, veed hvad «Neue» er: det store Repertorium for det latinske Sprogs Formbestand. Af det berømte Værk foreligger nu Afsnittet om Verbet i 3. Udgave. Den kalder sig med Rette «stærkt forøget»; i Sammenligning med 1ste Udgave er dette Afsnits Omfang steget til langt over det Dobbelte. Forøgelsen falder næsten alene paa den statistiske Deel. Saaledes indtager Exemplerne paa Endelserne *-ris* og *-re* i Passiv af Verberne i 1. Udg. 3 Sider, i 3. henimod 8. 1ste Udg. havde Exempler af Plautus, Cicero, Horats, Virgil, Properts, Livius og Tacitus. Hertil er i 3die kommet Terents, Cato, Lucilius, Varro, Lucrets, Catul, Ovid, Plinius d. Y. og Gellius, foruden en stærk Forøgelse af Stederne hos Plautus. Stederne er desuden reviderede efter nye Udgaver, og talrige Bemærkninger om Haandskrifters og Udgiveres Læsemaader er tilføiede.

Der kan ikke være Tvivl om, at den nye Udgave i endnu høiere Grad end de ældre vil hævde sin Plads som uundværlig Haandbog ved det philologiske Arbeide; men det er forøvrigt ikke Hensigten i denne Anmeldelse at give en indgaaende Værdsættelse af, hvad Udgiveren har ydet. Det kan egentlig kun den gjøre med fuld Beføielse, der selv har gjort det samme; og det vil kun være faa, om overhovedet Nogen. Næst efter at henlede Opmærksomheden paa det foreliggende Værk skal jeg blot gjøre et Par spredte Bemærkninger, der mere angaaer Bogens Indretning og praktiske Brugbarhed end dens videnskabelige Værd.

Man kunde fristes til at spørge om den stærke Forøgelse af Exempelstoffet gjennemgaaende gjør Nytte i Forhold til sit Omfang. Former paa *-ris* og *-re* hos Plautus og Terents opregnes paa to Sider: var det ikke for Plautus's Vedkommende bedre at give en udtømmende Statistik for nogle enkelte Stykker, hvad der kunde være gjort i faa Linier? For Terents's Vedkommende er Forholdet det, at kun een eneste Form paa *-ris* er eenstemmig overleveret; hvortil saa 55 Citater af Former paa *-re*?

Paa et andet Punkt er der ingen Tvivl om, at Bogen indeholder Ting, der hellere burde være borte. Neue havde taget Hensyn til den sammenlignende Sprogvidenskabs Resultater, som de forelaa paa hans Tid. Af disse Bemærkninger, der nu naturligviis

er forældede, har Udgiveren ladet nogle staae uforandrede; andre har han ved Ændringer søgt at bringe lidt bedre i Overensstemmelse med Nutidens Standpunkt. Da han tillige har bibeholdt Neues hele Anordning af Stoffet, er Resultatet blevet det besynderligste Sammensurium af gammel og ny Grammatik og gammel og ny Sprogvidenskab. Afsnittet om Perfektumsdannelsen har Udgiveren væsentlig ladet staae som hos Neue; det har følgende Orden: 1. Redupliceret Perfectum. 2. Perf. paa *-vi* og *-ui*. 3. Perf. paa *-si*. 4. Perf. paa *ui* af Verber paa *-uo*. 5. Perf. paa *-sui*. 6. Perf. paa *-i*. I en Bog, hvor der overhovedet anlægges sprogvidenskabelige Synspunkter, kan man vanskelig tænke sig en mere bagvendt Ordning. — Som Exempel paa, hvad Ændringer kan føre til, kan anføres Reglen for Infinitivdannelsen. Herom siger Neue (1. Udg.) S. 308 f., at den romerske Præs. Infinitiv efter en Vokal, hvad enten den hører til Stammen eller er Bindevokal, altid har Endelsen *-re*. «Die wenigen Verba, deren Stamm auf einen Consonanten ausgeht, und die doch keinen Bindevocal annehmen, erhalten nicht im Infin. ein *r*, sondern verdoppeln den letzten Buchstaben des Stammes: *es esse*» o. s. v. Af *esse* = *edere* sluttes saa rigtigt, at Endelsen opr. var *-se*. — Hos Neue-Wagener S. 224 hedder det først kort, at Inf. paa Latin ender paa *-re*. Dernæst: «Die wenigen, sogenannten unthematischen Verba, nehmen auch im Infinitiv ein re an und verdoppeln den letzten Buchstaben des Stammes: es *esse*» o. s. v., som Neue[1]. Kritik er her overflødig. Det er klart, at det Rigtige havde været, ikke mindst af Pietet imod Neue, at stryge al denne sprogvidenskabelige Passiar: at gaae for Alvor ind paa den nyere Sprogvidenskabs Synsmaader, hvad der var det eneste mulige Alternativ, vilde have ført meget for vidt, og det er dog ikke dem man søger i denne Bog. Derimod havde man kunnet lade dem faae nogen Indflydelse paa Anordningen af Stoffet; Bogen citeres dog vel mest efter Sidetal, saa Ændringen af Paragraphernes Rækkefølge vilde ingen Fortræd gjøre.

Til en Haandbog som Neue er den vigtigste Fordring Paalidelighed, og den synes at være skeet Fyldest; men den næstvigtigste er Praktiskhed og Overskuelighed, og i den Retning lader Bogen næsten Alt tilbage at ønske. Opregninger af Exempler, Regler, Discussion af Regler, Litteraturhenvisninger — alt staaer imellem hinanden i det samme eensformige Antikvatryk; høiest er hist og her et Stikord, sjeldent en Regel fremhævet med spærret Tryk. Uagtet en Paragraph ofte rummer mange Sider, er der hverken ved Overskrifter over Siden eller Indholdsangivelser i Margin sørget for Overskuelighed. Litteraturhenvisningerne er

[1] Da jeg ikke har 2. Udg. ved Haanden, kan jeg ikke afgjøre om Reglen i denne Form allerede findes i denne; men det er da ogsaa ligemeget.

ikke altid samlede foran eller efter vedkommende Afsnit, men ofte strøede omkring hvor det kan falde sig. Usikre Exempler (med Bemærkning om Usikkerheden) staaer mellem de sikre; o. s. v.

Man kan vanskelig tænke sig at den ellers forstandige og kyndige Udgiver ikke skulde have haft Øje for sligt. Maaskee har ydre Grunde været bestemmende for ham; men det kan ogsaa tænkes, at «Pietet» mod Neue har spillet en Rolle. I saa Fald bør det dog siges, at den eneste berettigede Pietet overfor et Værk, der ikke er et Udtryk for Aand, men alene for Flid og Samvittighedsfuldhed, er at gjøre det saa godt og brugbart som muligt; dets Form har intet Krav paa Skaansel.

A. B. Drachmann.

F. Gloeckner, Homerische Partikeln mit neuen Bedeutungen. Beiträge zur Lexikographie und zur Interpretation der homerischen Gedichte. Erstes Heft: *κε*. Leipzig 1897, Teubner. IV+58 pp.

Is qui scripsit hunc libellum, cujus mentionem temporibus dilatam nunc demum facio, contendit particulam *κὲν* ex eadem radice, qua *κεῖ* (*ἐκεῖ*) *κεῖνος* (*ἐκεῖνος*), ortam esse et respondere germanicæ particulæ accentu carenti «dă» («dănn») eaque particula interpretandam esse. At neque etymologica quæstio suis numeris absoluta est, cum gravissimas ipsas doctorum virorum sententias Gloeckner silentio præterierit, dico Langii, Zeitschr. f. d. Oesterr. Gymn. IX 51, et Delbrückii, Synt. Forsch. I 88 (cf. Kühner-Gerth, Satzl. I 208), neque locorum allatorum interpretatione quicquam videtur profecisse. *Θ* 454 *τὸ δέ κεν τετελεσμένον ἦεν* hoc modo interpretatur (p. 36): «das aber, sieh', wäre vollendet» (oder: «das aber wäre da vollendet»). Sed unde illum modum coniunctivum «wäre» habemus? Particula illa germanica «dă», ni fallor, et addi potest et omitti non mutata significatione sententiæ, sed particula græca *κὲν* hic certe non potest omitti. Nam *τὸ δὲ τετελεσμένον ἦεν* «id perfectum erat» aliud prorsus est ac *τὸ δέ κεν τετελεσμένον ἦεν* «id perfectum esset». Ceterum apparet hæc verba iis, quæ sequuntur, verbis explicari: *οὐκ ἂν ἐφ' ὑμετέρων ὀχέων . . . ἂψ ἐς Ὄλυμπον ἵκεσθον* «non in vestris curribus retro in Olympum venissetis», ubi particula *ἂν* eadem vice qua *κὲν* in ea, quæ præcedit, sententia fungitur. Quam ob causam haud scio an demonstrandum fuerit etiam particulam *ἂν* eandem habere significationem. Recte quidem de vi particulæ *κὲν* in ejusmodi sententiis positæ disserit ad *Γ* 56 (p. 34). Sed qua ratione ea verba cum nova illa huius particulæ significatione consentiant, non fa-

cile intellegitur. Cum huc accedat, ut ne ex enumeratione quidem locorum homericorum quicquam ad has quæstiones illustrandas percipi posse videatur, indicandum est eum, qui hunc libellum scripsit, et operam et oleum perdidisse.

Upsaliæ.

V. Knös.

P. Persson: om ett nyligen upptäckt fragment af en romersk kommunallag. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. V. 12.) Upsala 1897, Akademiska bokhandeln. 41 s.

Ved Rensningen af en antik Brønd i Tarents Forstad fandtes i Aaret 1894 Brudstykker af en Broncetavle indeholdende et Stykke af en Kommunallov for Tarent. Tavlen er mærket VIIII; kun den ene af Tavlens to Kolumner er bevaret, sønderbrudt i 6 Stykker, men forøvrigt saa fuldstændig, at den kan læses i sin fulde Udstrækning. En stentrykt Tavle gengiver Indskriften, ikke i Faksimile, men omskreven i Minuskler. Indskriften har sin Interesse derved, at det er den ældste af de os i Brudstykker bevarede kommunale Love; den skriver sig utvivlsomt fra den Tid, da Tarentinerne efter lex Julia Aar 90 fik romersk Borgerret. Den har mange Berøringspunkter med de langt senere Love: lex coloniae Genetivae Juliae, lex Salpensana og lex Malacitana, «ett talande vittnesbörd om likheten i organisation mellan municipier och kolonier, kommuner med romersk och latinsk rätt».

En ret ejendommelig Bestemmelse i Loven skal jeg meddele: «quei decurio municipi Tarentinei est erit queive in municipio Tarentino in senatu sententiam deixerit is in oppido Tarentei aut intra ejus municipi fineis aedificium quod non minus MD tegularum tectum sit habeto sine dolo malo.» Kun Grundejere kunde blive Medlemmer af Tarents Raad; deres Bolig skulde have en passende Størrelse, og denne beregnes efter Tagstenenes Antal. Det er vist enestaaende. I lex col. Genet. bestemmes, at Raadsherren i Kolonien skal have et «domicilium unde pignus ejus quod satis sit capi possit».

Afhandlingen meddeler en fyldig Kommentar til Indskriften; kun paa ganske enkelte Punkter kan der være Tvivl om Forstaaelsen af Lovens Ordlyd.

19. Okt. 1898.

Joh. Forchhammer.

Vilh. Lundström: C. Flaminius och Hannibal, historisk-filologisk studie. (Studier till andra puniska krigets historia I.) Upsala 1898, Lundequist. 79 s.

Afhandlingen indeholder mere end Titelen viser; kun de to sidste Afsnit — III. *Kriget i Etrurien före Trasumennus-slaget* og IV. *Platsen för Trasumennus-slaget. Flaminius' nederlag och död* — omhandler Mellemværendet mellem de to Feltherrer. Det første Afsnit: *De sociala frågorna i Rom och Caius Flaminius' galliska politik* har intet med Hannibal at gøre, og det andet: *Vinteren 218—217 i Rom och på krigs-skådeplatsen* handler væsentlig om Begivenhederne i Gallia cisalpina efter Slaget ved Trebia og den Strid, der mellem de nyere tyske Historieforskere er ført herom, særlig om, hvorvidt Hannibal i Hjærtet af Vinteren gjorde et mislykket Forsøg paa at gaa over Apenninerne for at skaffe sin Hær bedre Vinterkvarterer og lette Byrden for Gallerne.

C. Flaminius er en interessant Personlighed, som neppe er kommen til sin Ret hverken hos de gamle eller de nyere Historie-skrivere. For saa vidt kunde han i høj Grad fortjene en Monografi. I Virkeligheden er *Lundströms* Afhandling et Indlæg til Forsvar for ham baade som Politiker og som Feltherre. Jeg tror, L. har været heldigere med det første end med det sidste. C. Flaminius var i sin haardnakkede Kamp mod Senatet en Forløber for Graccherne. I sit Tribunat satte han en Agerlov igennem, hvorefter de senoniske Galleres Land uddeltes til fattige romerske Borgere, og senere førte han Kampen for det claudiske Lovforslag mod Senatets Handelspolitik. Som Censor anlagde han den flaminiske Vej, der for Roms Herredømme i Norditalien var af samme Betydning som den appiske for Syditalien. I sit første Konsulat kæmpede Flaminius heldigt mod Gallerne, og naar Polyb (II 33) berøver ham al Ære for Sejren, ser vi her rimeligvis et Udslag af det Had, hvormed Senatspartiet forfulgte Flaminius. Imidlertid taler unægtelig Trasumennerslaget ikke for hans Feltherredygtighed. Intet kan undskylde den Letsindighed, hvormed han, da han fulgte efter Hannibal, vovede sig ind i en Sæk, hvoraf der ingen Udvej var; og det var ikke i et fremmed Land, hvor Befolkningen var fjendtligsindet og kunde have Interesse af at vildlede ham. Kun den groveste Forsømmelse kan forklare Nederlaget ved Trasumennersøen, og derfor maa Anføreren bære Skylden. Det er ogsaa væsentlig Letsindighed, som Polyb lægger ham til Last i Gallerkrigen, og naar Livius (XXII 3) lader Flaminius alene tale for at gaa ud af Lejren for at møde Hannibal, kan det være rhetorisk Overdrivelse; men man har ikke Lov til at vende Forholdet om og sige: «har någon dylik diskussion i krigsrådet förekommit, kan man snarare antaga, att Flaminius, som redan så länge intagit en afvaktande hållning,

fortfarande ville bibehålla denna taktik, till dess absolut tvingande skäl för en ändring förelågo, men att däremot bland officerarne mer än ett brushufvud funnits, som yrkat på ofördröjlig strid.»

Angaaende Stedet for det afgørende Slag er man nu temmelig enig om at søge det paa den Vej, der over Passignano fører langs Trasumennersøens nordøstlige Side; der kan kun være Spørgsmaal, om man skal søge det v. eller ø. for Passignano. L., der har undersøgt Egnen baade 1896 og 1897, holder ubetinget paa Egnen om Tuoro v. for Passignano (se Kortet i Hovgaards Oversættelse af Polyb S. 357). Han antager og vistnok med god Grund, at Søen dengang gik højere op, næsten til Landevejen. Jeg, som for over 40 Aar siden har gaaet fra Cortona forbi Tuoro til Passignano, hvor jeg overnattede for at gaa videre langs Søens østlige Bred, har altid været tilbøjelig til at søge Slagmarken ø. for Passignano og føler mig heller ikke nu ganske overbevist af L.'s Grunde. Mærkeligt nok er der, saavidt jeg ved, aldrig ved Søens Bred fundet Oldsager, der kunde vejlede til en nöjagtig Angivelse af Slagpladsen.

18. Okt. 1898.

Joh. Forchhammer.

C. Julii Caesaris commentarii cum A. Hirtii aliorumque supplementis ex recensione *B. Kübleri*[1]. Vol. III pars II: commentarius de bello Hispaniensi; C. Julii Caesaris et A. Hirtii fragmenta. Lipsiae 1897, Teubner. Ed. major: XXII + 162 pp.

Neque diligentissima codicum collatione neque doctissimorum virorum conjecturis commentarius de bello Hispaniensi ita emendari potest, ut cum delectatione legatur. Theodorus Mommsen, vir ingeniosissimus, qui magnam copiam adnotationum et emendationum in lucem protulit, ingenue confitetur, plerasque desperationem fecisse, neque se dubitare, quin, si octo diebus post hunc commentarium legat, de plurimis locis aliter judicaturus sit. Corruptissimus libelli status non potest eloquentius depingi.

Inter fragmenta Caesaris tabula fastorum Julianorum et leges Juliae receptae sunt. Accedit index nominum ad totum opus a Gulielmo Nachstaedt confectus.

Mense Augusto a. MDCCCXCVIII.

Joh. Forchhammer.

[1] Cnf. huius ephem. vol. III p. 57; vol. VI p. 92.

Israel Gollancz: Hamlet in Iceland, being the Icelandic romantic Ambales Saga, edited and translated etc. London 1898, Nutt. XCVIII + 284 s.

Denne — første — udgave af den islandske saga om Ambales—Amlóði, som hovedpersonen kaldes, er nr. 3 af «Northern Library»; de to først udgivne publikationer var en oversættelse af den store saga om kong Olaf Tryggvason ved S. Sephton og Færeyingasaga ved F. York Powell.

Hr. Gollancz har påtaget sig, som titlen tilkendegiver, at forfølge de spor, sagnet om Hamlet har efterladt sig på Island. Hvad han i så henseende her offenliggör består hovedsagelig af den isl. meget unge saga om Ambales. Denne saga er ikke ældre end fra c. 1700 og tilhører således de alleryngste sagaprodukter; disse er for det meste ganske opdigtede, handler om de unaturligste begivenheder og uhyrligste kæmpebedrifter; de svælger i beskrivelser af de grufuldeste kampe, hvor heltene hugger en halv snes fjender ihjæl med et eneste hug og så fremdeles; riser og dværge og heksekunster spiller en stor rolle deri; kampe med jætter og jættekvinder af den gyseligste art forekommer hyppig. Krigstog til lands og til vands foretages på prægtige skibe, hvor alt er guldprydet og storslået. Man sætter sig ud over alle grænser, hvad steds- og tidsforhold angår; man knytter enkelte virkelige historiske helte til sagaens opdigtede; de löjerligste navne anvendes; sagaen spiller ofte i de sydlige lande, i Spanien, Grækenland, undertiden i Indien osv. Det er mærkeligt, at et sådant sammensurium overhovedet har kunnet more folk. Tiltrods for alt dette kan disse sagaer i enkelte tilfælde have en vis interesse, idet gamle sagnstumper tilfældigvis er optagne deri, der kan have betydning for os. Til disse sagaer hører Ambalessaga. Det er klart, at det er Saxos Amletus og sagnet om ham, der her i visse hovedtræk genfindes (den påtagne fjollethed, træpindene, enkelte af hans tvetydige udtalelser, hofmanden, der dræbtes og hvis lig blev kastet for svinene; sendefærden og den endelige hævn osv.). Bortset herfra viser personlisten og stedsnavnene i det hele, hvor fjærnt vi er fra de gamle ægte sagn. Sagaen begynder med en kong Donrek, der råder over «Spania, Hispania (!), Cimbria og Cumbria.» Hans hustru hedder Selina; deres Sönner er Haukr, Bálant og Salman. Salman er gift med Amba; deres sönner er Sigurd og Ambales; ved hans fødsel spiller en völve en for barnet ugunstig rolle. Så er der navne som Malpriant, Faustinus, Carvel, Cimbal, Calitor osv. osv., foruden Tamerlaus (ɔ: Tamerlan). Foruden de nævnte lande, spiller Skythien her en stor rolle. I øvrigt er det ikke umagen værd at komme nærmere ind på indholdet. Det er ganske værdiløst, bortset fra, hvad der findes deri af gamle træk af Hamlet-sagnet. Man skulde have væntet en grundig undersøgelse af disse, navnlig forholdet

mellem dem og Saxo, fra hvis skrift de vistnok middelbart stammer. Hvorvidt noget af dem beror på det gamle norsk-islandske sagn, forekommer mig meget usikkert og usandsynligt. Men dette har udgiveren, mærkeligt nok, slet ikke indladt sig på at drøfte eller undersøge. Derved får hans udgave mindre betydning. I den forholdsvis vidtløftige «Introduction» diskuteres endel spörgsmål vedrørende sagnets forekomst i de ældste tider på nordisk grund. Vi vil dvæle lidt ved indledningen.

Udgiveren begynder her med et vers af digteren Snæbjǫrn (fra 10. årh.), der af udg. ganske ukritisk og uden videre identificeres med en Snæbjǫrn galte, hvis udførlige slægtregister gives på en tavle foran i bogen; af denne ses, at han var i slægt med irske konger, — hvilket så for udg. får en særlig betydning. Det nævnte vers lyder således:

Hvatt kveða hrœra Grotta
hergrimmastan skerja
út fyr jarðar skauti
eylúðrs níu brúðir,
þær es (lungs) fyr lǫngu
líð-meldr (skipa hlíðar
baugskerðir rístr barði
ból) Amlóða mólu.

Dette forklares af udg. på den gamle, gængse måde uden nogen selvstændighed; udg. ved ikke, at det af metriske grunde må hedde *líð . . . hlíðar* med langt *i*, og hans drøftelse fører ikke forståelsen af verset et hår videre, ja, han forklarer ordet *eylúðr* (som «the island-quern, the Ocean-Mill, the Sea, the Sea god, and, finally, Ægir» !) aldeles urigtig. Verset bör naturligst opfattes på følgende måde: *Kveða níu brúðir skerja hrœra hvatt hergrimmastan eylúðrs grotta út fyr jarðar skauti* ɔ: «man siger, at skærenes ni brude [de 9 ægisdøtre, der leger om skærene; dér er brændingen stærkest] voldsomt bevæger ø kassens grotte [*lúðr* betyder den firkantede kasse, hvori kværnstenene ligger; den øerne omgivende kasse, øernes leje, er havet; havets grotte er malströmmen eller her vistnok havet i stærkt oprør overhovedet], grusom mod mænd [hermed hentydes også til det virkelige sagn om Grotte, der bl. a. «malede» hær mod kong Frode], udfor jordens skød.» — *þær es fyr lǫngu mólu Amlóða meldr-líð* [således har G. Vigfússon vistnok med rette opfattet ordstillingen]; *baugskerðir rístr lungs barði skipa hlíðarból*, ɔ: «de, som for længe siden [i urgamle tider] malede på Amlodes mel-skib [= kværn; jfr. den på verset følgende forklaring: *Hér er kallat hafit Amlóða kvern;* Saxos fremstilling er nærbeslægtet hermed; «melskib» er egl. det samme som *lúðr*, kværnkassen, *mala kvern* (acc.)

bruges åbenbart i betydningen at «male på en kværn»]. Ringbryderen [manden] plöjer med skibets stavn (køl) skibenes bakkede land [det bølgende hav]». Udg. udtaler s. XVI, at ved dette vers kan et vist kendskab til et gammelt sagn om Amloði konstateres. Det er også alt. Der skulde udg. have sat punktum; men istedenfor giver han hele den ganske uvedkommende historie om den nævnte Snæbjǫrn galte, der intet som helst oplyser. I § 2 giver udg. et uddrag af Saxos fortælling om Hamlet, som han synes at ville knytte til norsk-islandske hjemmelsmænd, men det hele er ganske løst fremstillet (formodninger om tabte isl. digte) og uden resultat. Derefter kommer udg. ind på forholdet mellem enkelte træk, som sagnet har fælles med Brutussagnet. Prof. Detter har tidligere behandlet sagen og er kommen til det resultat, at sagnet var overført fra Brutus på Hamlet, ja, at Amlóði (ɔ: *Aml-óði*, *óði* cf. *óðr*) var en oversættelse af ordet *Brutus*. Dette vil udg. — og med fuld ret — ikke erkende for rigtigt, men han antager dog hos Saxo lån fra det klassiske sagn. I øvrigt har dette intet med «Hamlet på Island» at göre, da de pågældende sagntræk (særlig guldet i de hule stokke) ikke findes i Ambales saga. Ligeså overflødigt var det i denne sammenhæng at komme ind på spörgsmålet Horvendillus-Ǫrvandill og det angels. Eárendel, hvad der heller ikke fører til noget resultat. I § 3 drøfter udg. forholdet mellem Hamlet og Havelok danske; sagnet om den sidste fremstilles, hvilket atter fører til vidtløftige betragtninger af historiske personer og begivenheder i Vesten (Olaf kváran, Sigtrygg, Brunanborgslaget osv.) De resultater, som her fremføres, er imidlertid kun løse gisninger, beroende på tvivlsomme kombinationer. Kun ét gammelt kildested af en vis betydning anføres af udg., nemlig et keltisk vers, hvori navnet *Amhlaide* skal forekomme. Dette skal være = *Amlóði*; andre har her antaget en skrivefejl for *Amhlaibe* (= Anlaf, Olaf) hvad der sikkert er rigtigt. Udg. fastholder formen og identificerer den person, der her skal menes, med en vikingekonge Sitric kaldt *caoch* (= enöjet) eller *gaile*, hvilket skal være = *galiðr*[1] = *galinn*. For dette «galinn» skal en Kelter så have indsat sit *amhlaide* (= Amlóði); dette navn skal altså være oprindelig keltisk, og ikke nordisk. Alt dette sker åbenbart for at få en tilknytning i stand med Vesten, med Irland og England (og altså også med Shakespeare). Men det hele er uvidenskabelige og lidet sandsynlige kombinationer, der tilmed har overmåde lidt at göre med Hamletsagnet på islandsk grund. At komme nærmere ind på en kritik af enkelthederne er næppe nødvendigt.

I § 4 omtaler udg. den isl. Ambalessaga, dens alder og håndskrifterne. Den ældste udtalelse om den findes hos Torfæus, som siger, at han i sin barndom har hørt sagaen om Amloði;

[1] Hvad denne umulige form skal göre godt for, er ikke indlysende.

hvorvidt der her har været tale om et gammelt æventyr, er usikkert. men det har næppe været Ambalessaga som den nu foreligger, og dette har udg. rigtig erkendt, idet han sætter denne til «det 16. eller mulig begyndelsen af det 17. årh.» Herved kommer udg. til også at omtale det isl. æventyr Brjámssaga, der indeholder enkelte træk af Hamletsagnet. Atter her får vi disse ukritiske og overilede kombinationer, idet Brjám skal være = Brian, den berömte irske konge! I § 5 giver udg. en oplysning om de isl. rímur, særlig Ambalesrímur. Også her fremtræder udg.s lyst til at sammenblande alt muligt samt hans mangel på sans for det væsenlige, idet han, fordi han nævner en mand fra c. 1800 som forfatter til rímur om Ambales, en Drauga-Grímur, indfletter et par genganger-historier, der intet har med det hele at göre og intet oplyser m. h. t. hovedæmnet; men udg. tror, at «an English rendering will be welcome to the folklorist» — ja, hvis det overhovedet falder nogen ind at søge dem netop her! Derpå følger oversættelser af de bag i bogen givne rímur-uddrag. Endelig i § 6 omtales kort M. Jóchumssons oversættelse af Shakespeares Hamlet, hvoraf udg. også bag i bogen giver en prøve; det er jo også «Hamlet in Iceland».

Ligesom mangt og meget i indledningen er ganske overflødigt, således er også de fleste af tillæggene det, særlig uddragene af de 5 isl. rímur, der netop går tilbage til den af udg. offenliggjorte tekst, og som altså intet nyt indeholder. Men det lader til, at det må være interessant for Englændere. Her findes også et uddrag af Landnáma (historien om Snæbjǫrn galte), Brjámssaga, de to isl. gengangeræventyr i orig. m. m. Endelig findes en udførlig håndskriftsfortegnelse.

Hvad nu hr. Gollancz' udgivervirksomhed angår, unddrages selve sagaen vor kontrol, eftersom den er trykt efter et hdskr. fra midten af det 19. årh., der er udg.s privatejendom. Men teksten synes at være rigtig gengivet, endogså med hdskr.s egen uhyrlige retskrivning. Oversættelsen er — såvidt jeg kan se — helt igennem nogenlunde korrekt; et par fejl har dog indsneget sig, f. ex. allerede i 1. kap., hvor *bætt ihún í mörgu ráð kóngs* (omtr.: «hun forhöjede kongens anseelse i mangt og meget») gengives ved «she saved the king from error». Engelsk blufærdighed eller snærperi må det skyldes, når fremstillingen af Ambales' uhumske færd i hallen og hans löjer helt udelades i oversættelsen, hvorved ganske vist meget af betydning går tabt. Dette kan forstås, men værre er det, når grundteksten forvanskes; når Ambales siges at have *migið* i bægeret, gör oversætteren det til, at han «spyttede» deri. At tekst og oversættelse er nogenlunde rigtige, skyldes sikkert hans to medarbejdere, dr. J. Stefánsson og M. A. E. Magnússon; udg.s egne sprogkundskaber får man hist og her mindre gunstige prøver paa. Et moderne isl. *brjáni*

kendes ikke (s. lxix.; men vel *bjáni*). Udg.s kundskaber og indsigt i isl. litteraturhistorie måles ved påstande som, at «de store sagaer allerede i 13. årh. var blevne unread classics», — intet er urigtigere end dette, — eller at «Sæmund frode vistnok har skrevet eller afskrevet annaler»; til støtte herfor anføres, at Sæmund påberåbes som hjemmelsmand i et isl. annalværk. Litterære gengangere er også sejlivede[1]. — De rímur-aftryk, jeg har været i stand til at kontrollere, er ikke altid rigtige. S. 197, v. 42 står der i hdskr. *strókleg* (*strákleg* passer slet ikke), s. 201, v. 74_2 skal der stå *ráðugt*, [i v. 71_3 er *færst* skrivefejl f. *fært*]; s. 202, v. 5_2 er *frekt* galt f. *for-*, v. 6_2 *samlega* f. *sannlega*, s. 203, l. 11 f. n. mangler *nú* efter *það*, s. 204_2 er *máttar* galt f. *maktar*, 205_1 *grimmur* f. *grimdar*, 205_6 f. n. *ríki* f. *landi*, 206_{17} *hvíla* f. *hvílu-*, $_{26}$ *mestan heiður* f. *mesta frægð*, $_{33}$ *skal* f. *mun*, 207_{10} f. n. *talar* f. *tjer* osv. I håndskriftprøven III s. 243 er der flere fejl; i sidste linje mangler *hernum* foran *að*. Ligeledes er der fejl i aftrykket VII. s. 244 ff. Hvad aftrykket VIII (Brjámssaga) angår, er udg.s måde at gengive på höjst misvisende. Man skulde tro, at det var udgivet direkte efter det A. M.ske hdskr., der straks efter titlen anføres. Men man opdager, at det er et aftryk af Isl. þjóðsögur, hvor teksten er rettet og sproget gjort bedre. Ikke engang fejlen i Isl. þjóðs. «A. M. 602 E» f. «602 D» er rettet af udg. At udg. selv ikke ganske er i stand til at læse et isl. hdskr., viser det lille vers efter et hdskr. i British Museum, som udg. anfører efter sin «Preface», hvor han i 2. linje trykker *brenn* (= *burn* i overs.); dette er fejllæst f. *lúinn* (*er eg í fingrum lúinn*), hvad metrum og det tilsvarende rim i l. 4 (*búinn*) klart viser. Det rigtige kunde udg. også have set i Handritaskrá hins ísl. bókm. fjel. II 28 (en bog, han jo har kendt), hvor også det rigtige *sá* (for *sú*!, i l. 4) findes.

Bogen er godt trykt og flot udstyret; altfor flot kunde man synes, i forhold til det lidet vigtige sagaprodukt[2], den indeholder,

[1] Som kuriosum kan det anføres, at jættekvinderne Fenja og Menja nu er bragt op i en höjere sfære, de kaldes Valkyrier s. XII.

[2] Jeg skal her göre opmærksom på, at dr. O. Jiriczek i Germanistische abhandlungen XII (1896) har givet et fyldigt og godt uddrag af sagaen; denne afhandling har hr. Gollancz kendt. Dr. Jiriczek har sammenlignet 3 hdskrr. og anfører de nødvendige afvigelser (det ses heraf, at hr. Gollancz' hdskr. står nærmest ved ý hos Jiriczek). Han giver til slut en kort og klar sammenstilling af sagnets hovedtræk hos Saxo og i sagaen, og kommer til det resultat, at sagaens ægte sagntræk om Amlet ikke er hæntede fra en mundtlig isl. tradition, men at de går tilbage til Saxo. Heri har dr. Jiriczek ganske ret. Herved forklares sagaens afvigelser fra Saxo på det bedste. Jeg kan i det hele anbefale dem, der ønsker kort og klar besked om sagen, at læse dr. Jiriczek's afhandling fremfor at fordybe sig i hr. Gollancz's svævende og resultatløse betragtninger, der desuden helt går udenom, hvad der er hovedsagen.

og i forhold til udg.s meget mangelfulde, ukritiske og temlig resultatløse behandling af de spörgsmål, som der her var anledning til at drøfte.

Kbhvn., i Oktober 1898.

Finnur Jónsson.

Victor Nilsson: Loddfáfnismál, an Eddic study. (Thesis.) Minneapolis 1898, Univ. Press of Minnesota. 47 s.

Dette lille skrift handler først om Hávamálsamlingen i det hele, uden at forf. giver nogen ny opfattelse af spörgsmålet om de enkelte digte og deres udstrækning. Han slutter sig hovedsagelig til Müllenhoff, tildels også til nærværende anm. Dernæst gives «Loddfáfnismál»s tekst tilligemed Thorpe's engelske oversættelse med nogle ændringer, ledsaget af nogle bemærkninger om digtets form. Forf. antager, at det første vers (v. 111) ikke hører til digtet; denne antagelse er han nødt til at göre, da han indrömmer, at den talende deri må være en gud, men nægter (og i det følgende søger at bevise dette), at Loddf. er en guds (Odins) tale. De grunde, han anfører for denne antagelse, er imidlertid temlig svage, som den, at den pompøse begyndelse (v. 111) ikke svarer til digtets stil og indhold. Endelig er forf. tilböjelig til at antage G. Vigfússons rettelse af *Loddfáfnir* til *Hoddfáfnir*, hvilket jo også passer til forf.s teori. Dette er imidlertid uantageligt, da Loddf. i v. 162 bærer rimstaven, og denne skal være *l* — dette har Bugge bemærket. Forf.s indvending herimod gælder ikke; skönt verset er interpoleret, er det sikkert gammelt nok til at vise traditionens og oldtidens egen udtale, og dette vidnesbyrd kan det slet ikke nytte at ville omstøde.

I de to følgende afsnit behandles Bugges og Rydbergs anskuelser om digtets person, Loddfáfnir. Bugges voldsomme fortolkning af navnet som opstået af Lentius + Carinus (se Studier I) vil forf. ikke gå ind på, men hvis den givne betydning: «den fast omfavnende» passer til hans egen opfattelse, «vil vi antage den», hedder det lidt naivt. Rydbergs forklaring (i Undersökningar II): «den træge (langsomme) Fafnir». der skulde være brugt om Hǫðr (på ham skal digtets enkeltheder passe, ifg. Rydbergs meget fantastiske opfattelse), findes at være uheldig. Forf. kritiserer også Rydbergs forklaring af Sigurds udtryk om sig selv *gaufugt dýr*, hvor Rydberg vilde opfatte *gaufugt* som «trægt», cfr. det nyisl. subst. *gauf* og vb. *gaufa*. Naturligvis er dette ganske uholdbart. Når forf. senere, s. 40, synes at være til-

böjelig til at antage Rydbergs tolkning som «a secondary meaning, a probable quite allowable play on words», kommer han til at modsige sig selv og gör sig til Rydbergs medskyldige; når han i forbindelse hermed minder om, at det af Rydberg lavede *gaufugr*, der slet ikke eksisterer i sproget, og *gǫfugr* i cod. regius måtte bægge være skrevne med *au* (!), er dette en bemærkning, forf. for sin egen skyld hellere skulde have udeladt. I det næste afsnit fremstiller så forf. sin egen teori, der går ud på, at digtet, som antydet, overhovedet intet Odins- eller gudekvad er, men et Sigurdskvad; det skal være et ældre paralleldigt til det meget unge Grípisspá, idet taleren skal være Grípir, den, der modtager rådene, Sigurd. Dette er et ret overraskende resultat, hvis sandsynlighed naturligvis beror på de fremførte argumenters styrke. Forf. mener, at de råd, der gives, ikke tyder på den höjeste visdomsgud som rådgiver; de skal være af en anden karakter end f. ex. de i Hávamál I. Dette kan ikke erkendes for rigtigt; forskellen, hvis der er en sådan, kan fuldt forklares deraf. at situationen er forskellig og den, som rådene gives, en helt anden end den, som forudsættes i Háv. I. Dette har forf. ikke taget i betragtning. Derefter søger forf., vers for vers, at påvise, at rådene i Loddf. tager sigte på Sigurds fremtid og de fremtidige episoder i hans liv. Hvis dette kunde göres sandsynligt med nogenlunde evidens, vilde forf. måske kunne få nogle tilhængere. Men sammenstillingen brister. Blot et råd som det i v. 115: «Forlok aldrig en anden mands kvinde til at blive din veninde» kan intet have med Sigurd at göre, ti han lokkede aldrig nogen gift kone til at blive sin mand utro. Det, at Sigurd i Gunnars skikkelse red gennem vaverluen og bejlede til den ugifte Brynhild, kan intet have med dette råd at göre, og traditionen melder intet om, at Sigurd senere har gjort forsøg på at lokke Brynhild; sit tidligere forhold havde han helt glemt på grund af glemselsdrikken. Rådet er derfor umotiveret, og forf.s forklaring tvungen. Det samme er tilfældet med flere andre. Vi kan i dem ikke finde nogen som helst hentydning til Sigurd og hans fremtid[1]; således f. ex. absolut ikke i det første vers («du skal ikke stå op om natten, medmindre du er på spejderfærd eller du skal ud for at forrette din nødtörft» —; jeg har ikke herom udtalt, at dette råd ikke var alvorlig ment, men det har ikke desto mindre noget spøgende ved sig). Således kan det ikke erkendes, at det nødvendige bevis for forf.s teori er ført. Hele digtet har desuden en så almindelig karakter, at det ikke er underligt, at enkelte af rådene kunde passe på Sigurd. Sigrdrífas råd (i Sigrdrífumál) er af en ganske anden og speciel art end Loddfáfnismáls.

[1] At *þjófar* i v. 131 skulde betyde (Sigurds) mordere, er i virkeligheden aldeles utænkeligt. Ordet kan kun betyde «tyve» i den almindelige forstand.

Det 6. og sidste afsnit, om Loddfáfnir som Sigurds tilnavn, er det mindst heldige. Efter et par bemærkninger om de første vers af Grípisspá, som bör noteres, samt efter at have omtalt Sigurds forblommede udtryk om sig selv (i Fáfnismál), vil forf. (i henhold til Bugge) forklare navnet Loddfáfnir som «den fast favnende» i henhold til Völsungasagas beretning om Sigurds vanskelige fødsel, de mange år, han forblev i sin moders liv. Men dette er i virkeligheden absurd. Intet menneske vilde være falden på at kalde en person, der kun med besværlighed kunde sættes i verden, af den grund «den fast favnende»; var det endda den «fast vedhængende» eller lignende, men «favnende», det er noget helt andet.

Jeg kan således ikke finde forf.s resultater på noget punkt tilstrækkelig underbyggede. Jeg må derfor fremdeles anse «Loddfáfnismál» som et Odinskvad, og jeg vil i denne forbindelse særlig fremhæve den gamle traditions betydning. I det 12 årh. — for så langt tilbage går optegnelsen af Hávamál — har man opfattet digtet som Odins tale. Dette må bero på en gammel tradition, og denne har vi ikke ret til uden videre at forkaste, medmindre vi med solide grunde kan godtgöre dens uholdbarhed. Det er urigtigt, når vi, i det 19. årh., ofte bilder os ind at vide noget bedre end vore gode kilder fra 12. og 13. årh.

Til slutning må jeg også bemærke, at navnlig unge forskere må være forsigtige med at erklære oversættelser og semasiologiske forklaringer f. ex. hos G. Vigfússon for urigtige. Forf ytrer, s. 44, at Vigfússons oversættelse af *at vaxa fyr vina brjósti* «to grow up for the face of friends» er urigtig, Thorpes derimod («to grow in the lap of friends») rigtig. Dette er absolut falsk. G. Vigfússons forklaring er den eneste mulige, den eneste rigtige. Hvor skulde også Thorpe forstå islandsk bedre end G. Vigfússon? Thorpes og forf.s opfattelse er, når der tages hensyn til sammenhængen, også ganske uantagelige.

Skönt jeg således ikke er enig med forf. i hans resultater, tör jeg dog betegne hans afhandling som et glædeligt tegn på, hvilken tiltrækningskraft de gamle Eddadigte stadig har, ikke blot i den gamle, men nu også i den nye verden. Jeg vil ønske, at fortsatte studier må bringe os mange gode og holdbare resultater.

Kbhvn., i Oktober 1898.

Finnur Jónsson.

Joh. Forchhammer: Romerfolkets indre og ydre Historie indtil Verdensherredømmet (146 f. Kr.). (Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme.) København 1898, Gad (komm.). VIII + 230 S.

Forf. vil give Romerfolkets Udviklingshistorie fra Roms Anlæggelse til det romerske Verdensherredømmes Grundlæggelse, første Del af «den evige Stads» Historie. Han har nærmest tænkt paa læge Læsere, som først og fremmest ønske at lære deres egen Tid og deres eget Land at kende, men føle at dertil kræves Kundskab til andre Lande og andre Tider, som have betinget vor Udvikling. Hans Hovedøjemed er at udvide Synskredsen for den Læser, der ikke ad anden Vej kan indføres i Oldtidslivet, og aabne hans Øje for de mange Berøringspunkter, der trods al Forskel er imellem Oldtidens og Nutidens Folkeliv. Dette er nu ikke saaledes at forstaa, at han søger at gøre Rede for disse Berøringspunkter og disse Forskelligheder. Dette overlades til Læserne. De Forsøg, som nyere Historikere have gjort paa at vise, paa hvilke Maader Oldtiden, særlig Romerne, have søgt at løse Statens Opgave, hvilke Opgaver de have ladet ligge og hvilke de have optaget, og hvordan de have taget fat paa dem, har Forf. ikke taget Hensyn til.

Han siger selv, at man ikke kan skrive Roms Historie uden at lade Krigshistorien spille en Hovedrolle. De store Krige i det 3die og 2det Aarh. spille hos ham en stor Rolle, navnlig den 2den puniske Krig, dog ikke for stor, og alle de smaa næsten aarlige Fejder, som de første 10 Bøger af Livius skildre os, og hvis Enkeltheder dels ere uden Betydning dels upaalidelige, har han kun ganske summarisk omtalt.

Sagntiden — med dette Ord betegner han Tiden til Slaget ved Regillersøen — har han fortalt, som den er givet af Livius og Virgil, dog saaledes, at han ved Siden deraf giver, hvad han anser for den historiske Kærne. Som bekendt spille Sagnene ogsaa efter den Tid en Rolle, og det er ofte med et tilføjet «skal» antydet, at det fortalte ikke kan staa for Kritik[1]. Men der er ogsaa uden Forbehold medtaget Ting, som synes tvivlsomme. Det er en vanskelig Opgave at fortælle den ældre romerske Historie populært og dog at tage Hensyn til den nyere kritisk-videnskabelige Behandling, som har forkastet meget og forandret

[1] S. 81 staar: «I fem Aar skal Staten have været uden Overstyrelse». Det burde neppe være anført som en blot tvivlsom Beretning. Fem Aar uden Overstyrelse og uden Historie er en Umulighed. Et højst etaarigt Anarchi (Plut. Cam. 39; Diod. XV 6) er af Kronologerne forlænget til 5 Aar.

andet. F. giver i det hele den gængse Overlevering. Det maa også billiges, at han f. Ex. ikke med Niese (ifølge Diod. XI 68) flytter Indsættelsen af Tribunatet ned til 471 eller (støttet til Appian) den Agerlov, som ellers tillægges Licinius, til Begyndelsen af 2det Aarh., men det kan neppe forsvares (S. 83) at fastholde, at de to kuruliske Ædiler nogensinde have været udelukkende patriciske (Madvig: den rom. Stats Forf. I S. 349).

Opgaven er saavidt mulig i alle Retninger at skildre det Liv, som har rørt sig i det romerske Samfund; Samfundsforhold i Almindelighed, Landboforhold, Pengeforhold, det religiøse og aandelige Liv med Literaturen ere behandlede ret fyldigt i særlige Kapitler. Forfatnings- og Forvaltningsforhold ere derimod kort behandlede, undertiden saa kort, at en Læser uden Forkundskaber vanskeligt vil kunne forstaa dem. I Beretningen om Centuriatkomitiernes Indførelse (S. 46) hedder det kun, at de fik lovgivende, vælgende og dømmende Myndighed. For at vise Patriciernes Indflydelse paa dem omtales senere (S. 57) nogle tvivlsomme Enkeltheder, at enhver Beslutning af Folkeforsamlingen[1] bagefter skal godkendes af Patricierne (paa deres Borgermøder), og at ingen Embedsmand vælges, uden at det forud er godkendt af Senatet. Ved det første sigtes vel til den saakaldte patrum auctoritas, som dog, hvordan den end meddeltes, ikke gaves paa com. cur., da disses Beslutninger selv krævede patrum auctoritas, ved det andet til den Forslagsret, som for den ældste Tid tillægges ikke Patricierne, men Senatet, og som i al Fald kun omtales med Hensyn til Konsulerne, fra 482 endog kun den ene (Madvig: den rom. Stats Forf. I S. 187).

At Privatretten saa godt som forbigaas[2], er ret forklarligt; om Retsplejen siges ikke andet end, at Komitierne havde dømmende Myndighed, og at Prætorerne vare Ledere af Retsvæsenet, uden at der gøres nogen Forskel mellem privat og kriminel Retspleje undtagen i den ganske isolerede Notits, at den første Kriminaldomstol oprettedes 149 (S. 197).

Med Forkærlighed er Topografien behandlet, navnlig Roms, Latiums og Etruriens. Man mærker Forfatterens paa Selvsyn grundede Studium. Det var ønskeligt, at han ogsaa af de andre Dele af Italien havde givet os en Skildring, efterhaanden som de komme i Berøring med Rom, særlig fra et archæologisk Stand-

---

[1] Forf. bruger undertiden egne danske Betegnelser f. Ex. Folkeforsamling om com. cent. (men ogsaa Centurieforsamling), Kredsforsamling om com. trib. (Kreds = tribus) og Borgerforsamling eller Borgermøde om com. cur. (skønt curia gengives med Samlag).

[2] I et enkelt Punkt, omtalt under «Samfundsforhold i Kongetiden» (S. 43), synes at være indløben en Sammenblanding af den Faderen tilkommende Ret til at sælge sin Søn 3 Gange og det 3 Gange gentagne Skinsalg, der løste Sønnen af patria potestas.

punkt, idet Ting som Terramarer, Grave og Gravfund[1] og lignende dog nu have Interesse ogsaa for læge Læsere.

F. har lagt an paa at give en livlig Fremstilling af Begivenheder og derigennem at skildre Forhold og Tilstande. Den 2den puniske Krig og Kampene om Verdensherredømmet ere givne med ikke ringe Fylde og i et livligt og anskueligt Sprog; ligesaa en Skildring som den ældre Katos Liv. Det er ikke Meningen at give selvstændige Undersøgelser og nye Opfattelser, men der ligger dog et ikke ringe Arbejde bagved. F. har ikke ladet sig nøje med at hente sit Stof fra en eller to nyere Behandlinger, men er gaaet til selve Kilderne. Og det er ikke hans Hensigt at standse med det her givne Afsnit af Roms Historie. Fortsættelsen, den romerske Fristats Dødskamp ligger i alt væsentlig færdig fra hans Haand og vil neppe lade vente længe paa sig.

Bogen er illustreret med 25 Billeder og 6 Kort.

Odense i November 1898.

P. Petersen.

V. I. Modestov: De Siculorum origine (russisk; Særtryk af det russiske Folkeoplysnings-Ministeriums Journal for 1897, med Tilföjelse af et latinsk Résumé og med Forbedringer i den russiske Tekst). St. Petersborg 1898, Wolff (Berlin, Calvary). 93 S.

Problemet om Sikulernes Herkomst søger Modestov at løse ved en Kombination af Oldtidens lærde Tradition med den nyeste Tids arkæologiske og anthropologiske Forskninger. Grækerne og Romerne antog, at Sikulerne var indvandrede fra Italien, specielt fra Latium. Den ældste Kilde, som vi herved føres tilbage til, er Antiokhos fra Syrakus; alle senere Efterretninger kan antages at bero på hans Påstande med Tilföjelse af senere Lærdes specialiserende Hypotheser og Fantasier. Antiokhos fra Syrakus kan atter have bygget på en af ham selv eller en af hans Forgængere opstillet Hypothese, der muligvis er udgået fra det hos Thukydid VI 2 omtalte Faktum, at der i den historiske Tid boede Sikulere i Italien. Vi kan selvfølgelig ikke benægte Muligheden af, at denne Hypothese desuden støttedes af et Antal virkelig afgörende Grunde; men da disse eventuelle Grunde ikke er kommet til vor Kundskab, er Hypothesen for os simpelthen værdiløs. Modestov har rigtignok en anden Anskuelse herom;

[1] Kun et Par Steder (S. 6 og S. 14 i en Note) nævnes rent lejlighedsvis og meget kort gamle Grave og Boliger i Rom fundne ved Udgravninger.

han drager (S. 19) den Slutning, at Sikulerne må have været uden Slægtskab med de italiske Folk, siden de efter at være fordrevne fra Latium (af Latinerne) ikke fandt Støtte hos nogensomhelst italisk Stamme, men måtte vige længere og længere mod Syd og først fandt Ro hinsides Strædet. Denne Anskuelse støttes efter Modestovs Mening ved en Række Undersøgelser af den italienske Arkæolog Orsi. Efter et udførligt Referat af Orsis arkæologiske Undersøgelser på Sicilien, anstilles S. 52 f. en Sammenligning med de arkæologiske Fund i Terramarerne, idet Modestov anser det for uimodsigeligt, at vi her forefinder de italiske Folks Urkultur. Disse Fund afviger imidlertid så stærkt fra Fundene i de siciliske Klippegrave, at Sikulerne efter Modestovs Mening ikke kan have været beslægtede med Italikerne; navnlig skal Italikerne fra deres første Optræden på den apenninske Halvø have været i Besiddelse af Broncekulturen, medens de ældste Fund på sikulisk Område tilhører den neolithiske Periode. Modestov påviser, at hans Anskuelse ikke gendrives af de Glosser, som man undertiden har beråbt sig på i denne Sammenhæng; Ord som *λίτρα* har de siciliske Grækere sandsynligvis ikke fået fra Sikulerne, men fra Romerne; ligeså *λέποϱις* «Hare», *μοῖτον* «mutuum», *κάϱκαϱον* «Fængsel» o. s. v. Modestovs Avtoritet på det anthropologiske Område er Italieneren Sergi, som på Grundlag af kraniologiske Undersøgelser henfører Befolkningen omkring Middelhavet til en Race, hvis Hjem skal være Afrika ved den arabiske Bugt. Modestov afviser dette for Grækernes og Romernes Vedkommende på Grund af deres Sprog, men anerkender Sergis Resultater for Ibererernes, Ligurernes, Sikulernes Vedkommende. En sådan Sammenblanding af kraniologiske og sproglige Argumenter kan imidlertid ikke billiges; hvis man forkaster Sergis Anskuelse for Grækernes og Romernes Vedkommende, er den med det samme forkastet i sin Helhed; hvis man anerkender den for Iberer, Ligurer og Sikuler, må den også anerkendes for Grækere og Romere, og det er da med det samme givet, at Anthropologien ikke lærer os noget om Sprogforhold. En Ret til at lade Sergis Theori gælde for den ene af de to Grupper, men ikke for den anden vilde kun kunne vindes ved Hjælp af kraniologiske Beviser, men hertil gör Modestov intetsomhelst Tilløb. Under disse Omstændigheder må Anthropologien fuldstændig lades ude af Spillet, og da man også meget let kan unddrage sig Modestovs arkæologiske Bevisførelse, står vi ved et non liquet. Modestov har imidlertid overset, at der eksisterer en sikulisk Indskrift på en Vase i Karlsruhe, som stammer fra Byen Centuripae. Denne Indskrift behandles af Thurneysen, Zeitschrift f. vergleichende Sprachforschung XXXV 212—221; med den af Thurneysen foreslåede Ordadskillelse lyder Indskriften:

nunus tenti mh maru stainam hemitomesti durom nane pos durom hemitomesti velhom ned emponitantom eredes vinobatome.

Dette oversætter Thurneysen: «Nonus Tentius Mh. filius maro urceum hemitomeste donum Nanae pos(iit); donum hemitomeste vicanum ne implento heredes ad vinipotium.» Anerkender man i det væsentlige Rigtigheden af denne Oversættelse, kan man vel også nok finde en Forklaring til *hemitomesti*; med Thurneysen at tænke på gr. *ἡμι-* fører ikke til noget; snarere kunde man gætte på samme Stamme som i lat. *humus* med en Kombination af to Endelser (sml. lat. *mari-tumus*, *caele-stis*) og med lignende Betydning som gr. *χθόνιος*, altså «helliget de underjordiske Guder» eller «hørende til Begravelse». At der ved Thurneysens Tydning fremkommer en Sprogform og et Indhold, som har en ikke ringe indre Sandsynlighed, kan ikke benægtes; Spörgsmålet er da, om dette kan være Tilfældets ondskabsfulde Spil. Denne Mulighed tör jeg ikke afvise; jeg bliver altså stående ved et non liquet, men udtaler dog, at indtil videre den störste Sandsynlighed taler for, at Sikulerne ikke blot var Indoevropæere, men simpelthen en italisk Stamme.

København, d. 14. Oktober 1898.

Holger Pedersen.

Alf Torp og *Hjalmar Falk*, Dansk-norskens lydhistorie med særligt hensyn paa orddannelse og bøining. Kristiania 1898, Aschehoug. XVI + 276 Sider.

Den første Ophavsmand til den foreliggende Lydhistorie er Torp, og Bogen er fremgået af Forelæsninger, som han har holdt ved Universitetet; Enkeltheder om Samarbejdet mellem de to Forfattere meddeles ikke. Bogen udfylder ubetinget et Savn; en sammenhængende Fremstilling af Problemerne og en tilstrækkelig Samling af Materialet til Danskens og «Dansk-Norskens» Lydhistorie har hidtil manglet. Man må derfor være de to fremragende norske Sprogforskere meget taknemmelig for deres Arbejde, og det så meget mere, som det drejer sig om en Opgave, der ligger Nordmændene betydeligt fjærnere end os. Ganske vist handler Bogen om noget specielt norsk, nemlig om det norske Bymål og Skriftsprog (det er dette, som i Norge med et meget uheldigt Navn kaldes «Dansk-Norsk»; danske Læsere må altså vogte sig for den nærliggende Misforståelse at antage, at Bogen handlede om Norskens *og* Danskens Lydhistorie). Hvad der i Bogen anføres om specielt danske Sprogforhold, har åbenbart

kun det Öjemed at illustrere Bogens egentlige Æmne, «Dansk-Norsken». Men da det norske Skriftsprog i sin Kærne er dansk, bliver Bogen tillige en fortrinlig Håndbog i Danskens Lydhistorie (dog med knap Behandling eller endogså fuldstændig Udeladelse af enkelte Punkter, som fra specielt dansk Standpunkt måtte tiltrække sig större Opmærksomhed, f. Eks. Læren om Stødet), og Forfatternes Undersøgelse kommer til for den störste Halvdels Vedkommende at bevæge sig på ren dansk Grund. Herved kommer der en ny Vanskelighed til de overmåde mange Vanskeligheder, som allerede iforvejen er knyttede til Æmnet. Det er nemlig vanskeligt for de norske Forfattere at være tilstrækkelig nöjagtigt underrettede om, hvorledes man taler i Danmark nutildags. Bogen indeholder derfor også talrige Fejl i sine Angivelser om speciel dansk Udtale. I nogle Tilfælde angiver Forfatterne en ældre Udtale, som ikke bruges mere; S. 151 og andetsteds læres, at *Hob* udtales med *å*; det udtales nu altid med *o*, hvad der står i Forbindelse med, at Ordet ikke længer eksisterer i Talesproget (som bruger *Bunke, Flok* o. s. v.; Ordet *ophobe* er fuldtud brugeligt i Talesproget, men af literær Støbning). I andre Tilfælde er Forfatternes Angivelse simpelthen urigtig, f. Eks. *Frygt* med *y* S. 157, *Fødsel* med *ő* S. 162, eller Meddelelsen S. 202: «*feig* er höjtysk; i Betydningen «viet til Døden» skriver Danskerne nu Ordet *fei*»; denne Betydning har Ordet slet ikke i Dansk; Sandheden er, at Ordet tidligere udtaltes *feig* (med åbent *g*), men at det nu af nogle skrives *fej* (men ikke *fei*) og udtales på tilsvarende Måde. S. 185 siges, at *dd* og *gg* i senere Dansk «gennem Forenkling blive Spiranter»; i Virkeligheden er *dd* altid og *gg* aldrig spirantisk, bægge Dele uden Hensyn til, om den foregående Vokal er lang eller kort. Mangelen på Kendskab til Enkelthederne i dansk Udtale har S. 222 ført til en ukorrekt historisk Bemærkning; Skrivemåden *Sky* «Saft af Kød» (fr. *jus*) har ikke sin Forklaring i den norske Udtale af *sk* foran Fortungevokaler («omvendt Skrivemåde»), thi i Danmark udtales Ordet virkelig med *sk*; *sk* er traditionel Gengivelse af et fremmed *ś* (sml. *Skose*, hos Holberg *Choser*, Hexerie eller Blind Allarm 4 Akt 2 Scene; *Skak*, nu undertiden udtalt *Sjak* ved den samme Forbedring af Udtalen, som har ført til *Drosje* istedenfor *Droske*). Jeg anser det for urigtigt at rette nogen Bebrejdelse mod Forfatterne for disse Unöjagtigheder, men benytter Lejligheden til at göre opmærksom på, at et af de mest påtrængende Desiderata med Hensyn til dansk Sprogforskning er en dansk Udtaleordbog; som Tingene nu står, kan f. Eks. det danske Materiale med Hensyn til Betoningen (navnlig Stødet) af en Udlænding kun overskues efter et langt Arbejde med at samle og ordne, som kun den, der aldeles specielt beskæftiger sig med dette Æmne, vil kunne overkomme; og på samme Måde som Udlændige vil den kommende danske Generation komme til at stå

overfor vor nuværende Udtale, hvis der ikke itide bødes på det påpegede Savn. Derimod må det fuldtud tilregnes Forfatterne, at de et Par Gange har benyttet danske Dialekter på en urigtig Måde; tvivlsom er således Bemærkningen S. 151 om at Jysk har beholdt *ō* foran *g* og *v* (d. v. s. *v* af *b*, som Reglen skulde have været formuleret); det jyske *ō* synes tværtimod efter de sædvanlige Lydregler at forudsætte et ældre *å*; at Jysk skulde have bevaret eksplosivt *g* i Ord som *Nøgel, rage. Øg, Bog* (S. 219), er ikke rigtigt. Når en jysk Form «*aire*» «andre» S. 234 føres tilbage til et -ðr-, som ellers ikke vides at have eksisteret i Svensk-Dansk (isl. *aðrir*), forekommer dette mig meget letsindigt, da en Overgang fra mouilleret *n* til *j* er ganske let forståelig. Forfatterne synes overhovedet ikke at have taget tilstrækkeligt Hensyn til det af Vilh. Thomsen påviste Forhold, at oldn. *nn* (*nd*) og *ll* (*ld*) i Dansk er blevet til et mouilleret *n* og *l*; Sagen omtales kun med to Linjer S. 231, og det synes S. 158 at være overset, at *i* i *Killing*, *Kilde*, Fl. Byr. *vintæ* «vænte» er en Omlyd bevirket af denne Mouillering. Den samme Behandling af *nn* og *ll* findes ogsaa i norske Dialekter, som Forfatterne oplyser S. 235 og 236, og de mouillerede Lyd har også her bevirket Omlyd (S. 85). S. 22 f. benægtes med urette, at Vokalen i *Hav*, *glad*, *Had* er den gamle korte Vokal, og det antages, at der først har fundet en Forlængelse og dernæst en Forkortelse Sted; men det er ikke muligt at formulere nogen Regel for denne Forkortelse. I de Tilfælde, hvor der virkelig har fundet en lydret Forkortelse Sted (ved Gruppen *ov*), er Stødet bevaret (*Skov*, *Hov*); Ord som *Hav*, *glad*, *Had*, der ikke har Stød, kan aldrig have haft lang Vokal. Analogidannelser mangler det unægtelig ikke på, navnlig når vi tager Dialekterne med i Betragtning. Forfatterne polemiserer på det anførte Sted med urette mod Boberg, som havde beråbt sig på jysk *Glas* Plur. *Glås*: de påstår, at den lange Vokal i den jyske Flertalsform ikke skulde skyldes den almindelig danske Forlængelse i åben Stavelse, men en speciel jysk Erstatningsforlængelse til Gengæld for den bortfaldne Endevokal, en Anskuelse, som man ved Betragtning af det fuldstændige jyske Materiale let vil komme bort fra. — Fra dansk Standpunkt vil man også anke over, at Orthografien undertiden tages for alvorligt; S. 155 siges at *Tønder* og *sønder* i Modsætning til *ynde*, *Flynder* o. s. v. har dialektisk *ø*; men da Udtalen er nöjagtig den samme i bægge Tilfælde, er det meget dristigt at tillægge den forskellige Orthografi nogensomhelst Betydning. Der skelnes heller ikke tilstrækkeligt mellem Papirsformer og virkelig Sprogudvikling; S. 188 bemærkes lakonisk, at *d* udtales eksplosivt i *sagde, lagde* og efter *r*, hvis det her ikke bortfaldt; alle disse Former er imidlertid rene og skære Papirsformer, skönt nogle af dem har fundet Indgang i

Talesproget (man kan iøvrigt også høre *sagðe*; *g* er aldrig eksplosivt, som Forfatterne antager, men altid åbent; Ordene *hævde*, *Høvding*, *Fejde*, *Arbejde* o. s. v. skulde også have været indbefattede i den opstillede Udtaleregel, der imidlertid ikke har nogetsomhelt at göre med Lydhistorie).

Når Bogen således har visse Mangler, som hidrører fra Forfatternes Nationalitet, så har den til Gengæld af samme Grund en Række værdifulde Fortrin. Den indeholder en Mængde Oplysninger om den norske Udtale og sammentrængte Meddelelser om norske Dialekter; netop dette må forøge Bogens Værdi i Danmark. Foruden sit egentlige Æmne, meddeler Bogen også meget om fællesnordisk eller endnu ældre Lydudvikling, f. Eks. Verners Lov, Aflyden og en udmærket Fremstilling af Omlyd og Brydning. Jeg skal tillade mig at göre et Par Enkeltbemærkninger med Hensyn til Omlyden. S. 103 sammenstilles *Mus*, *Lus* med oldn. *mýss*, *lýss*; det burde her udtrykkelig have været bemærket, at de nuværende Former er de kollektivt brugte Singularformer, som P. K. Thorsen har påvist det i sin udmærkede Afhandling i Festskriftet til Vilh. Thomsen. S. 106 antages, at Ordet *når* egentlig er identisk med oldn. *nær* «nærmere», Mangelen på Omlyd skulde da bero på Indflydelse fra Positivformen eller forklares ved Ordets ubetonede (?) Stilling i Forbindelsen *hvornår*. Efter min Mening er *hvornår* oldn. *hvenær* identisk med oldsaksisk *hwan ēr*; den regelmæssige Form er da i Nordisk -*når*, og Formen *nær* i Islandsk, Svensk og Jysk må bero på folkeetymologisk Sammenblanding med oldn. *nær* «nærmere», vort *nær*. Bogens Fremstilling af de yngre Vokalovergange er ordnet efter en saglig Inddeling: Omlydsartede Overgange, brydningsartede Overgange, Forenkling af Diftongerne, Lydåbning, Lydlukning o. s. v. Derved bliver Bogen lettere og interessantere at læse, men næppe lettere at slå op i. Konsonantovergangene er ordnede efter de enkelte oldnordiske Lyd. Bogen slutter med et Tillæg om Lydlove og Analogi. Det siges her bl. a., at de fleste Lydovergange har deres Grund i en Forandring af Talens Organer. Det er ikke første Gang en sådan Påstand fremsættes; men da den nu fremkommer i en Bog, som fortjener at vinde og sikkert vil vinde en stor populær Udbredelse, er det på Tide at tage til Orde derimod; der er ikke leveret noget empirisk Bevis for Påstanden og apriori er denne protevsagtige Foranderlighed i Taleorganerne aldeles usandsynlig; skal man også forklare f. Eks. Dansens Udvikling af Forandringer i Føddernes Bygning? Slutningskapitlet indeholder også flere andre Ting, hvori jeg ikke er enig med Forfatterne. Bogen slutter med et Register, der kan benyttes som en lille etymologisk Ordbog, der giver en Rigdom af interessante Oplysninger, som man ikke vil finde f. Eks. i Jessens Ordbog (der iøvrigt af Forfatterne er

benyttet i det Omfang, som den trods sine Særheder fuldtud fortjener). Jeg skal slutte med at anbefale Torps og Falks Bog til alle, som interesserer sig for dansk Sproghistorie.

København, d. 14. November 1898.

Holger Pedersen.

Valdemar Bennike og *Marius Kristensen*, Kort over de danske folkemål med forklaringer. 1. hæfte. København 1898, Schubothe. 4^{0}, 24 Sider og 8 Kort.

Det foreliggende Hefte er Begyndelsen til et Værk, som ventes at ville udkomme i ti Hefter med et Hefte om Året på Störrelse som det første. I en Indledning giver Forfatterne en kort Oversigt over den danske Dialektforsknings Historie, udvikler Planen for deres Kortlægning af alle de danske Måls Ejendommeligheder, meddeler en Oversigt over Lydsystemet i ældre Dansk og gör Rede for deres fonetiske System. Planen for Værket kan bedst anskueliggöres ved en Beskrivelse af de foreliggende 8 Kort (som jeg efter Evne har kontrolleret uden at kunne opdage nogen urigtig Angivelse). Disse 8 Kort beskæftiger sig alle med *a*-Lyden (oldn. kort *a*); hvert Kort behandler i Regelen kun et enkelt Punkt. Således fremstiller Kort 2 Behandlingen af *a* foran *nd*, der i de forskellige Egne bliver til langt *a*, langt *å*, langt *o*, *uo* o. s. v.; hele Området for hver enkelt af disse Udtalemåder er belagt med en bestemt Farve; i Hjörnet af hvert Kort findes en Liste over Farvernes Betydning. Farverne er valgte med så stor Omsigt, at Kortene er overordentlig lette at opfatte med ét Blik. Kort 8 og Kort 1 er Eksempler på, hvorledes Forfatterne i enkelte Tilfælde forener et Par nöje sammenhørende Fænomener på et Kort. Kort 1 fremstiller Behandlingen af Rigsmålets lange *a*, der i störste Delen af Nörrejylland bliver til langt *å* eller deraf fremgåede Lyd, medens man i Sønderjylland og på Øerne finder forskellige Slags *a*-Lyd; alt dette er betegnet ved Farver. I en Del af *å*-Området er imidlertid *a*-Lyden bevaret som *a* foran ældre dansk *k* og *p* (i Ord som *tabe*, *age*); dette gælder navnlig Vendsyssel, Bjærge Herred og nogle Sogne nord for Haderslev Fjord; dette er betegnet med en takket Grænselinje, hvis Takker vender ind mod det Område, som har *å* i *tabe*, *age*; Linjen falder efter det antydede i en Del af sin Udstrækning sammen med Nörrejyllands Grænser mod Sønderjylland og Øerne, medens den på andre Punkter gennemskærer det nörrejyske Område. Det rene *ā* er i

nogle Egne blevet noget forskudt i Retning af *æ*; de pågældende Områder er foruden at være forsynede med den dem tilkommende Farve tillige punkterede; denne Punktering finder vi 1) i Egnen omkring København; 2) i Nordvendsyssel og Læsø, hvor den kun har Hensyn til Stillingen foran ældre dansk *k* og *p*, da man i andre Tilfælde har *å*; 3) på Bornholm, hvor den også kun gælder visse Tilfælde, da der i Almindelighed optræder en dyb a-Lyd. Kortene ledsages af udførlige Forklaringer med Ordlister og nöjagtige Grænseangivelser. Teksten er i det væsentlige Marius Kristensens, Kortene Bennikes Arbejde.

Vi medgiver det betydningsfulde Værk de bedste Ønsker.

København, d. 15. November 1898.

Holger Pedersen.

P. Papinii Statii Silvarum libri. Herausgegeben und erklärt von *Fr. Vollmer*. Leipzig 1898, Teubner. XVI + 598 s.

Det är en tämligen allmän benägenhet i våra dagar att underskatta Statii episka dikter, hvilka, med alla brister, onekligen äro betydande konstverk. Däremot öfverskattas ofta hans strödda tillfällighetsdikter. Det är att hoppas att Vollmers om sund metod och grundligt studium vittnande edition af dessa skall bidraga till ett riktigare bedömande af deras värde och en klarare uppfattning af deras innehåll. Ty Vollmers kommentar innebär ett verkligt framsteg i tolkningen af dessa rätt svåra stycken. Och i samma mån som tolkningen och förklaringen af Statii Silvae skrider framåt, få vi väl hoppas att texten mindre skall antastas af konjekturer som antingen vittna därom att poetens ord ej blifvit förstådda, hvilket ibland kan vara ursäktligt nog, eller också äro yttringar af ett ofta ganska berättigadt klander mot Statii egna vändningar. Ty just i Silvae är det Statius själf som i hög grad utmanar kritiken. Den celeritas, hvarpå Statius här gifvit lysande prof, har sin skuggsida, hvarest i synnerhet märkas två brister: upprepandet af tankar och uttryck, hvilket särskildt Hand och Kerckhoff påvisat, samt bristen på tukt och filning af stilens retoriska bombast. Hårda konstruktioner, krystade vändningar, misslyckade retoriska prydnader, dunkelhet, tyngd, svulst och mångordighet vidlåda därför också dessa poetiska konstverk i vida högre grad än de sorgfälligare utarbetade episka dikterna. I forntiden har man mera beaktat dessa svagheter, såsom vi finna af det bekanta stället hos Quintilianus X 3, 17: . . . *eorum vitium qui primo decurrere per*

materiam stilo quam velocissimo volunt et sequentes calorem atque impetum ex tempore scribunt: hanc silvam vocant. Quintilianus angriper hela denna genre i allmänhet, men utan tvifvel är med detta angrepp förbunden särskild hänsyftning på Statius. I vår tid har man varit mera böjd att skylla på texttraditionen. Äfven den dunkelhet, som ofta är en följd af Statii affektation i dessa tillfällighetsdikter, hvilkas form ej fått tid att klaras och är så att säga grumlig och ojäst, äfven denna dunkelhet har vållat många onödiga emendationer: man emenderade, hvad man ej begrep. Typiske representanter för detta slags textkritik äro de lärde och skarpsinnige Markland och Baehrens. Här gör Vollmer ett angenämt afbrott. Den i det hela ej dåliga handskriftliga texttraditionen behandlas af Vollmer aktsamt. Och med en på genomgående studium af Statii stil och denna diktart grundad textförklaring lyckas Vollmer i almänhet försvara texten och eliminera en myckenhet emendationer.

Denna konservativa riktning rättfärdigas just af ofvan antydda egendomligheter, hvilka för öfrigt ej tillräckligt blifvit framhållna af Vollmer i hans förtjenstfulla inledning om Statii Silvae (Vollmer synes mig sätta Silvae för högt). Ock stundom skulle jag önskat att Vollmer i textbehandlingen varit ännu mera konservativ. Så läser Vollmer III 5, 15 i texten med Wakefield *rabidi* (*circi*), däremot vill han i noterna p. 430 bibehålla handskrifternas *rapidi*. *Rapidi* torde som attribut till *circi* väl kunna tolereras hos en så tillgjord författare, hvilken älskar hypallage. För öfrigt har Statius i denna vändning på sitt vanliga sätt i tropens till det onaturliga spända djärfhet öfvertrumfat en föregångsman. Ty Ovidius kallar i Met. VI 399 Medelhafvet *rapidum aequor* med anledning af de *rapidi aestus* som finnas där; men Statius kallar *circus rapidus* med anledning af de *rapidi cursus* som där ila fram. — Silv. IV 4, 2 kan *vias* bibehållas i betyd. *iter*; cf. Vg. Aen. VIII 594 *meta viarum* = *meta itineris; hac ingressa vias qua* . . . på det ofvan nämnda stället hos Statius är alltså det samma som *hac regione ingressa iter qua*; vi behöfva alltså ej med Vollmer ändra *vias* till *via*.

På andra ställen synes Vollmer vara alltför konservativ. Så IV 4, 36 då han bibehåller *postis* f. *positis*. Till de betänkligheter, som Vollmer själf p. 463 anför, kommer äfven den omständigheten att Statius för öfrigt väl använder synkoperade komposita *repostus expostus* [Theb. I 227 *imposta* torde väl med Barth böra ändras t. *impasta*], men ej det enkla *postus*, hvilket också latinske poeter, med undantag af Lucretius, undvikit. Ett enstaka exempel är Sil. XIII 553 hexameterslutet *nec posta sub axe*, hvilket rytmiskt motsvarar hexameterslutet hos Stat. Theb. V 551 *expostus in alvo*.

Önskvärdt hade varit om Vollmer tidigare än de sista veckorna haft tillgång till Krohns kollation af den viktigaste handskriften

cod. Matritensis[1]. Men en ny textkritisk upplaga af Statii Silvae vänta vi från Krohn. Vollmer, som för öfrigt behandlar texten med omsorg och äfven däråt egnat sin uppmärksamhet, har sin hufvudprestation i kommentaren. I sakligt hänseende är denna också en utmärkt prestation; äfven i det språkliga en god källa, ehuru här brister torde mera kunna anmärkas. Naturligtvis kan man äfven i den sakliga interpretationen ibland sakna något. Så hade väl i den till III 2, 61 gjorda skissen af exsecratio navigationis i poesin äfven Hesiodus och vissa Alexandrinske skalder bort nämnas och bland Statii latinske föregångare ej blott Horatius (c. I 3) utan äfven Tibullus, Propertius och Ovidius. — III 2, 168 *qua dulce nemus florentis Idumes* menas palmlundar, ej såsom Vollmer vill balsambuskarne, hvilka omtalas v. 140. — I språkligt hänseende stöta åtskilliga förklaringar som gå för långt bort från det i språkbruket tillåtna. Så till III 5, 14 p. 430 »*auguror* . . . nur hier im Sinne von »vorhaben»». Denna förklaring är i strid mot språkbruket. Och stället kan förklaras så: *Euboicos remeare penates auguror* »jag spår, att jag reser hem till Neapel». Statius anmärker med godmodigt lugn, att resan kommer nog att företagas trots hans frus betänkligheter. — III 5, 61 *iam* »noch» enl. Vollmer. Men ordets riktiga och vanliga betydelse kommer genast fram om vi ej såsom Vollmer förbinda *iam* med *tenet* men med *pulchrae: iam pulchrae* (*iuventae*) en ungdom som redan utvecklat sig till full skönhet. Här är nämligen tal om husets unga på friare väntande dotter. — III 2, 127 är Vollmers förklaring af *damnant* sökt. Verbet *damnare* står här i betydelsen »göra någon till förlorande part», »besegra». Så äfven Silius VIII 494 *Lycios damnant hastilibus arcus*. Sammanhanget med ordets egentliga betydelse visar t. ex. Accius Arm. Iud. hos Non. 276 *maior erit luctus cum me damnatum audiet* = *cum (pater) me (Aiacem) certamine iudicii victum esse audiet* (jf. Soph. Ai. 463 f.) — IV 6, 48 *nec stolidus Brontes*. *Stolidus* betyder enl. Vollmer här »klåpare», hvilket är mot språkbruket; och hänföres af honom äfven till *Telchines* och *Vulcanus*, hvilket är mot sammanhanget. *Stolidus* såsom epitet till Brontes erinrar om Hesiod. Theog. 140 *Κύκλωπας ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντας*, det säges med afseende på Kyklopernas *ferinae mentes* och betecknar det vilda mod som föga reflekterar; jfr. Enn. Ann. 102 M. *nam vi depugnare sues stolidi soliti sunt; 206 Stolidum genus Aeacidarum bellipotentes sunt magis quam sapientiloquentes*. — V 5, 75 *munera nostra rideres*. *Rideres* ej såsom Vollmer menar, irrealis; men iterativt, samma konstruktion som t. ex. Stat. II 1, 117 *Maeonium sive ille senem . . . diceret . . . ipsi stupuere magistri*. C. epigr.

[1] Kollation af cod. Matritensis äfven af A. Souter: Class. Rev. vol. XII (1898).

1512 Bue *latrares modo si quis adcubaret.* Jfr. Verg. G. I 316—321; Hor. Sat. I 3, 6. — Men nu må det vara nog med detaljanmärkningar: sådana kunna ju göras mot hvarje kommentar, och interpretation lemnar ju ett stort fält åt olika uppfattningar. Det måste icke desto mindre erkännas att Vollmers edition af Statii Silvae är ett förträffligt arbete, som väl fyller en hittils varande lucka.

Lund.

C. Zander.

Holger Pedersen, Zur albanesischen Volkskunde. Kopenhagen 1898, S. Michaelsens Nachf. 125 s.

Denne bog indeholder en oversættelse, der oprindelig var bestemt til at ledsage forfatterens «Albanesische Texte» (sml. dette tidsskrift V 80), dels for at lette forstaaelsen af texterne, dels for at gøre det folkloristiske materiale tilgængeligt for en større kreds. I bægge henseender vil den kunne gøre udmærket fyldest. Glossaret til texterne er, dets øvrige fortræffelige egenskaber ufortalte, ikke blevet saa udførligt, som man kunde ønske, hvorved benyttelsen af texterne vanskeliggøres, navnlig for begyndere. Man vil nu ved hjælp af oversættelsen let komme til forstaaelse af mulige dunkle steder. Dem findes der for øvrigt ikke mange af, thi disse æventyr er fortalte mærkværdig godt i en klar og jævn sprogform. Det er i høj grad lykkedes forf. at gengive denne, uden at oversættelsen i nogen maade lider derved, og mange vil sikkert have fornøjelse af at læse disse albanesiske versioner af for største delen almen bekendte æventyrmotiver. Foruden 12 æventyr indeholder samlingen nogle gaader, nogle prøver paa albanesisk folketro og endel folkeviser. Maaske burde anmærkningerne til texterne, hvori der anføres parallelsteder hovedsagelig fra den albanesiske literatur, være føjet som et tillæg til oversættelsen, i forordet til hvilken forf. supplerer sine angivelser. — Da æventyr nr. 9 (Frauenlist) ikke er ledsaget af nogen anmærkning, benytter jeg lejligheden til at meddele, at samme motiv er behandlet i et bulgarsk æventyr med samme titel (*žensk-te hitrosti* nr. 77 hos Schapkaref: *Sbornik ot bălgarski narodni umotvorenija, čast* I, *otdĕl* II, Sofia 1892); dog mangler her pointen.

Kr. Sandfeld Jensen.

Papyrusfundene i Oxyrhynchos.

Af Hans Ræder.

Blandt de mange Papyrusfund, som man har gjort i de sidste Aar, indtage Fundene i Oxyrhynchos, en By i Mellemægypten, en meget betydelig Plads. Af de talrige Papyri, som her ere blevne dragne frem for Lyset, foreligge nu en Del udgivne ved B. P. Grenfell og A. S. Hunt (*The Oxyrhynchus Papyri*, Part. I. London 1898); det er om dem, at efterfølgende Bemærkninger skulle dreje sig.

Om de Udgravninger, hvorved de nævnte Papyri ere blevne fremdragne, og som fandt Sted i Begyndelsen af 1897, havde Udgiverne, som personlig forestod dem, allerede tidligere givet en kort Beretning (*Egypt Exploration Fund. Archæological Report* 1896—97), hvoraf vi se, at det er en Mængde Affaldsdynger tæt udenfor Byen, hvori de betydningsfulde Fund ere blevne gjorte; 25 Kasser fulde blev Udbyttet af tre Maaneders Udgravninger. Hovedmassen af de fundne Papyri ere skrevne paa Græsk, nogle faa paa Latin, en Del flere paa Koptisk og Arabisk. Af de græske indeholde omtrent 300 Fragmenter af litterær Art, og desuden findes der omtrent 2000 Dokumenter, stammende fra forskjellige Tidspunkter indenfor de første 7 Aarhundreder e. Chr.

Det er Hensigten, at der hvert Aar skal udgives et Bind Papyri; det første Bind indeholder nærmest Prøver af de forskjellige Arter af Papyri, dog paa faa Undtagelser nær alle græske. Som allerede antydet, falde de i to store Hovedgrupper: litterære og ikke-litterære (Dokumenter el. lign.), og indenfor den første Gruppe kan der atter skjelnes mellem

dem, hvorved vi beriges med hidtil ukjendte Stykker af den græske Litteratur, og dem, der indeholde Brudstykker af Værker, som iforvejen haves: de sidste have naturligvis i textkritisk Henseende en ikke ringe Betydning.

Paa første Plads have Udgiverne sat de saakaldte «Jesu Ord» (*λόγια Ἰησοῦ*), af hvilke de allerede tidligere havde givet en Specialudgave. Af disse «Ord», som have vakt en betydelig Opsigt, vistnok større, end de fortjene, findes ialt 8, men kun de 5 ere fuldstændige, og af et enkelt findes kun en ubetydelig Stump. Det er korte Sententser, som hver for sig indledes med Ordene *λέγει Ἰησοῦς*. Ordene minde ofte i høj Grad om Steder i Evangelierne, men ere dels anderledes formede, dels vidt forskjellige fra Evangeliernes Tankegang. Eet Exempel maa være tilstrækkeligt: «Jesus siger: Hvor der er To, ere de ikke uden Gud, og hvor Een er alene, siger jeg, jeg er med ham (jvfr. Matth. 18, 20). Løft Stenen, og dèr vil du finde mig; kløv Brændet, og jeg er dèr.» Hvorledes man end vil forstaa de sidste Ord — og de ere blevne forskjelligt fortolkede, ligesom heller ikke Suppleringerne overalt ere ganske sikre, — have vi i ethvert Tilfælde her en Udtryksmaade, som er Evangelierne aldeles fremmed. Udgiverne hævde angaaende disse «Jesu Ord», at de høre til en Samling af lutter løse Udsagn, at de ikke vare kjætterske, at de ere uafhængige af de fire Evangelier i deres nuværende Skikkelse, og at de ere ældre end Aar 140, maaske fra det 1ste Aarhundrede. Selve Papyrushaandskriftet synes at være fra det 3die Aarhundrede.

Af de andre nye Litteraturfund er et Digt, som højst sandsynligt skyldes Sappho, mest egnet til at vække Opmærksomhed. Men desværre foreligger det i en meget lemlæstet Skikkelse, idet foruden Andet de første 7—8 Bogstaver i hvert Vers mangle. Imidlertid har Blass med stor Skarpsindighed suppleret det Manglende, og hans Rekonstruktion have Udgiverne optaget. Dog træffer den paa flere Punkter utvivlsomt ikke det Rette; om Slutningen siger Wilamowitz-Möllendorff[1] ikke uden Grund, at selv i Forbindelse med den engelske Oversættelse er den ham uforstaaelig. Digtet er

---

[1] Göttingische gelehrte Anzeigen 1898, S. 673 ff.

skrevet i æolisk Dialekt (et Digamma forekommer ganske tydeligt) og i sapphiske Strofer. Forfatteren tiltaler Nereiderne og omtaler sin Broder, som Nereiderne anraabes om at føre uskadt hjem; der udtales det Ønske, at Broderen maa sone sine tidligere Fejl og i Fremtiden vise sin Søster mere Hensyn. Disse faa Ord stemme forbavsende godt med, hvad der af Herodot (II 135) og andre Forfattere berettes om Sapphos Forhold til hendes Broder Charaxos, hvem hun bebrejdede hans galante Eventyr i Ægypten. Herved stiger Sandsynligheden for, at Digtet er af Sappho, næsten til Vished, og man maa da end mere beklage den sørgelige Tilstand, hvori det er bevaret.

Forholdsvis mindre Interesse have nogle andre Fragmenter af Digte, et Par Vers, der minde om Alkman, nogle ikke saa ganske smaa Stykker af Komedier o. s. v. I Prosa findes bl. A. flere Brudstykker af en metrisk Afhandling, som antages at være af Aristoxenos; der tales væsentlig om Forholdet mellem de forskjellige Versefødder indbyrdes, Iamber, Cretici, Pæoner m. fl.; men Emnet har næppe nogen almindeligere Interesse. Fremdeles findes der et ret betydeligt Brudstykke af et kronologisk Værk, hvori Begivenhederne i Aarene fra 355 til 315 f. Chr., baade i Grækenland, Orienten og Rom opregnes Aar for Aar, idet Olympiaderne og Archonterne i Athen lægges til Grund for Beregningen; der findes adskillige Afvigelser fra den almindelig antagne Kronologi, men de bero uden Tvivl paa Fejltagelser af Forfatteren.

Endelig findes der et Brudstykke af et Brev til en eller anden makedonisk Konge, vistnok fra Diadochtiden. Af Interesse er her den Udtalelse om Thebanerne, at de «sammen med Olynthierne søgte at fordrive Amyntas, Philips Fader, fra hans Land og berøve ham Kongemagten». Udgiverne bemærke herom, at vi ved denne Ytring faa en endelig Bekræftelse paa, at der bestod et virkeligt Forbund mellem Theben og Olynth, hvilket gjør Phoibidas's Fremfærd mod Theben, da han var udsendt paa Krigstog mod Olynth, meget naturlig. Imidlertid bemærke de selv, at ogsaa hos Xenophon (Hell. V 2, 34) omtales dette Forbund, dog ikke som særlig rettet mod Makedonien, og det er vel tvivlsomt, om den Støtte, en ubekjendt Brevskriver, der aabenbart

søger at tale Makedonerkongen til Behag, kan give Xenophons Fremstilling, er af saa stor Betydning.

Ligesom det altsaa ikke er store, opsigtsvækkende Opdagelser af hidtil ukjendte Litteraturværker, som ere gjorte i Oxyrhynchos, saaledes maa det ogsaa med Hensyn til den textkritiske Betydning af de fremdragne Fragmenter af ellers bevarede Værker siges, at store Overraskelser — som egentlig heller ikke var at ønske — bringe de ikke. Det er jo heller ikke særlig gamle Textprøver; de fleste ere fra det 2det eller 3die Aarhundrede e. Chr., nogle yngre, men altsaa dog betydelig ældre end de Haandskrifter, som vi ellers have at rette os efter. Overensstemmelsen viser sig overalt temmelig stor, og der findes intet Exempel paa, at en Textforvanskning af større Omfang er indkommet efter Papyrusfragmenternes Tid; omvendt finde vi derimod paa flere Steder allerede i disse utvivlsomme Fejl, som vi kjende fra de senere Haandskrifter, men enkelte Steder er der unægtelig, hvor den gamle Overlevering er den bedste. Vi faa saaledes et Fingerpeg om, hvor vidt det er tilladt at gaa i Konjekturalkritik. De vigtigste af de offentliggjorte Fragmenter skulle nu flygtig berøres.

Af det nye Testamente findes et Par mindre Fragmenter, af hvilke det ene, som indeholder en Del af det 1ste Kapitel af Matthæusevangeliet, af Udgiverne antages at være skrevet i det 3die eller Begyndelsen af det 4de Aarhundrede og saaledes er det ældste existerende Brudstykke af et Haandskrift af det nye Testamente. Texten stemmer temmelig nøje med vore ældste Haandskrifter, Sinaiticus og Vaticanus.

Af Fragmenterne af de klassiske Forfattere er det betydeligste et af Thukydides (IV 36—41), som efter en tidligere Offentliggjørelse er benyttet i Hudes nye Udgave af denne Forfatter. Paa ikke saa faa Steder synes her Papyrusfragmentet at byde en Læsemaade, som er bedre end de ellers overleverede. Saaledes udelader det cap. 37, 1 Ordet *ὅτι*, som i Forbindelse med en følgende Accusativ med Participium giver en meget haard Anakoluthi, og som ogsaa tidligere Herwerden havde slettet. Cap. 37, 2 findes *βούλονται* (Indikativ bibeholdt fra den direkte Tale) for *βούλοιντο*, cap. 38, 1 er den rigtigere Form *ἀνοκωχῆς* for *ἀνακωχῆς*, som

alle Haandskrifter have, indført ved Rettelse; cap. 38, 2 læses *ἔλεξε* for *ἔλεγε*, og cap. 38, 4 *διέδοσαν* for *διεδίδοσαν*, vistnok rigtigt. Endvidere udelades cap. 38, 3 Artiklen *οἱ* foran *Λακεδαιμόνιοι* (mindre væsentligt) og cap. 39, 1, hvor de fleste Haandskrifter have *οἱ ἄνδρες οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἐπολιορκήθησαν*, er Papyrusfragmentet enigt med et enkelt Haandskrift (M) i Udeladelsen af det andet *οἱ*, hvilket utvivlsomt er at foretrække. Endelig synes ogsaa Tilføjelsen af *τις* efter *ὅπος* i cap. 39, 2 at være rigtig. Paa flere Steder modsiger Papyrusfragmentet nyere Kritikeres Atheteser, saaledes cap. 36, 3 Stahls Athetese af *τῶν Περσῶν*, cap. 38, 2 Cobets af *καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ*, cap. 38, 3 Krügers af *τῶν 'Αθηναίων*; men naar cap. 37, 1 Ordene *τὰ ὅπλα παραδοῦναι*, som ogsaa forekomme umiddelbart efter og med god Grund ere blevne slettede af Krüger, allerede findes i Papyrusfragmentet, synes vi her at have et Exempel paa en gammel Forvanskning og faa saaledes en Advarsel mod at tillægge denne vor ældste Textkildes Vidnesbyrd en altfor stor Vægt. I cap. 36, 2 har Papyrusfragmentet sammen med Hovedmassen af Haandskrifterne Læsemaaden *προσβαίνων*, medens de nyere Udgivere ere enige om med Vaticanus at læse *προβαίνων*.

Ringere Betydning have nogle Homerfragmenter. Noteres kan det, at der *B* 793 læses *ἄνακτος* for *γέροντος*, og at efter *B* 798 lidet passende er indskudt *Γ* 185.

I nogle Fragmenter af Sophokles's *Οἰδίπους τύραννος* (vv. 375—85 og 429—41) findes der enkelte Varianter, som f. Ex. i v. 375 *βλέψαι* for *βλάψαι*, i v. 378 *τοῦ* for *σοῦ*, og i v. 430 *αὖ* for *οὐ*, men deres Rigtighed er vistnok meget problematisk. I v. 376 læses som i de andre Haandskrifter *οὐ γάρ με μοῖρα πρός γε σοῦ πεσεῖν*, uagtet Meningen nødvendigvis kræver *οὐ γάρ σε μοῖρα πρός γ' ἐμοῦ πεσεῖν* (saaledes Brunck).

Ligeledes findes der et Par gode nye Læsemaader i nogle Brudstykker af Demosthenes's *Προοίμια*. Saaledes stadfæstes 26, 1 Wolffs Konjektur *κοινῶν* for *κοινῶς*, og sammesteds Sammes Tilføjelse af *τῶν* foran *πεπραγμένων*, ligesom 29, 3 Læsemaaden *ταὐτὸ δὴ τοῦτο* utvivlsomt er at foretrække for de andre Haandskrifters *τοῦτο δὴ τοῦτο*, som endnu læses i Blass's Udgave.

Endnu et Par Brudstykker af andre Forfatteres Skrifter findes der, saaledes af Herodot, Xenophon, Platon, Isokrates og Euklides, men uden Varianter af særlig Betydning. Af latinske Forfattere findes nogle Stumper af Vergil og af en Historiker, som Udgiverne holde for at være Pompejus Trogus. Hermed ere vi færdige med den første Hovedgruppe af Papyri.

En ganske forskjellig og i Grunden nok saa betydelig Interesse knytter sig til den anden Gruppe, de offentlige og private Dokumenter og Skrivelser, af hvilke der er fundet saa stor en Mængde. Vi faa gjennem dem et Indblik i Livet, som det rørte sig i den lille ægyptiske Provinsby i de første Aarhundreder e. Chr., omtrent til den Tid, da Araberne bemægtigede sig Landet. Vi faa Oplysninger om adskillige Detailler i den politiske og kommunale Forvaltning, saavelsom om de sociale Forhold af mere privat Art, lige indtil de mest dagligdags Ting. De forkrøllede Papyruslapper tale paa deres Vis ligesaa tydeligt om Oldtidslivet som Pompejis Ruiner. — En stor Behagelighed er det, at de fleste Dokumenter, fraregnet de rent private Breve, ere omhyggelig daterede, idet Aaret sædvanlig betegnes ved Angivelsen af, hvilket Aar det er af den paagjældende Kejsers Regering, undertiden ved Konsulnavnene, og i de senere Dokumenter tillige ved Angivelse af Indiktionen; hyppig tilføjes ogsaa Maaned og Dag. Disse Angivelser have selvfølgelig deres store palæografiske Betydning, idet de hjælpe os til at bestemme Tiden ogsaa for de udaterede Papyri.

Først møder os nu en desværre ufuldstændig Indberetning angaaende en Audiens, som nogle Ægyptere have haft hos Kejseren i Rom i Anledning af, at en vis Appianos, som selv var med, var bleven dømt til Døden for oprørske Bestræbelser. Vedkommende Kejsers Fader betegnes som *ὁ ϑεὸς Ἀντωνεῖνος* (divus Antoninus) og som Filosof, hvorved Udgiverne forstaa Antoninus Pius, saa at det vel bliver Marcus Aurelius, hos hvem Ægypterne have Audiens; Wilamowitz holder derimod paa, at han er Faderen, og Sønnen altsaa Commodus. De Grovheder, hvormed Kejseren overdænges af Appianos, tale unægtelig for den sidste Opfattelse, medens den filosofiske Sagtmodighed, hvormed Kejseren tager imod dem, passer bedre for Marcus Aurelius.

Appianos har faaet sin Dom og skal føres bort fra Kejseren, da intet Forsvar mere kan hjælpe ham. En af hans Ledsagere, Heliodoros, trøster ham med, at det er en Ære for ham at dø for sit elskede Fædreland. Kejseren kalder ham tilbage og spørger: «Veed du nu ikke, hvem du taler med?» Appianos: «Jo vel, Appianos taler med en Tyran.» Kejseren: «Nej, med en Konge.» Appianos: «Sig ikke det. For din Fader, højsalig Antoninus, passede Kejserværdigheden (*αὐτοκρατορεύειν*). Hør engang: For det Første var han en Filosof, for det Andet brød han sig ikke om Penge, for det Tredie var han en Ven af alt Godt. Men du har de modsatte Egenskaber: du er en Tyran, en Hader af det Gode og en udannet Person.» Kejseren befalede da, at han skulde føres til Retterstedet, men Appianos bad om at maatte blive ført derhen i en Dragt, der stemmede med hans fornemme Byrd, hvilket Kejseren tillod ham. Paa Vejen gjennem Byen raabte Appianos op og opfordrede Romerne til at komme hid og se en fornem Alexandriner blive ført til Døden. Da det blev meldt Kejseren, at der var Spektakler i Gaderne i Anledning af Alexandrinerens Henrettelse, lod han atter Appianos hente, og da denne var kommen ind, spurgte han strax Kejseren, hvem der havde ladet ham kalde; «er det mon Senatet eller dig, din Røverkaptajn?» Kejseren svarede: «Appianos, det er ogsaa min Sædvane at berolige de Gale og Forstyrrede. Du taler kun, saa længe jeg tillader det.» Appianos: «Jeg sværger ved din Lykke, at jeg hverken er gal eller forstyrret, men jeg taler for at værne om min Byrd og min Ret.» Der udspinder sig derefter en Disput om, hvem der er af den fornemste Byrd, Appianos eller Kejseren, og Appianos begynder at tale om Cæsar og Kleopatra, men om han har hævdet, at han stammede ned fra dem, eller hvad han ellers har sagt, faa vi ikke at vide, da Resten af Beretningen mangler, saa at vi maa nøjes med at gjætte os til, hvorledes det Hele spændte af.

Af Dokumenter vedrørende offentlige Forhold i Provinsen eller i selve Oxyrhynchos kan mærkes et Par Forordninger udstedte af Præfekten Flavius Titianus fra Aar 137, hvori der gives en Del Regler angaaende Ordningen af Arkivvæsnet, som man søgte at centralisere ved Oprettelsen af

det saakaldte «Hadrians Bibliothek» i Alexandria; de enkelte Bestemmelser ere dog ikke ganske klare. — Et Circulære fra en højere Embedsmand til forskjellige Strateger (lokale Øvrighedspersoner) fra Aar 288 beordrer Afskedigelse af en Del overflødige Embedsmænd ved de offentlige Ejendomme, «saasom det har viist sig af Regnskaberne, at der er mange Personer, som ønske at fortære (*κατεστεἰειν* ɔ: *κατεσθίειν*) Statens Gods og have fundet paa selv at betitle sig Direktører eller Sekretærer eller Inspektører, Folk, som ikke skaffe Staten forøgede Indtægter, men tværtimod fortære Overskudet.» — At ogsaa ligefremme Bedragerier fandt Sted, se vi af en anden Skrivelse, hvori en afgaaet Strateg bliver krævet for en Sum af 3187 Drachmer 3 Oboler, som en af hans Undergivne har taget af Kassen. — Saa findes der et Par Arrestordrer, hvori en Landsbys Øvrighed (Komarcher) anmodes om at udlevere en navngiven Person til en udsendt Betjent. Den ene slutter saaledes: «Hvis I have Noget at sige til hans Fordel, saa følg med og kom frem med det. Men sørg for ikke at opholde Betjenten.» — I en anden Skrivelse til Politiet (*εἰρηνάρχαις*) i Oxyrhynchos sværger en Sognefoged (*ἀρχέφοδος*) «ved Kejserens Lykke» paa, at visse efterlyste Personer ikke findes i hans Landsby. — Om Politiet i Oxyrhynchos handler ellers et vidtløftigt Dokument fra omtrent Aar 300, hvori Stadens Politibetjente (*φύλακες*) opregnes med Angivelse af, hvilke Gader eller offentlige Bygninger hver havde at passe paa. Vi blive derved bekjendte med en hel Del Lokaliteter og se, at Byen havde baade Theater, Badeanstalter, Gymnasium, Nilmaaler og andre Herligheder.

Andre Skrivelser dreje sig om mere private Forhold. Om en Proces, der fandt Sted i Aaret 49, handle to Dokumenter. Det ene er en Udskrift af Retsprotokollen, hvori Sagens Gang kortelig refereres. En Mand ved Navn Pesuris havde to Aar tidligere paa en Mødding fundet et spædt Barn, som han optog og for Betaling satte i Pleje hos en Kvinde ved Navn Saraeus. Da Barnet blev daarlig plejet, tog han det imidlertid fra hende, men hun fik det alligevel senere i sin Magt igjen og vilde ikke udlevere det, hvorfor Pesuris bragte Sagen for Retten. Her erklærede Saraeus, at Plejebarnet var død, og at det Barn, som Pesuris vilde tage fra

hende, var hendes eget. Strategen fældede den ikke synderlig salomoniske Dom, at, da det efter Barnets Udseende at dømme (ἐκ τῆς ὄψεως) skjønnedes at være Saraeus's Barn, skulde hun beholde det, dersom hun og hendes Mand vilde give en skriftlig Erklæring om, at Plejebarnet var død; dog skulde Plejelønnen betales tilbage. — At Pesuris ikke var tilfreds med Dommen, se vi af det andet Dokument, en Klage fra Saraeus's Mand til Præfekten over Ægypten; han klager nemlig over, at Pesuris (eller Syros, som han her kaldes) af Misfornøjelse med Sagens Udfald hindrede ham i at udøve sit Haandværk.

Af Klager til Øvrigheden findes der ogsaa adskillige andre. En Mand klager over, at der er blevet stjaalet noget Byg fra ham, beskriver, hvorledes Tyvene ere komne ind og forlanger en Undersøgelse, for at han kan faa sit Byg tilbage. — En anden Mand henvender sig til selve Ægyptens Præfekt for at bede om hans Bistand til Inddrivelsen af et Tilgodehavende, og en stakkels Enke, hvis Sønner var i Krigen, og som derfor havde engageret et Par Forretningsførere til at tage sig af hendes Sager, henvender sig sammesteds med Klage over, at de bedrage hende.

Af Kontrakter findes der en betydelig Mængde fra de forskjelligste Omraader. Et Skjøde vedrørende Salget af Halvparten af et Hus udmærker sig ved, at ikke alene angives baade Kjøberens og Sælgerens Alder, men tillige Begges Signalement; Begge ere af Middelhøjde, lyse («honningfarvede») og have en langstrakt Ansigtsform, men Kjøberen skeler lidt og har et Ar paa det højre Haandled, medens Sælgeren har et Ar over det ene Øjenbryn og paa det højre Knæ. Husets Beliggenhed beskrives ved Angivelse af, hvilke Gader det ligger ved, og hvilke Ejendomme det støder op til. Kjøbesummen var 32 Talenter i Kobber, af hvilke en Tiendedel eller 3 Talenter 1200 Drachmer paa en tilføjet Seddel bevidnes at være indbetalt i en Bank som Afgift af Salget. — Et andet Dokument vedrørende Salget af et Stykke Jord har Form af en Ed aflagt af Sælgeren til Øvrigheden (ἀγορανόμοι).

Af Forpagtningskontrakter findes der ogsaa flere, der, uagtet de stamme fra forskjellige Tider, dog tildels ere formede paa den samme Maade. I den ældste, fra Aar 142,

fastsættes foruden Loddens Størrelse og Forpagtningstiden (6 Aar), hvad Forpagteren maa have Lov til at saa. Afgiften skal erlægges dels i Hvede, dels i rede Penge. Ejeren skal have Raadighed over Aarets Høst, indtil Afgiften er betalt. Betales den ikke i rette Tid, skal der yderligere betales Halvdelen af det resterende Beløb, og Ejeren skal have Lov til at gjøre Exekution i Forpagterens Person og Ejendom.

Foruden to Kontrakter vedrørende Salg af Slaver kan ogsaa nævnes et Dokument, hvorved en Kvinde med Mand og Værge — Begges Signalement gives — for Øvrigheden lader en Slavinde indregistrere som sin Ejendom under Fremlæggelse af et tidligere Dokument, hvorpaa Ejendomsretten beroede. — Hvorledes det gik til ved Frigivelse af Slaver, se vi af et Par Breve fra en Bankier til en Øvrighedsperson (*ἀγορανόμος*) som anmodes om at give en navngiven Slave Friheden, efter at den Pengesum, hvorved han havde løskjøbt sig, var indbetalt i Banken.

Af Regninger og Kvitteringer findes der en betydelig Mængde. Der er Regninger fra forskjellige Haandværkere, som af Stadens Kasse forlange sig udbetalt betydelige Summer for Reparationer af offentlige Bygninger. Kvitteringerne have sædvanlig Brevform, idet Udstederen erklærer at have modtaget en bestemt Sum — i Reglen igjennem en Bank — som Betaling for Et eller Andet, og at han ikke vil rejse nogen Fordring senere. En Kvittering angaaende Plejeløn for et Barn er til yderligere Sikkerhed nedenunder forsynet med en Extrapaategning fra begge Parter, som erklære henholdsvis at have modtaget Plejelønnen og at have faaet Barnet tilbage.

Nogle smaa Dokumenter af blandet Indhold fortjene ogsaa Omtale. Der findes saaledes et Udygtighedspas udstedt af Præfekten for en Mand, der paa Grund af daarlige Øjne er bleven fritaget for Krigstjeneste efter at være bleven undersøgt i Alexandria; endvidere en Protokoludskrift af en Sag angaaende en Læge, som ønskede Fritagelse for en eller anden Ydelse, idet han paaberaabte sig, at han havde kureret netop dem, der havde foranlediget, at Ydelsen blev ham paalagt. Præfekten erklærede: «Maaske har du kureret dem daarligt», og paalagde ham en Prøve. — Saa er der en Dødsanmel-

delse til Øvrigheden, hvorved en Fader anmelder sin Søns Død, anmoder om, at hans Navn maa blive optaget paa Listen over de Døde, og sværger ved Kejseren, at Anmeldelsen er sandfærdig. — I en anden Skrivelse anmoder en Kvinde om, at der, da hun agter at optage et Laan, maa blive beskikket hende en Værge for den Sags Skyld alene. — Der findes et Par officielle Lægeerklæringer angaaende en Mand, der var bleven funden hængt, og en Pige, der var kommen til Skade ved Sammenstyrtningen af et Hus. — Ganske interessant er en Erklæring fra en Æggehandler, som edelig forpligter sig til daglig at sælge sine Æg paa Torvet, men ikke i Smug eller fra sit Hus, i hvilket Tilfælde han erklærer at være hjemfalden til Straf.

Desuden findes der et Par Testamenter, det ene underskrevet af sex Vidner. I dem begge testamenterer en gift Person sit Hus til Børnene, men saaledes, at den overlevende Ægtefælle skal have Bohavet tilligemed Ret til for sin Levetid at blive boende i Huset. — I Forbindelse med disse Familiedokumenter kan nævnes en Skrivelse fra en sen Tid (6te Aarh.), hvorved en Forlovelse bliver hævet. Johannes, Euphemias Fader, meddeler sin velbyrdige Svigersøn, Phoibammon, at, eftersom det er kommet ham for Øre, at han udøver lovløse Gjerninger, som hverken behage Gud eller Mennesker, men som han ikke vil betro til Papiret, har han fundet det rigtigst at sende ham denne Opsigelse (ῥεπούδιον).

Talrige Papirer kunde endnu opregnes, men til Slutning skal der omtales nogle enkelte af rent privat Art, særlig Breve, af hvilke der findes ikke faa. Saaledes et Par smaa Indbydelseskort. «Herais beder dig (Navnet nævnes ikke) om at spise hos hende i hendes Hjem i Anledning af hendes Børns Bryllup imorgen den 5te, ved den 9de Time.» I en anden Indbydelse tilføjes det Spørgsmaal, om Gjæsten agter at komme pr. Baad eller pr. Æsel, for at det valgte Befordringsmiddel kan blive sendt ham. — I et lille Trøstebrev skriver Brevskriverinden, at hun og hendes Slægtninge ere blevne meget bedrøvede over Eumoiros's Død og have gjort Alt, hvad der hører sig til i en saadan Anledning, men tilføjer saa ganske naivt: «Men man kan jo dog ikke gjøre

Noget imod den Slags Ting. I maa derfor trøste Jer selv. Hav det godt!»

Der findes ogsaa et Par længere Breve, hvis Indhold væsentlig drejer sig om Smaakommissioner. En Dame giver saaledes i et Brev en Bekjendt det Hverv at udløse nogle pantsatte Gjenstande, Klæder og Smykker, for hende; de ere pantsatte til en Rente af 4 % maanedlig[1]. Særlig pudsigt er et Brev fra en lille Dreng til hans Fader, barnligt som det er med Hensyn til Tankegang, Udtryksmaade og Retskrivning. Han skjænder paa sin Fader, fordi han ikke har taget ham med til Byen, og skriver, at, hvis han ikke tager ham med til Alexandria, vil han hverken skrive til ham eller tale til ham eller sige Goddag til ham. Han takker ham for nogle Gaver, men ender med at true med, at, hvis han ikke sender ham en Lyre (?), vil han hverken spise eller drikke (*οὐ μὴ φάγω, οὐ μὴ πείνω*).

Disse Prøver maa nu være tilstrækkelige. Det vil forhaabentlig af dem fremgaa, hvor rigt og forskjelligartet et Udbytte de seneste Papyrusfund have bragt os. Her skal endnu blot berøres, at foruden de mangfoldige Oplysninger om historiske og sociale Forhold, som de give os, ville de ogsaa have en stor Betydning for Studiet af det græske Sprogs Udviklingshistorie, særlig med Hensyn til dets Brug under det daglige Livs Forhold. Men dette kræver en vidtløftigere Undersøgelse, end det ved denne Lejlighed er muligt at gaa ind paa.

Vi maa nu med Spænding se hen til, hvad de næste Offentliggjørelser ville bringe, og vi have Lov til at smigre os med Haabet om, at Ægyptens Møddinger endnu gjemme værdifulde Skatte, som engang i Fremtiden ville berede os Overraskelser.

---

[1] Selvfølgelig var Rentefoden langt lavere, hvor Sikkerheden var større. I et andet Dokument, hvor der er Tale om en Gjældsforskrivning, angives Renten til $^{2}/_{3}$ % maanedlig.

Anmeldelser.

Scaenicae Romanorum poesis fragmenta tertiis curis rec. *Otto Ribbeck*. Vol. II. Comicorum fragmenta. Lipsiae 1898, Teubner. VIII + 393 pp.

Hoc extremum fere opus viri clarissimi digne accessit proximae editioni fragmentorum tragicorum. Cui cum sit et ratione critica et ceteris rebus par atque simile, nolo iterare ea quae de arte ac ratione Ribbeckii in hoc diario nuper dixi. Singillatimque pauca hoc loco.

Liv. Andr. 2 Ribbeckius legit *sĕcēna*, quod debuit saltem *secēna*, ut *avena camena catena crumena galena habena harena laniena verbenae.* Sed metrum tuetur illud quod est traditum, duobus locis ap. Fest. 330 et 318 *scena*: *Córruit quasi ictus scena, haud múlto secus* — —́ ⏑ — (*scena*: *sacena* = *sculna*: **seculna* Lindsay L. L. p. 184). — Naev. 15 sq. Ribbeckius: . . . . *si quidem vis loqui Non perdocere,* ⟨*hau*⟩ *multa longe promicanda oratiost.* Sed *hau* non aptum est sententiae, quae universa negetur, quod per ipsam interrogationem fieri potest: . . . . *si quidem vis loqui, Non perdocere, multa longe promicanda oratiost?* — Naev. 50, 116 Varro L. L. VII 107; Fest. 217 *per·sibus* (= *peritus* Varro) et inc. fab. IX Paul. ex Fest. 336 *sibus* («callidus») videtur mutandum in *per-sīpus sīpus*, quod est oscum *sīpus* a *sēp·*, cf. volsc. *sēpu* «sciente» et nom. osc. *Sēpis Sēppiis*, lat. *Sēppius*; *sēp·*: *săp·* (*săpio*) = *fēc·*: *făc·*. — Naev. 49 b Ribbeckius sic habet *capĕráta fronte*; ut Varr. L. L. VII 107, unde hoc sumpsit, cod. F habet *caperrata*, quod iniuria Ribb. mutavit; sic enim verius scribitur; de qua re Nettleshipius Class. Rev. VI 168 a. Nimirum verba illa sunt de versu bacchiaco: *capérráta frónte* —́ . . . — 53 Ribbeckius: ⟨*Dic*⟩, *utrumst melius: virginemne an viduam uxorem dúcere?*; itemque 115 *útrum scapulae plús an collus calli* ⟨*mi*⟩ *habeat néscio* vitiose utitur Ribbeckius correptione iambica, cum paenultimam vocalem muta cum liquida sequatur. Neque enim hanc correptionem patitur ea vox bisyllaba cuius syllabae duabus tribusve mediis consonantibus dividuntur. Quamobrem quamquam in re incerta nihil audeo adfirmare, tamen veri similius videtur Naevium dixisse *úterumst* et *úterum* his locis, si illa aetate nondum omnis memoria formae principalis erat abolita; ut prisci *alterum* et *altrum*, *asperum* et *asprum*, *magisteres* et *magistri*, *supera* et *supra*, *infera* et *infra*, *iugera* et *iugra*, *Libero* et *Lebro*, *liberis* et *leibreis;* cf. etiam substantiva inter se cognata *uterus uteri* et *uter utris*. — Naev. 65 Ribbeckius: *praecisum omásum pernam cállus glisis glándia*. At codices Nonii habent non *glisis* sed *clifis*

(*glifis*); ubi fortasse latet *colifis* i. e. *coliphis* vel *colyphis* (= *colyphiis*, *κωλῡφίοις κωληφίοις*); ergo sic fere legendum: . . . *praecisum omasum pernam callus*, ⟨*Cúm*⟩ *coliphis glandia* . . , Sententiae quidem sic erit consultum optime, si id reposueris quod significet genus carnis suillae. (De voce *coliphii* cf. Saalfeld Tensaur. s. v.) — Festi epit. 324 M *Naevius*: *Merula sandaracino ore*. Ubi quod Ribb. mutavit scripsitque per E *sanderacino* miror; praesertim cum praeter unum locum codicis Farnes. Festi p. 325 M, usitate scribatur in litteris latinis per A *sandaraca sandaracus sandaracatus sandaraceus*, non per E *sanderac*. — Naev. 130 sq. Lectio codicum retinenda. *dum* ⟨*modo*⟩ Ribbeckius contra sententiam; *dum* est enim h. l. «*donec*»; metrum est anapaesticum: . . . *quid si taceat Dum videat tam sciat quid scriptum siet* –́ ⏑ ⏑ –. Aquillii 10 *ubi primum clamarat* recte dicitur in re iterata. Licinii 12 quem Ribbeckius facit exitum versus . . . *conūbiúm data* is vitiosus est. Fortasse legendum in hunc modum: *Cŭm-quidém* (aut *Cum quidem*) *Mavórti es* ⟨*ipsi*⟩ *in conŭbium data*. Epici quidem quod *conŭbium* habent antepaenultima brevi, non, credo, metri causa longam corripiunt, sed fuit in sermone et *conūbium* et *conŭbium* eadem varietate qua et *nūbo* et *pro-nŭba*. — Caecilii Statii 60 *Qui homo* i. e. *qualis homo*, sententia proba, libri Nonii. Ribb. autem minus apte *Equi homo* i. e. ecquis homo. Senariorum iambicorum, credo, truncae reliquiae sunt: ⏑ –́ ⏑ – ⏑ *qui homo ineptitúdinis Cumulátus cultum* oblítus es – –́ ⏑ –. Caecil. 81 *subito reste reddent hebem* codd.: *subito res r. h.* Ribb.; conicio legendum esse: . . . *súbitae res reddént hebem*, nam quod est in codicibus id videtur ortum ex supra scripta correctura: *subito*^{te} *res reddent h.* — Caec. 128 Ribb. *Immo vero haec ante solitus sum*: *res delicat*; ex lemmate Nonii 98, 7 et 277, 26 «delica» (i. e. *deliqua*) «explana, indica» restituendum in h. l. *deliqua*, ut sententia sit haec: «ego vero iam diu ista audio, ad res te transfer, eas expedi, eas ad liquidum perducas volo». — Caec. 140 *panis soli corbulam* i. e. *p. solius c.*, quod Buecheler etiam vidit; sive paupertas sive frugalitas deminutivo ipso *corbula* significatur. *panis solidi* ex coniect. Ribbeckius, quod non opus est. — Caec. 183 per interrogationem Ribb., quod sine interrogatione melius: *Tu nurum non vis odiosam tibi esse, quam rarenter videas*! — Caec. 276 Charis. 201 K *profecto qui* si id fere significant quod apud Plautum *hercle qui, pol qui*, non opus est Ribbeckii coniectura *proferto qui*, quod huic loco non est aptum. — Caec. 278 Ribb. *namque* ⟨*mihi*⟩ *malum in mundost ere*, sed metro salvo salvaque sententia versus poterit illo *mihi* carere. — Turpilii 128 *Etiam* ámpliūs *illam* ápparare cóndecet Ribb. vitiose producta brevi syllaba in medio senario, quod ne si maior quidem fides esset librorum Plautinorum verum esse comprobaret Ribbeckius Coroll. XXVII collato Men. 327. Neque enim huc pertinet Most.

326 et 247. Item Titin. 45 *aedibūs* improbabiliter Ribb. Ergo Turpil. 128 potius dividas verba in duos versus: . . . *etiam ámplius Illam ápparare cóndecet* — ⏑́ ⏑ — et Tit. 45 cum habeant codd. FL Nonii 95, 1 *Parasitos amovi lenonem* (*lenones lenonest*) *aedibus absterrui* et quae sq., fortasse legere debemus sic: *Párasitos amóvi, lenonum áedibus ⟨eum⟩ abstérrui, Desuévi ne quo ád cenam exiret éxtra consiliúm meum* (*quo — exiret* FL: *quod — iret* all.). — Turp. 205 Non. 488, 26 secundum codices sic est: . . *nón est mediocris res neque vulgária Fallácia haec*; senarii initium suppleri potest sic ⟨*Haec*⟩ *nón est m. res*; et cum *mediocris-res* per enclisin coeant in unum, caesuram suam habet versus. Ribb. autem sic: *Non ést mediocris rés neque* ⟨*est*⟩ *v. F. h.;* in quo me quidem offendit scansio *mediocris rés*, cum et *res* nimis ponderis ita habeat et minus usitate dicatur *mediocris*, cum exspectent aures in prisco senario *médiocris*. — Afr. 55 *letium* (*laetium*) *genus* codd. Non. 87, 21: *bliteum genus* Onions optime: *plebeium g.* Ribb., minus veri simile. — Afr. 136 Non. 318, 2 *meretrix* Ribb.: *meletrix* libri manu scripti omnes, quod idem praebet cod. W Turp. 42 Non. 483, 26, quod credo non est abiciendum aut removendum, quia habet dissimilationem litterae R a latina voce non alienam, cui non suave esset R litteram iterari. item *meletricem* libri Nonii 202, 14, cuius loci mentionen faciens Sittl ALL VI 557 confert hodiernum Italorum vocabulum *meltrice*. Eandem ob causam factum est ut etiam *menetrix* (*manetris*) diceretur (Non. 423, 11) pro *meretrice*, de qua re Thielmann ALL III 539 sq. — Afr. 175 sq. miror cur Ribbeckius pro *speratam*, quod sit in codd. quodque sententia postulet, scripserit *speratum*. — Non. 111, 29 cum libris manu scriptis sic fere traditus sit locus quidam Afranii *tene tu in medio nemo est magnifice volo fluctuatim* (vel *flutuatim*) *ire ad illum accipito tege tu et sustine*, Ribbeckius autem cum Afr. 236 pro *tene tu* scripsit *teneto* et pro *fluctuatim fluctatim*, locum hunc depravavit, non correxit. Ac potius legendus est hic locus sic: ⏑́ ⏑ — ⏑ *téne tu, in medio némost, magnificé volo Flúctuatim-*⟨*que*⟩ *ire ad illum: accipite hoc tege tu et sústine.* — Afran. 394 Non. 503, 21 quod in libris manuscriptis bis est *fervitur*, id Ribbeckius mutavit in *fertur* cum aliquo dictionis damno. Quodsi verba fuerunt haec cantici nil opus est mutato, licet enim sic dimetiri: *Quánta hic vociferátione férvitur*! | *Éi miseráe mihi.* Prior igitur est trochaica hexapodia catalectica, ut Plaut. Epid. 166 a; 166 b; Most. 704; 705; posterior trochaica tripodia catalectica, ut saepe Plautus. Afranium autem pariter ac Naevium et Plautum his colis minusculis pro clausulis esse usum scribit Marius Victorinus p. 79, 2—6 K. — Pomponii 19 sq. Ribb. *Si praegnáns non és . . .*, rhythmo pessimo; ac potius sic dimetiamur . . . *si práegnans nón es Partibis númquam*, ut exitus cum initio septenarii iambici coniungatur. — Nov. 3 sq.

meliore rhythmo credo sic: *Licet ⟨hic mihi⟩ leno, dúo verbis. Etiám primo et postrémo.* — Laberii 18 *miserimunium* codd. et Ribb., monstrum vocabuli; legendum, credo, *miserimonium*; Laberius enim verba in -*monium* quaedam finxit, cuius generis sunt ap. Gell. XVI 7, 1 *mendicimonium* et *moechimonium*; a *misero* igitur *miserimonium*, ut ab *aegro aegrimonium* in Itala, a *casto castimonium* Apuleius, a *tristi tristimonium* Petronius, a *sancto sanctimonium* Cyprianus. — Lab. 21 Non. 122, 11 *Numne aliter hunc pedicabis* librii Nonii: — *hunce* — Ribbeckius metri causa; quod probari non potest, nam *hunce* apud comicum poetam inauditum est (Plaut. Men. 572 nemo est hodie qui *hunce* legat); nec magis apud poetam comicum *hunce* probari potest quam *haece hice hoce huice harunce horunce*, quod genus in quibus monumentis latini sermonis inveniatur declarant exempla ap. Georges Wortf. s. v. et Neue-Wagener II[3] 413—421. — Laber. 38 *Dispóliavit* initium versus iambici facere non potest; fortasse numero trochaico melius: . . . *cum provincias Dispoliat, colúmnas monolitás labella e bálineis.* — Sed haec hactenus.

Codicibus utendi Nonianis ratio quae in reliquiis tragicorum, eadem fere in comicis Ribbeckianis deprehenditur. Tametsi enim in praefatione dicit Ribbeckius sibi iam in his copiam apparatus Onionsii datam, tamen non tantum quantum oportuit illo est usus. Velut Turp. 13 Ribb. legit *nosti quam sit gracili corpore* et haec adnotavit «gracili EH^2 PW gracile H^1 cracile FL»; hoc primum mirum est quod cum H^1 sit apographum codicis F, H^1 tamen adnotationibus Ribbeckii ita producitur quasi sit dignior testis quam FL et ab illis separandus. Praeterea hoc loco manifeste corruptum illud in FLH^1 *cracile* (*gracile*) nos deducit ad illud quod credo scriptum fuit ab Nonio *gracilo corpore.* Cur autem *cracile pro gracilo* scriberetur, eius erroris causa fuit in litteris non satis distinctis archetypi cuiusdam.

Lundae.

C. Zander.

N. Beckman, Grunddragen af den svenska versläran. Lund 1898, Gleerupska Univ.-bokh. 90 s.

Den svenska litteraturen röjer för närvarande ett lifligt intresse för metriska frågor. Ett vittnesbörd därom är ofvan anförda arbete. Förf. har satt som sin uppgift att med den musikaliska rytmiken såsom utgångspunkt gifva en lättfattlig och öfversiktlig framställning af den svenska versläranes grundprinciper, sådana dessa te sig i ljuset af den moderna fonetiken. Den så-

lunda formulerade uppgiften har också förf. löst på ett tilltalande sätt. Utförligt och redigt har han i sex kapitel behandlat: rytmikens grundbegrepp, språkets rytmiska element, den svenska versens taktformer, pauser och ordfötter, takters förening till högre rytmiska enheter samt några viktigare vers- och strofformer.

Synnerlig vikt lägges på den principiella utredningen och utan tvifvel är det genom denna förf. vill undervisa den studerande ungdomen och «de allmänna läroverkens modersmålslärare, af hvilka väl åtminstone några känna behofvet af större klarhet i svensk metrik än våra latiniserande versläror bruka ge.»

Om emellertid just den principiella utredningen lemnar något öfrigt att önska i afseende på klarhet, så torde anledningen härtill mindre vara att söka i förf.s framställningssätt än i hans uppgift och de förutsättningar, som i följd häraf blifvit för honom bestämmande. Den musikaliska rytmiken och fonetiken äro visserligen oundgängliga och goda förutsättningar, men icke tillräckliga. Då rytmen från en sida är en psykologisk och från en annan sida en fysisk och fysiologisk företeelse, så äro (den experimentella) psykologien, fysiken och fysiologien minst lika nödvändiga förutsättningar. Men framför allt är rytmiken en vetenskap, som kräfver sin särskilda experimentella undersökning. En viss obenägenhet eller ringaktning härför har drifvit förf. till ett osjälfständigt beroende af fonetikens formulering af hithörande begrepp. Fonetikens styrka ligger på det fonologiska området, hvaremot det rytmologiska och det tonologiska blifvit föga bearbetade. Fonetiken är således f. n. snarare i behof att låna af än den är i stånd att låna till rytmiken och metriken. En särskild brist ligger däri, att förf. ej gjort sig till godo frukterna af den rytmisk-metriska forskning antiken presterat. Förf.s öfverlägsna tal om «latiniserande» versläror och den antika metrikens «oklarhet» är ett föga lyckligt sätt att dölja detta förhållande. Den forskning, som leder sina anor från Aristoteles och nämner dennes lärjunge Aristoxenos som sin främste representant, är alltid en faktor att räkna med, hvilken man icke negligerar utan fara att nedsjunka under den nivå, där antiken stod.

Rytmen är enligt förf. en regelbunden indelning af tiden, tillvägabragt genom periodiskt återkommande af vissa förnimmelser. Denna definition är för vid. Förnimmelsen af tornurets kvartslag eller en med anledning däraf periodiskt återkommande tanke åvägabringar väl en regelbunden indelning af tiden (periodicitet), men ingen rytm. Def. sker vidare genom cirkel. För att genom uttrycket «periodiskt» erhålla någon upplysning förutsättes, att man vet hvad periodicitet är. Men då periodicitet just är hvad förf. definierar, så förutsättes definiendum för uppfattningen af differentia specifica. Detta är cirkeldefinition.

Dock vi uppehålla oss ej vid formen, utan skynda till saken.

Rytmen är för förf. periodicitet, men en sådan periodicitet, enligt hvilken blott *en* förnimmelse i perioden återkommer efter samma omloppstid. Den regelbundenhet, som åvägabringas i tidsindelningen, inskränker sig således till hvad man förut ansett vara det enklaste men på samma gång ofullkomligaste slag af rytm: «droppens enformiga fallande». Visserligen medgifver förf., att mellan den periodiskt återkommande förnimmelsen («droppen») kunna falla andra förnimmelser, men dels är det oklart, huruvida han medgifver, att de göra någon tidsindelning förnimbar, dels är det klart, att de i sådant fall icke göra någon *regelbunden* tidsindelning förnimbar, enär de äro operiodiska, och således icke åstadkomma en för rytmen konstitutiv tidsindelning. De utgöra endast fyllnadsgods, som kan packas tätare eller glesare. Det är under sådant förhållande föga konsekvent att tala om «*taktformer*». Formen hos en takt är naturligtvis det sätt, hvarpå tiden inom takten regelbundet indelas. Längden af i takten ingående stafvelser beror visserligen af mängden, ett förhållande, som sätter materialets elasticitet på starka prof, men taktens *form* och stafvelsernas på längd beroende *ordning* äro för förf. likgiltiga.

Vi konstatera, att antikens rytm (i verklighet och theori) egde större fullkomlighet, då dess tidsbestämdhet äfven sträckte sig till taktens hufvuddelar, arsis och thesis (och i metern äfven till hufvuddelarnes tidsfördelning). Äfven för svensk vers vågar rec. på grund af experimentella undersökningar påstå en regelbunden tidsbestämdhet för såväl takten som dess delar, så vidt det nämligen är fråga om fullkongruent vers. Förf.s rytm synes färdig att slå öfver i ett fullständigt kaos, då enligt honom en trokeisk takt lika gärna kan utgöras af en kort och en lång eller två lika långa eller en lång och en kort stafvelse För att icke en så oregelbunden tidsindelning skall blifva förnimbar för örat, måste förf. antaga, att den princip, som indelar takten i orytmiska delar, icke kan göra sig gällande i jämförelse med den, som delar versen i lika taktlängder. Denna senare är intensiteten. Huru erhålles denna princip? Huru tänkes den verka och huru kan den så kraftig verkan åstadkomma?

Det förefaller som denna princip icke vore funnen genom analys af rytmens begrepp eller materialet. I fråga om rytmen för hörselsinnet säger nämligen förf., att man för att göra den förnimbar för örat kunde använda någon af ljudets kvalitativa egenskaper, låta ljud af olika tonhöjd eller klangfärg regelbundet växla med hvarandra. Men «mest bekväm och allmännast använd i rytmiskt syfte är dock intensiteten eller ljudstyrkan». Något annat rättfärdigande af taktindelningsprincipen förekommer mig veterligen icke. Men om denna princip för öfrigt vore aldrig så bekväm och allmänt använd, så uteslutes dock icke möjligheten, att den på grund af de fysiologiska och psykologiska villkoren

för den språkliga ljudstyrkans frambringande och uppfattning här i versläran vore oanvändbar. Ett bevis för dess nödvändighet och tillräcklighet hade således varit på sin plats, isynnerhet som förf. torde veta, att den antika metriken icke gjort bruk af denna princip.

Huru förf. tänker sig denna princip verka, förefaller icke så alldeles klart. Förf. vill hafva «vissa periodiskt återkommande förnimmelser», som åvägabringa regelbunden indelning af tiden, «göra rytmen förnimbar». Man kunde tycka, att i en akustisk rytm dessa «vissa förnimmelser» borde blifva hörselförnimmelser eller ljud, i språklig rytm — språkljud. Men detta förefaller ej förf. nog. Han måste tycka, att språkljuden ej för örat göra någon tidsindelning förnimbar, såvida intensiteten är densamma. Detta måste förefalla underligt för en oförvillad uppfattning, då vi alltid uppfatta språkljuden och stafvelserna såsom fallande efter hvarandra i tiden och språket blir oss tydligt just genom detta sätt att fatta dess element. Men vi ponera för tillfället, att språket utan intensitetsskillnader ter sig såsom en sammanhängande ljudförnimmelse utan tidsgränser. Endast intensiteten kan sätta skillnad. Den språkliga rytmen måste således innehålla växling mellan starka och svaga förnimmelser. Hvar te sig nu de gränser i tiden, hvilka afskilja taktlängderna? vid öfvergången från stark till svag förnimmelse eller från svag till stark eller vid båda dessa öfvergångar? Mången torde svara: «vid öfvergången från svag till stark» och därför anse, att man blott kan erhålla fallande takter. Stafvelsen börjar med intensitetsmaximum och slutar med minimum. Den starkare stafvelsens minimum är starkare än den svagares. I följd häraf presenterar takten ett tämligen jämnt fallande, tills ny takt börjar med nytt maximum. Ny takt kan ej göras förnimbar genom öfvergången från stark till svag, emedan skillnaden mellan den starkares minimum och den svagares maximum ej är tillräckligt stort, utan blott genom den stora skillnaden mellan den svagares minimum och den starkares maximum. Detta resonnement passar äfven för förf.s fallande takter. Men nu antager han äfven stigande takter. Huru han härvid tänker sig intensiteten fördelad, är ej lätt att ana. Bekvämast vore naturligtvis att i stigande takter få tänka sig stafvelsen sluta med maximum. Men för detta ändamål skulle stafvelsens maximum vara flyttbart. Om förf. icke vågar sig på sådana språkfantasier, så återstår att antaga intensiteten vara jämnt utbredd öfver hela stafvelsen. Nu bör såväl växlingen från stark till svag som från svag till stark kunna göra en tidsgräns förnimbar och således både fallande och stigande takter blifva möjliga. Men nu inträder en ny svårighet. Om växlingen mellan stark och svag gör taktens början förnimbar, så gör växlingen mellan svag och stark taktens slutdel förnimbar, och vice versa i fallande takter. Intensitetsväxlingen blir således icke

blott en princip för taktlängden utan äfven för taktdelningen. Taktens orytmiska delar göras lika förnimbara som taktlängdernes likhet. Intensiteten blir en princip lika väl för den operiodiska oordningen som för den periodiska ordningen. Blir nu resultatet rytmiskt eller orytmiskt?

Denna princip synes således godtyckligt vald, dess verkningssätt förenadt med svårigheter och verkan synes i förf.s system kunna bli motsatsen till den åsyftade. Denna princip kan ej vara nödvändig i annat fall än där det ej är möjligt att på annat sätt åstadkomma förnimbara tidsgränser. Jag känner ej mer än ett sådant fall af akustisk rytm, och det är, när materialet utgöres af en enda sammanhängande ljudförnimmelse, som ej kan varieras på annat sätt än genom intensitet. Men detta är blott ett tänkt fall, som visserligen kan experimentellt framställas, men för öfrigt knappast förekommer i verkligheten. Om jag på hvilken tonhöjd som helst utan pauser sjunger en ton med en viss klangfärg t. ex. *a*, så kan jag visserligen göra en tidsgräns förnimbar genom att forcera styrkan till forte och åter en ny gräns genom att låta styrkan sjunka till piano. Men huruvida detta sätt är så bekvämt d. v. s. om det är lätt att göra dessa gränser distinkt förnimbara och låta tidsdelarne få hvilken längd som helst och göra detta med färdighet. därom kan hvem som vill öfvertyga sig genom egna försök. Att göra distinkta gränser förnimbara genom flera grader af styrka såsom pianissimo, piano, mezzo forte, forte och fortissimo hör till de saker, som öfverstiga gränserna för ett menskligt organs förmåga. Detta beror dels på svårigheten att hastigt öka och minska intensiteten samt den begränsade intensitetsskillnad, som på hvarje höjdläge är menniskorösten medgifven, dels på örats begränsade förmåga att iakttaga och mäta intensitetsskillnader. Om under sådana förhållanden detta obekväma sätt funnit föga användning, så torde detta ej förvåna någon.

Helt annat är förhållandet med tonhöjden, klangfärgen och sonoriteten. Vårt öra är utrustadt med särskildt fina apparater för urskiljande af dessa egenskaper. Huru lätt iakttagas icke distinkta tidsgränser, om man med klangfärgen *a* sjunger den diatoniska eller den kromatiska skalan med samma styrka och utan pauser! Till och med sådana ljud, hos hvilka man icke plägar urskilja tonhöjd såsom *s*, kunna dock vida lättare åstadkomma distinkta tidsgränser genom olika tonhöjd än genom olika styrka. Vidare huru tydligt skiljas icke tidsmomenterna, om man på samma tonhöjd med samma styrka sjunger *aeå*! Äfven om man långsamt uttalar (ljudar) *fsr* omedelbart efter hvarandra, blifva ju gränserna mycket distinkta. Allra tydligast utmärkas nya tidsmomenters inträde genom mer sonora ljud (sonanter), om resten af momenterna fylles med pauser eller mindre sonora ljud (konsonanter).

Då språket äger så ypperliga medel att göra tidsindelningen förnimbar, är det förvånande, att förf. tillgripit ett så obekvämt medel som intensiteten. Vi finna häri ett osjälfständigt beroende af fonetikens rudimentära rytmologi och ett okritiskt förhållande till den moderna dogmen, att den germanska versen bygges på accenten. Det är sannt, förf. gör visserligen ett aktningsvärdt försök att afskaka den dogmens bojor, då han sid. 38 icke fullt gillar den vanliga skillnaden mellan «accentuerande» och «kvantiterande» vers samt med styrka gör gällande, att «all språklig rytm fordrar både regelbundenhet i tidsindelningen och . . . för att göra den förnimbar«. Men dels tyckes dogmen för honom ännu äga ett skimmer af modernitet, om ej genom annat, genom sin motsats mot den antika metriken, dels har han ej tillräckligt analyserat rytmen och språkmaterialet, hvarför han tagit intensiteten (accenten) till nåder såsom taktlängdsprincip.

Tidskriftens utrymme tillåter ej att fortsätta, men det anförda torde vara nog för att visa, att den principiella utredning förf. bjuder på icke kan vara tillfredsställande för dem, som verkligen känna behof af större klarhet i metrikens grundprinciper. Härmed vilja vi ingalunda hafva återtagit det erkännande, hvarmed vi började. Arbetet äger nämligen stora förtjänster såväl genom sakrika inlägg i diskussionen om nästan alla viktigare metriska frågor som genom ett öfverskådligt framställningssätt, hvarför det kan rekommenderas till studium både af dem, som redan äga en utbildad åsikt i ämnet, och af dem, som vilja skaffa sig en orienterande öfversikt af den svenska metrikens läror i det nittonde århundradet.

Östersund.

Erik Rosengren.

J. L. Ussing, Betragtninger over *Vitruvii de architectura* libri decem. (Vidensk. Selsk. Skr., 6. R., hist.-fil. Afd. IV. 3.) Kbhvn. 1896, Høst (Komm.). 68 S.

Observations on *Vitruvii de architectura* libri decem, with special regard to the time at which this work was written, by *J. L. Ussing*, Ph. D., L. L. D. Translated from the Danish, and carefully revised by the Author. (The Royal Institute of British Architects.) London 1898. 42 S. 4°.

Enhver, der har gjennemlæst det Sammensurium af interessante Oplysninger, Meningsløsheder og selvbehagelig Forfatterglæde, der er os bevaret under Vitruvs Navn og bærer Titlen *de architectura*, men handler om alt muligt og langt fra giver os den Forklaring, vi der havde troet at finde, af de rige Mindes-

mærker i Oldtidens Kulturlande, vil glæde sig over, at Professor Ussing har gjort sin Afhandling om dette Emne tilgængelig for et større Publicum i den noget omarbejdede Oversættelse. Professoren gør sig nemlig til Talsmand for den Anskuelse, at Vitruvs Skrift ikke, som det selv angiver, er forfattet paa Kejser Augustus's Tid af en kyndig Architekt, men er et Arbejde fra en langt senere Tid af en Mand uden Indsigt i Architekturen. Det er en Anskuelse, der vel allerede 1856 er fremkommet i Untersuchungen über das Zeitalter des römischen Kriegsbaumeisters Marcus Vitruvius Pollio von *C. F. L. Schultz*, Geheimen Ober-Regierungs-Rath, herausgegeben von Otto Schultz, Ingenieur-Lieutenant, men som endnu ikke er blevet paaagtet. Derfor er det en stor Fortjeneste af Professor Ussing, at han har taget denne Opfattelse, som han for en stor Del har fulgt i sin akademiske Undervisning, frem til fornyet Behandling, især da det synes, at mange af de fremsatte Grunde have en overbevisende Kraft; og et Spørgsmaal af stor Vigtighed er det ubetinget, om denne Forfatter, hvem man endnu stadig søger til som Kilde, er en virkelig Autoritet paa Architekturens Omraade, eller hans Skrift væsentlig har Betydning paa Grund af dets talrige Benyttelser af tabte Oldtidsskrifter. Ligeledes kan det naturligvis være skæbnesvangert for den historiske Opfattelse af det latinske Sprog, hvis man med Urette gaar ud fra, at man i dette Skrift har et Exempel paa Vulgærlatin i Augustus's Tidsalder.

Professor Ussing har først fremdraget en hel Del interessante sproglige Fænomener, der staa i Strid med den augustæiske Tids almindelige Sprogbrug. Det ser ud, som om der her var en Vej til en nøjere Bestemmelse af Forfatterens virkelige Levetid. Endnu vægtigere ere de mange Indvendiger mod den almindelige Opfattelse, der ere hentede fra de historiske Forhold og de techniske Lærdomme. Det maa dog f. Ex. være enhver paafaldende, at en architektonisk Forfatter paa en Tid, da August gjør Rom fra en Murstensby til en Marmorby, ikke omtaler en eneste af hans eller Agrippas Byggeforetagender (den palatinske Apollos Tempel, Pantheon) der vare opførte paa den Tid, han efter sine egne Ord skrev sit Værk. Og naar paa den Tid porticus Metelli efter en Ombygning havde faaet Navnet porticus Octavia efter Augustus's Søster Octavia, er det mærkeligt, at Vitruv bruger det gamle Navn, især, kunde man tilføje, da Vitruvius selv I 2 Slutn. paastaar, at denne Dame var hans Beskytterinde. At de Templer i Rom, Vitruv omtaler, alle ere fra Republikens Tid, indeholder et Fingerpeg om, hvem der paa dette Omraade har været Vitruvs Kilde. Han nævner ham selv mellem os ubekjendte (maaske opdigtede) Forgængere, nemlig Terentius Varro. Mærkeligt er det ogsaa, at en romersk Architekt ikke med et Ord omtaler Bue- og Hvælvingskonstruktionen, ligesom ogsaa, at han lader Skuespillerne i det græske Theater optræde ovenpaa

det 11 Fod høje *προσκήνιον*. Professor Ussing antager — vidtløftigere udviklet i Scenica i det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1897 —, at Vitruvs Kilde, Varro, har taget Ordet i den tidligere Betydning, Bagvæggens Dekoration, medens Vitruv har taget det i den senere Betydning Skueplads.

Naar Vitruvius anfører en Masse os ubekjendte græske Navne paa Folk, der skal have været hans Kilder, er det jo umuligt at paavise, at det kun er Humbug; men man maa give Professoren Ret i, at det er sandsynligt, man undres i hvert Fald ved at se Epikurs Ven Metrodoros som Autoritet i Spørgsmaal om Vandløb, og naar V. ved Siden af denne nævner Aristides, er der en Mulighed for, at det er den bekjendte Rhetor fra det 2det Aarhundrede, han er kommen til at nævne.

Den største Mislighed af de mange anførte, som her ikke alle skulle opregnes, er, at V. paastaar, at et Tempel skal lægges saaledes, at Indgangen vender mod Vest. Naar man husker, at man i d. 4de Aarh. begynder at orientere den kristne Kirke saaledes, har man maaske her, mener Professor Ussing med Rette, en Mulighed til Bestemmelse af Forfatterens virkelige Tid.

Naar Plinius nævner en Forfatter Vitruvius som sin Kilde, gjør Professor Ussing i en lang Række Exempler det sandsynligt, at det ikke kan være det foreliggende Skrifts Forfatter, men at baade denne og Plinius have haft en fælles Kilde. Det viser sig nemlig for det meste, at Plinius's Fremstilling er kortfattet og forstaaelig, medens Vitruvs er vidtløftig og paa mange Punkter misforstaaet.

I Vitruvs 10de Bog er der en mærkværdig Overensstemmelse med Athenæus *περὶ μηχανημάτων*. Denne Forfatter sætter man nu i Almindelighed i det 2det ell. 3die Aarh. e. Chr. Professor Ussing søger med Held at godtgjøre, at V. har oversat ham. Et Sted har Athenæus: *Τῆς δὲ χελώνης τῆς τὸν κριὸν φερούσης ἡ ἐργασία ἦν ἡ αὐτὴ μικρῆς τε καὶ μεγάλης*. Vitruv har: *testudinis arietariæ comparatio eadem ratione perficiebatur*, hvor *eadem ratione* ikke har noget at gaa tilbage paa. Det ser ganske ud som jasket Oversættelse. Det samme synes ogsaa at være Tilfældet, hvor Ath. ved at tale om en *κριοδόχη* siger: *ἐβύρσουν δὲ καὶ ταύτην ὁμοίως τοῖς πύργοις*, og Vit. har: *tegebatur autem is coriis crudis quemadmodum turris*; altsaa tror han, at det er *aries*, der er dækket med Huder.

De her fremdragne Udviklinger ere kun faa blandt de mange, hvori Professor Ussing gjør det sandsynligt, at vi i Vitruv have en Forfatter fra en sen Tid, der har antaget en langt tidligere Fagmands Navn, ligesom det sene Skrift de re coqvinaria bærer Navn efter Apicius, en Gourmand fra Tiberius's Tid.

H. Rafn.

Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia. Vol. I. Syntaxis mathematica. Ed. *J. L. Heiberg*. Pars I: libri I—VI. Leipzig 1898, Teubner. VI+546 pp.

Den foreliggende Udgave af første Halvdel af Ptolemæus' «Almagest» er Led i Teubners Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum, udstyret paa sædvanlig Maade og Side for Side forsynet med kritisk Apparat. Da Redaktionen af Tidsskriftet tilbød mig at overtage Anmeldelsen af denne Udgave, følte jeg mig paa den ene Side stærkt fristet til at modtage Tilbudet, fordi Opgaven interesserede mig, men paa den anden Side nærede jeg som Ikke-Filolog naturlige Betænkeligheder. Ved nærmere Undersøgelse kom jeg dog til den Anskuelse, at det Indtryk, jeg fra mit ensidige, matematiske Standpunkt kunde naa, kunde give et væsentligt Bidrag til en Vurdering. Allerede ved Professor Heibergs Udgaver af de græske Matematikere gav selve den regelmæssige og lovbundne Form, i hvilken Oldtidens Matematikere fremstillede deres Stof, et fortrinligt Vurderingsmiddel; de mange matematiske Tabeller, der findes hos Ptolemæus, give et Middel af lignende Art — vel ovenikøbet af endnu større Vægt. En Undersøgelse af disse Tabeller vil derfor kunne give Bidrag til Bedømmelse baade af Manuskripternes Paalidelighed og af Udgiverens Brug af dem.

Fremkomsten af en paalidelig Udgave af Almagest maa siges at afhjælpe en virkelig Trang. Baselerudgaven fra 1538 støtter sig kun paa eet Haandskrift, der ovenikøbet ikke er godt. Hidtil har derfor Halmas Udgave[1] været betragtet som den bedste; den hviler blandt andet paa de samme to gode Haandskrifter, der af Heiberg betegnes ved A og C.

Lad os for at sammenligne Halmas og Heibergs Udgaver betragte den Tabel over Solens Deklination paa de forskellige Steder af Ekliptika, som findes i 1ste Bog, Kap. 12; her vil da Forskellen mellem de Principper, der have været ledende for de to Udgaver, træde tydeligt frem. Man bliver snart klar over, at i Sekundkolonnen vrimler der med afvigende Angivelser; ser man nu efter i Halmas Liste over Varianter (p. 495), vil man til sin store Forbavselse opdage, at (paa een ganske uvæsentlig Undtagelse nær) ere alle Manuskripter i den smukkeste Overensstemmelse indbyrdes og — med Heiberg, hvorimod Halmas egne Tal ingen Steder findes. Listen over Varianter er ovenikøbet kun angivet for første Halvdel af Tabellen; saa opgiver Halma ganske Ævret med følgende Hjærtesuk: Le reste de cette table dans toutes les autres colonnes des Manuscrits est aussi fautif que

[1] Paa det store kongelige Bibliothek findes en Udgave af Halma fra 1816 med Oversættelse til Fransk og med astronomiske Noter af Delambre. Baselerudgaven findes paa Universitetsbiblioteket.

ce qui vient d'être exposé. Je m'en suis assuré par mon calcul, qui se trouve confirmé par la table de Rheinholt, corrigé. Af Delambres Noter S. 5 fremgaar, at Ptolemæus' Tal ere blevne ændrede til andre, beregnede ved moderne trigonometriske Tabeller. Mange ville maaske synes, at dette kan være en meget fornuftig Fremgangsmaade, og at Bevaringen af Ptolemæus' mindre korrekte Tal[1] i det højeste kan forsvares som et Udslag af Pietet mod det fra saa fjærne Tider overleverede. Men Sagen er langt vigtigere. Der er nemlig paa den ene Side ingen Grund til at ønske Tabellerne gjorte saa matematisk fuldkomne som muligt, da ingen Astronom nutildags vilde bruge dem som tekniske Hjælpemidler. Paa den anden Side er det derimod af største Betydning for selve Studiet af Ptolemæus, at man i Tabellerne har de Tal, som han selv paa andre Steder i Værket har regnet med. Man maa derfor anerkende det som et betydeligt Fortrin ved Heibergs Udgave, at Maalet for den er blevet sat deri saavidt muligt at gengive Ptolemæus selv uden moderne Retouche; matematiske Grunde have ikke været afgørende for Teksten, selv om de vel nok i anden Linie og anvendte med Forsigtighed kunne have været medvirkende ved Valget af Læsemaader.

Som et andet Eksempel, der egner sig til at belyse Forskellen mellem de to Udgaver, tage vi følgende: Heiberg S. $54,_{10}$ har δ Sekunder, hvor baade Manuskripterne A, B og C, Baselerudgaven og Halma har γ; dette sidste er ogsaa matematisk set rigtigst, eftersom Beregning ved en Sinustabel giver $3,_2$. Kun D har δ. Følger man nu Heibergs Henvisning til S. $122,_4$ og $_{10}$, ser man, at begge Steder have alle Manuskripter (oprindelig ɔ: bortset fra en senere Rettelse, B[3]) angivet Tallet til at være δ i en Beregning, hvor det paagældende Tal er hentet fra Tabellen S. $54,_{10}$. Halma har her rettet δ til γ. — Desværre lader det sig ikke af de følgende Regninger paavise, hvilket Tal der er regnet med; Sandsynligheden taler imidlertid for Heibergs Valg, nemlig at følge D og overalt læse δ, saa meget desto mere som det, at netop D paa det første Sted har δ, stemmer med det almindelige Indtryk, at D har sin Oprindelse i et gammelt og fortrinligt Haandskrift (cfr. Heibergs Indledning, S. V).

Det er dog ikke altid, at Halma foretrækker den matematiske Sandhed for Haandskrifternes Vidnesbyrd: Halma S. $45,_{18}$ angiver Korden til ϱξ̄ϛ ϛ″ at være ϱιϑ̄ ιϑ′ ϛ″. Matematisk set strider dette mod sund Sans, da Tabellen derved kommer i Strid med den vedføjede Kolonne af Differenser (til Interpolation); ja Fejlen er endog ganske iøjnefaldende, naar man lader Blikket glide ned langs Minutkolonnen, idet ιϑ springer helt ud af Rækken (2, 6,

[1] Iøvrigt bør Spørgsmaalet om Tallenes «Korrekthed» ikke som hos Halma afgøres ved moderne Regnemetoder, men kun ved Regninger, der følge de samme besværlige Baner, som Ptolemæus selv har fulgt.

19, 13, 17). Ifølge Halmas Variantliste skulde Heibergs A og C henholdsvis have ιδ og ι paa dette Sted. Heiberg selv har i Tabellen (S. 62,19) det rigtige ι, men angiver ingen Varianter. Her som mange andre Steder afvige altsaa de to Udgaver i deres Angivelser om Indholdet af de fælles Haandskrifter; Professor Heibergs Navn er vel en tilstrækkelig Borgen for, at hans Angivelser ere de korrekte.

Som sidste Eksempel vælge vi Heiberg S. 174, 175 og Halma S. 135. Her staar:

				Heiberg	Halma
Σκορπίου,	L.	3,	Kol. 7:	α	η
Ἰχθύων,	-	3,	— 5:	νθ	νβ

Disse to Steder i Tabellen skulle gensidig svare til hinanden paa simpel matematisk Maade. Halma har bragt fuldstændig Forvirring tilveje ved paa første Sted mod alle Haandskrifter at læse η; Heiberg har atter bragt Orden tilveje ved det sidste Sted at adoptere D's Angivelse νθ. Altsaa ogsaa her har D alene det rette!

De nævnte Eksempler maa være tilstrækkelige til at illustrere, hvilket Fremskridt den ny Udgave er, hvilke gode Principper den følger, og hvilken Omhu der er anvendt paa Princippernes Efterlevelse. En enkelt Gang kunde man ønske, at Noterne indeholdt Oplysninger om de ledsagende Figurers Udseende i Manuskripterne. Paa dette Punkt har Halma ligeledes undertiden retoucheret; man sammenligne f. Eks. Halmas Figur S. 67 med Heibergs S. 90.

Angaaende de Haandskrifter, som ere benyttede til Udgaven, kan bemærkes, at det af den foreløbige Meddelelse, som findes i Indledningen, ses, at alle hidtil kendte Manuskripter ere undersøgte, hvorpaa der er dannet et Udvalg paa 5 Haandskrifter, der have selvstændig Værdi. A og C brugtes, som sagt, af Halma; E og F synes mindre vigtige; D er omtalt ovenfor; og B, om hvilket Heiberg siger «quo nullum pulchriorem elegantioremque unquam uidi», er af ham selv opdaget i et ikke almindelig tilgængeligt Katalog i Vatikanerbiblioteket.

Da Halmas Udgave foruden at være sjælden kun højst ufuldstændig tilfredsstiller den moderne Videnskabs Krav, saa kan den ny Udgave hilses med Glæde af Filologen. Anderledes med den anden Part i Sagen — Naturvidenskabsmanden; thi Fortalen meddeler: interpretationem meam siue Latinam siue linguae recentioris in tanta rerum difficultate addere ausus non sum; de ea re uideant astronomi, si interpretationem desiderauerint. Nu kan man vist roligt gaa ud fra, at hvis Prof. Heiberg er veget tilbage for Vanskelighederne ved en Oversættelse, saa vil en Astronom neppe paa egen Haand kunne præstere en saadan; og den græske

Udgave kan betragtes som en temmelig fast tillukket Bog for Størstedelen af Astronomerne, særlig den yngre Slægt.

Jeg kan ikke modstaa Fristelsen til i denne Anledning at berøre et Punkt, som jeg ikke kan indlede bedre end ved at gengive nogle Ord af Prof. Gertz' Tale ved sidste Reformationsfest (Tilskueren 1898, S. 1000): «. . . Og endelig har de klassiske Filologer endnu en stor Opgave, som de desværre for tit har glemt eller endog næsten følt sig hævede over, saa at de altfor meget har overladt dens Løsning til andre, der ikke har været kaldede dertil. Den digteriske, historiske og filosofiske Litteratur fra Oldtiden indeholder Skatte, som sikkert endnu i lange, lange Tider vil kunne tjene til Glæde og Føde for Menneskeaanden; men naar saa er, saa maa disse Værdier ikke udelukkende blive i de faa begunstigedes Eje, der alene har Mulighed for at læse Oldsprogene, men de fortjener at gøres tilgængelige for den hele Kres af Mennesker, hos hvem der hersker aandeligt Liv og aandelige Interesser . . .»

Søger man at anvende denne Tankegang paa Skrifter af naturvidenskabeligt Indhold fra den klassiske Oldtid, maa det indrømmes, at en Oversættelse til Dansk som Regel maa opgives, da den Kres af Mennesker, der med Udbytte kan læse dem, er ringe, og Interessen for en saadan Læsning ovenikøbet i Øjeblikket ikke er udbredt herhjemme. («Hvorfor skal man besvære sig med sine Forgængeres Fejl?») Men tager man under eet alle de Dyrkere af Naturvidenskaberne, som forstaa et af de store Kultursprog, turde det være rimeligt, at der findes saa mange, der ogsaa interessere sig for den humane Side af det naturvidenskabelige Studium, at Oversættelser kunde udgives.

De Observationer, som Ptolemæus har opbevaret for Efterverdenen, ere vel allerede saa stærkt udnyttede, at Laplaces Ord: «L'Almageste considéré comme le dépôt des anciennes observations est un des plus précieux monuments de l'antiquité» ikke længere have deres absolute Gyldighed; men de Mennesker, der have Interesse for, hvad Menneskeaanden har frembragt, og som have de fornødne Kundskaber til at læse Ptolemæus, ville altid høste Udbytte: Almagest har indtil Renaissancen baaret Anskuelserne om Verdensbygningen, og i den finder man den sfæriske Geometris Rødder. Man gennemlæse f. Eks. Beskrivelsen af de forskellige Klimater, Bestemmelsen af Korden til 1^0 eller Løsningen af den retvinklede sfæriske Trekant ved Hjælp af Menelaos' Sætning overført paa Kuglen.

En Tanke kunde maaske bringe Trøst for den manglende Oversættelse. I Fortalen meddeles: interpretationibus commentariisque Arabum uti non potui. Latinis nolui. Det vilde da muligvis kunne være til Held for en Oversættelse, hvis den oppebiede en lignende Udgave af de arabiske Ptolemæus-Haandskrifter,

som den der er givet af nogle arabiske Euklid-Haandskrifter i «Codex Leidensis 399,1, edd. Besthorn et Heiberg».

Skulde der nogensinde blive Tale om en Oversættelse af Almagest, maa man haabe, at Prof. Heiberg erindrer, at han har usædvanlige Betingelser for sammen med en Fagmand at kunne levere en værdifuld Gengivelse.

Poul Heegaard.

Heinrich Brunn's Kleine Schriften, gesammelt von Hermann Brunn und Heinrich Bulle. Erster Band: Römische, altitalische und etruskische Denkmäler. Mit 65 Abbildungen. Leipzig 1898, Teubner. XI+277 S. 8. 10 m.

Franz Studniczka, Die Siegesgöttin. Entwurf der Geschichte einer antiken Idealgestalt (Sonderabdruck aus den Jahrbüchern für das classische Altertum, Geschichte und deutsche Litteratur und für Pädagogik). Leipzig 1898, Teubner. 27 S. und 12 Tafeln. 8. 2 m.

Firman B. G. Teubner i Leipzig har på den sista tiden utvidgat sin förtjänstfulla förlagsverksamhet i en ny riktning, att döma af de arbeten i klassisk arkeologi, hvilka nyligen börjat utgifvas på nämda förlag. Sålunda utgaf Teubner under förra året Böhlau's märkliga bok «Aus ionischen und italischen Nekropolen» och likaledes de båda arbeten, hvilka vi här göra till föremål för en anmälan.

Utgifvandet af Brunns smärre skrifter är ett företag, som bör helsas med glädje och tacksamhet, i betraktande af den utomordentliga betydelse, som Brunn haft för den klassiska arkeologiens utveckling. Han har icke efterlemnat mer än tvänne större arbeten, och det ena af dessa hann icke blifva fullbordadt före hans död. Åtskilliga af hans smärre skrifter blefvo redan af förf. själf samlade i arbetet «Griechische Götterideale» samt i hans «Probleme in der Geschichte der Vasenmalerei». Eljes voro hans mindre arbeten kringströdda i olika tidskrifter och sammelverk, såsom Annali och Bolletino dell' Istituto, Rheinisches Museum, Abhandlungen und Sitzungsberichte der Bayer. Akademie m. fl. Dessa arbeten hafva nu af sonen Hermann Brunn och Heinr. Bulle, lärjunge till Brunn och docent vid Münchens Universitet, blifvit samlade och utgifvas under titeln «Heinr. Brunns Kleine Schriften», hvilka skola omfatta tre band, af hvilka det första har utkommit. Detta innehåller afhandlingar och uppsatser öfver romersk, fornitalisk och etruskisk konst; det andra bandet skall omfatta uppsatser i grekisk konsthistoria, och i det tredje

skall återstoden af Brunns smärre skrifter få sin plats. Uppsatserna äro på grund af den aflidnes önskan utgifna på det språk, på hvilket de ursprungligen voro författade: däraf kommer det sig, att i det föreliggande bandet den italienska texten intager ett vida större omfång än den tyska. Studiet af de olika uppsatserna underlättas betydligt genom förläggarens tillmötesgående att låta i texten afbilda de minnesmärken, hvilka behandlas af författaren. Dessa afbildningar äro hemtade från Monumenti och Annali dell' Istituto, Archäol. Zeitung m. fl. mer eller mindre svårtillgängliga publikationer.

Konsthistoriska, likasom litteraturhistoriska forskningar kunna drifvas på olika sätt och efter olika syften. En metod — vi kunna ju kalla den för den analytiska — består däri, att man analyserar det enskilda konstverket, att man fördjupar sig i dess betraktande från olika synpunkter och sålunda vinner en intim förståelse af dess väsen och betydelse. Vid en sådan forskning täljer konstverket till slut sin saga och biktar, hvad konstnären med detsamma har velat, och huru han kunnat, hvad han velat. För sådana undersökningar kräfvas sällsynt lyckliga egenskaper, såsom konstnärlig blick, grundlig bekantskap med de olika konstverkens teknik, förtrogenhet med olika tiders olika stilriktningar samt först och sist förmågan att hängifvet försjunka i betraktelsen af ett konstverk. Sådana lyckligt utrustade naturer egde Winckelmann, Brunn och Julius Lange. En annan metod, som i våra dagar är den förherrskande inom såväl konst- som litteraturhistorien, är den historiska. Denna sträfvar att åt konstverken anvisa deras plats i den historiska utvecklingskedjan, att uppvisa de historiska förutsättningarna för ett konstverk i dess form och framträdande, att klargöra sammanhanget mellan äldre och yngre konstverk af samma art. Särskildt har denna forskningsmetod till sin uppgift att framhålla utvecklingen af de konstnärliga motiven genom att uppvisa, huru konstnären vid utförandet af sin uppgift är bunden vid häfdvunna traditioner, och huru ett motiv under utvecklingens gång fortsättes och ombildas. Den ena forskningsmetoden kan icke utöfvas ensidigt utan medverkan af den andra — men visst är, att den analytiska eller den historiska metoden framträder mera utpräglad hos olika forskare och i olika tider. Det är en händelse, som ser ut som en tanke, när vi på samma gång äro i tillfälle att anmäla tvänne arbeten, hvilka hvar för sig på ett förträffligt sätt representera de båda olika riktningarna inom den antika konsthistorien, Brunns kleine Schriften den analytiska och Studniczkas Siegesgöttin den historiska.

I dessa smärre skrifter lär man betydligt bättre att känna Brunns skaplynne och forskningsmetod än i hans större arbeten. Väl är det sant, att åtskilligt af det, som han skref i midten af vårt århundrade, har blifvit beriktigadt af nyare forskningar, och att mycket af hvad Brunn lagt i dagen nu för tiden

inhemtas bland de första elementen i klassisk arkeologi. Men detta hindrar ej, att hans samlade uppsatser äro synnerligen lärorika, emedan vi här få sitta vid mästarens fötter och lära oss den forskningsmetod, som vid århundradets midt lyfte den klassiska konstarkeologien från antikvitetsforskningens nivå till rangen af en verklig konstvetenskap. På samma gång som Brunn för denna utstakade dess självständiga uppgift, måste han frigöra den klassiska konstarkeologien från dess beroende af den klassiska filologien i inskränkt bemärkelse. Han har från vissa håll fått uppbära förebråelser för detta, och man har påpekat, att somliga af Brunns lärjungar allt för ensidigt satt sig öfver den klassiska filologiens kraf at göra sig hörd i arkeologiska tvistefrågor. Dock må man icke göra mästaren solidarisk med vissa lärjungar, hvilka vinlägga sig om att efterlikna «wie er räuspert und wie er spuckt». När en forskning höjt sig till rangen af vetenskap, måste den vandra sina egna vägar och med kännedom om sin egenartade uppgift lösgöra sig från beroendet af den gamla vetenskap, i hvars hägn den har uppstått. Detta är den lärdom, som vetenskapernas historia lämnar oss på alla områden. Hvad Brunn själf beträffar, vitna just hans smärre skrifter om hans grundliga filologiska bildning och hans förtrolighet med den klassiska litteraturen. En lärorik framställning af den klassiska filologiens förhållande till den klassiska arkeologien lämnar Brunn på sid. 58 i det här anmälda arbetet.

Det är icke lätt att i korthet redogöra för det rika och mångsidiga innehåll, som utmärker det första bandet af Brunns Kleine Schriften. Här finnas tolkningar af romerska sarkofagreliefer, hvilka framställa sägnerna om Orestes, om Proserpinas återkomst, om Phaidra och Hippolytos m. fl. Här träffa vi uppsatser om Ara Casali och Hateriernas märkliga grafmonument. Metodiskt lärorik är uppsatsen «Ueber zwei Triptolemosdarstellungen». En uppsats är egnad åt undersökningen om det kapitolinska Jupiterstemplets främre gafvelgrupp och en annan behandlar de antika och kristna basilikorna. Här träffa vi äfven flere redogörelser för de märkliga fynd, hvilka på 1840- och 50-talen gjordes i etruskiska grafvar i Cervetri, Vulci, Corneto, Perugia m. fl. ställen. Här hänvisas ock på de inflytelser, som den semitiskt-orientaliska och den ioniska konsten utöfvat på Italiens äldsta konst och konsthandtverk. Med stort intresse motse vi det andra bandet, som kommer att innehålla Brunns studier öfver den grekiska konsten.

Studniczka's «Siegesgöttin» utgör en omarbetning och utvidgning af den föreläsning, med hvilken han i början af förra året inledde sin verksamhet såsom professor i klassisk arkeologi vid Leipzigs universitet. Hans ämne var Nike, den grekiska

segergudinnan, en äkta hellenisk idealgestalt. Det är en gudomlighet, som spelade en viktig roll i grekernas offentliga och enskilda lif, där hon förkroppsligar den täflan, som känneteckner forntidens greker i krig och fred, i kroppsöfningar och kapplöpningar, i diktning och musik, i talarkonst, skönhet och klokhet. Visserligen är hon icke segergudinnan i den mening, att hon förlänar segern (det gör vanligen Zeus eller Athena, stundom också någon annan olympisk gudomlighet), men hon öfverbringar i det afgörande ögonblicket segern från de olympiska gudarne. Hon måste därför i konsten framställas såsom ilande ned genom rymden med segerns budskap. Detta är ingen lätt uppgift för plastiken, och förf. visar, huru grekerna långsamt, men energiskt lyckades öfvervinna de därmed förbundna svårigheterna.

Förebilder för den grekiska idealgestalten funnos hos de bevingade assyriska dämonerna, men grekerna nöjde sig icke med att låna deras vingar: «de ville äfven åskådliggöra vingarnes ändamål, den raska rörelsen genom luften — något som aldrig hade fallit en orientalisk konstnär in.» Man föreställde sig altså den bevingade gudinnan i en springande rörelse — det enklaste sättet för den arkaiska konsten att åskådliggöra hennes ilande färd genom rymden, och i denna ställning är Nike bildad i en af den grekiska plastikens äldsta skapelser, den sannolikt af Archermos förfärdigade bevingade marmorstatyn från Delos. Denna Niketyp har tydligen utöfvat ett stort inflytande på den närmaste efterverldens konst och konsthandtverk, som under loppet af ungefär ett århundrade uppvisar mer eller mindre modifierade reproduktioner af Nikestatyn från Delos. Sålunda har man på Athens Akropolis funnit såväl en marmorstaty, som en bronsfigur, hvilka båda tydligen leda sitt ursprung från nämda förebild.

Denna typ synes icke hafva varat synnerligen länge efter perserkrigen. Det uppsving inom konsten, som stod i sammanhang med nationalkänslans höjande genom grekernas segrar i dessa krig, har äfven tagit hand om Nikegestalten och omdanat denna på ett sätt, som mera motsvarade tidens stegrade konstnärliga kraf. Sålunda finna vi på åtskilliga mynt Nikeproblemet löst på så sätt, att den bevingade gudinnan afbildas i samma ställning som en flygande fågel. Samtidigt finna vi på vasmålningar ett annat försök att framställa de flygande figurerna (Eros och andra bevingade väsen), i det dessa afbildas såsom simmande i luften — ty man föreställde sig gerna, att fågeln sam i luften, och en dylik föreställning måste äfven uppstå i fråga om den flygande människokroppen.

Inom rundplastiken var en sådan typ emellertid hardt när outförbar, ty där kan den bevingade gestalten svårligen afbildas flygande som en fågel eller simmande genom luften. Därför har man vid genomförandet af de nya Nikemotiven inom rundplastiken till en början måst nöja sig med att framställa utgångspunkten

eller slutpunkten för gudinnans luftfärd, antingen det moment, i hvilket hon lyfter sig till flykt, eller det, i hvilket hon efter sitt sväfvande genom rymden berör jorden. I Conservatorspalatset på Roms Capitolium står en Nikestaty af marmor från förra hälften af det 5te årh. f. Kr. Gudinnan är klädd i dorisk chiton med öfverslag, hvars nedre rand omfattas med båda händerna, för att hindra dess allt för häftiga fladdrande. Kroppstyngden hvilar på fotspetsarne, och hela ställningen angifver gudinnan i det ögonblick, när hon sänker sig ner till jorden. Detta motiv är vidare utbildadt i ett par bronsstatyetter, af hvilka den ena befinner sig i Neapel, den andra i Cassel, och hvilka båda äro romerska kopier af grekiska original.

Här må äfven erinras om Pheidias' Nike, som sväfvar på högra handen af Athena Parthenos' staty. Af denna ha vi endast en dålig kopia, som likväl visar, huru Pheidias löste Nikeproblemet. Han framställde gudinnan med framlutad öfverkropp och lindrigt böjda knän samt med venstra foten satt en smula framför den högra, just i det ögonblick, när hon tänkes nedsväfva från Athenas hand — en situation, som kanske bäst uttrycker segergudinnans väsen.

Detta nedsväfvande framträder ännu bättre i Paionios' mästerverk, den Nikestaty, som Messenierna och Naupaktierna omkring år 420 läto resa i Olympia på en 9 meter hög piedestal. Här är flygproblemet inom rundplastiken löst på ett så tillfredsställande sätt, som gerna var möjligt. Gudinnan sväfvar ner från höjden och föreställes farande ned genom rymden, drägten fladdrar för vinden, under farten har chitonen lösts från sitt fäste på den venstra axeln, så att venstra bröstet blottats. Med utsträckta händer håller hon fast manteln, som sväller för vinden såsom ett segel och med sin ursprungligen purpurröda färg bildade en förträfflig bakgrund åt den luftiga uppenbarelsen i den hvita marmorn. Venstra benet är käckt framkastadt, och det högra har endast ett löst fotfäste på örnen, som befinner sig mellan själfva statyn och piedestalen. På ett synnerligen lyckligt sätt har konstnären löst de tekniska svårigheterna, i det han låtit tyngdpunkten förläggas till bakre delen af statyn, till den fladdrande mantelns marmormassa, och ur denna låtit Nikefiguren framträda illusoriskt fritt och nästan löst från sin bakgrund. Örnen som sväfvar vid gudinnans fötter gör äfven sitt till att höja illusionen af den sväfvande marmorgestalten. Här stå vi vid höjdpunkten af det, som grekisk konst kunde åstadkomma vid framställningen af den från himmelen nedsväfvande segergudinnan. Men huru genialisk konstnär Paionios än var, och huru mästerligt han än löst sin uppgift — för den historiska betraktelsen visar det sig dock, att han icke varit alldeles oberoende af sina föregångare, utan att han i sina motiv haft dels Pheidias' Nike, dels Archermos' arkaiskt naiva arbete till förebilder.

Den senare utvecklingen erbjuder icke synnerligen stort intresse. När det gäller den sväfvande Nike, är och förblir Paionios' verk ett mönster för kommande sekler. Därjämte finna vi från och med slutet af det 5te årh. f. Kr. på vasmålningar och marmorreliefer en mängd bilder af den gående Nike i olika genreartade situationer: än häller hon i vin till en libation åt segraren, än lägger hon en krans vid foten af en grafvård, än reser hon ett tropaion, än binder hon sina sandaler, än leder hon ett offerdjur (såsom på Nikebalustraden). Den hellenistiska tiden har frambragt en Nikestaty, som vitnar om en mästare med utpräglad konstnärsindividualitet, Nike från Samothrake, rest af Demetrios Poliorketes till minne af hans glänsande sjöseger vid Salamis på Cypern år 306 f. Kr.

Läsaren må instämma med författaren i dennes tacksägelse till förlagsfirman för dess frikostighet i fråga om beledsagande afbildningar, hvilka i hög grad underlätta studiet af förf.s skrift: de äro många — till antalet 59 — och väl utförda.

Lund.

Sam Wide.

Anthologie aus den Lyrikern der Griechen für den Schul- und Privatgebrauch erklärt und mit litterarhistorischen Einleitungen versehen von *E. Buchholz*. Zweites Bändchen. 4te verb. Auflage, bearb. von *J. Sitzler*. Leipzig 1898, Teubner. IV+210 S.

Af Buchholz' Anthologie udkom 1ste Bind, indeholdende Elegikerne og Jambograferne, 1864 og 2det Bind, indeholdende de meliske og choriske Digtere samt Bukolikerne, 1866. Af 1ste Bind udkom 4de Udg. allerede 1886, besørget af Buchholz selv. Nu foreligger ogsaa 2det Bind i 4de Udg., besørget af J. Sitzler, som tidligere har leveret Jahresbericht über die griechischen Lyriker. Det fremtræder i en noget ændret Skikkelse, idet det ikke medtager Bukolikerne og nogle Forandringer ere gjorte med Hensyn til de meliske og choriske Digtere. Arion er udgaaet, da det ham hos Aelian. Hist. an. XII 45 tillagte Digt: Ὕψιστε θεῶν κτλ. nu er erkendt for uægte. Derimod er der optaget 2 nye Stykker af Alkman, deriblandt den helt bevarede Del af den i Ægypten af Mariette fundne Parthenie, som dog paa Grund af de mange og store Vanskeligheder ved Fortolkningen synes mindre paa sin Plads her. Af Sappho er optaget 6 nye Fragmenter, men den af Grenfell og Hunt i The Oxyrhynchus Papyri Part I Side 10 publicerede Ode, som omtaler hendes Forhold til Bro-

deren Charaxos (Herod. II 135), hvem hun søger at forsone sig med, har S. ikke kunnet faa med.

Af de nylig fundne Digte af Bacchylides er ved Siden af 3 af de gamle Fragmenter 4 nye optagne: 2 af første Klasse, Epinikierne, af hvilke det sidste ligesom Pindars ligeledes optagne Ol. 1 forherliger den Sejr, som Hieron vandt i Olympia 470, og har givet S. Anledning til en kort Sammenligning mellem de to Digtere. Af den anden Klasse er optaget det mærkelige, i sin Art enestaaende Digt, der har Form af en Dialog mellem Aigeus og en ubenævnt Person — maaske Choret —; S. betegner det som den første fuldstændig bevarede Dithyrambe, vi have, medens Kenyon kalder det en Hymne, da det ikke har noget at gøre med Dionysos. Derimod har S. kaldet det ligeledes optagne Digt, som behandler den kun lidet bekendte Mythe om Theseus og Minos, for en Paean, skønt det af Servius (Aen. VI 21) betegnes som hørende til Dithyramberne. Paa Grund af vor ringe Viden om Dithyramben er Spørgsmaalet vanskeligt at afgøre. Om den anden Klasse af Bacchylides' nye Digte vide vi egentlig ikke andet, end at de ikke ere Epinikier.

I Slutningen af Bindet er tilföjet nogle Skolier og saakaldte «Volkslieder».

Den 4de Udgave er som de tidligere forsynet med literærhistoriske Indledninger til de enkelte Digtere, med Kommentar under Teksten og endelig med et Anhang, som dog er lidt forkortet. Det giver nærmere Oplysninger om Læsemaader, Fortolkninger, afvigende Myther og lignende. Begge Bind have fra først af været bestemte til baade at benyttes i Skolernes øverste Klasse og til at føre Studenter ind i Studiet af den græske Lyrik, og Fortalen til 4de Udg. gentager den dobbelte Bestemmelse. Følgen deraf er bleven, at en Del er taget med, som der ikke er Brug for i Skolen, særlig nu, da Tiden til Græsk ogsaa i Tyskland er indskrænket, for ikke at tale om os. Udgiveren siger selv, at Pindar neppe læses i Gymnasierne og altsaa kun er beholdt af Hensyn til philologiske studerende. De optagne 6 Epinikier udgøre med den tilhørende Kommentar ²/₅ af det hele Bind, og Digteren er behandlet med en vis Forkærlighed. Der gives ikke blot biografiske og literærhistoriske Oplysninger, men ogsaa om Kompositionen af Epinikierne, om den poetiske Diktion og de rhetoriske Figurer samt om Dialekter. Den hidtil gældende (Boeckhske) Theori om Enhed i Epinikiernes Komposition fastholdes i al Fald i Hovedsagen. «Der Mythus steht oft zum Grundgedanken in enger Beziehung und führt ihn in idealer Weise aus. — Pindar zieht ganz verschiedene Elemente, welche sonst weit aus einander gingen, in seinen Gedankenkreis, so dass sie friedlich neben einander bestehen und in einer höhern Einheit aufgehen.»

Valget af Stykker maa anses for heldigt. Nogle Fragmenter

paa kun 1 eller 2 Vers ere rigtignok ikke skikkede til at give nogen Forestilling om Digtet eller Digteren, men ere medtagne, fordi de ere efterlignede af Horats (Sappho 5, Alkaios 3 og 9, Simon. 7 og 8).

De literærhistoriske Indledninger saa vel som Kommentaren have været Genstand for en omhyggelig Revision og have modtaget mange Tilføjelser og Forbedringer. Kommentaren er klar og fyldig og indeholder al den Hjælp, som kan ønskes af yngre philologiske Studerende, til hvem Bogen kan anbefales.

Udgiveren har bestræbt sig for at levere en læselig Tekst. Som Overleveringen er, behøves paa mange Steder Konjekturer, og S. har benyttet baade andres og sine egne, men det er ikke mange, som synes slaaende. Hvad S. bemærker i Anledning af Alkman 2, 2: «Das richtige scheint noch nicht gefunden» kunde anvendes paa mange Steder. Paa enkelte Steder, hvor den overleverede Læsemaade er beholdt, nærer jeg Tvivl, saaledes Sappho 1, 18: *τίνα δηὖτε Πείθω μαῖς ἄγην* (hvem vil du have, at Peitho skal bringe til at elske dig?) blot med den Bemærkning i Anhanget, at Peitho staar Aphrodite nær, ja af Sappho kaldes hendes Datter. Jeg har i min Anthologi fulgt Bergks Konjektur *δηὖτ' ἀπείθην*; Blass' Forslag: *πείθω-μαι σ'ἄγην* (hvem skal jeg tro, at du søger at drage?) er sindrigt, men ikke tilfredsstillende. — Alkaios 3, 2 har S. optaget Konjekturen *πώνην*, en tvivlsom æolisk Form for *πίνειν* og en Tautologi efter *μεθύσθην*. Hartung foreslaar efter Horats Od. I 37, 1—2 at læse *νῦν χρὴ μεθύσθην καὶ χθόνα* (for *τινα*) *πρὸς βίαν κρούην* (for *πονεῖν*), tiltalende og ikke dristigere, end naar S. Simon. 6, 3 retter *νῦν δεμνύθυας* til *λῆν δ'ἄμμὶ ἐνθέους*. — Simon. 4, 19 har S. Ret i at Konjekturen *τεκνόφι δίκαν*, som jeg har optaget, ikke kan betyde «for Barnets Skyld», og at Wilamovitz' *καὶ νόσφι δίκας* (Hdskr. *κνοφι δικας*) henført til *εὔχομαι* ikke passer, da der ingen Grund er til at Danae skulde kalde sin Bøn uberettiget, men hans egen: *τέκνον ἐπὶ δίκᾳ* (med Synizese): «auf Grund des Rechtes, das das Kind dem Vater gegenüber hat, kurz um des Kindes willen» ligger Hdskr. fjernere og giver et søgt Udtryk. — Pind. Ol. 1. 29—30 (42—43) har S. søgt Fejlen i *δεδαιδαλμένοι μῦθοι*, som han med Bergk retter til *δεδαιδαλμένῳ μύθῳ*, idet han gør *φάτις* til Subjekt (= *φάτιες*), skønt det her har kort *ι*, og lader *ἐξαπατῶντι* være brugt absolut. Fejlen ligger i *φάτις*. En Schol. har *φάτιν*, men *μῦθοι ἐξαπατῶντι βροτῶν φάτιν* kan ikke en Gang Pindar sige. En anden Schol. har *παρασύρουσιν ἔξω τοῦ ἀληθοῦς λόγου τὰς φρένας τῶν ἀνθρώπων*, og *φρένας* findes endog i et Par Hdskr., sandsynligvis kun en Glosse, men som giver den rette Mening.

Madvigs advers. crit. synes S. ikke at have kendt; ellers havde han vel Pind. Pyth. 1, 71 sat Komma efter *ἅμερον* og henført det til *νεῦσον* (giv os et naadigt Nik, adv. I S. 186).

Pyth. 4, 118 fulgt Madvigs Rettelse *ἱκνοῦμαι* eller *ἱκάνω* (for *ἱκόμαν*, ibid. S. 187) i Stedet for at gøre *οὐ ξεῖναν ἱκόμαν* til *οὐ μὰν ξεῖνος ἵκω*, vel ogsaa 281 skrevet *Δαμόφιλον* i Stedet for *Δαμοφίλον* (ibid.).

Af Trykfejl har jeg bemærket 2: Pind. Pyth. 4, 193 i Noten: Thuk. V 32 for VI 32 og Bacch. 2, 128: *κατέκτανεν* for *κατέκτανον*.

Odense i Febr. 1899.

P. Petersen.

Bacchylidis carmina cum fragmentis edidit *Fr. Blass*. Leipzig 1898, Teubner. (Bibl. Teubn.) LXV+200 S.

I den omfangsrige Fortale behandler Udgiveren Haandskriftet, anstiller en Række Betragtninger over Bacchylides's digteriske Eiendommelighed, gjør Rede for hans Metrik, giver Indledninger til hvert enkelt Digt og endelig en Litteraturfortegnelse. — Forud for Texten gaar metriske Schemaer til alle Oderne. Texten selv er indrettet saaledes, at man paa venstre Side har en Omskrivning af Papyrusens Text i sædvanlig Minuskel, med nøiagtig Angivelse af alle Læsetegn, Huller og tvivlsomme Bogstaver, og forneden et lille Apparat med Bemærkninger om tvivlsomme Læsninger, Korrekturer o. l. Paa høire Side staar den egentlige Text med Apparat (Conjecturer, oplysende Bemærkninger o. l.). Dette er sikkert overfor en Papyrus som denne den eneste praktiske Maade; den er ogsaa allerede fulgt i Kenyons Udgave. Bl. a. har den den Fordel, at de kjedelige [ ] o. a. kritiske Tegn, der forstyrrer Læsningen. kan indskrænkes betydeligt; kun ved virkelig usikre Udfyldninger anvender Blass dem. Udgaven overgaar i praktisk Brugbarhed alt hvad jeg kjender af den Art.

Siden jeg er ved det praktiske, maa jeg dog udtale min Forundring over at en Mand som Blass, fordi han mente at burde forene Kenyons VII og VIII til eet Digt, tillige har ment at burde numerere alle de følgende Digte om. Det er næsten ubegribeligt, at det ikke falder en Udgiver ind, at det er en ganske ligegyldig Ting om et enkelt Digt har to Numre (VII/VIII), men at det er utaaleligt at 11 Digte har dobbelt Numerering. Man maa haabe at denne Feil maa blive rettet i en ny Udgave.

I videnskabelig Henseende betegner Udgaven især paa to Hovedpunkter et stort Fremskridt overfor Kenyons i og for sig fortræffelige editio princeps. Det er lykkedes Blass at komme langt videre med Indordningen af de løse Stumper, saa at der nu kun er 13 tilbage imod Kenyons 40. Herved har det manglende

paa flere Steder kunnet udfyldes med større Sikkerhed; de nye Kombinationer er især kommet I, IV, VIII (Kn.) og IX tilgode. Alt i alt er det maaske ikke saa store Ting, der er opnaaet ad denne Vei; men det er altid meget at vide, at vi nu er nær ved Grænsen for det Opnaaelige.

Af endnu større Betydning er Blass's Behandling af Bacchylides's Metrik. Hvad her er givet rækker langt videre end Bacchylides; det er afgjørende for Behandlingen af den største og vigtigste Gruppe af Pindars Oder, og dets Følger for vor Opfattelse af den græske Lyriks Verseformer kan endnu ikke oversees. Af Hensyn til Sagens Betydning skal jeg her give en kort Oversigt over hvad det dreier sig om.

En hos Pindar og Bacchylides overordentlig almindelig metrisk Forbindelse er denne:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — — — ◡ — —.

Den opfattes siden Boeckhs Tid som en Sammensætning af tre Daktyler (deraf den sidste regelmæssig Spondee) og en Epitrit; og det Versemaal, hvori den er eneraadende, kaldes derefter det daktyloepitritiske. Nu viser det sig imidlertid, at man paa flere Steder hos Bacchylides, hvor man skulde vente Epitriten — ◡ — —, finder Choriamben — ◡ ◡ —; og omvendt, hvor man i det daktyliske Led skulde vente Stavelseforbindelsen — ◡ ◡ —, finder — ◡ — —; uden at Texten paa disse Steder ellers giver Anledning til Mistanke. Indrømmer man nu at disse Responsioner er tilladelige, saa nødes man til at opfatte Forbindelsen

— ◡ ◡ — | ◡ ◡ — — | — ◡ — —

som bestaaende af Choriambe, Ionicus og Epitrit (som antydet ved de lodrette Streger), altsaa til at maale den dipodisk, og man kommer derved ialtfald til en vis Grad i Harmoni med de Gamles Opfattelse. — At Forholdet maatte være dette, har Blass forlængst hævdet (N. Jhbb. 1886), og hans lidet paaagtede Theori har nu faaet en glimrende Bekræftelse. O. Schroeder, der omtrent samtidig med Blass fremsatte den samme Opfattelse af de uregelmæssige Responsioner hos Bacchylides, har tillige prøvet Theorien paa Pindars Oder og fundet den bekræftet paa en Række Steder, hvor den rigtige Overlevering var bleven tilsløret ved Rettelser, der efter den tidligere Opfattelse maatte ansees for nødvendige, men nu er overflødige. — Det hele Forhold giver Anledning til atter at indskjærpe, hvad jeg andetsteds engang i Forbigaaende har bemærket: at det er methodisk urigtigt at foretage Ændringer i Overleveringen (til hvilken, som bekjendt, ν ἐφελκ., Elision o. l. ikke hører) af metriske Grunde alene. Blass selv kunde i de Digte, der ikke berøres af hans Theori (fx. i det metrisk vanskelige XVII) have været endnu forsigtigere i saa Henseende.

I Behandlingen af Texten viser Udgiveren overalt saavel den Omhu, han er bekjendt for, som et sundt Omdømme og en rigtig Takt. Særlig den sidste Egenskab er vigtig overfor en Overlevering, hvor der er saa mange store Huller som her; i Afgjørelsen af, hvor der bør suppleres og hvor der maa resigneres, har Blass i det Hele været særdeles heldig.

I Textbehandlingen er der enkelte Steder hvor man mærker, at Lyriken vel næppe er den Del af den græske Litteratur, med hvis Tankegang og Udtryksmaade Udgiveren er mest fortrolig. I 42 er *τί μάν;* i denne Forbindelse formentlig ganske umuligt, skjønt selv v. Wilamowitz har godkjendt det; Blass selv synes at have fortrudt det i Fortalen. — Af lignende Art er III 29 *τὸ γὰρ ἄελπτον ἆμαρ μόλ' ὤν.* Pap. har ganske vist *μ.λῶν* istdf. *μολὼν*, men ogsaa lige ovenfor (23) *ἐπεῖ* istdf. *ἐπεὶ*, uden at man deri har søgt noget Dybsindigt. — III 78 ff. er Apollons Ord udstrakt lige til Vs. 92, imod al Analogie; saadanne Citater er korte Kjernesprog. I det Høieste kan man lade Citatet gaa Epoden ud, saa at Ordene *ὅσια δρῶν εὔφραινε θυμόν* hører med. — IV 4 «*ὅσσα* exclamantis est»; i denne Forbindelse sikkert ikke; det maa have sluttet sig til den forudgaaende Superlativ. Jvf. Xenophanes 2, 17: *ταχυτῆτι ποδῶν, τόπερ ἐστὶ πρότιμον ῥώμης ὅσσ' ἀνδρῶν ἔργ' ἐν ἀγῶνι πέλει.* — VII, VIII har Blass forenet — sikkert med Urette. Det er rigtigt nok, at Ordene i Slutningen af VIII for Bogstavernes Skyld ligesaavel kan suppleres til et indicativisk som til et imperativisk Udtryk; men hele Udtrykkets Form i Forbindelse med den Plads hvorpaa det staar, kræver en Bøn. Og selv med Blass's Supplement kommer man i Vanskeligheder, naar man vil forbinde VII og VIII; thi den af Blass givne Form passer kun til en første Seir i Olympia. En saadan vandt Lachon som Dreng (VI, cfr. Blass's argum.); skal dette Digt behandle den samme Seir, saa kommer man i Strid med *παῖς ἐὼν ἀνήρ τε* VIII 8, som Blass forgjæves søger at bortfortolke; skal det være en anden Seir, passer Slutningen ikke. — IX 28 skriver Blass *διακρινεῖ φάει* for *διακρίνει φάη*, hvorved Konstruktionen forvirres og et uhørt og urigtigt dannet Ord indføres — alt for at undgaae en lidt dristig Brug af *διακρίνω.* — XII burde interpungeres og skrives: *ἵν' ἀθάνατον Μουσᾶν ἄγαλμα ξυνὸν ἀνθρώποισιν εἴη χάρμα, τεὰν ἀρετὰν μανῦον ἐπιχθονίοισιν.* — ib. 42 *ἕτερος δ' ἐπὶ παισὶ ποικίλον τόξον τιταίνει* er det dristigt at rette (tilmed til *πᾶσι*) v. S. a. Pind. J. II 3 *ῥίμφα παιδείους ἐτόξευον μελιγάρυας ὕμνους* (allerede citeret hos Kenyon). — ib. 46 hvorfor *δ' ἀκρίτους* er rettet til *διακρίτους* forstaaer jeg ikke. — XIII 189—90 er Interpunctionen urigtig; der maa interpungeres stærkt efter *φυλάσσει*, og *τε* efter *νίκαν* betyder baade (den sidste Bem. skylder jeg een af Deltagerne i en Øvelse over Bacchylides). — XIV 8, 9 er *μία δ' ἐ[ς κοινὸ]ν* smukt suppleret,

men Blass burde saa have beholdt ὃς τὰ] πὰρ χειρὸς κυβερνᾶται i 10; dermed var Stedet i Orden. Mulig tør man til Støtte beraabe sig paa Pind. N. III 74: ἐλᾷ δὲ καὶ τέσσαρας ἀρετὰς ὁ θνατὸς αἰών, φρονεῖν δ' ἐνέπει τὸ παρκείμενον. — XVIII 27 ff. er det paafaldende at Blass ikke har anseet for forklaret ved Henvisningen til Ovids Ibis 407; hans Interpunction (ἔσχεν, Πολυπήμονός τε καρτερὰν σφῦραν· ἐξέβαλεν Προκόπτας) er umulig.

I Nøiagtighed og Fuldstændighed er Udgaven som man kunde vente den af Blass. For en Ordens Skyld maa bemærkes, at V 23 staaer hos Blass baade i Apparat og Text ὄρνιθες, medens Pap. har ὄρνιχες; XII 8 staaer i App. rigtigt γυιαλκέα, i Texten γυιαρκέα, vel ved en Trykfeil.

De Steder jeg ovenfor har opregnet, anseer jeg for Pletter paa et i Hovedsagen fortræffeligt Arbeide; de er ikke talrige og ikke slemme, og en Deel af dem vil Udgiveren forhaabentlig snart faae Leilighed til at fjerne. Thi hans Udgave vil sikkert blive betragtet og benyttet som Standard-Udgaven af Bacchylides, og det fortjener den.

A. B. Drachmann.

Q. Horatii Flacci carmina. Tertium recognovit *Lucianus Mueller*. Ed. ster. maior. Leipzig 1897, Teubner. LV+303 pp.

L. Müllers fortjenester af Horatsstudiet er så almindeligt anerkendte, at de ikke behøver nærmere at omtales her; en stor del af hans for ikke så længe siden afsluttede liv er anvendt til et ihærdigt og frugtbringende studium af Hor., og ikke mindst flittig var han dermed i sine sidste år: 1891 kom en udgave af satirerne med meget udførlig kommentar, 1893 en lignende af brevene (bægge hos Tempsky, Wien), og da han udsendte den udgave, der her kortelig skal omtales, for tredje gang, var han beskæftiget med en lignende, stor udgave af oder og epoder. Denne har imidlertid, såvidt anm. bekendt, ikke set lyset endnu, om den nogensinde fremkommer.

Müllers udgaver af Hor., specielt den lille textudgave, har været bekendte for deres sunde konservatisme, der dog ingenlunde gik så vidt, at han vilde forsvare enhver overlevering. I de senere år var han måske vel ubillig overfor Kiessling, mod hvem han i de to Wienerudgaver meget ofte polemiserer.

Denne udgave skiller sig ikke fra den forrige på særlig mange punkter. Müller er bleven ængstelig overfor overleveringen på en del steder, han før lod stå uanfægtede, og har betegnet disse med kors, hvorved han dog kun vil tilkendegive, at han tvivler om, at stedet er rigtigt, ikke, at han finder det absolut

umuligt og uforståeligt. Det turde vel nok være rigtigst de fleste steder at bevare det overleverede. Som exempler kan tjene: carm. I 20, 10: *tu bibes*, som M. er tilböjelig til at ville erstatte med *tu liques* (coni. Krüger); 4, 20 *tepebunt* — *stupebunt*; 6, 2 *aliti* — *aemulo*, 20, 11 *temperant* — *praeparant*, epp. I 6, 59 *populumque* — *campumque* (coni. Bentley); carm. III 6, 22 har han i texten optaget sin egen conjectur *acerba* for *matura*; denne voldsomme rettelse kan ikke billiges: *acerba* giver vel en skarpere modsætning til v. 25 ff. *mox* (ɔ: når hun er bleven gift), men også *matura* giver en rimelig og tilstrækkelig modsætning. — Carm. I 2, 21 har M. bevaret *acuisse*, idet han tænker sig en strophe bortfalden efter v. 20, endende med f. ex. *in sua damna*, der skulde tages til *acuisse*; forøvrigt mener han, i fortalen, at *rapuisse* (Madvig) dog måske bør foretrækkes. De almindeligt anerkendte conjecturer vil man naturligvis finde optagne: f. ex. carm. I 2, 39: *Marsi* (for det overleverede *Mauri*) og III 24, 4: *terrenum* — *publicum*, der jo forresten halvvejs er overlevering (III 4, 10 har desværre Madvigs emendatio: *limina villulae* ikke fundet plads; der henvises her som så mange steder til den store ikke udkomne udgave). — Tiltalende forekommer det anm. at være, når M. epp. I 2, 52 har optaget Buhiers *tomenta: fulmenta*, som Lembcke læste, forudsætter turistliv (bjærgbestigning o. l.) som almindeligt hos Hor.s samtid, hvilket ingenlunde stemmer med det virkelige forhold; derimod giver *tomenta* god mening: puderne giver hvile for alle undtagen podagristen.

Det vilde være unyttigt yderligere at gennemgå de talrige steder, hvor M. ægger til mere indtrængende undersøgelse af et sted, hvad enten anm. kan samstemme med hans resultat eller ikke. Det skulde kun være bedrøveligt, om ikke udgaven af oder og epoder skulde have været såvidt fremskreden ved hans død, at den kunde udgives.

28. febr. 99.

Julius Nielsen.

Ausgewählte Komödien des *P. Terentius Afer*, zur Einführung in die Lektüre der altlateinischen Lustspiele erklärt von *Karl Dziatzko*. 1. Bdchn. Phormio. 3. veränd. Aufl., bearbeitet von *Edmund Hauler*. Leipzig 1898, Teubner. X+227 S.

Som allerede antydet i Titlen er denne Udgave i endnu højere Grad end de sædvanlige «erklärende Schulausgaben» fra

det teubnerske Forlag beregnet paa at være en Hjælp for Filologer og Lærere, snarere end for almindelige Disciple. Hvad Udgaven byder foruden Text og Anmærkninger dertil er 1) en almindelig Indledning, hvori Komediens Udvikling hos Grækere og Romere før Terents kort skildres, dernæst Terents's Liv og Værker; derpaa gøres Rede for Overleveringen af Terents's Komedier (Grammatikere og Haandskrifter), for Theaterforholdene, Metrik, Musik og Stykkernes Bygning, Prosodi, Sprog og Orthographi, 2) særlig Indledning til Phormio, 3) et meget udførligt kritisk Tillæg. Af dette og Afsnittet i Indledningen om Haandskrifterne vil unge Filologer kunne have god Nytte; men ogsaa andre Dele af Indledningen kunne bruges som Vejledning ved Læsning af de latinske Komedier i det hele. Overalt er der Henvisninger i rigt Maal til nyere Skrifter om de paagældende Spørgsmaal.

C. J.

P. Terenti Afri comoediae. Iterum recensuit *Alfredus Fleckeisen*. Lipsiae 1898, Teubner. IX+311 pp.

I en omhyggelig revideret Form fremlægger her den højt fortjente latinske Filolog sin Textudgave af Terents paa ny, efter at over 40 Aar ere gaaede, siden den første Gang udkom. I den nye Udgave er Haandskrifternes Læsemaade ganske kort angivet under Texten, hvor der i denne er gjort Afvigelser fra det overleverede, undtagen hvor Læsemaaden bekræftes af gamle Forfattere eller Grammatikere. Om det nærmere henvises til Umpfenbachs kritiske Udgave.

De enkelte Komedier foreligge ogsaa hæftevis i den reviderede Udgave og kunne baade paa Grund af den gode Textbehandling og Prisbilligheden anbefales til Skolebrug.

C. J.

H. Steineck, Altenglische Dichtungen in wortgetreuer Übersetzung. Leipzig 1898, Reisland. 151 S.

Foruden de bekendte Beowulf-oversættelser af Ettmüller, Grein og Simrock foreligger nu en oversættelse af H. Steineck. Den omfatter foruden Beowulf også: Elene, Caedmons hymne, Bedas dødssang, Wīdsiþ og Waldere. Fra et filologisk stand-

punkt må det i høj grad beklages at gamle udgaver er lagt til grund. Således benyttes for Beowulfs vedkommende Heynes udgave fra 1863. Dette har selvfølgelig sat sine spor på utallige steder. For at nævne et enkelt exempel: v. 67 er bearn ikke præt. af beornan men af beiernan. Dette har også undgaaet Lesslie Hall, som ellers tar hensyn til moderne textkritik. Steineck har ikke beholdt alliterationen, men iøvrigt synes originalens sprogtone at være godt bevaret, og det er vel denne oversættelses hovedfortjeneste.

N. Bøgholm.

Ad Aristotelem.

Apud Arist. rep. Athen. 35, 1 hæc legimus de triginta qui dicuntur tyrannis: *πενταχοσίους δὲ βουλευτὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς καταστήσαντες ἐκ προκρίτων ἐκ τῶν χιλίων κ. τ. λ.* Jure quæsitum est, qui fuerint isti *χίλιοι*, quorum alibi nusquam mentio fit; multa autem ac varia conjecerunt viri docti (cf. Blassii ed. 3). Quid scripserit Aristoteles, videmus ex Diodoro, qui hoc quidem loco ita cum illo congruit, ut communi aliquo auctore uterque usus esse videatur. Tradit enim Diod. XIV 4, 2: *βουλὴν δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἐκ τῶν ἰδίων φίλων κατέστησαν.* Dubitari non posse videtur, quin *ἰδίων* scripserit Aristoteles quoque, non *χιλίων*[1]; utrum vero addiderit *φίλων* an non, in incerto relinquo. Nonnumquam autem voc. *ἴδιος* idem fere valet quod *φίλος*; cff. loci a Stephano allati Diod. XI 26, 4: *σπεύδων ἅπαντας ἔχειν ταῖς εὐνοίαις ἰδίους*, Diog. Laert. I 62: *τοῦτον ἐπισκήψας τοῖς ἰδίοις τὸν τρόπον, ἀποκομίσαι αὐτοῦ τὰ ὀστᾶ εἰς Σαλαμῖνα.*

Joannes Ræder.

[1] Nam Diodori scripturam *ἰδίων φίλων* ex auctoris illius *χιλίων* attenuatam («verwässert») esse, Busoltio (Hermes 33, 74) non credo.

